

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2004

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία
και η απασχόληση
Ετήσια Έκθεση 2004

ΑΘΗΝΑ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2004

6

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Περιεχόμενα

Σύνοψη Συμπερασμάτων	15
Πρόλογος.....	21
Εισαγωγή.....	25
ΜΕΡΟΣ 1: Οι κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής.....	33
ΜΕΡΟΣ 2: Η ελληνική οικονομία κατά το 2003-2004	
και οι μακροχρόνιες τάσεις.....	45
2.1. Οι εξελίξεις κατά το 2003-2004	47
2.2. Οι μακροχρόνιες τάσεις εξέλιξης της ελληνικής οικονομίας.....	74
2.2.1 Η προβληματική ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.....	74
2.2.2. Οι δείκτες συσσώρευσης.....	79
ΜΕΡΟΣ 3: Η αμοιβή της εργασίας στην Ελλάδα	
και την Ευρωπαϊκή Ένωση.....	87
3.1. Οι μεταβολές των αποδοχών και του κόστους εργασίας κατά το 2003 και το 2004 στο σύνολο της οικονομίας	89
3.2. Οι μεταβολές των αποδοχών και του κόστους εργασίας κατά το 2003 και το 2004 στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας.....	95
3.3. Η πραγματική σύγκλιση και οι μισθοί	98
3.4. Η ανταγωνιστικότητα τιμής και τα περιθώρια κέρδους στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας	100
3.5. Συγκριτική ανάλυση των αμοιβών στις χώρες της ΕΕ	105
3.6. Οι εισοδηματικές ανισότητες	109
3.7. Ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 25 κρατών μελών	111
ΜΕΡΟΣ 4: Η απασχόληση και η ανεργία	119
4.1. Γενικές εξελίξεις	121
4.2. Οι μετανάστες και η αγορά εργασίας στην Ελλάδα.....	127
ΜΕΡΟΣ 5: Παραγωγικότητα και απασχόληση	143
ΜΕΡΟΣ 6: Περιφερειακή Ανάπτυξη και Απασχόληση	157

6.1.	Εισαγωγή.....	159
6.2.	Περιφερειακές οικονομίες, ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα και απασχόληση.....	160
6.3.	Οι ανεπάρκειες των αναπτυξιακών πολιτικών.....	164
6.4.	Για τη διαμόρφωση περιφερειακών αναπτυξιακών στρατηγικών.....	170
6.5.	Συμπεράσματα.....	173
ΜΕΡΟΣ 7: Ανεργία και πληθωρισμός.....		175
ΜΕΡΟΣ 8: Οι δημοσιονομικές εξελίξεις		185
ΜΕΡΟΣ 9: Η ένταξη των 10 νέων κρατών-μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση		
Προκλήσεις και προοπτικές.....		195
9.1.	Εισαγωγή.....	197
9.2.	Φυσιογνωμία των νέων μελών.....	200
9.2.1.	Σύντομη παρουσίαση της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης των νέων χωρών μελών βασικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά.....	200
9.2.2.	Οι κοινωνικές πτυχές της διεύρυνσης, ως μεγάλη πρόκληση μετά την ένταξη των νέων χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	212
9.3.	Προκλήσεις και προοπτικές μετά την ένταξη των νέων μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση	219
ΜΕΡΟΣ 10: Οι Εξελίξεις στο Χρόνο Εργασίας		
στην Ευρώπη κατά το 2003.....		231
10.1.	Εισαγωγή.....	233
10.2.	Μέσες συλλογικά συμφωνηθείσες εβδομαδιαίες ώρες.....	236
10.3.	Ανώτατα ημερήσια και εβδομαδιαία όρια εργασίας.....	244
10.4.	Συλλογικά συμφωνηθείσες εβδομαδιαίες ώρες κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας.....	249
10.4.1.	Βιομηχανία Μετάλλου	250
10.4.2.	Τράπεζες	253
10.4.3.	Τοπική Αυτοδιοίκηση.....	256
10.5.	Πραγματικές/ συνηθισμένες εβδομαδιαίες ώρες απασχόλησης.....	259
10.6.	Ετήσια άδεια εργασίας.....	268
10.7.	Ετήσιος χρόνος εργασίας	273

ΜΕΡΟΣ 11:Οι σύγχρονες εξελίξεις και οι προοπτικές στον τομέα της κοινωνικής προστασίας και της κοινωνικής ασφάλισης	279
11.1. Εισαγωγή.....	281
11.2. Τα κύρια χαρακτηριστικά των τελευταίων εξελίξεων στον τομέα της κοινωνικής προστασίας και η ανάδειξη νέων μοντέλων οργάνωσης και παροχής της προστασίας	282
11.3. Οι θέσεις του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας.....	283
11.3.1. Διάκριση μεταξύ των εννοιών «κοινωνική προστασία» και «κοινωνική ασφάλιση».....	283
11.3.2. Η κοινωνική ασφάλιση ως παραγωγικός συντελεστής.....	284
11.3.3. Η ανάγκη ενσωμάτωσης όλων των πολιτικών σε κοινό πλαίσιο συνεπούς εφαρμογής	287
11.3.4. Η μετακίνηση από την αρχή της καθολικότητας των παροχών κοινωνικής προστασίας στην επιλογή (ευάλωτων) ομάδων στόχων (μερικότητα των παροχών).....	290
11.3.5. Η ανάδειξη των συστημάτων «καθορισμένης εισφοράς», σ' αντίθεση με τα (παραδοσιακώς ισχύοντα) συστήματα «καθορισμένης παροχής», στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης	293
11.3.6. Η συσχέτιση των διεθνών εξελίξεων στον τομέα της κοινωνικής προστασίας, με την αρχή της επικουρικότητας που καθιερώνεται από τις ευρωπαϊκές Συνθήκες	294
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	309
A. Ελληνική.....	311
B. Ξενόγλωσση.....	312

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1.	Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2005	116
Πίνακας 2.	Πληθυσμός, Εργατικό Δυναμικό, Απασχόληση, Ανεργία και ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού	124
Πίνακας 3.	Οι μεταβολές κατά ηλικιακές ομάδες.....	125
Πίνακας 4.	Η απασχόληση κατά θέση στο επάγγελμα.....	125
Πίνακας 5.	Σχετικά μεγέθη παλαιών και νέων κρατών μελών στην ΕΕ-25	201
Πίνακας 6.	Βασικά μεγέθη	201
Πίνακας 7.	Μέση διάρκεια συμβατικής εβδομαδιαίας εργασίας, 2003	237
Πίνακας 8.	Ανώτατα όρια εβδομαδιαίας εργασίας, 2003	244
Πίνακας 9.	Ανώτατα όρια ημερήσιας εργασίας, 2003.....	248
Πίνακας 10.	Συμβατικός εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας στη βιομηχανία μετάλλου, 2003.....	252
Πίνακας 11.	Συμβατικός εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας στις Τράπεζες, 2003	255
Πίνακας 12.	Συμβατικός εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, 2003	257
Πίνακας 13.	Πραγματικές ώρες εργασίας πλήρως απασχολούμενων σε εβδομαδιαία βάση υπολογισμού, 2002	260
Πίνακας 14.	Πραγματικές εβδομαδιαίες ώρες εργασίας των μερικά απασχολούμενων, 2002	262
Πίνακας 15.	Μέσες πραγματικές εβδομαδιαίες ώρες εργασίας πλήρους απασχόλησης, 2002 - 2003.....	264
Πίνακας 16.	Μέσες Πραγματικές εβδομαδιαίες ώρες εργασίας, Μερική Απασχόληση, 2002 και 2003	266
Πίνακας 17.	Μέσες Πραγματικές εβδομαδιαίες ώρες εργασίας το 2002 και το 2003, Σύνολο Απασχόλησης	267
Πίνακας 18.	Μέση διάρκεια ετήσιας άδειας εργασίας μετ' αποδοχών (σε ημέρες), 2003	269
Πίνακας 19.	Ελάχιστη ετήσια μετ' αποδοχών άδεια (σε αριθμό ημερών) βάσει του νομοθετικού πλαισίου, 2003	271
Πίνακας 20.	Μέσες συλλογικά συμφωνηθείσες ετήσιες ώρες εργασίας, 2002 και 2003	273
Πίνακας 21.	Μέσος συμβατικός ετήσιος χρόνος εργασίας, 2002.....	277
Πίνακας 22.	Γερμανία. Μεταβολές στη σύνθεση του Κοινωνικού	

Πίνακας 23.	Προϋπολογισμού (% της συνολικής κοινωνικής δαπάνης)298
	Γαλλία. Χρηματοδότηση Υγείας & Φαρμάκων
	(% κατανομή)301
Πίνακας 24.	Ηνωμένο Βασίλειο. Τάσεις στη χρηματοδότηση
	των δημοσίων δαπανών (1980-1998)
	(εκ. λίρες σταθερές τιμές 1998)304
Πίνακας 25.	Ολλανδία, Συσχέτιση οικονομικής και κοινωνικής
	εξέλιξης (1982 - 2000)306
Πίνακας 26.	Ιταλία, Δαπάνες Κοινωνικής Προστασίας
	(% ΑΕΠ -1996 Μέχρι 2000)308

Ευρετήριο διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1.	Η αύξηση του ΑΕΠ κατά το 2003
	(ετήσιος ρυθμός μεταβολής %)47
Διάγραμμα 2.	Η αύξηση του ΑΕΠ κατά το 2003-2004
	(μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής %)48
Διάγραμμα 3.	Η αύξηση του ΑΕΠ κατά το 1996-2003
	(μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής %)50
Διάγραμμα 4.	Ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ στην Ελλάδα (%) 1992-200350
Διάγραμμα 5.	Ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ 1961-200352
Διάγραμμα 6.	Ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ στην ΕΕ-15 (%) 1961-200352
Διάγραμμα 7.	Διαφορά Ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ στην Ελλάδα
	έναντι της ΕΕ-15 (%) 1961-200253
Διάγραμμα 8.	Κυκλικές διακυμάνσεις της ελληνικής οικονομίας
	1974-200353
Διάγραμμα 9.	Εγχώρια ζήτηση σε σταθερές τιμές 1995 σε σύγκριση
	με τις 22 ανεπτυγμένες χώρες55
Διάγραμμα 10.	Η συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών
	στην διαμόρφωση των μεταβολών του ΑΕΠ56
Διάγραμμα 11.	Ιδιωτική κατανάλωση και ΑΕΠ (% ετήσιες μεταβολές)
	1961-200357
Διάγραμμα 12.	Η συμβολή της κατανάλωσης στην διαμόρφωση
	των μεταβολών του ΑΕΠ58
Διάγραμμα 13.	Ιδιωτική κατανάλωση 1961-200360
Διάγραμμα 14.	Μέσες μικτές αποδοχές μισθωτών61
Διάγραμμα 15.	Δημόσια κατανάλωση (% ετήσιες μεταβολές) 1961-200362
Διάγραμμα 16.	Σύγκριση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου
	με την ιδιωτική κατανάλωση63
Διάγραμμα 17.	Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές

(% ετήσιες μεταβολές).....	64
Διάγραμμα 18. Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου % του ΑΕΠ.....	65
Διάγραμμα 19. Η συμβολή των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στην διαμόρφωση των μεταβολών του ΑΕΠ 1961-2003	66
Διάγραμμα 20. Επενδύσεις και κερδοφορία (1974-2004)	67
Διάγραμμα 21. Επενδύσεις και ζήτηση (1974-2004)	68
Διάγραμμα 22. Επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό (1996-2004).....	69
Διάγραμμα 23. Επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό (1996-2004) (ανά μονάδα αύξησης του ΑΕΠ)	70
Διάγραμμα 24. Αύξηση της παραγωγικότητας κατά το 2003 (ετήσια αύξηση %)	71
Διάγραμμα 25. Αύξηση της παραγωγικότητας κατά τα έτη 1996-2003 (μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής %)	72
Διάγραμμα 26. Παραγωγικότητα εργασίας και ένταση κεφαλαίου.....	72
Διάγραμμα 27. Η αύξηση της απασχόλησης κατά το 2003-2004.....	73
Διάγραμμα 28. Άνοιγμα ελληνικής οικονομίας προς την ΕΕ-15	76
Διάγραμμα 29. Εξαγωγές προς ΕΕ % του ΑΕΠ	76
Διάγραμμα 30. Διείσδυση εισαγωγών από ΕΕ.....	77
Διάγραμμα 31. Λόγος εξαγωγών-εισαγωγών με την ΕΕ-15	77
Διάγραμμα 32. Μερίδα στην αγορά της ΕΕ-15	78
Διάγραμμα 33. Εμπορικό έλλειμμα με την ΕΕ-15 (% του ΑΕΠ)	78
Διάγραμμα 34. Απόδοση κεφαλαίου 1961-2004	79
Διάγραμμα 35. Εισοδηματικό μερίδιο εργασίας % του ΑΕΠ.....	82
Διάγραμμα 36. Παραγωγικότητα εργασίας και μέσες μικτές αποδοχές μισθωτών	83
Διάγραμμα 37. Οριακή παραγωγικότητα κεφαλαίου (1961-2004).....	83
Διάγραμμα 38. Παραγωγικότητα εργασίας και ένταση κεφαλαίου.....	84
Διάγραμμα 39. Ταχύτητα συσσώρευσης κεφαλαίου (1974-2004).....	84
Διάγραμμα 40. Υποκατάσταση εργασίας από κεφάλαιο	85
Διάγραμμα 41. Αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών 2003 (%)	91
Διάγραμμα 42. Αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών 2003-2004 (%).....	92
Διάγραμμα 43. Αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών 1996-2003 (%).....	93
Διάγραμμα 44. Μεταβολές πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος κατά το 2003 (%)	93
Διάγραμμα 45. Μεταβολές πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος κατά το 2003-2004 (%).....	94
Διάγραμμα 46. Μέσες ετήσιες μεταβολές πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος κατά το 1996-2003 % (%)	94
Διάγραμμα 47. Μέση πραγματική αμοιβή και παραγωγικότητα (1981-2004).....	95

Διάγραμμα 48. Πραγματικό μοναδιαίο κόστος εργασίας (1981-2004).....	96
Διάγραμμα 49. Μοναδιαίο κόστος εργασίας και τιμές στον επιχειρηματικό τομέα (ετήσιες % μεταβολές).....	97
Διάγραμμα 50. Μέσες αποδοχές και παραγωγικότητα της εργασίας.....	99
Διάγραμμα 51. Ανταγωνιστικότητα τιμής εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών	101
Διάγραμμα 52. Μεταβολές στην ανταγωνιστικότητα τιμής των εξαγωγών που οφείλονται στις μεταβολές των περιθωρίων κέρδους.....	103
Διάγραμμα 53. Μεταβολές στην ανταγωνιστικότητα τιμής των εξαγωγών που οφείλονται στις μεταβολές του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος	104
Διάγραμμα 54. Σωρευτική συμβολή του κόστους εργασίας και των περιθωρίων κέρδους στην ανταγωνιστικότητα τιμής των εξαγωγών.....	104
Διάγραμμα 55. Μέσες ακαθάριστες αποδοχές (2003) (καθαρός μισθός + εισφορές μισθωτού σε Ευρώ).....	107
Διάγραμμα 56. Μέσες ακαθάριστες αποδοχές (2003) (καθαρές αποδοχές + εισφορές μισθωτού σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης)	107
Διάγραμμα 57. Μέσες ακαθάριστες αποδοχές (2003) (καθαρές αποδοχές + εισφορές μισθωτού σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης)	108
Διάγραμμα 58. Παραγωγικότητα της εργασίας (2003).....	108
Διάγραμμα 59. Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (2003)	109
Διάγραμμα 60. Εισοδηματικό μερίδιο εργασίας	110
Διάγραμμα 61. Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί στην ΕΕ και στις υποψήφιες χώρες - Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού στην Ελλάδα έναντι άλλων χωρών μελών της ΕΕ και υποψήφιων χωρών	112
Διάγραμμα 62. Αγοραστική δύναμη κατώτατων μηνιαίων μισθών στις χώρες της ΕΕ και στις υποψήφιες χώρες - Αναλογία αγοραστικής δύναμης κατώτατου μηνιαίου μισθού στην Ελλάδα έναντι άλλων χωρών μελών της ΕΕ και υποψήφιων χωρών	113
Διάγραμμα 63. Το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα και την ΕΕ.....	121
Διάγραμμα 64. Η αύξηση της απασχόλησης κατά το 2003.....	122
Διάγραμμα 65. Η αύξηση της απασχόλησης 1996-2003.....	123
Διάγραμμα 66. Ποσοστιαία συμμετοχή των κλάδων στις μεταβολές 1993-2003	127
Διάγραμμα 67. Πυραμίδα ηλικιών	129
Διάγραμμα 68. Μετανάστες κατά φύλο και οικογενειακή κατάσταση.....	130

Διάγραμμα 69. Οικογενειακή κατάσταση μεταναστών κατά φύλο	130
Διάγραμμα 70. Αναλογία κατά φύλο, ομάδες ηλικιών και περιοχή εγκατάστασης.....	131
Διάγραμμα 71. Διαφορά του ποσοστού συμμετοχής των γυναικών από το μέσο.....	132
Διάγραμμα 72. Αναλογία γυναικών	133
Διάγραμμα 73. Ποσοστιαία συμμετοχή μεταναστών κατά τάξη μεγέθους.....	134
Διάγραμμα 74. Ποσοστιαία συμμετοχή των κυριότερων χωρών προέλευσης μεταναστών, πλήν Αλβανίας.....	135
Διάγραμμα 75. Λόγοι εγκατάστασης μεταναστών ανά φύλο	135
Διάγραμμα 76. Αναλογία φύλων ως προς τους λόγους εγκατάστασης	136
Διάγραμμα 77. Υπηκοότητα κατά λόγο εγκατάστασης και τάξη μεγέθους χώρας	137
Διάγραμμα 78. Λόγοι εγκατάστασης μεταναστών ανά υπηκοότητα και τάξη μεγέθους χώρας	137
Διάγραμμα 79. Διάρκεια παραμονής μεταναστών που δήλωσαν ότι εγκαταστάθηκαν για εργασία	138
Διάγραμμα 80. Κατανομή της απασχόλησης των μεταναστών στα κυριότερα επαγγέλματα.....	140
Διάγραμμα 81. Κατανομή της απασχόλησης των μεταναστών στους κυριότερους κλάδους.....	141
Διάγραμμα 82. Παραγωγικότητα της εργασίας (% ετήσιες μεταβολές)	146
Διάγραμμα 83. ΑΕΠ, Παραγωγικότητα και Απασχόληση	146
Διάγραμμα 84. Παραγωγικότητα εργασίας (1981-2003).....	148
Διάγραμμα 85. Μεταβολές απασχόλησης στην Ελλάδα (%)	149
Διάγραμμα 86. Παραγωγικότητα και ΑΕΠ (% ετήσιες μεταβολές 1961-2004).....	151
Διάγραμμα 87. Παραγωγικότητα εργασίας (ετήσιες % μεταβολές)	152
Διάγραμμα 88. Η καμπύλη Phillips (τιμές) στην ΕΕ-15 1983-2004.....	178
Διάγραμμα 89. Η καμπύλη Phillips (τιμές) στην Ελλάδα 1983-2004	179
Διάγραμμα 90. Η καμπύλη Phillips (μισθοί) στην ΕΕ-15 1983-2004	179
Διάγραμμα 91. Η καμπύλη Phillips (μισθοί) στην Ελλάδα 1983-2004.....	180
Διάγραμμα 92. Μερίδιο εργασίας στο ΑΕΠ και ποσοστό ανεργίας στην ΕΕ-15 1961-2004	180
Διάγραμμα 93. Μερίδιο εργασίας στο ΑΕΠ και ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα 1961-2004.....	181
Διάγραμμα 94. Έλλειμα του δημοσίου	187
Διάγραμμα 95. Έσοδα και δαπάνες του δημοσίου 1988-2004.....	188
Διάγραμμα 96. Τόκοι που καταβλήθηκαν από το δημόσιο	

ως ποσοστό του ΑΕΠ	189
Διάγραμμα 97. Πρωτογενές πλεόνασμα του δημοσίου.....	190
Διάγραμμα 98. Αμοιβές εργασίας στο δημόσιο 1988-2004	191
Διάγραμμα 99. Δημόσια ελλείματα % του ΑΕΠ 2003	192
Διάγραμμα 100. ΑΕΠ ανά κάτοικο σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (2001)	202
Διάγραμμα 101. ΑΕΠ ανά κάτοικο σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (2001) ως % του μέσου όρου της ΕΕ-15.....	202
Διάγραμμα 102. Ποσοστό αύξησης του ΑΕΠ (1995-2003)	203
Διάγραμμα 103. Ο ρόλος του γεωργικού τομέα στις υπό ένταξη χώρες	205
Διάγραμμα 104. Εξωτερικό Εμπόριο Ισοζύγιο της ΕΕ	207
Διάγραμμα 105. Διεθνείς ανταλλαγές αγαθών και υπηρεσιών.....	207
Διάγραμμα 106. Ωριαίο κόστος εργασίας το 2000	209
Διάγραμμα 107. Παραγωγικότητα ανά απασχολούμενο το 2000	209
Διάγραμμα 108. Άμεσες ξένες επενδύσεις καθαρές εισροές ως % του ΑΕΠ.....	211
Διάγραμμα 109. Άμεσες ξένες επενδύσεις ανά κάτοικο το 2000, σε δολάρια (\$).....	211
Διάγραμμα 110. Ποσοστά ανεργίας στα 10 νέα μέλη το 1985 και το 2003	213
Διάγραμμα 111. Ποσοστό ανεργίας (2002)	214
Διάγραμμα 112. Μέσος μηνιαίος μισθός στις υποψήφιες χώρες το 2001.....	215
Διάγραμμα 113. Δαπάνες κοινωνικής προστασίας % του ΑΕΠ.....	216
Διάγραμμα 114. Εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας στα νέα μέλη της ΕΕ	217
Διάγραμμα 115. ΑΕΠ ανά κάτοικο σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (2003) ΕΕ-15.....	221
Διάγραμμα 116. ΑΕΠ ανά κάτοικο σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (2003) ΕΕ-25	222
Διάγραμμα 117. Ανώτατο ποσοστό φορολόγησης επιχειρήσεων στις χώρες της ΕΕ-25.....	225
Διάγραμμα 118. Γερμανία. Μεταβολές στη σύνθεση του Κοινωνικού Προϋπολογισμού (% της συνολικής κοινωνικής δαπάνης)	298
Διάγραμμα 119. Γερμανία. Μεταβολές στη σύνθεση του Κοινωνικού Προϋπολογισμού (% της συνολικής κοινωνικής δαπάνης)	299
Διάγραμμα 120. Γερμανία. Μεταβολές στη σύνθεση του Κοινωνικού Προϋπολογισμού (% της συνολικής κοινωνικής δαπάνης)	299
Διάγραμμα 121. Γαλλία. Χρηματοδότηση Υγείας & Φαρμάκων (% κατανομή) 1980-1998	301
Διάγραμμα 122. Γαλλία. Χρηματοδότηση Υγείας & Φαρμάκων (% κατανομή).....	302
Διάγραμμα 123. Γαλλία. Χρηματοδότηση Υγείας & Φαρμάκων	

(% κατανομή).....	302
Διάγραμμα 124. Ηνωμένο Βασίλειο. Τάσεις στη χρηματοδότηση των δημοσίων δαπανών (1980-1998) (% μεταβολή 1998/1980).....	304
Διάγραμμα 125. Ολλανδία. Συσχέτιση οικονομικής και κοινωνικής εξέλιξης (1982 - 2000).....	306
Διάγραμμα 126. Ιταλία. Δαπάνες Κοινωνικής Προστασίας (% ΑΕΠ - 1996-2000).....	308

Σύνοψη Συμπερασμάτων

Το ΑΕΠ στην Ελλάδα, κατά την διάρκεια των τελευταίων οκτώ ετών, μεγεθύνεται ταχύτερα από τον μέσο ευρωπαϊκό όρο, έτσι ώστε η συνολική αύξηση του έναντι του 1995 να ανέρχεται σήμερα σε 40% έναντι 20% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 κρατών-μελών. Σύμφωνα μάλιστα με τις εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η διαδικασία αυτή θα συνεχισθεί, πλην όμως με μικρότερους ρυθμούς, και το 2005, στην διάρκεια του οποίου ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα αναμένεται να αυξηθεί κατά 3,3%. Οι αντίστοιχες επιδόσεις του συνόλου των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, αναμένεται να ανέλθουν σε 2,4%.

Βέβαια, στην διατήρηση των υψηλών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης κατά το 2003 συνέβαλαν όλοι οι παράγοντες που ενισχύουν την εσωτερική ζήτηση, η αύξηση της οποίας κατά +6,9% επέτρεψε την συνέχιση της ανάπτυξης παρά την μεγάλη αρνητική συμβολή του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Πράγματι, η διερεύνηση του ελλείμματος στο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών αντανακλά, τουλάχιστον σ' ένα μεγάλο βαθμό, την μειωμένη ανταγωνιστικότητα που απαιτείται να αντιμετωπισθεί με διαρθρωτικές αλλαγές στο παραγωγικό σύστημα για την περαιτέρω αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (δηλαδή της ανταγωνιστικότητας που εξαρτάται από την ποιότητα της παραγωγικής διαδικασίας: έρευνα, τεχνολογία, εργασιακές σχέσεις, υγιεινή κι ασφάλεια, μισθοί, εκπαίδευση-κατάρτιση, κλπ).

Από την άποψη αυτή είναι ενδιαφέρον να τονισθεί ότι **η στρατηγική της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας για την ελληνική οικονομία αποτελεί μονόδρομο**, δεδομένου ότι οι διαρθρωτικές αλλαγές μείωσης του κόστους εργασίας για την βελτίωση του επιπέδου της ανταγωνιστικότητας θα έχουν, εκτός του κοινωνικού κόστους, περιορισμένα αποτελέσματα, αφού το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα είναι πλέον το χαμηλότερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση και μάλιστα μικρότερο κατά 10% έναντι της Ισπανίας και της Πορτογαλίας.

Στο πλαίσιο αυτό, **η κεντρική επιδίωξη της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2004**, συνίσταται στην διερεύνηση και επισήμανση των σύγχρονων εξελίξεων και των πτυχών που συγκροτούν, σε μεγάλο βαθμό, τον κοινωνικο-οικονομικό σχηματισμό στην Ελλάδα καθώς και στην ανάδειξη των δυνατοτήτων και προϋποθέσεων της ελληνικής οικονομίας, προκειμένου να προσανατολίσει τις αναπτυξιακές της δυνάμεις στην στρατηγική της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και της πραγματικής σύγκλισης. Για την επίτευξη του κεντρικού αυτού στόχου της Έκθεσης, απαιτήθηκε, μεθοδολογικά, η ανάλυση των εξελίξεων που συντελούνται στην ανάπτυξη, στις επενδύσεις, στην παραγωγή, στον τεχνο-

λογικό εκσυγχρονισμό, στις μακροχρόνιες τάσεις της ελληνικής οικονομίας, στην απασχόληση, στην ανεργία, στην περιφερειακή ανάπτυξη, στην παραγωγικότητα της εργασίας, στους μισθούς, στις εισοδηματικές ανισότητες, στην μετανάστευση, στον χρόνο εργασίας, στην ένταξη των δέκα νέων χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στις σύγχρονες εξελίξεις και τις προοπτικές της κοινωνικής προστασίας και ειδικότερα της κοινωνικής ασφάλισης στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και η συσχέτισή τους με το αναπτυξιακό και κοινωνικό απόθεμα, την μεταμόρφωση του παραγωγικού συστήματος, το εισόδημα, την απασχόληση και την πραγματική σύγκλιση.

Στην κατεύθυνση αυτής της προσέγγισης, **τα πιο σημαντικά συμπεράσματα** της Έκθεσης αναφέρονται στα εξής:

1. **Η πορεία αύξησης του ΑΕΠ, των επενδύσεων και της παραγωγικότητας της εργασίας** στην ελληνική οικονομία, σε σχέση με τον μέσο όρο των άλλων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διαμορφώνουν το πλέγμα των θετικών επιδόσεών της, οι οποίες όμως υπολείπονται από τις άλλες χώρες της Ένωσης στην αναδιανομή του εισοδήματος και στην αντιμετώπιση των παρατηρούμενων εισοδηματικών ανισοτήτων.
2. Κατά το έτος 2003, όπως και κατά τα προηγούμενα έτη της περιόδου 1995-2003, η κινητήρια δύναμη της αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα ήταν η εγχώρια ζήτηση, η αύξηση της οποίας κατά +6,9% επέτρεψε την συνέχιση της ανάπτυξης παρά την μεγάλη αρνητική συμβολή του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Εντούτοις, η **εγχώρια ζήτηση** αναμένεται να παρουσιάσει επιβράδυνση κατά το 2004 (+3,8%) και το 2005 (+3,5%).
3. **Ο ρυθμός αύξησης των παραγωγικών επενδύσεων** υπερδιπλασιάστηκε κατά το 2003 έναντι του 2002 (+12,6% έναντι +5,7%). Έτσι, οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ ανήλθαν το 2003 σε 25,4% (έναντι 23,9% το 2002). Οι **δημόσιες επενδύσεις** αποτελούν μία από τις μονιμότερες κινητήριες δυνάμεις της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα μετά το 1995. Κατά την πενταετία 1995-1999 ανέρχονταν σε 3,5% του ΑΕΠ, ενώ κατά τα έτη 2000-2004 το αντίστοιχο ποσοστό αυξήθηκε σε 4% του ΑΕΠ.
4. **Η ανοδική πορεία των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό** από το 1996 μέχρι το 2000 (+ 12,9%) ανακόπηκε κατά το 2001-2002 και επανήλθε κατά το 2003, κατά την διάρκεια του οποίου οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό στην Ελλάδα αυξήθηκαν κατά 17% έναντι -2,5% του μέσου ευρωπαϊκού όρου. Οι αυξημένες επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό αποτελούν ένδειξη σημαντικής ανανέωσης του παραγωγικού συστήματος εισάγοντας τις νέες τεχνολογίες στην παραγωγική διαδικασία και αυξάνοντας την παραγωγικότητα της εργασίας και του κεφαλαίου.

5. **Haύξηση της κερδοφορίας** στην ελληνική οικονομία άρχισε ήδη από το 1986 σε ορισμένους τομείς, όπως στην βιομηχανία, και γενικεύθηκε το 1990, ενώ η μακροχρόνια τάση των επενδύσεων άλλαξε το 1996. Η απόκλιση μεταξύ της κερδοφορίας και των επενδύσεων των ετών 1990-1996 οφείλεται στο γεγονός ότι η ζήτηση αποτελεί καθοριστικό παράγοντα των επενδύσεων (σε συνδυασμό με την κερδοφορία) και η επιβράδυνση της συνοδεύεται από επιβράδυνση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Σύμφωνα με τις προβλέψεις η απόδοση του κεφαλαίου θα ανέλθει στο τέλος του 2004, σε επίπεδα υψηλότερα κατά 10% του μέσου όρου της περιόδου 1961-1973. Η συστηματική αυτή **αύξηση των περιθωρίων κέρδους** επιβαρύνει διαρκώς την ανταγωνιστικότητα τιμής των ελληνικών προϊόντων και συμβάλλει καθοριστικά στις παρατηρούμενες πληθωριστικές πιέσεις στην Ελλάδα.
6. **Το άνοιγμα της ελληνικής οικονομίας**, κατά την διάρκεια των δέκα τελευταίων ετών, προς την Ευρωπαϊκή Ένωση μειώνεται και στο τέλος του 2004 προβλέπεται να φθάσει στο 14% του ΑΕΠ. **Στον εξαγωγικό προσανατολισμό** της Ελλάδας σημειώθηκαν, κατά την διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, σημαντικές ανακατατάξεις, οι οποίες συνίστανται στην μείωση των εξαγωγών προς τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στην αύξηση τους προς τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Έτσι, ενώ το 1984 οι ελληνικές εξαγωγές καλύπτουν το ½ περίπου των ελληνικών εισαγωγών, σήμερα καλύπτουν μόλις το ¼.
7. **Τομερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ** ακολουθεί πτωτική πορεία και αποτυπώνει το επίπεδο αναδιανομής του προϊόντος σε βάρος της εργασίας. Προβλέπεται ότι στο τέλος του 2004 θα βρίσκεται στο επίπεδο 67,4% του ΑΕΠ.
8. **Οιαυξήσεις των πραγματικών μισθών** κατά το 2003-2004 στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας ήταν σημαντικά χαμηλότερες από ότι στο σύνολο της οικονομίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την συγκράτηση του πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, στον επιχειρηματικό τομέα, στα ίδια επίπεδα με το 2002.
9. **Το σημερινό επίπεδο της παραγωγικότητας** της ελληνικής οικονομίας ανέρχεται στο 88% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η αγοραστική δύναμη των μισθών στην Ελλάδα ανέρχεται στο 83% του αντίστοιχου μέσου μεγέθους της Ένωσης. Η αντιστοίχιση των πραγματικών μισθών στην Ελλάδα με το επίπεδο παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας προϋποθέτει την αύξησή τους κατά 6,5% περίπου επιπλέον του μέσου ευρωπαϊκού όρου.
10. **Ημη ύπαρξη πραγματικής απόκλισης**, κατά το 2004, των πραγματικών μισθών στην Ελλάδα με τον μέσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προϋποθέτει ονομαστικές αυξήσεις των μισθών κατά 5,3%.

11. **Η παρατηρούμενη μείωση της ανεργίας** κατά το 2002-2003 (8,9%) οφείλεται σε αύξηση της απασχόλησης κατά 1,4% και 2,2% αντίστοιχα, ενώ κατά τα προηγούμενα έτη η μείωση της ανεργίας δεν προερχόταν από την αύξηση της απασχόλησης αλλά από την μείωση του εργατικού δυναμικού. Το 2004, αναμένεται περαιτέρω αύξηση της απασχόλησης κατά 1,7%. Παράλληλα, αποτελεί δυσμενή εξέλιξη το γεγονός ότι το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων ως ποσοστό του συνόλου των ανέργων αυξήθηκε από 52,6% το 2001 σε 56,6% το 2003. **Κατά το 2005** εκτιμάται ότι με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ κατά 3,3% και αύξηση της έντασης του κεφαλαίου κατά 2,5% η απασχόληση θα αυξηθεί κατά 0,8%. Εάν η αύξηση της έντασης του κεφαλαίου περιορισθεί σε 2% η αύξηση της απασχόλησης αναμένεται να αυξηθεί κατά 1,4%.
12. **Η επιβράδυνση της παραγωγικότητας της εργασίας** κατά το 2003-2004 (+3,5% στην Ελλάδα από 4,1% το 2002, έναντι +1% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης) οδήγησε στην αύξηση της απασχόλησης. Κατά το 2005, εκτιμάται ότι η παραγωγικότητα της εργασίας θα αυξηθεί, ανάλογα με τις προβλέψεις των σχετικών παραδοχών, κατά 1,9% ή κατά 2,5%.
13. Η προσέγγιση του ζητήματος **της περιφερειακής ανάπτυξης** στην Ελλάδα, προϋποθέτει σοβαρές αλλαγές σε σχέση με την ως τώρα πρακτική. Η επεξεργασία και η υιοθέτηση με πολιτικούς όρους από τις τοπικές αρχές και αντιπροσωπευτικούς φορείς, μίας περιφερειακής αναπτυξιακής στρατηγικής αποτελεί βασική προϋπόθεση για τον καθορισμό των μακροπρόθεσμων στόχων της ανάπτυξης, αλλά και των εξειδικευμένων στόχων των διαφόρων πολιτικών. Παράλληλα, στο πλαίσιο μιας περιφερειακής αναπτυξιακής στρατηγικής απαιτείται η συνεργασία μεταξύ υπηρεσιών, φορέων και ειδικών πρωτοβουλιών που μπορεί να εμφανιστούν σε τοπικό επίπεδο. Πρόκειται για την προσπάθεια οικοδόμησης ενός **κοινωνικού κεφαλαίου** με βάση τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών και τις ανάγκες των περιφερειακών οικονομιών. Η οικοδόμηση μιας **νέας συλλογικότητας** σε σχέση με τις ανάγκες αυτές, απαιτεί σημαντικές αλλαγές στους τρόπους λειτουργίας των υπηρεσιών και των φορέων.
14. **Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης** επιβάλλει μεν την διατήρηση ελλειμμάτων κάτω από το ανώτατο όριο 3%, πλην όμως, επιβάλλει κατά μέσο όρο, στην διάρκεια δηλαδή ολόκληρου του οικονομικού κύκλου, μηδενικό δημόσιο έλλειμμα. Με δεδομένη, μάλιστα, την υποχρέωση των χωρών να αποπληρώνουν το δημόσιο χρέος, το μηδενικό έλλειμμα συνεπάγεται την ύπαρξη πρωτογενούς πλεονάσματος του οποίου το μέγεθος είναι ανάλογο των πληρωμών του δημοσίου για τόκους. Επομένως, το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης δημιουργεί τις συνθήκες για την αναίρεση της επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής στις χώρες εκείνες που έχουν επιτύχει, όπως η Ελλάδα, το ανώτατο όριο του 3% κατά την ανοδική φάση του οικονομικού κύκλου.

15. **Ηδημοσιονομική θέση** της Ελλάδας **δεν είναι δεινή**, ούτε με βάση τις διεθνείς συγκρίσεις, ούτε αυτή καθαυτή. Παρόλα, αυτά, οι φορείς της οικονομικής πολιτικής οδηγούνται στο συμπέρασμα ότι είναι ανάγκη να τεθούν σε έλεγχο οι δημοσιονομικές ανισορροπίες, ιδιαίτερα επειδή παραμένει υψηλό το δημόσιο χρέος.
16. Ο κατώτατος μηνιαίος μισθός στην Ελλάδα σε ευρώ είναι κατά πολύ μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μισθό που ισχύει στην μεγαλύτερη πλειοψηφία των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και των υποψήφιων χωρών (είναι περίπου δεκαπλάσιος από τον αντίστοιχο μισθό στη Βουλγαρία, περίπου τριπλάσιος από τους αντίστοιχους μισθούς στην Τσεχία και στην Ουγγαρία) και ξεπερνά επίσης τους κατώτατους μισθούς της Πορτογαλλία και της Ισπανίας, Αντίθετα όμως, ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα ανέρχεται στο 50% περίπου του αντίστοιχου κατώτατου μισθού των πλουσιότερων χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις οποίες ισχύει ο κατώτατος μισθός σε Εθνικό επίπεδο. **Οι μισθολογικές αυξήσεις των κατώτατων μισθών σύμφωνα με την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας (ΕΓΣΣΕ 2004-2005)** αποτυπώνουν την έμφαση στην αύξηση των εισοδημάτων των χαμηλόμισθων και ιδιαίτερα των νεοεισερχόμενων στην αγορά εργασίας, δεδομένου ότι οι ετήσιες αποδοχές τους κατά το 2004 αυξάνονται σε ονομαστικούς όρους κατά το 4,93% και σε πραγματικούς όρους κατά 1,47% (πρόβλεψη πληθωρισμού 3,4% το 2004) και αντίστοιχα κατά 5,78% και 2,4% το 2005 (πρόβλεψη πληθωρισμού 3,3% το 2005).
17. **Η ένταξη των δέκα νέων κρατών-μελών** στην Ευρωπαϊκή Ένωση συμβάλλει στη αύξηση του πληθυσμού της κατά 20% ενώ το ΑΕΠ αυξάνεται μόλις κατά 5% και ο μέσος όρος του κατά κεφαλή ΑΕΠ σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (ΜΑΔ) στις νέες χώρες ένταξης αντιστοιχούσε το 2002, μόλις στο 47% του μέσου όρου της ΕΕ-15. Παράλληλα, η ένταξη των νέων κρατών-μελών στην ΕΕ, αυξάνει την ανταγωνιστική πίεση στα παλαιά κράτη-μέλη με τον φορολογικό ανταγωνισμό, τους χαμηλούς μισθούς και την ιδιωτικοποίηση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης. **Στις νέες αυτές προκλήσεις η ΕΕ-25** απαιτείται να προωθήσει την: α) Αλλαγή στους προσανατολισμούς της οικονομικής πολιτικής στην ΕΕ, β) Φορολογική εναρμόνιση στα κέρδη των επιχειρήσεων και στα εισοδήματα του κεφαλαίου, γ) Διεύρυνση του κοινοτικού προϋπολογισμού, δ) Υιοθέτηση, ουσιαστική εφαρμογή και κυρίως ενίσχυση του κοινοτικού κοινωνικού κεκτημένου, και ε) Μετάβαση από τον τριμερή διάλογο στην διμερή διαπραγμάτευση στα νέα κράτη - μέλη.
18. Ο καθορισμός **της διάρκειας του χρόνου εργασίας** εξακολουθεί να αποτελεί ένα βασικό ζήτημα διαπραγμάτευσης στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων. Αν και είναι σπάνιες οι περιπτώσεις εμφάνισης σημαντικών συλλογικών μειώσεων

στις εβδομαδιαίες ώρες εργασίας τα τελευταία χρόνια, εντούτοις το ζήτημα της μείωσης του χρόνου εργασίας στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελεί θεμελιώδη συνιστώσα της συλλογικής διαπραγμάτευσης καθώς και της νομοθεσίας. Έτσι, οι γενικευμένοι χαρακτήρα μειώσεις στην διάρκεια του εργασιμου χρόνου, καθόλη την μεταπολεμική περίοδο, γίνονταν αντιληπτές ως ένδειξη κοινωνικής προόδου και ως αντισταθμικό αντάλλαγμα προς την εργατική πλευρά για την επιτευχθείσα αύξηση της παραγωγικότητας.

19. **Οι παρατηρούμενες σήμερα οριακές μειώσεις** στα χρονικά όρια εργασίας ερμηνεύονται ως μία **μορφή διαπραγματευόμενης ευελιξίας**, με την έννοια της παροχής αντισταθμιστικών ανταλλαγμάτων προς τους εργαζόμενους όχι για λόγους που σχετίζονται με την ανοδική πορεία της οικονομίας και την αύξηση της παραγωγικότητας, αλλά για την προοπτική εισαγωγής ποικίλων πρακτικών εργασιακής ευελιξίας στην παραγωγική διαδικασία.
20. **Οι σύγχρονες εξελίξεις και οι προοπτικές των συστημάτων κοινωνικής προστασίας** στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποδεικνύουν ότι το κοινωνικό κράτος δεν μπορεί να υποστηριχθεί πειστικά ότι έχει αποδομηθεί. Όμως, ο ισχυρισμός ότι έχουμε εισέλθει σε μια περίοδο απειλούμενης σταδιακής συρρίκνωσης του δεν είναι υπερβολικός. Έτσι, επιβάλλεται, για την αποτροπή των τάσεων συρρίκνωσης του κράτους-πρόνοιας, η στήριξη από τις κοινωνικές δυνάμεις, των συναφών απόψεων και πρωτοβουλιών του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, οι αποφάσεις του οποίου λαμβάνονται με την συμμετοχή όλων των κρατών και με τριμερή εκπροσώπηση (κράτος, εργαζόμενοι, εργοδότες), διαθέτοντας έτσι την αναγκαία δημοκρατική νομιμοποίηση.

Πρόλογος

Η οικονομική πολιτική, κατά την τελευταία δεκαετία, στην Ελλάδα απέβλεπε στη μεταφορά των νέων τεχνολογιών στην παραγωγή, στην ανάπτυξη δικτύων και υποδομών, στην αύξηση της ενεργού ζήτησης με μεγάλα δημόσια έργα και έργα που συνδέονταν με την προετοιμασία των Ολυμπιακών αγώνων, στην αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μισθών, στην αύξηση της απασχόλησης και στην μείωση των επιτοκίων. Έτσι, σε συνθήκες ενιαίου νομίσματος (ευρώ), η κινητήρια δύναμη της αύξησης του ΑΕΠ καθίσταται η αύξηση της εγχώριας ζήτησης η οποία συμβάλλει στην ανάκαμψη της οικονομικής μεγέθυνσης στην χώρα μας.

Βέβαια, η πορεία αυτή ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας συνοδεύτηκε από την αύξηση του ΑΕΠ και της παραγωγικότητας της εργασίας, σε σχέση με τον μέσο όρο των άλλων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπολείπεται όμως από τις άλλες χώρες της Ένωσης στην αναδιανομή του εισοδήματος.

Επομένως, με αυτά τα δεδομένα καθώς και με την διεύρυνση (1^η Μαΐου 2004) της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τα νέα δέκα κράτη-μέλη, η οποία αποτελεί νέα πρόκληση για την ελληνική οικονομία αλλά και επιλογή μακράς πνοής για την Ευρώπη, το ζητούμενο για την χώρα μας συνίσταται στην αναπτυξιακή και οικονομική στρατηγική καθώς και στο περιεχόμενο της οικονομικής πολιτικής που απαιτείται, προκειμένου οι αναπτυξιακές και κοινωνικο-οικονομικές επιδόσεις της να χαρακτηρίζονται από κοινωνική συνοχή, αλληλεγγύη και ευημερία των ελλήνων πολιτών.

Σ' αυτό το κρίσιμο ερώτημα, **το συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα** είναι κατηγορηματικά αντίθετο στον στρατηγικό προσανατολισμό της ελληνικής οικονομίας προς την κατεύθυνση του διαμετακομιστικού, εκπαιδευτικού, τουριστικού, χρηματιστηριακού και ναυτιλιακού κέντρου. Επίσης, είναι κατηγορηματικά αντίθετο στο περιεχόμενο της οικονομικής πολιτικής, το οποίο διακρίνεται από την προώθηση διαρθρωτικών αλλαγών απελευθέρωσης των αγορών, περιορισμού των εισοδημάτων και των κοινωνικών δικαιωμάτων, προκειμένου να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, αφού όπως έχει αποδειχθεί μία τέτοια κοινωνικο-οικονομική πολιτική είναι αναποτελεσματική και αδιέξοδη. Παράλληλα, η προώθηση ενός στρατηγικού προσανατολισμού μετάβασης της ελληνικής οικονομίας προς ένα «διεθνές κέντρο υπηρεσιών», θα συμβάλλει στην παραγωγική υποβάθμιση των αναπτυξιακών θυλάκων, των εγχώριων πόρων και των παραγωγικών δυνάμεων, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την διάβρωση της παραγωγικής διάρθρωσης, την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και του συστήματος κοινωνικής προστασίας με την συρρίκνωση του διανεμητικού (εσωτερική αλληλεγγύη) από το κεφαλαιοποιητικό σύστημα (εξατομίκευση της ασφάλισης).

Από την άποψη αυτή, είναι ενδιαφέρον να τονισθεί ότι στην **Έκθεση για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του 2004**, όπως και στις άλλες πρόσφατες εκδόσεις του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, επισημαίνεται ότι «η ελληνική οικονομία διαθέτει σημαντικές δυνάμεις και έχει τεθεί σε πορεία ανάπτυξης που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως πρόσκαιρη, επειδή οι βάσεις της δεν φαίνεται να απειλούνται. Εάν, όμως, οι συνθήκες της εσωτερικής δυναμικής εμφανίζονται ως ευνοϊκές, δεν ισχύει το ίδιο για τις σχέσεις της ελληνικής οικονομίας με το εξωτερικό της περιβάλλον, δηλαδή με το εξωτερικό της ισοζύγιο και την ανταγωνιστικότητά της». Επίσης στην Έκθεση αυτή, αποδεικνύεται ότι η δημοσιονομική θέση της Ελλάδας δεν είναι δεινή, ούτε με βάση τις διεθνείς συγκρίσεις, ούτε αυτή καθαυτή.

Γι' αυτό ακριβώς θεωρούμε ότι ο έντονος προβληματισμός που έχει αναπτυχθεί σχετικά με την δημοσιονομική κατάσταση της Ελλάδας θα στρέψει το ενδιαφέρον της οικονομικής πολιτικής σε λανθασμένη κατεύθυνση. Κι αυτό γιατί οι φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα οδηγούνται στο συμπέρασμα ότι είναι ανάγκη να τεθούν σε έλεγχο οι δημοσιονομικές ανισορροπίες με την περιστολή των δημόσιων και κοινωνικών δαπανών, ιδιαίτερα επειδή παραμένει υψηλό το επίπεδο του δημόσιου χρέους.

Όμως, ο συνδυασμός μείωσης της δημόσιας και αύξησης της ιδιωτικής δαπάνης για εκπαίδευση, υγεία, κοινωνική ασφάλιση και πρόνοια, ως αποτέλεσμα της επιλογής μείωσης των δημόσιων ελλειμμάτων και απελευθέρωσης των αγορών, θα οδηγήσει στον περιορισμό της ιδιωτικής κατανάλωσης, στην επιβράδυνση της εσωτερικής ζήτησης (βασικός παράγοντας της οικονομικής ανάκαμψης τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας) και στην δημιουργία συνθηκών επιβράδυνσης της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα, με ό,τι αρνητικό συνεπάγεται για το επίπεδο των εισοδημάτων, των ιδιωτικών επενδύσεων, της ανεργίας κ.οκ.

Επομένως, η συνέχιση της μεγέθυνσης του ΑΕΠ με υψηλούς ρυθμούς και η απομάκρυνση από την διαμόρφωση ενός μείγματος οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, που θα μετατρέψει τις συνθήκες ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας, σ' ένα φαύλο κύκλο επιβράδυνσης και στασιμότητας, τόσο σε ότι αφορά το βάθος της, όσο και την διάρκεια της, θα πρέπει, κατά την άποψή μας, να αποτελούν στόχους υψηλής προτεραιότητας, γιατί, εκτός των άλλων, οι πιθανότητες να βελτιωθεί η κατάσταση στην αγορά εργασίας, κατά τα επόμενα έτη, χάρη στην διαδικασία της ανάπτυξης είναι αυξημένες.

Πράγματι, όπως αναφέρεται στην Έκθεση, με βάση σχετική ποσοτική προσέγγιση του ΙΝΕ, εκτιμήθηκε ότι με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ κατά 3,3% το 2005, και αύξηση της έντασης του κεφαλαίου κατά 2,5%, η απασχόληση θα αυξηθεί κατά 0,8%. Εάν, σύμφωνα με την ίδια προσέγγιση, η αύξηση της έντασης του κεφαλαίου περιορισθεί σε 2%, τότε η αύξηση της απασχόλησης εκτιμάται ότι θα είναι 1,4%.

Προς αυτή την κατεύθυνση της οικονομικής πολιτικής, το συνδικαλιστικό κίνημα της χώρας μας, με την επιστημονικά θεμελιωμένη γνώση που συσσωρεύει από τις επεξεργασίες και αναλύσεις των ζητημάτων που περιλαμβάνονται στην Έκθεση του ΙΝΕ για την ελληνική οικονομία του έτους 2004 καθώς και από τις άλλες εκδόσεις του Ινστιτούτου Εργασίας, θα διεκδικήσει την επίλυση των σύνθετων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν η ελληνική οικονομία και οι εργαζόμενοι.

Τέλος, ελπίζουμε ότι η Έκθεση αυτή θα επιτύχει τον στόχο της, αποτελώντας πολύτιμο εργαλείο για τα συνδικαλιστικά στελέχη, τους εργαζόμενους, τους πολίτες και τους επιστήμονες στην ανάπτυξη της δράσης τους και του επιστημονικού τους προβληματισμού για τα συγκεκριμένα προβλήματα και τις προοπτικές τους. Παράλληλα, θεωρώντας ότι η Έκθεση συνιστά μία συγκροτημένη μεθοδολογικά και τεκμηριωμένη επιστημονικά ανάλυση των πτυχών της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, η διοίκηση του ΙΝΕ, ο επιστημονικός διευθυντής και το επιστημονικό προσωπικό του ΙΝΕ, θα θεωρήσουν ως θετική συμβολή, όχι μόνο την κατάθεση παρατηρήσεων αλλά και διαφορετικών προσεγγίσεων, σχετικά με την μεθοδολογία και την ανάλυση των πτυχών του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Χρήστος Πολυζωγόπουλος
Πρόεδρος ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Εισαγωγή

Η ευρωπαϊκή στρατηγική της οικονομικής και τεχνολογικής αναδιάρθρωσης στο πλαίσιο του άξονα «παγκοσμιοποίηση-ανταγωνιστικότητα-δημοσιονομική πειθαρχία- κόστος εργασίας», επιδεινώνει τις αντιθέσεις, με την «παρατεταμένη περίοδο υποτονικής οικονομικής δραστηριότητας» και των πληθωριστικών πιέσεων σε αρκετές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι η διατήρηση της ανεργίας σε υψηλά επίπεδα και η διατύπωση της άποψης (μονεταριστική θεωρία) από τους φορείς οικονομικής πολιτικής της Ένωσης, ότι συνιστά το αποτέλεσμα των υψηλών πραγματικών μισθών και της επικρατούσας μη ευέλικτης αγοράς εργασίας στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Από την άποψη αυτή είναι ενδιαφέρον να αναφερθεί ότι κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980, περίοδος εμφάνισης του στασιμοπληθωρισμού (ύφεση, πληθωρισμός, ανεργία) ο πληθωρισμός κατά την μονεταριστική θεωρία, ήταν το αίτιο της ανεργίας και οι πληθωριστικές πιέσεις ήταν το αποτέλεσμα της ασυγκράτητης νομισματικής πολιτικής*.

Έτσι, οι πολιτικές των ελλειμματικών προϋπολογισμών και της τόνωσης της συνολικής ζήτησης (κεϋνσιανή θεωρία) δεν συνέβαλαν στην αντιμετώπιση του στασιμοπληθωριστικού φαινομένου, δεδομένου ότι δεν είχε κατανοηθεί από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής ότι ο πληθωρισμός ενδημούσε στην πλευρά της προσφοράς, με την σημαντική επιβάρυνση (π.χ. πετρελαϊκή κρίση) του κόστους παραγωγής**.

Σ' αυτό το περιβάλλον της διεθνούς και ευρωπαϊκής οικονομίας, η μονεταριστική αντίληψη και πρόταση οικονομικής πολιτικής, επικράτησε τόσο στον ακαδημαϊκό, όσο και τον πολιτικό κόσμο (περιορισμός της κρατικής παρέμβασης και των αναδιανεμητικών λειτουργιών του κράτους, ιδιωτικοποιήσεις, περιορισμός της νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής, απελευθέρωση των αγορών, μείωση των πραγματικών μισθών, συρρίκνωση των δημοσίων ελλειμμάτων, ευελιξία και απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, των εργασιακών σχέσεων και του συστήματος κοινωνικής προστασίας, απολύσεις, κλπ), επιδιώκοντας την επίτευξη και διατήρηση της σταθερότητας των μακρο-οικονομικών μεγεθών, την μείωση του κόστους παραγωγής, την βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας με διαρθρωτικές αλλαγές μείωσης του κόστους εργασίας καθώς και την μείωση του επιπέδου της ανεργίας.

* D. Foden and L. Magnusson(ed): *Five years' experience of the Luxemburg employment strategy*, ETUI, Brussels 2003, σελ. 1

** Γ. Ευδωρίδη: *Ένα νέο υπόδειγμα ξεπεράσματος των σύγχρονων οικονομικών κρίσεων*, Εκδόσεις Εύδωρας, Αθήνα 2002, σελ. VII.

Έτσι, οι εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, συντελούνται σ' ένα διεθνές και θεσμοποιημένο ευρωπαϊκό πλαίσιο (Συνθήκη Μάαστριχτ, Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης) νεοφιλελεύθερης κυρίως έμπνευσης, στο οποίο κυριαρχούν, εκτός των προαναφερόμενων πτυχών, οι τεχνολογικές και γνωσιολογικές ανακατατάξεις, η ένταση της διεθνοποίησης, η απελευθέρωση των αγορών κεφαλαίου, αγαθών, υπηρεσιών και εργασίας, η κυκλοφορία του ευρώ κι οι νέες μορφές διεθνούς καταμερισμού τεχνολογίας και εργασίας.

Στην κατεύθυνση αυτή «των απελευθερωμένων αγορών και των αποκλεισμένων κοινωνιών», η οικονομική στρατηγική της ελληνικής οικονομίας εστιάζεται στην αναβάθμιση της θέσης της στο συγκεκριμένο περιβάλλον της διεθνούς και ευρωπαϊκής αναδιάρθρωσης της παραγωγικής διαδικασίας.

Έτσι, η οικονομική πολιτική, μετά την περίοδο εκκαθάρισης των λιγότερων αποδοτικών επιχειρήσεων, κάτω από την πίεση του διεθνούς ανταγωνισμού, και των υψηλών επιτοκίων, προσαρμόζεται, με σημαντικό κοινωνικό κόστος (ανεργία, περιθωριοποίηση, κοινωνικός αποκλεισμός, συρρίκνωση εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων, ένταση των εισοδηματικών ανισοτήτων σε βάρος του κόσμου της εργασίας) με την αυξητική πορεία των επενδύσεων, της κερδοφορίας και την απελευθέρωση των αγορών χρήματος, αγαθών, υπηρεσιών και εργασίας, στα κριτήρια της οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης για την ένταξη της ελληνικής οικονομίας στην ζώνη του ευρώ.

Παράλληλα, ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία, η οικονομική πολιτική στην Ελλάδα, μέσα σ' ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο Σταθερότητας και Ανάπτυξης νεοφιλελεύθερης έμπνευσης, αποκτά στοιχεία νεο-κεϋνσιανής σύνθεσης στοχεύοντας: στην μεταφορά νέων τεχνολογιών στην παραγωγή, στην ανάπτυξη δικτύων και υποδομών, στην αύξηση της ενεργού ζήτησης με μεγάλα δημόσια έργα, στην αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μισθών, στην αύξηση της απασχόλησης, στην μείωση της ανεργίας και στην μείωση των επιτοκίων.

Έτσι, **κινητήρια δύναμη της αύξησης του ΑΕΠ στην ελληνική οικονομία** καθίσταται η αύξηση της εγχώριας ζήτησης, η οποία συμβάλλει στην ανάκαμψη της οικονομικής μεγέθυνσης στην χώρα μας. Παράλληλα, οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, συγκριτικά με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε μία σειρά μεγεθών, όπως το ΑΕΠ, τις επενδύσεις και την παραγωγικότητα της εργασίας, θα πρέπει να αποδοθούν στην ταχύτερη εξέλιξη της ζήτησης στην Ελλάδα.

Πράγματι, στην διατήρηση των υψηλών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης κατά το 2003, συνέβαλαν όλοι οι παράγοντες που ενισχύουν την εσωτερική ζήτηση, της οποίας η αύξηση κατά +6,9% επέτρεψε την συνέχιση της ανάπτυξης παρά την αρνητική συμβολή του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Οι παράγοντες αυτοί ήταν η αύξηση των πραγματικών αποδοχών των μισθωτών κατά 3,7% ετησίως και

η συνακόλουθη αύξηση της αγοραστικής δύναμής τους, η μείωση του ποσοστού ανεργίας, η συνακόλουθη αύξηση των εισοδημάτων των νοικοκυριών και η αύξηση της καταναλωτικής τους ροπής, η μείωση του κόστους χρηματοδότησης και η ταχεία πιστωτική επέκταση, η διατήρηση του επιπέδου των θετικών επιδόσεων σε σημαντικό αριθμό επιχειρήσεων, η αύξηση των επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα, τα δημόσια έργα για την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων, τα άλλα κατασκευαστικά έργα που χρηματοδοτούνται, ως ένα βαθμό, από εισροές κοινοτικών πόρων (ανήλθαν σε 3% περίπου του ΑΕΠ), η ανάκαμψη των εξαγωγών υπηρεσιών μεταφοράς και η άνοδος της δημόσιας κατανάλωσης.

Η συνεχιζόμενη επί σειρά ετών οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα, είχε ως αποτέλεσμα το 2003, το ΑΕΠ να υπερβεί για τρίτο συνεχές έτος, τον μεσοπρόθεσμο δυναμικό ρυθμό ανόδου του προϊόντος, δηλαδή την μέγιστη δυνατή παραγωγή που η χώρα μπορεί να πραγματοποιήσει χωρίς να επανεμφανιστούν πληθωριστικές πιέσεις. Σήμερα στην Ελλάδα ο πληθωρισμός παραμένει υψηλότερος από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, εξαιτίας της υπερβάλλουσας ζήτησης σε περισσότερους κλάδους παραγωγής (σε συνδυασμό και με τον μικρό βαθμό ανταγωνισμού σε μία σειρά αγορών αγαθών και υπηρεσιών), η οποία επιτρέπει στις επιχειρήσεις να αυξάνουν τις τιμές τους ανεξάρτητα από το μέγεθος της αύξησης του κόστους εργασίας, και σε τέτοιο βαθμό ώστε να αυξάνουν τα περιθώρια κέρδους. Βέβαια, αυτές οι πληθωριστικές πιέσεις από την πλευρά της ζήτησης αναμένεται, κατά τα επόμενα έτη, να αρθούν, αφού η ζήτηση θεωρείται σχεδόν βέβαιο ότι θα επιβραδυνθεί. Έτσι, η ελληνική οικονομία κατά τα επόμενα έτη δεν θα απειληθεί από την υπερβάλλουσα ζήτηση, αλλά από το έλλειμμα ζήτησης που θα δημιουργηθεί, στο βαθμό που το αφορά, εξαιτίας της μείωσης των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση και της λήξης των Ολυμπιακών Αγώνων και των δημοσίων έργων που σχετίζονταν με την προετοιμασία τους.

Παράλληλα, οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας συνδέονται και με την συνέχιση, επί σειρά ετών, της μακροχρόνιας ανοδικής τάσης των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Αυτή η άνοδος συνοδεύεται από μία σημαντική επενδυτική δραστηριότητα σε μηχανικό εξοπλισμό από το 1996 μέχρι το 2004, μέσα σε μία συγκυρία γενικής μείωσης των επενδύσεων τεχνολογικού εκσυγχρονισμού στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Αυτές οι αυξημένες επενδύσεις αποτελούν ένδειξη μίας σημαντικής ανανέωσης του παραγωγικού συστήματος, αφού ο καινούργιος μηχανολογικός εξοπλισμός μεταφέρει νέες τεχνολογίες στην παραγωγική διαδικασία και αυξάνει έτσι την παραγωγικότητα της εργασίας και του κεφαλαίου. Ως αποτέλεσμα του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού (είτε με την μορφή της υποκατάστασης εργασίας από λειτουργίες των μηχανικών συστημάτων, είτε με την μορφή της αυτόνομης τεχνολογικής προόδου), η οριακή παραγωγικότητα του κεφαλαίου, παρουσιάζει σημαντική αύξηση, ιδιαίτερα μετά το 1998.

Έτσι, αποδεικνύεται, ότι από την άποψη **της εσωτερικής δυναμικής**, η ελληνική οικονομία διαθέτει σημαντικές δυνάμεις και έχει τεθεί σε πορεία ανάπτυξης που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως πρόσκαιρη, επειδή οι βάσεις της δεν φαίνεται να απειλούνται.

Αυτό επαληθεύεται και από το γεγονός ότι η οικονομική ανάκαμψη διατηρείται στην Ελλάδα όχι μόνο χάρη στους εξωγενείς παράγοντες (μονομερείς μεταβιβάσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση και προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων) αλλά και εξαιτίας δύο πολύ σημαντικών χρηστών κύκλων (ο κύκλος επενδύσεων- προϊόντος (πολλαπλασιαστικής) και ζήτησης- επενδύσεων (επιταχυντής) και ο κύκλος επενδύσεων – παραγωγικότητας) που έχουν συγκροτηθεί και πολλαπλασιάζουν τα αρχικά οφέλη από τους εξωγενείς παράγοντες. Επομένως, **όταν οι εξωγενείς παράγοντες παύσουν, η ελληνική οικονομία θα διαθέτει σημαντική εσωτερική δυναμική, της οποίας η διατήρηση θα εξαρτηθεί από την αναπτυξιακή στρατηγική καθώς και από τις κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής.**

Στην κατεύθυνση αυτή και με αφετηρία τα αναπτυξιακά, παραγωγικά, τεχνολογικά, δημοσιονομικά, κοινωνικά και εργασιακά δεδομένα στην Ελλάδα, **η ελληνική οικονομία κατά τα επόμενα έτη επιβάλλεται να απομακρυνθεί με επιδέξιο τρόπο από το Ευρωπαϊκό πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης έμπνευσης οικονομικής πολιτικής**, η εφαρμογή της οποίας εκτός από το σημαντικό κοινωνικό κόστος δεν έχει να επιδείξει όπως έχει αποδείχθει, ιδιαίτερες επιδόσεις στην αύξηση της απασχόλησης και την μείωση της ανεργίας, στην αύξηση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας, των εισοδημάτων και της συνολικής ζήτησης της οικονομίας.

Επιπλέον, η ελληνική οικονομία υπό το πρίσμα των νέων δεδομένων (διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επαπειλούμενη επιβράδυνση) απαιτείται, σε ευρωπαϊκό επίπεδο να συμμετάσχει στο ρεύμα της αντίληψης και της αναγκαιότητας επαναπροσέγγισης των στόχων και του περιεχομένου του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, με στρατηγικό προσανατολισμό το Σύμφωνο Ανάπτυξης και Απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το οποίο επιβάλλεται να διαμορφωθεί όχι μόνο από τις αγορές αλλά και από τις πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις της Ευρώπης.

Παράλληλα, σε εθνικό επίπεδο, η ελληνική οικονομία απαιτείται και διαθέτει τις αναγκαίες δυνατότητες να προσανατολίσει τις αναπτυξιακές δυνάμεις **στην στρατηγική της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας** (έρευνα, τεχνολογία, οργάνωση παραγωγής, ποιότητα προϊόντων, ποιότητα εργασιακών σχέσεων κλπ.) και της **πραγματικής σύγκλισης.**

Ειδικότερα, στο πλαίσιο αυτής της στρατηγικής, αποτελούν άμεση προτεραιότητα στην Ελλάδα, **οι ακόλουθες κατευθύνσεις οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής: Πρώτον**, η ενίσχυση της αναπτυξιακής δυναμικής στην χώρα μας προϋποθέτει την διαμόρφωση μίας εναλλακτικής διάρθρωσης του παραγωγικού συστήματος και

της αναγκαιότητας μετάβασής του από τους τομείς παραγωγής στα παραγωγικά συμπλέγματα. **Αναγκαία συνθήκη γι' αυτή την μεταμόρφωση του παραγωγικού συστήματος αποτελεί η ανάπτυξη κλαδικών πολιτικών και η διαμόρφωση ολοκληρωμένων παραγωγικών συμπλεγμάτων** (clusters) (π.χ. αγροδιατροφικές αλυσίδες, βιομήχανο- τουριστικό σύμπλεγμα, αγροτουριστικό σύμπλεγμα κλπ.) σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. **Δεύτερον**, η διατήρηση των υψηλών ρυθμών αύξησης της εσωτερικής ζήτησης μετά το 2004, έτσι ώστε η ελληνική οικονομία να εξακολουθήσει να μεγεθύνεται με τον δυναμικό ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ που σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ ανέρχεται στο επίπεδο του 3,7%. **Τρίτον**, η βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (non price competitiveness) των ελληνικών προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών), έτσι ώστε να υπάρξει βελτίωση στο εξωτερικό εμπόριο, επομένως και στην εξωτερική ζήτηση της οποίας η συμβολή στο ΑΕΠ είναι αρνητική. **Η μειωμένη ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας** δεν μπορεί αντικειμενικά να αντιμετωπισθεί με **διαρθρωτικές αλλαγές μείωσης του κόστους εργασίας**, δεδομένου ότι αυτή συνυπάρχει με το χαμηλότερο μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και μάλιστα μικρότερο κατά 10% έναντι της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. **Τέταρτον**, η αύξηση του αποθέματος παγίου κεφαλαίου, διαμέσου της διατήρησης των υψηλών επιπέδων επένδυσης, έτσι ώστε να αυξηθούν ακόμη περισσότερο η παραγωγικότητα της εργασίας και ο δυναμικός ρυθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. **Πέμπτον**, η πραγματοποίηση των διαρθρωτικών αλλαγών στο μεταμορφωμένο παραγωγικό σύστημα, προκειμένου να βελτιωθεί το επίπεδο ποιότητας των παραγωγικών δυνατοτήτων της ελληνικής οικονομίας. Η αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, θα επιτευχθεί διαμέσου μίας σύγχρονης αναπτυξιακής και τεχνολογικής πολιτικής η οποία δεν θα εκφυλίζεται σε παροχές και χρηματοδοτήσεις προς τις επιχειρήσεις, αλλά θα αποσκοπεί στην επίτευξη της ποιοτικής αναβάθμισης της παραγωγής. **Έκτον**, οι πρόσθετοι πόροι που θα προέλθουν από την επιτάχυνση της ανάπτυξης, όπως και οι πόροι που θα αντληθούν από την αναδιανομή του εισοδήματος διαμέσου του φορολογικού συστήματος, θα κατευθύνονται στην ταχύτερη αύξηση των δημοσίων επενδύσεων με ταυτόχρονη εξισορρόπηση των δημοσίων οικονομικών, των οικονομικών του συστήματος κοινωνικής προστασίας και την ενίσχυση της χρηματοδότησης για μία διευρυμένη και με βάση τις σύγχρονες ανάγκες, κοινωνική πολιτική.

Με αφετηρία αυτούς τους προβληματισμούς, **η κεντρική επιδίωξη της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2004** η οποία αποτελεί συλλογική εργασία του επιστημονικού δυναμικού του ΙΝΕ, συνίσταται στη διερεύνηση και επισήμανση των εξελίξεων και των πτυχών που συγκροτούν, σε μεγάλο βαθμό, τον κοινωνικό-οικονομικό σχηματισμό στην Ελλάδα καθώς και στην ανάδειξη των δυνατοτήτων και προϋποθέσεων της ελληνικής οικονομίας, προκειμένου να

προσανατολίζει τις αναπτυξιακές της δυνάμεις **στην στρατηγική της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και της πραγματικής σύγκλισης.**

Έτσι, η ανάλυση, η οποία διακρίνεται από εσωτερική συνοχή, τεκμηρίωση και σαφήνεια, μεθοδολογικά, επικεντρώνεται στις παραγωγικές, επενδυτικές, τεχνολογικές, εισοδηματικές, περιφερειακές, εργασιακές, μεταναστευτικές, δημοσιονομικές και κοινωνικο-ασφαλιστικές συνιστώσες της πραγματικής οικονομίας και της πορείας της ελληνικής οικονομίας στο πλαίσιο της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Έκθεση αποτελείται από **ένδεκα** βασικά μέρη:

Το πρώτο μέρος που αναφέρεται στις κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα, περιλαμβάνει τους παράγοντες ενίσχυσης της εσωτερικής ζήτησης καθώς και τις κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής στην χώρα μας, προκειμένου να συνεχισθεί η μεγέθυνση του ΑΕΠ σε υψηλούς ρυθμούς και να αποφευχθεί η επαπειλούμενη επιβράδυνση της ελληνικής οικονομίας μετά το 2004. **Το δεύτερο μέρος** που αναφέρεται στις εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας κατά το 2003-2004 και τις μακροχρόνιες τάσεις της, περιλαμβάνει την εξέλιξη του ΑΕΠ του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών, της ιδιωτικής και δημόσιας κατανάλωσης, των επενδύσεων, της κερδοφορίας, της παραγωγικότητας, της απασχόλησης και των μακροχρόνιων τάσεων εξέλιξής της. **Το τρίτο μέρος** το οποίο αναφέρεται στην αμοιβή της εργασίας στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, περιλαμβάνει τις μεταβολές των αποδοχών και του κόστους εργασίας κατά το 2003 και 2004 στην Ελλάδα, την πραγματική σύγκλιση των αμοιβών της χώρας μας με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τις εισοδηματικές ανισότητες και το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα και στο σύνολο της οικονομίας. **Το τέταρτο μέρος** το οποίο αναφέρεται στην απασχόληση και την ανεργία, περιλαμβάνει τις σχετικές εξελίξεις κατά το 2003 και 2004 καθώς και την απασχόληση των μεταναστών στην Ελλάδα. **Το πέμπτο μέρος** το οποίο αναφέρεται στην παραγωγικότητα και την απασχόληση, επεξεργάζεται τις συντελούμενες μεταβολές στην απασχόληση σε σχέση με αυτές της παραγωγικότητας της εργασίας. **Το έκτο μέρος** που αναφέρεται στην περιφερειακή ανάπτυξη και την απασχόληση, περιλαμβάνει τα περιφερειακά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, της ανεπάρκειες των αναπτυξιακών πολιτικών και αναδεικνύει την αναγκαιότητα διαμόρφωσης περιφερειακών αναπτυξιακών στρατηγικών στην Ελλάδα. **Το έβδομο μέρος** που αναφέρεται στην σχέση ποσοστού ανεργίας και πληθωρισμού (καμπύλη Phillips) αναδεικνύει ως βασικό τον ισχυρισμό ότι το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα μπορεί στο εξής να μειωθεί με αντίτιμο μία μικρή ή ακόμη και μηδενική αύξηση του πληθωρισμού. **Το όγδοο μέρος** που αναφέρεται στις δημοσιονομικές εξελίξεις στην χώρα μας, περιλαμβάνει τις εξελίξεις των εσόδων και δαπανών του δημοσίου καθώς και του δημοσίου ελλείμματος ως ποσοστού του ΑΕΠ. **Το ένατο μέρος** που αναφέρεται στην ένταξη (1^η Μαΐου 2004) των δέκα νέων χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, περιλαμβάνει τα βασικά διαρθρωτικά τους χαρακτηριστικά,

της κοινωνικής πτυχής της διεύρυνσης, τις προκλήσεις και τις προοπτικές της ΕΕ-25 μετά την ένταξη των νέων κρατών-μελών.

Το δέκατο μέρος που αναφέρεται στις εξελίξεις του χρόνου εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, περιλαμβάνει τις τάσεις στις μέσες συμβατικές εβδομαδιαίες ώρες εργασίας, τα ανώτατα ημερήσια και εβδομαδιαία όρια εργασίας, τις συλλογικά συμφωνηθείσες εβδομαδιαίες ώρες εργασίας κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, την ετήσια άδεια εργασίας καθώς και τον ετήσιο χρόνο εργασίας. **Το ενδέκατο μέρος** που αναφέρεται στις σύγχρονες εξελίξεις και τις προοπτικές των συστημάτων κοινωνικής προστασίας και της κοινωνικής ασφάλισης στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, περιλαμβάνει τα κύρια χαρακτηριστικά των τελευταίων εξελίξεων στον τομέα της κοινωνικής προστασίας, την ανάδειξη των νέων μοντέλων οργάνωσης και παροχής της προστασίας καθώς και τις απόψεις και πρωτοβουλίες του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, οι οποίες στοχεύουν στην αποτροπή των τάσεων συρρίκνωσης του κράτους-πρόνοιας.

Η Έκθεση ολοκληρώνεται με την σχετική με το περιεχόμενό της, ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Καθ. Σάββας Γ. Ρομπόλης
Επιστ. Δ/ντής ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

ΜΕΡΟΣ 1

Οι κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής

Οι κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής

Στην κατάταξη των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 η ελληνική οικονομία, με κριτήριο τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης κατά το 2003-2004, κατέλαβε την πρώτη θέση. Οι επιδόσεις της υπερτερούν κατά πολύ των αντίστοιχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 αφού και οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ στην ΕΕ-15 βρίσκονται σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα, η παραγωγικότητα της εργασίας κατά την περίοδο 1996-2004 αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό που δεν υπερέβη το 1,0% (έναντι +3,0% στην Ελλάδα) και η ανεργία στο τέλος του 2004 θα παραμένει σε υψηλά επίπεδα (+8,1%), παρόμοια με αυτά της Ελλάδας (+8,4%). Αυτές οι δυσμενείς για την Ευρώπη εξελίξεις σχετίζονται με την ασκούμενη στην Ευρωπαϊκή Ένωση μακροοικονομική πολιτική, ιδιαίτερα με την μειωμένη ζήτηση και το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης.

Η διαφορά του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης διατηρείται επί σειρά ετών, έτσι ώστε **η διαδικασία της ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας να μην μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει συγκυριακό χαρακτήρα**. Σε αυτή την διαπίστωση συνηγορεί η εξέλιξη μιας σειράς δεικτών της ελληνικής οικονομίας που αφορούν στην κερδοφορία και την συσσώρευση κεφαλαίου στην Ελλάδα, στην μεγέθυνση του προϊόντος, στην παραγωγικότητα της εργασίας και του κεφαλαίου.

Οι επιδόσεις αυτές της ελληνικής οικονομίας συγκριτικά με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε μια σειρά μεγεθών, όπως το ΑΕΠ, οι επενδύσεις και η παραγωγικότητα της εργασίας, θα πρέπει να αποδοθούν **στην ταχύτερη εξέλιξη της ζήτησης στην Ελλάδα, και όχι στις «διαρθρωτικές αλλαγές»**. Συγκεκριμένα, στην διατήρηση των υψηλών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης κατά το 2003, συνέβαλαν όλοι οι παράγοντες που ενισχύουν την εσωτερική ζήτηση, της οποίας η αύξηση κατά +6,9% επέτρεψε την συνέχιση της ανάπτυξης παρά την μεγάλη αρνητική συμβολή του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Οι παράγοντες αυτοί ήταν η αύξηση των πραγματικών αποδοχών των μισθωτών κατά 3,7% ετησίως και η συνακόλουθη αύξηση της αγοραστικής δύναμής τους, η μείωση του ποσοστού ανεργίας, η συνακόλουθη αύξηση των εισοδημάτων των νοικοκυριών και η αύξηση της καταναλωτικής τους ροπής, η μείωση του κόστους χρηματοδότησης και η ταχεία πιστωτική επέκταση, η διατήρηση του επιπέδου των θετικών επιδόσεων σε σημαντικό αριθμό επιχειρήσεων, η αύξηση των επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα, τα δημόσια έργα για την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων, τα άλλα κατασκευαστικά έργα που χρηματοδοτούνται εν μέρει από εισροές κοινοτικών πόρων (που ανήλθαν σε περίπου 3% του ΑΕΠ), η ανάκαμψη των εξαγωγών υπηρεσιών μεταφοράς, η ανάκαμψη των εξαγωγών αγαθών, και η άνοδος της δημόσιας κατανάλωσης.

Η συνεχιζόμενη επί σειρά ετών οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα, είχε ως αποτέλεσμα, το 2003, το ΑΕΠ να υπερβεί, για τρίτο συνεχές έτος, τον μεσοπρόθεσμο δυναμικό ρυθμό ανόδου του προϊόντος, δηλαδή την μέγιστη δυνατή παραγωγή που η χώρα μπορεί να πραγματοποιήσει χωρίς να επανεμφανισθούν πληθωριστικές πιέσεις. Το παραγωγικό κενό της ελληνικής οικονομίας έχει κλείσει, έχει καταστεί θετικό, και ως εκ τούτου ευθύνεται για την άνοδο των τιμών κατά τα έτη μετά το 2000. Ως εκ τούτου, ο πληθωρισμός στην Ελλάδα παραμένει υψηλότερος από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, εξαιτίας της υπερβάλλουσας ζήτησης σε περισσότερους κλάδους παραγωγής (σε συνδυασμό και με τον μικρό βαθμό ανταγωνισμού σε μια σειρά αγορών αγαθών και υπηρεσιών), η οποία επιτρέπει στις επιχειρήσεις να αυξάνουν τις τιμές τους ανεξάρτητα από το μέγεθος της αύξησης του κόστους εργασίας, και σε τέτοιο βαθμό ώστε να αυξάνουν τα περιθώρια κέρδους.

Αυτές οι πληθωριστικές πιέσεις από την πλευρά της ζήτησης, ωστόσο, αναμένεται να αρθούν κατά τα επόμενα έτη, αφού η ζήτηση, θεωρείται σχεδόν βέβαιο ότι θα επιβραδυνθεί. Έτσι, η ελληνική οικονομία κατά τα επόμενα έτη δεν θα απειληθεί από την υπερβάλλουσα ζήτηση, αλλά από το έλλειμμα ζήτησης που θα δημιουργηθεί εξαιτίας της μείωσης των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση και της λήξης των Ολυμπιακών Αγώνων και των δημόσιων έργων που σχετιζόνταν με την προετοιμασία τους.

Η αρνητική συμβολή του εξωτερικού εμπορίου στην διαμόρφωση του ΑΕΠ αναμένεται να συνεχισθεί κατά το 2004, πλην όμως, με μικρότερη όμως ένταση. Η επιδείνωση του εξωτερικού ισοζυγίου της Ελλάδας σχετίζεται, **πρώτον**, με την ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες ανεπτυγμένες χώρες του κόσμου, άρα και με την συγκριτικά ταχύτερη αύξηση της ζήτησης για εισαγόμενα προϊόντα στην Ελλάδα, **δεύτερον**, με τις υψηλότερες επενδύσεις στην Ελλάδα, ιδιαίτερα σε μηχανικό εξοπλισμό, ο οποίος είναι σε μεγάλο βαθμό εισαγόμενος, και **τρίτον**, με την σταδιακή απώλεια ανταγωνιστικότητας πολλών ελληνικών προϊόντων.

Βέβαια, ένα διευρυνόμενο εξωτερικό έλλειμμα, μπορεί να είναι ανεκτό, μεσοπρόθεσμα, σε μικρές ανοικτές οικονομίες που αναπτύσσονται με υψηλούς ρυθμούς εφόσον το έλλειμμα προέρχεται από τις υψηλές επενδυτικές δαπάνες που πραγματοποιεί η χώρα για να εισάγει μηχανικό εξοπλισμό. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ένα μεγάλο έλλειμμα ενδέχεται να είναι το τίμημα που πρέπει να καταβληθεί για την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Πρόκειται για ένα πρόσκαιρο τίμημα αφού η αυξημένη παραγωγικότητα αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την μελλοντική περιστολή του ελλείμματος. Δεν πρέπει να αποκλείεται το ενδεχόμενο, η ελληνική οικονομία να αποτελεί ακριβώς μια τέτοια περίπτωση, ως ένα βαθμό, τουλάχιστον.

Οι δείκτες της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας συνηγορούν, πάντως, υπέρ της άποψης ότι η διεύρυνση του ελλείμματος στο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών αντανακλά, τουλάχιστον σε ένα μεγάλο βαθμό, μειωμένη ανταγωνιστικότητα που θα πρέπει να αντιμετωπισθεί με διαρθρωτικές αλλαγές στο παραγωγικό σύστημα για την περαιτέρω αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (δηλαδή της ανταγωνιστικότητας που δεν εξαρτάται από τις τιμές).

Οι θετικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας σχετίζονται με την συνέχιση της μακροχρόνιας ανοδικής τάσης των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, επί σειρά ετών. Αυτή η άνοδος συνοδεύεται από μια μάλλον θεαματική επενδυτική δραστηριότητα σε μηχανικό εξοπλισμό από το 1996 έως το 2004, μέσα σε μια συγκυρία γενικής μείωσης των επενδύσεων εκσυγχρονισμού στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Αυτές οι αυξημένες επενδύσεις αποτελούν ένδειξη μιας σημαντικής ανανέωσης του παραγωγικού συστήματος, αφού ο καινούργιος μηχανολογικός εξοπλισμός μεταφέρει τις νέες τεχνολογίες μέσα στις παραγωγικές διαδικασίες και αυξάνει έτσι την παραγωγικότητα της εργασίας και του κεφαλαίου. Ως αποτέλεσμα της τεχνολογικής προόδου (είτε με την μορφή της υποκατάστασης εργασίας από λειτουργίες των μηχανικών συστημάτων, είτε με την μορφή της αυτόνομης τεχνολογικής προόδου), η οριακή παραγωγικότητα του κεφαλαίου, παρουσιάζει ισχυρή άνοδο, ιδιαίτερα μετά το 1998.

Έτσι, από την άποψη της εσωτερικής δυναμικής, η ελληνική οικονομία διαθέτει σημαντικές δυνάμεις και έχει τεθεί σε πορεία ανάπτυξης που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως πρόσκαιρη, επειδή οι βάσεις της δεν φαίνεται να απειλούνται. Εάν, όμως, οι εσωτερικές συνθήκες συσσώρευσης κεφαλαίου εμφανίζονται ως ευνοϊκές, δεν ισχύει το ίδιο για τις σχέσεις της ελληνικής οικονομίας με το εξωτερικό της περιβάλλον, δηλαδή με το εξωτερικό της ισοζύγιο και την ανταγωνιστικότητά της.

Η συμβολή των περιθωρίων κέρδους στην ανταγωνιστικότητα τιμής υπήρξε μονίμως αρνητική: καθώς οι εξαγωγικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα συστηματικά αυξάνουν τα περιθώρια κέρδους περισσότερο από ό,τι οι επιχειρήσεις στις ανταγωνίστριες χώρες, με αποτέλεσμα να επιβαρύνουν την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων. Μόνο κατά το έτος 2003, οι εξαγωγικές επιχειρήσεις της Ελλάδας μείωσαν τα περιθώρια κέρδους για να αντιμετωπίσουν τον εντεινόμενο ανταγωνισμό. Σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα αυξάνουν τις τιμές τους ταχύτερα από το ονομαστικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, **δεν μπορούμε να μην συμπεράνουμε ότι ασκούν μια συστηματική πολιτική βραχυπρόθεσμης αύξησης των κερδών σε βάρος μιας πολιτικής μακροχρόνιας βελτίωσης της ανταγωνιστικής τους θέσης.** Εντούτοις, αυτή η δυσμενής, για την ελληνική οικονομία, πολιτική επιλογή, φαίνεται να υποχωρεί, καθώς η αρνητική συμβολή της στην ανταγωνιστικό-

τητα τιμής υποχωρεί βαθμιαία. Αυτή η εξέλιξη ενδέχεται να σχετίζεται με μια υποχώρηση του πλέον οπισθοδρομικού και βραδυπορούντος τμήματος της ελληνικής οικονομίας, και της ενίσχυσης του πλέον σύγχρονου τμήματός της υπό το βάρος του αυξανόμενου εξωτερικού ανταγωνισμού. Η συμβολή του κόστους εργασίας στην ανταγωνιστικότητα τιμής χαρακτηρίζεται από εναλλαγή περιόδων, όπου η συμβολή αυτή είναι αρνητική και περιόδων, όπου είναι θετική. Ενώ, δηλαδή η συμβολή των περιθωρίων κέρδους στην ανταγωνιστικότητα υπήρξε συστηματικά αρνητική, η συμβολή του κόστους εργασίας, από μακροχρόνια άποψη υπήρξε ουδέτερη.

Σε ότι αφορά την απασχόληση, για πρώτη φορά μετά από μια τετραετία μηδενικής αύξησης (1999-2002), το 2003 σημειώθηκε αύξηση 2,2%, ενώ αναμένεται νέα αύξηση το 2004 κατά 1,7% και το 2005 κατά 1% (εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εαρινές προβλέψεις 2004). Οι μηδενικές αυξήσεις των προηγούμενων ετών εξηγούνται πιθανότατα από το γεγονός ότι κατά την πρώτη περίοδο μετά την ύφεση, που στην Ελλάδα διήρκεσε μέχρι το 1995, σημειώθηκε μεγάλη αύξηση στην οριακή παραγωγικότητα της εργασίας (η αύξηση της παραγωγής χαρακτηρίζεται από αυξανόμενες αποδόσεις) χάρη στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου που μεταφέρουν τις νέες τεχνολογίες μέσα στις διαδικασίες παραγωγής και συντελούν στον εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων διαμέσου της υποκατάστασης εργασίας από λειτουργίες των μηχανικών συστημάτων. Οι επενδύσεις αυτές οδηγούν σε μεγάλες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας αλλά και σε νέες μορφές οργάνωσης εργασίας, οι οποίες επίσης αυξάνουν την παραγωγικότητα. Οι αυξήσεις αυτές είναι συνήθως μεγαλύτερες κατά τα πρώτα χρόνια μιας οικονομικής ανάκαμψης, επειδή η οριακή παραγωγικότητα αυτών των επενδύσεων είναι κατά πολύ υψηλότερη από την μέση παραγωγικότητα του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού (του εγκατεστημένου κεφαλαιακού αποθέματος). Έτσι, η αύξηση του προϊόντος επιτυγχάνεται σχεδόν εξ ολοκλήρου με την αύξηση της παραγωγικότητας και όχι της απασχόλησης. Κατά την εκτίμησή μας, μεσοπρόθεσμα θα πρέπει να αναμένουμε περαιτέρω αυξήσεις της απασχόλησης διότι η απόσταση της οριακής αύξησης της παραγωγικότητας που προκαλούν οι τεχνολογικές και οργανωτικές καινοτομίες σε σχέση με την μέση παραγωγικότητα του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού έχει ήδη μειωθεί, και εξακολουθεί να μειώνεται στον βαθμό που το παραγωγικό δυναμικό βρίσκεται σε διαδικασία εκσυγχρονισμού επί σειρά ετών (1996-2004). Με άλλα λόγια, κάθε νέο «κύμα επένδυσης» οδηγεί σε αύξηση της παραγωγικότητας πλην όμως μικρότερη από τις προηγούμενες αυξήσεις του επιπέδου παραγωγικότητας.

Οι εξελίξεις αυτές, κατά την εκτίμησή μας, εξηγούν το γεγονός ότι από το 2002 οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας, ενώ παραμένουν υψηλές, είναι μικρότερες σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Διαμορφώνουμε έτσι την εκτίμηση ότι οι αυξήσεις του προϊόντος είναι πιθανότερο να προκαλούν στο εξής αυξήσεις της απασχόλησης περισσότερο ικανοποιητικές από όσο στο παρελθόν (1995-2002).

Επομένως, η συνέχιση της μεγέθυνσης του ΑΕΠ με υψηλούς ρυθμούς και ο περιορισμός της επαπειλούμενης επιβράδυνσης της οικονομίας, τόσο σε ότι αφορά το βάθος της όσο και την διάρκειά της, αποτελούν στόχους υψηλής προτεραιότητας, διότι οι πιθανότητες να βελτιωθεί η κατάσταση στην αγορά εργασίας, κατά τα επόμενα έτη, χάρη στην διαδικασία της ανάπτυξης είναι αυξημένες. Με βάση την ποσοτική σχέση που προσδιορίσαμε, εκτιμούμε ότι για ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ κατά 3,3% το 2005, και αύξηση της έντασης κεφαλαίου κατά 2,5%, η απασχόληση θα αυξηθεί κατά 0,8%. Εάν η αύξηση της έντασης κεφαλαίου περιορισθεί σε 2% η αύξηση της απασχόλησης αναμένεται να αυξηθεί κατά 1,4%.

Παράλληλα, από την περιγραφική ανάλυση των στοιχείων του πληθωρισμού και της ανεργίας στην Ελλάδα, προκύπτει ότι η ελληνική οικονομία ακολουθεί, κατά την τελευταία επταετία (1998- 2004), μια καμπύλη Phillips διαφορετική από την αντίστοιχη των ετών 1983-1997. Πιο συγκεκριμένα, η καμπύλη φαίνεται ότι έχει μετατοπισθεί, και επιπλέον ότι έχει αλλάξει κλίση. Από το 1999, ενώ ο πληθωρισμός διατηρείται περίπου σταθερός στα ίδια επίπεδα, το ποσοστό ανεργίας μειώνεται. Αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι η ελληνική οικονομία έχει τεθεί πλέον σε πορεία χαμηλού πληθωρισμού και χαμηλών πληθωριστικών προσδοκιών. Από το 1999, η καμπύλη Phillips έχει καταστεί σχεδόν οριζόντια (δηλαδή η ελαστικότητα των τιμών έναντι των μεταβολών του ποσοστού ανεργίας έχει μειωθεί εξαιρετικά), και ως εκ τούτου, είναι βάσιμος ο ισχυρισμός ότι το ποσοστό ανεργίας μπορεί στο εξής να μειωθεί στην Ελλάδα με αντίτιμο μια πολύ μικρή ή ακόμη και μηδενική αύξηση του πληθωρισμού.

Οι δημοσιονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα, την απομακρύνουν από τον στόχο του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης για ισοσκελισμένα δημόσια οικονομικά και την οδηγούν σε υπέρβαση της τιμής αναφοράς για το έλλειμμα. Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης δεσμεύει τις χώρες σ' ένα επίπεδο δημόσιου ελλείμματος που δεν θα υπερβαίνει το 3% του ΑΕΠ. Στην πραγματικότητα, ο όρος αυτός είναι πολύ πιο περιοριστικός από ό,τι εκ πρώτης όψεως φαίνεται, διότι το δημόσιο έλλειμμα παρουσιάζει διακυμάνσεις στην διάρκεια του οικονομικού κύκλου. Κατά την περίοδο της ανάκαμψης της οικονομίας, όταν αυξάνεται το προϊόν, αυξάνονται αυτομάτως και τα δημόσια έσοδα, δηλαδή χωρίς να απαιτούνται αλλαγές στους φορολογικούς συντελεστές, στην ικανότητα του κρατικού μηχανισμού να συλλέγει τους φόρους ή σε οποιαδήποτε άλλον παράγοντα επηρεάζει τα έσοδα. Κατά την περίοδο της ύφεσης, αντίστροφα, τα δημόσια έσοδα μειώνονται στον βαθμό που απονεί η οικονομική δραστηριότητα και μειώνεται ή επιβραδύνεται το προϊόν. Επομένως, η υποχρέωση μιας χώρας να διατηρεί το δημόσιο έλλειμμα της κάτω από το όριο του 3%, σημαίνει ότι το εν λόγω έλλειμμα πρέπει να φθάνει στο όριο αυτό όταν η οικονομία της θα βρίσκεται στο βαθύτερο σημείο της ύφεσης. Διότι εάν επιτυγχάνει έλλειμμα 3% στην ανοδική φάση του κύκλου, όπως συμβαίνει στην Ελλάδα,

όταν δηλαδή το προϊόν αυξάνεται με υψηλούς ρυθμούς, το έλλειμμα θα διευρύνεται και θα υπερβαίνει το προκαθορισμένο όριο στην διάρκεια της ύφεσης. **Κατά συνέπεια, το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης** επιβάλλει μεν την διατήρηση των δημοσίων ελλειμμάτων κάτω από το ανώτατο όριο 3%, πλην όμως, **επιβάλλει κατά μέσο όρο, στην διάρκεια δηλαδή ολόκληρου του οικονομικού κύκλου, μηδενικό δημόσιο έλλειμμα.** Μάλιστα, με δεδομένη την υποχρέωση των χωρών να αποπληρώνουν το δημόσιο χρέος, το μηδενικό δημόσιο έλλειμμα συνεπάγεται την ύπαρξη πρωτογενούς πλεονάσματος του οποίου το μέγεθος είναι ανάλογο των πληρωμών του δημοσίου για τόκους. **Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης δημιουργεί, επομένως, τις συνθήκες για την αναίρεση της επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής στις χώρες εκείνες που έχουν επιτύχει, όπως η Ελλάδα, το ανώτατο όριο του 3% κατά την ανοδική φάση του οικονομικού κύκλου.**

Με βάση αυτά τα δεδομένα, οι φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα φθάνουν στο συμπέρασμα ότι είναι ανάγκη να τεθούν σε έλεγχο οι δημοσιονομικές ανισορροπίες, ιδιαίτερα επειδή παραμένει εξαιρετικά υψηλό το δημόσιο χρέος. Ως πιθανά μέτρα αναφέρονται μεταξύ άλλων και η «μεταρρύθμιση» του ασφαλιστικού συστήματος και ο «εξορθολογισμός», δηλαδή η περικοπή των δαπανών για την υγεία και την ιατρική περίθαλψη. Στο ίδιο πνεύμα σημειώνεται ότι οι δαπάνες του τακτικού προϋπολογισμού αυξήθηκαν κατά 10% έναντι του προηγούμενου έτους, και αυτό οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στις αυξήσεις των αποδοχών των εργαζομένων στην γενική κυβέρνηση, παρόλο που οι αποδοχές των εργαζομένων στο δημόσιο ως ποσοστό των συνολικών δαπανών χωρίς τους τόκους ακολουθούν πτωτική τάση από το 1999. Η άνοδος των τριών τελευταίων ετών 2002-2004 αντισταθμίζει μόνο, ως ένα βαθμό, την μείωση του 2000.

Από τις 27 χώρες του ΟΟΣΑ, μόνον 12 είχαν κατά το 2003 πρωτογενή πλεονάσματα που βρίσκονταν στην περιοχή του 1,5% έως 5,5%. Η Ελλάδα καταλαμβάνει στην κατάταξη αυτή την δέκατη θέση. Δέκα χώρες είχαν πρωτογενή ελλείμματα, εκ των οποίων η Γαλλία, η Γερμανία, η Βρετανία, οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία. Ενδιαφέρον έχει και η σύγκριση των ελληνικών ελλειμμάτων με τα αντίστοιχα των άλλων χωρών του ΟΟΣΑ. Το έλλειμμα της Ελλάδας, κατά το 2003, ήταν μικρότερο από το αντίστοιχο της Γαλλίας και της Γερμανίας και συγκρίσιμο με αυτό της Βρετανίας. Το δημόσιο έλλειμμα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κυρίως δε της ζώνης του ευρώ, αυξήθηκε και πλησίασε το ανώτατο όριο του 3% του ΑΕΠ, το οποίο επιτρέπει το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Βέβαια, μετά την διόρθωση των ελλειμμάτων για την διαφορετική θέση κάθε χώρας στον οικονομικό κύκλο, το έλλειμμα της Ελλάδας ανέρχεται σε 3,3%, ενώ της Γερμανίας σε 3,2%, της Γαλλίας σε 3,8% και της Βρετανίας σε 2,8%.

Έτσι αποδεικνύεται ότι, η δημοσιονομική θέση της Ελλάδας δεν είναι δεινή, ούτε με βάση τις διεθνείς συγκρίσεις, ούτε αυτή καθαυτή. Εξάλλου, οι περιορισμοί που τίθενται από το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης είναι σε μεγάλο βαθμό, αυθαίρετοι και τους αποδίδονται ευθύνες για την στασιμότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 χωρών καθώς και για το γεγονός ότι οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου βρίσκονται στο χαμηλότερο ιστορικό τους σημείο. Από τη μία πλευρά, η προσκόλληση στο Σύμφωνο συνεχίζει να αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια για τη βελτίωση της απασχόλησης και της ανάπτυξης στις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και από την άλλη πλευρά, το ανώτατο όριο του 3% του ΑΕΠ για το δημόσιο έλλειμμα έχει παραβιασθεί, τόσο από το Γερμανία, όσο και από την Γαλλία και δεν θα τηρηθεί ούτε το 2004.

Αυτές οι εξελίξεις είναι το αποτέλεσμα μιας πολιτικής, που αφενός μειώνει τα έσοδα από τους φόρους κυρίως που προέρχονται από επιχειρηματικά κέρδη, από κέρδη του χρηματιστικού κεφαλαίου και από τα υψηλότερα εισοδήματα, και αφετέρου αποδίδει πολύ μεγάλη σημασία στη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος σε περίοδο αδύναμης ανάπτυξης και στασιμότητας οδηγώντας έτσι στη συμπίεση της αύξησης του ΑΕΠ και προκαλώντας ακόμα μεγαλύτερη ανεργία. Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης δεν εγκαταλείφθηκε, όπως θα έπρεπε, αλλά ούτε και τηρήθηκε και δεν θα τηρηθεί και πάλι τα επόμενα χρόνια, ως αποτέλεσμα των λανθασμένων και επιζήμιων ρυθμίσεων του για τη δημοσιονομική πολιτική.

Για τους λόγους αυτούς θεωρούμε ότι ο έντονος προβληματισμός σχετικά με την δημοσιονομική κατάσταση της Ελλάδας στρέφει το ενδιαφέρον της οικονομικής πολιτικής σε λανθασμένη κατεύθυνση. Εξάλλου, η προστασία των δημοσίων αγαθών και η παροχή υψηλού επιπέδου δημοσίων υπηρεσιών και υπηρεσιών γενικού συμφέροντος, η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος και η διαδικασία λήψης αποφάσεων με όρους δημοκρατίας πρέπει να προηγούνται του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης.

Από την σύνθεση των παραπάνω διαπιστώσεων σχετικά με την εξέλιξη και τους καθοριστικούς παράγοντες των βασικών μεταβλητών της ελληνικής οικονομίας, συμπεραίνουμε ότι η οικονομική ανάκαμψη διατηρείται στην Ελλάδα, όχι μόνο χάρη στους εξωγενείς παράγοντες (μονομερείς μεταβιβάσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση και προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων), αλλά και εξαιτίας δύο πολύ σημαντικών χρηστών κύκλων που έχουν συγκροτηθεί και πολλαπλασιάζουν τα αρχικά οφέλη από τους εξωγενείς παράγοντες. Ως εκ τούτου, όταν οι εξωγενείς παράγοντες παύσουν, η ελληνική οικονομία πιθανότατα θα διαθέτει σημαντική εσωτερική δυναμική, της οποίας όμως η συντήρηση θα εξαρτηθεί από τις κατευθύνσεις πολιτικής που θα υιοθετηθούν κατά τα αμέσως επόμενα έτη. Οι δύο αυτοί χρηστοί κύκλοι της ελληνικής οικονομίας είναι οι εξής: Ο **πρώτος** εξ αυτών είναι ο κύκλος

επενδύσεων-προϊόντος (πολλαπλασιαστής) και ζήτησης-επενδύσεων (επιταχυντής): Η υψηλή επενδυτική δαπάνη (δημόσια και ιδιωτική) οδηγεί σε ταχεία μεγέθυνση του προϊόντος διαμέσου των πολλαπλασιαστικών της αποτελεσμάτων. Ταυτόχρονα, η ταχεία αύξηση του προϊόντος και οι προσδοκίες που αυτή προκαλεί οδηγούν σε αύξηση των παραγωγικών επενδύσεων (επιταχυντής). Επομένως, το προϊόν και οι επενδύσεις βρίσκονται σε σχέση αμοιβαίας αλληλεξάρτησης που οδηγεί σε συνεχή άνοδο της πραγματικής οικονομίας και σε συνεχή τεχνολογικό και οργανωτικό εκσυγχρονισμό του παραγωγικού συστήματος. Ο **δεύτερος** χρηστός κύκλος είναι ο κύκλος επενδύσεων-παραγωγικότητας. Η αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και οι εκσυγχρονιστικές τους επιπτώσεις στο παραγωγικό σύστημα, αλλά και η αύξηση του όγκου της παραγωγής, επιδρούν θετικά στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Η βελτίωση αυτή της παραγωγικότητας επιμερίζεται **σε τρία επί μέρους οφέλη: πρώτον**, στην άνοδο των πραγματικών μισθών, του διαθέσιμου εισοδήματος των εργαζομένων, και επακόλουθα της ιδιωτικής κατανάλωσης και της συνολικής ζήτησης, **δεύτερον**, στην μείωση του πραγματικού κόστους εργασίας (διότι από την αύξηση της παραγωγικότητας ωφελούνται, και μάλιστα κατά κύριο λόγο, οι επιχειρήσεις) επομένως και στην άνοδο της κερδοφορίας, και **τρίτον** σε χαμηλότερο πληθωρισμό. Τα τρία αυτά οφέλη, όμως, επιδρούν θετικά επί των επενδύσεων: Το διαθέσιμο εισόδημα των εργαζομένων αποτελεί βασική συνιστώσα της συνολικής ζήτησης και χαρακτηρίζεται από μεγάλη ροπή προς κατανάλωση (μεγαλύτερη από τα άλλα εισοδήματα). Η αύξηση της ζήτησης ευνοεί την ένταση της επενδυτικής δραστηριότητας. Η αύξηση της απόδοσης κεφαλαίου, επίσης οδηγεί σε αύξηση των επενδύσεων (υπό την προϋπόθεση ότι οι προσδοκίες για μεγαλύτερα κέρδη δεν έχουν αυξηθεί συγκριτικά περισσότερο). Η μείωση του πληθωρισμού, επίσης, συμβάλλει στο κλίμα σταθερότητας και βελτιώνει το επιχειρηματικό κλίμα και την ιδιωτική κατανάλωση. Επομένως, η επένδυση και η παραγωγικότητα, με τα τρία επιμέρους αποτελέσματά της, βρίσκονται σε σχέση αμοιβαίας αλληλεξάρτησης που οδηγεί σε συνεχή άνοδο της οικονομίας.

Η μείωση των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, σε συνδυασμό με την επιδείνωση του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών της χώρας μετά το πέρας των Ολυμπιακών Αγώνων, που θα επιφέρει περαιτέρω μείωση της εξωτερικής ζήτησης, ενδέχεται η ελληνική οικονομία να οδηγηθεί σε σημαντική επιβράδυνση του ΑΕΠ. Εάν τελικά επέλθει ύφεση της οικονομίας εξ αυτού του γεγονότος, θα υπάρξουν δευτερογενείς αρνητικές επιπτώσεις: οι αυξήσεις της παραγωγικότητας περιλαμβάνουν μια κυκλική συνιστώσα η οποία μειώνεται στην διάρκεια των υφέσεων. Επίσης, μια ενδεχόμενη επιβράδυνση της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα θα ασκήσει πιέσεις στο επίπεδο των μισθών, επομένως και της ιδιωτικής κατανάλωσης, με αποτέλεσμα μια περαιτέρω επιβράδυνση της εσωτερικής ζήτησης. Αυτή, με την σειρά της θα επιδράσει αρνητικά στο επίπεδο των ιδιωτικών επενδύ-

σεων κ.ο.κ. Έτσι, οι χρηστοί κύκλοι στους οποίους βασίζεται σήμερα η μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας ενδέχεται να μετατραπούν σε φαύλους κύκλους που θα συντηρούν την επιβράδυνση ή την στασιμότητα (η οποία θα μπορούσε να προέλθει από μια αρχική μείωση της συνολικής ζήτησης εξαιτίας της μείωσης των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, από την ολοκλήρωση της προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων και από την περαιτέρω επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων). Ως εκ τούτου, **αποτελούν άμεση προτεραιότητα για την οικονομική πολιτική οι εξής έξι κατευθύνσεις:**

- **Πρώτον**, η διατήρηση των υψηλών ρυθμών αύξησης της εσωτερικής ζήτησης μετά το 2004, έτσι ώστε η ελληνική οικονομία να εξακολουθήσει να μεγεθύνεται με τον δυναμικό ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ που σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ ανέρχεται στο επίπεδο του 3,7%.
- **Δεύτερον**, η βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (non price competitiveness) των ελληνικών προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών) έτσι ώστε να υπάρξει βελτίωση στο εξωτερικό εμπόριο, επομένως και στην εξωτερική ζήτηση της οποίας η συμβολή στο ΑΕΠ είναι αρνητική.
- **Τρίτον**, η αύξηση του αποθέματος παγίου κεφαλαίου, διαμέσου της διατήρησης των υψηλών επιπέδων επένδυσης, έτσι ώστε να αυξηθούν ακόμη περισσότερο η παραγωγικότητα της εργασίας και ο δυναμικός ρυθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.
- **Τέτατον**, η πραγματοποίηση διαρθρωτικών αλλαγών στο παραγωγικό σύστημα, έτσι ώστε να βελτιωθεί το επίπεδο ποιότητας των παραγωγικών δυνατοτήτων της ελληνικής οικονομίας. Εκτιμούμε ότι η παραπέρα αύξηση της μακροχρόνιας τάσης της παραγωγικότητας, δεν πρόκειται να προκύψει αυτόματα διαμέσου της εύρυθμης λειτουργίας των αγορών και της δημόσιας διοίκησης, ούτε απλά διαμέσου της αύξησης των δαπανών για την παιδεία, την κατάρτιση και την ενίσχυση της επιχειρηματικής δράσης, αλλά διαμέσου μιας τεχνολογικής πολιτικής που δεν θα εκφυλίζεται σε παροχές και χρηματοδοτήσεις προς τις επιχειρήσεις, αλλά θα αποσκοπεί ουσιαστικά στην επίτευξη της ποιοτικής αναβάθμισης της παραγωγής καθώς και της υψηλότερης παραγωγικότητας.
- **Πέμπτον**, η ενίσχυση της αναπτυξιακής δυναμικής στην χώρα μας προϋποθέτει την διαμόρφωση μίας εναλλακτικής διάρθρωσης του παραγωγικού συστήματος και της αναγκαιότητας μετάβασής του από τους τομείς παραγωγής στα παραγωγικά συμπλέγματα. **Αναγκαία συνθήκη γι' αυτή την μεταμόρφωση του παραγωγικού συστήματος αποτελεί η ανάπτυξη κλαδικών πολιτικών και η διαμόρφωση ολοκληρωμένων παραγωγικών συμπλεγμάτων (clusters) (π.χ. αγροδιατροφικές αλυσίδες, βιομήχανο- τουριστικό σύμπλεγμα, αγροτουριστικό σύμπλεγμα κλπ.) σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.**

- **Έκτον**, οι πρόσθετοι πόροι που θα προέλθουν από την επιτάχυνση της ανάπτυξης, όπως και οι πόροι που θα αντληθούν από την αναδιανομή του εισοδήματος διαμέσου του φορολογικού συστήματος, θα κατευθύνονται στην ταχύτερη αύξηση των δημοσίων επενδύσεων με ταυτόχρονη εξισορρόπηση των δημοσίων οικονομικών, των οικονομικών του συστήματος κοινωνικής προστασίας και την ενίσχυση της χρηματοδότησης για μία διευρυμένη και με βάση τις σύγχρονες ανάγκες, κοινωνική πολιτική.

ΜΕΡΟΣ 2

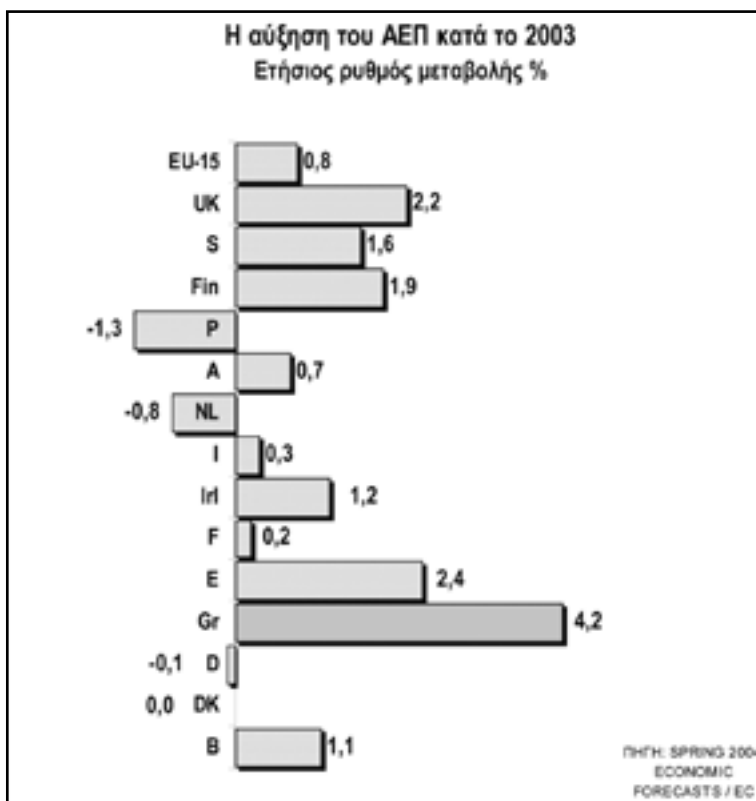
Η ελληνική οικονομία κατά το 2003-2004 και οι μακροχρόνιες τάσεις

Η ελληνική οικονομία κατά το 2003-2004 και οι μακροχρόνιες τάσεις

2.1 Οι εξελίξεις κατά το 2003-2004

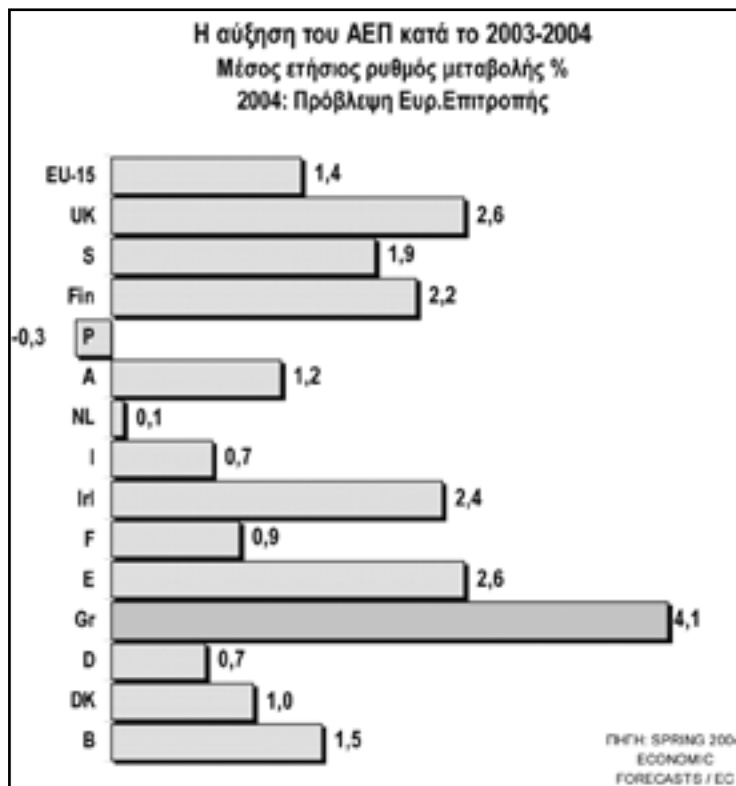
Ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα κατά το 2003 (+4,2%) ήταν ο υψηλότερος μεταξύ των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, στην οποία το προϊόν αυξήθηκε, κατά μέσον όρο, μόλις κατά 0,8%. Η ελληνική οικονομία κατέλαβε την πρώτη θέση στην σχετική κατάταξη (Διάγραμμα 1), για πρώτη φορά μέσα στην τελευταία δεκαετία, αφού κατά τα προηγούμενα έτη οι ρυθμοί μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα ήταν σαφώς χαμηλότεροι από τους αντίστοιχους της Ιρλανδίας, στην οποία όμως, κατά το 2003, η μεγέθυνση του προϊόντος περιορίστηκε στο 1,2%. Κατά πολύ υψηλότερες ήταν οι επιδόσεις της Ελλάδας, κατά το παρελθόν έτος, σε σχέση και με τις άλλες χώρες που συγκλίνουν προς τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή την Ισπανία (+2,4%) και την Πορτογαλία της οποίας η οικονομία βρισκόταν σε ύφεση (-1,3%).

Διάγραμμα 1

Σύμφωνα με τις εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κατά την διετία προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων 2003 και 2004, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα θα υπερβεί κατά πολύ τους αντίστοιχους ρυθμούς της Πορτογαλίας και της Ισπανίας, όπου η μεγέθυνση του ΑΕΠ θα ανέλθει αντίστοιχα σε -0,3% και 2,6% (Διάγραμμα 2). Οι επιδόσεις της Ιρλανδίας, παρά το γεγονός ότι θα βελτιωθούν σημαντικά (+2,4) θα παραμείνουν χαμηλότερες από τις αντίστοιχες της Ελλάδας (+4,1%). Ο δε μέσος όρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 χωρών θα παραμείνει σε χαμηλά επίπεδα (+1,4%). Έτσι, στην κατάταξη των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, με κορυφαίο τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης κατά το 2003-2004, η ελληνική οικονομία θα διατηρήσει την πρώτη θέση.

Διάγραμμα 2

Οι υψηλές επιδόσεις της Ελλάδας, σε ότι αφορά την αύξηση του προϊόντος, φαίνονται και στην σύγκριση των ρυθμών μεγέθυνσης των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 για την περίοδο 1996-2003 (Διάγραμμα 3): ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα ανήλθε σε 3,6%, έναντι 2,1% στην Ευρωπαϊκή Ένωση, 2,5% στην Πορτογαλία και 3,3% στην Ισπανία. Αυτές οι εξελίξεις είναι το αποτέλεσμα της ανοδικής πορείας της ελληνικής οικονομίας, που διαρκεί από το 1996 και συνεχίστηκε κατά το 2003-2004 (Διάγραμμα 4).

Στην διάρκεια των οκτώ τελευταίων ετών, το ΑΕΠ στην Ελλάδα μεγεθύνεται ταχύτερα από τον μέσο ευρωπαϊκό όρο, έτσι ώστε η συνολική αύξησή του έναντι του 1995 ανέρχεται σήμερα σε 40% περίπου έναντι 20% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Σύμφωνα με τις εαρινές προβλέψεις¹ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η διαδικασία αυτή θα συνεχισθεί, πλην όμως με μικρότερους ρυθμούς, και το 2005, στην διάρκεια του οποίου ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα αναμένεται να αυξηθεί κατά 3,3%. Οι αντίστοιχες επιδόσεις του συνόλου των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 αναμένεται να ανέλθουν σε 2,4%.

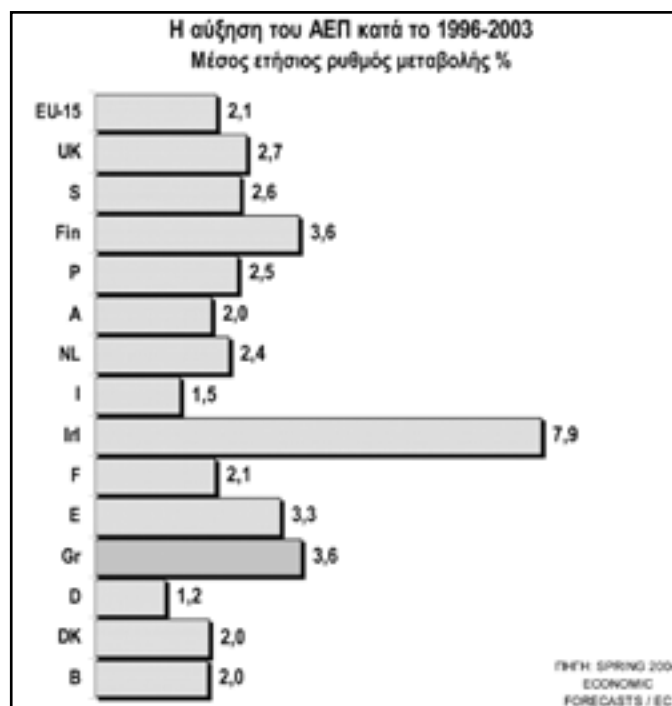
Στην διατήρηση των υψηλών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης κατά το 2003 συνέβαλαν όλοι οι παράγοντες που ενισχύουν την εσωτερική ζήτηση, της οποίας η αύξηση κατά +6,9% επέτρεψε την συνέχιση της ανάπτυξης παρά την μεγάλη αρνητική συμβολή του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. **Οι παράγοντες αυτοί ήταν:**

- η αύξηση των πραγματικών μισθών² κατά 3,7% ετησίως και η συνακόλουθη αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μισθωτών,
- η μείωση του ποσοστού ανεργίας, η συνακόλουθη αύξηση των εισοδημάτων των νοικοκυριών και η αύξηση της καταναλωτικής τους ροπής,
- η μείωση του κόστους χρηματοδότησης και η ταχεία πιστωτική επέκταση,
- η διατήρηση του επιπέδου των θετικών επιδόσεων σε σημαντικό αριθμό επιχειρήσεων,
- η αύξηση των επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα,
- τα δημόσια έργα για την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων,
- τα άλλα κατασκευαστικά έργα που χρηματοδοτούνται εν μέρει από εισροές κοινοτικών πόρων (που ανήλθαν σε περίπου 3% του ΑΕΠ),
- η ανάκαμψη των εξαγωγών υπηρεσιών μεταφοράς,
- η ανάκαμψη των εξαγωγών αγαθών, και
- η άνοδος της δημόσιας κατανάλωσης.

1 Η ανάλυση του Μέρους 2 της Έκθεσης βασίζεται σε στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: (α) *European Economy Statistical Annex Spring 2004*, (β) *Ameco Database* της DGII, (γ) *Spring 2004 Economic Forecasts Statistical Annex*, κατ' εξαίρεση δε σε στοιχεία από άλλες πηγές.

2 Μέσες ακαθάριστες αποδοχές (καθαρές αποδοχές + εισφορές εργαζομένου).

Διάγραμμα 3

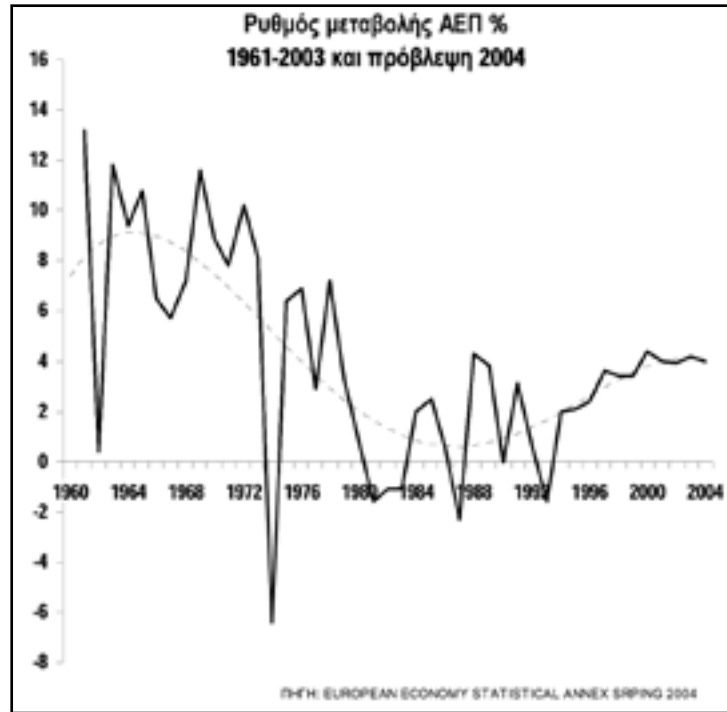
Διάγραμμα 4

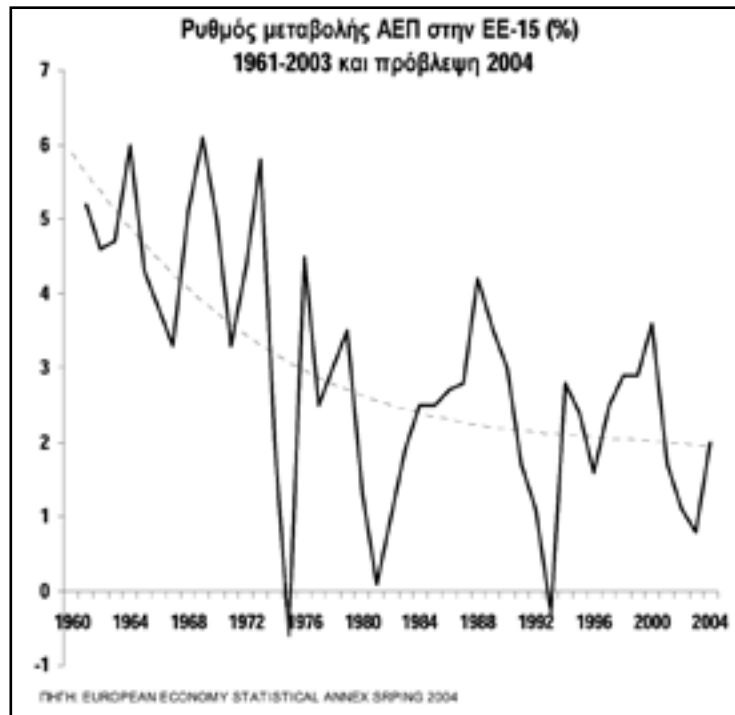
Όπως φαίνεται στην χρονολογική σειρά της μακροχρόνιας εξέλιξης της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα (Διάγραμμα 5) και στην εξομάλυνση της σειράς αυτής, ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ ακολούθησε πτωτική πορεία από το 1974 έως το 1987, στην συνέχεια σταθεροποιήθηκε σε χαμηλά επίπεδα (περίπου 1% ετησίως), και από το 1996 τέθηκε σε ανοδική πορεία που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα υπερέρχει έκτοτε συστηματικά του αντίστοιχου ρυθμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 χωρών ως σύνολο, καθώς το ευρωπαϊκό ΑΕΠ έχει οδηγηθεί σε μακροχρόνια τάση σταθερότητας στο χαμηλό επίπεδο του 2% ετησίως (Διάγραμμα 6).

Η ελληνική οικονομία παρουσιάζει πολύ καλύτερες επιδόσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 αφού και οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ στην ΕΕ βρίσκονται σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα, η παραγωγικότητα της εργασίας κατά την περίοδο 1996-2004 αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό μόλις 1,0% και η ανεργία στο τέλος του 2004 θα παραμένει σε υψηλά επίπεδα (+8,1%), παρόμοια με αυτά της Ελλάδας (+8,4%). Από την εξομάλυνση της χρονολογικής σειράς του ΑΕΠ της ΕΕ-15 δεν διαφαίνεται καμία ένδειξη ανατροπής της υπάρχουσας μακροχρόνιας υποτονικής δραστηριότητας στην ευρωπαϊκή οικονομία. **Αυτές οι δυσμενείς για την Ευρώπη εξελίξεις** σχετίζονται με την ασκούμενη στην Ευρωπαϊκή Ένωση μακροοικονομική πολιτική, ιδιαίτερα με την μειωμένη ζήτηση και το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Όπως φαίνεται από την εξομάλυνση της σχετικής χρονολογικής σειράς στο διάγραμμα 7, η διαφορά του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έχει συγκυριακό αλλά μακροχρόνιο χαρακτήρα.

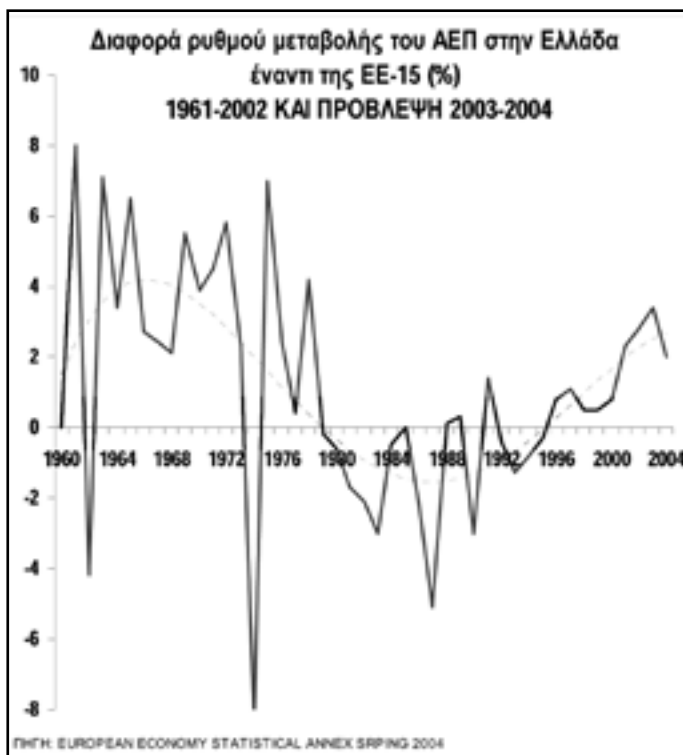
Διάγραμμα 5

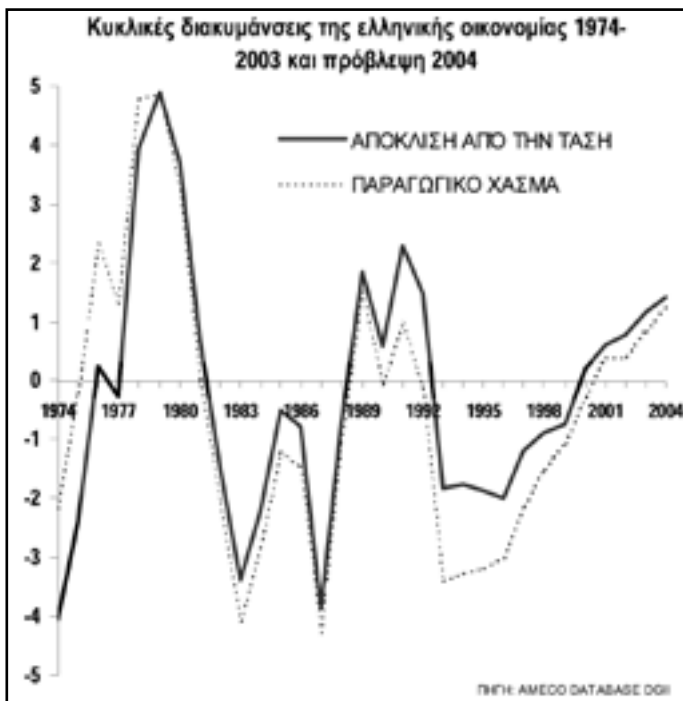
Διάγραμμα 6

Διάγραμμα 7

Διάγραμμα 8

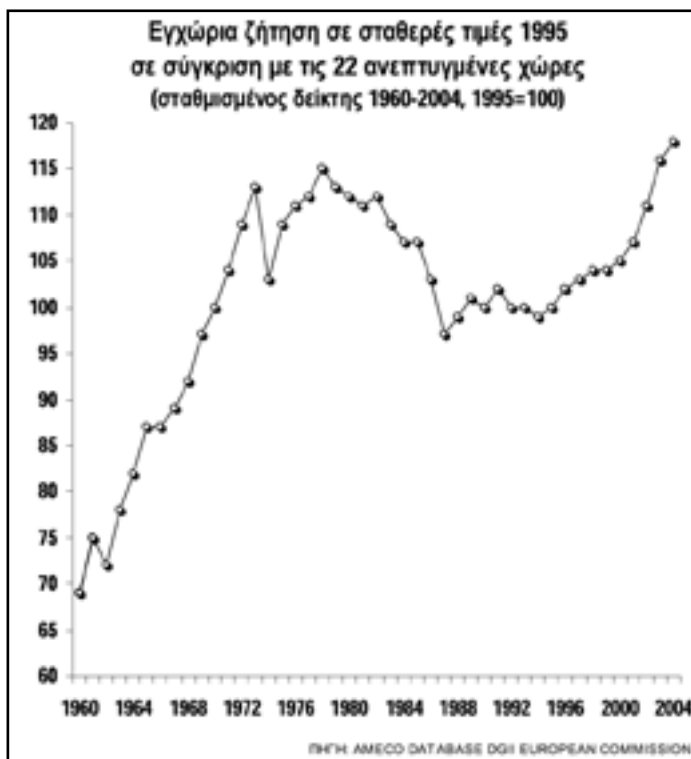
Η συνεχιζόμενη επί σειρά ετών οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα, είχε ως αποτέλεσμα, το 2003, το ΑΕΠ να υπερβεί, για τρίτο συνεχές έτος, την μακροχρόνια τάση του και τον μεσοπρόθεσμο δυνητικό ρυθμό ανόδου του προϊόντος, δηλαδή την μέγιστη δυνατή παραγωγή που η χώρα μπορεί να πραγματοποιήσει χωρίς να επανεμφανισθούν πληθωριστικές πιέσεις. Οι δύο αυτές μεταβλητές, που συσχετίζονται σε μεγάλο βαθμό φαίνονται στο διάγραμμα 8, από το οποίο γίνεται φανερό ότι το παραγωγικό κενό της ελληνικής οικονομίας έχει κλείσει, έχει καταστεί θετικό, και ως εκ τούτου ευθύνεται για την άνοδο των τιμών από το 2001 και μετά. Για το 2004 αναμένεται περαιτέρω διεύρυνση της απόστασης του ΑΕΠ από το δυνητικό προϊόν.

Προκύπτει, από τα παραπάνω, ότι ο πληθωρισμός στην Ελλάδα παραμένει υψηλότερος από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, εξαιτίας της υπερβάλλουσας ζήτησης σε περισσότερους κλάδους παραγωγής (σε συνδυασμό και με τον μικρό βαθμό ανταγωνισμού σε μια σειρά αγορών αγαθών και υπηρεσιών), η οποία επιτρέπει στις επιχειρήσεις να αυξάνουν τις τιμές τους ανεξάρτητα από το μέγεθος της αύξησης του κόστους εργασίας, και μάλιστα, σε τέτοιο βαθμό ώστε να αυξάνουν τα περιθώρια κέρδους.

Αυτές οι πληθωριστικές πιέσεις από την πλευρά της ζήτησης, ωστόσο, αναμένεται να αρθούν κατά τα επόμενα έτη, αφού η ζήτηση, θεωρείται σχεδόν βέβαιο ότι θα επιβραδυνθεί. Έτσι, η ελληνική οικονομία κατά τα επόμενα έτη δεν θα απειληθεί από την υπερβάλλουσα ζήτηση, αλλά από το έλλειμμα ζήτησης που θα δημιουργηθεί εξαιτίας της μείωσης των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση και της λήξης των Ολυμπιακών Αγώνων.

Κατά το έτος 2003, όπως και κατά τα προηγούμενα έτη της περιόδου 1995-2002, η κινητήρια δύναμη της αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα ήταν η εγχώρια ζήτηση, η οποία αυξήθηκε κατά 6,9%. Εντούτοις, αναμένεται να παρουσιάσει επιβράδυνση κατά το 2004 (+3,8%) και το 2005 (+3,5%). Έχει ενδιαφέρον η σύγκριση της εξέλιξης της εγχώριας ζήτησης στην Ελλάδα με την εξέλιξη του ίδιου μεγέθους στις άλλες 22 ανεπτυγμένες χώρες του πλανήτη. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 9, η εγχώρια ζήτηση στην Ελλάδα αυξήθηκε με πολύ ταχύτερους ρυθμούς από ό,τι στις άλλες χώρες, από το 1995-1996.

Διάγραμμα 9

Ένα μεγάλο μέρος από την αύξηση της εσωτερικής ζήτησης στράφηκε στις εισαγωγές, με αποτέλεσμα οι εξωτερικές ανταλλαγές της χώρας να έχουν και πάλι αρνητική συμβολή στο ΑΕΠ. Αυτό βεβαίως συνέβαινε σε ολόκληρη την περίοδο μετά το 1986, εξαιτίας της ανατίμησης της δραχμής. Μετά το διάλειμμα της υποτίμησης του 1998, που αποδυνάμωσε την εκτροπή ενός σημαντικού μεριδίου της εγχώριας ζήτησης προς τις εισαγωγές και ευνόησε τις εξαγωγές, η συμβολή των εξωτερικών ανταλλαγών της χώρας στην διαμόρφωση του ΑΕΠ έγινε εκ νέου αρνητική από το έτος 2000. Κατά το 2003, η αρνητική συμβολή του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών προσέγγισε το υψηλότερο σημείο της (-2,7 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ). Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 10, από την εξομάλυνση της χρονολογικής σειράς της συμβολής του εξωτερικού εμπορίου στο ΑΕΠ, η συμβολή αυτή υπήρξε ανέκαθεν αρνητική, πλην όμως από το 1961 έως το 1981-1985 η μακροχρόνια τάση της παρουσίαζε βελτίωση. Από το 1986, αντίθετα, καθίσταται συνεχώς δυσμενέστερη, με αποκορύφωμα την θεαματική επιδείνωση του 2003, η οποία είναι η χειρότερη επίδοση των 45 τελευταίων ετών (μαζί με την αντίστοιχη του 1964).

Διάγραμμα 10

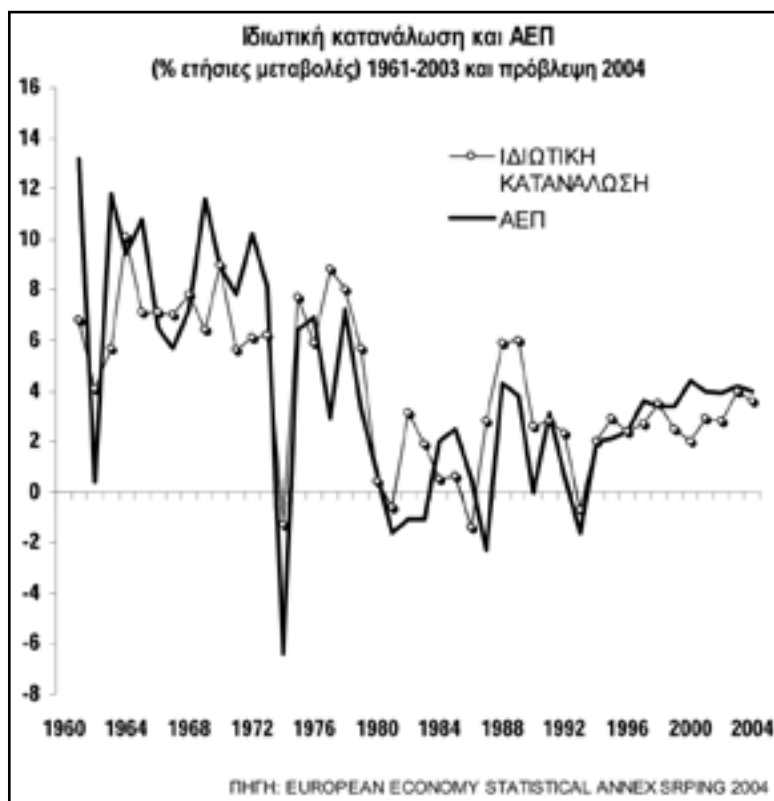
Η αρνητική συμβολή του εξωτερικού ισοζυγίου στην διαμόρφωση του ΑΕΠ αναμένεται να συνεχισθεί με μικρότερη όμως ένταση κατά το 2004, **χάρη:** (α) στην μεγάλη αύξηση των τουριστικών εσόδων που θα εισρεύσουν λόγω της διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων, (β) στην αύξηση των εισροών ναυτιλιακού συναλλάγματος ως αποτέλεσμα των εξελίξεων στο παγκόσμιο εμπόριο και της θεαματικής ανόδου των ναύλων, (γ) στην μικρή πλην όμως υπαρκτή ανάκαμψη της οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (που είναι ο κυριότερος εμπορικός εταίρος της Ελλάδας), (δ) στην ανάκαμψη της οικονομίας στις άλλες περιοχές του πλανήτη και στην συνακόλουθη αύξηση της ζήτησης για εξαγόμενα ελληνικά προϊόντα.

Η επιδείνωση του εξωτερικού ισοζυγίου της Ελλάδας **σχετίζεται:**

- **πρώτον**, με την ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα εν συγκρίσει με τις άλλες ανεπτυγμένες χώρες του κόσμου, άρα και με την συγκριτικά ταχύτερη αύξηση της ζήτησης για εισαγόμενα προϊόντα στην Ελλάδα,
- **δεύτερον**, με τις υψηλότερες επενδύσεις στην Ελλάδα, ιδιαίτερα σε μηχανικό εξοπλισμό, ο οποίος είναι σε μεγάλο βαθμό εισαγόμενος, και
- **τρίτον**, με την σταδιακή απώλεια ανταγωνιστικότητας πολλών ελληνικών προϊόντων.

Βέβαια, ένα διευρυνόμενο εξωτερικό έλλειμμα, μπορεί να είναι ανεκτό, μεσοπρόθεσμα, σε μικρές ανοικτές οικονομίες που αναπτύσσονται με υψηλούς ρυθμούς εφόσον το έλλειμμα προέρχεται από τις υψηλές επενδυτικές δαπάνες που πραγματοποιεί η χώρα για να εισάγει μηχανικό εξοπλισμό. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ένα μεγάλο έλλειμμα ενδέχεται να είναι το τίμημα που πρέπει να καταβληθεί για την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Πρόκειται για ένα πρόσκαιρο τίμημα αφού η αυξημένη παραγωγικότητα αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την μελλοντική περιστολή του ελλείμματος. Δεν πρέπει να αποκλείεται το ενδεχόμενο, η ελληνική οικονομία να αποτελεί ακριβώς μια τέτοια περίπτωση, τουλάχιστον εν μέρει. Οι δείκτες της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας συνηγορούν, πάντως, υπέρ της άποψης ότι η διεύρυνση του ελλείμματος στο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών αντανακλά, τουλάχιστον σε ένα μεγάλο βαθμό, **μειωμένη ανταγωνιστικότητα που θα πρέπει να αντιμετωπισθεί με διαρθρωτικές αλλαγές στο παραγωγικό σύστημα** για την περαιτέρω αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (δηλαδή της ανταγωνιστικότητας που εξαρτάται από την ποιότητα της παραγωγικής διαδικασίας: έρευνα, τεχνολογία, εργασιακές σχέσεις, υγιεινή και ασφάλεια, μισθοί, κ.λ.π).

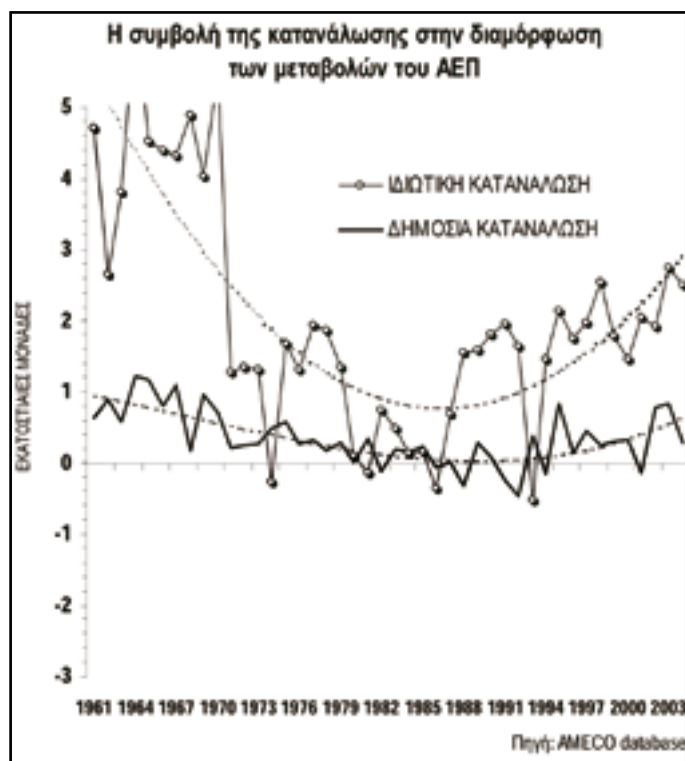
Διάγραμμα 11

Ειδικότερα κατά το 2003, το εμπορικό έλλειμμα χωρίς τα καύσιμα παρουσίασε βελτίωση που οφείλεται στην αύξηση των εξαγωγών σε συνδυασμό με την στασιμότητα των εισαγωγών. **Η ανάκαμψη των εξαγωγών** θα μπορούσε ενδεχομένως να εκληφθεί ως αποτέλεσμα βελτίωσης της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων, ιδιαίτερα επειδή κατά το παρελθόν έτος υπήρξε αύξηση των εξαγωγών προς τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενώ μειώθηκε το ποσοστό των εξαγωγών προς άλλες χώρες. Σημαντική ήταν η αύξηση, κατά το 2003, των εισπράξεων από την ναυτιλία, καθώς οι ναύλοι σημείωσαν κατακόρυφη άνοδο εξαιτίας της αυξημένης ζήτησης για θαλάσσια μεταφορά πρώτων υλών που προκαλεί η ανάκαμψη της οικονομίας στις ΗΠΑ και στην Κίνα, αλλά και εξαιτίας του περιορισμού των διαθέσιμων πλοίων που προέκυψε από την εφαρμογή αυστηρότερων μέτρων ασφαλείας στις θαλάσσιες μεταφορές. Αντίθετα, κατά το 2003, υπήρξε μεγάλη κάμψη των εισπράξεων από τον τουρισμό. Από το 2000 έως το 2003, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών διατηρήθηκε σε επίπεδα πλησίον του 6% του ΑΕΠ (-5,7% το 2003).

Όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, η αρνητική συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος αντισταθμίζεται και υπερκαλύπτεται από την συμβολή της εσωτερικής ζήτησης, ειδικότερα από τις μεταβολές στην ιδιωτική κατανάλωση και στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου.

Διάγραμμα 12

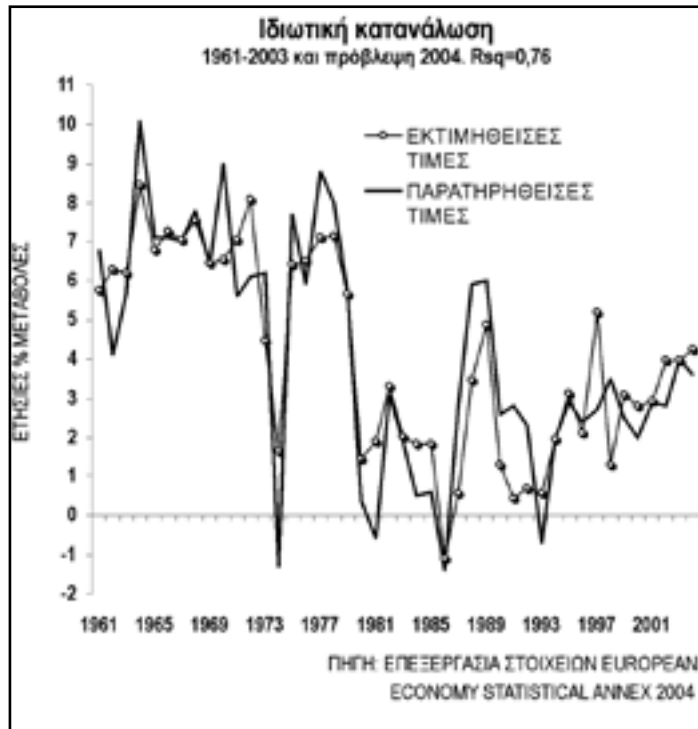

Η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης εκτιμάται ότι ήταν σαφώς μεγαλύτερη το 2003 (4,0%) έναντι του 2002 (2,8%) και αναμένεται να υποχωρήσει ελαφρά στο επίπεδο του 3,6% κατά το 2004, και έτι περαιτέρω στο 3,4% το 2005. Ο ρυθμός αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης, κατά την περίοδο 1995-2004 παρουσίασε μακροχρόνια ανοδική τάση, σε αντίθεση με την περίοδο 1975-1994, κατά την οποία παρουσίασε μακροχρόνια επιβράδυνση (Διάγραμμα 11). Η μεταστροφή αυτή αντανακλάται στην πορεία του ΑΕΠ, καθώς η ιδιωτική κατανάλωση αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο ποσοστό της συνολικής ζήτησης. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 12, η συμβολή της ιδιωτικής κατανάλωσης στην αύξηση του ΑΕΠ ακολούθησε πτωτική πορεία επί μια εικοσαετία, και αυξήθηκε στην συνέχεια επί μία δεκαετία περίπου.

Παρατηρείται εντούτοις μετά το 1998, μια απόκλιση της ιδιωτικής κατανάλωσης και του ΑΕΠ (Διάγραμμα 11), η οποία οφείλεται στο γεγονός ότι **οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αυξάνονται ταχύτερα από την ιδιωτική κατανάλωση** και μετατρέπονται έτσι στην σημαντικότερη κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.

Οι μεταβολές της ιδιωτικής κατανάλωσης **εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό από τις μεταβολές των πραγματικών μισθών, το ποσοστό ανεργίας και το ποσοστό πληθωρισμού**. Η αύξηση των πραγματικών μισθών και η μείωση του ποσοστού ανεργίας βελτιώνουν την αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών και την ροπή τους προς κατανάλωση, και αυξάνουν έτσι τις καταναλωτικές τους δαπάνες. Η πτώση του πληθωρισμού, επίσης αυξάνει την κατανάλωση πιθανότατα διαμέσου της αύξησης της αγοραστικής δύναμης των χρηματικών και χρηματιστικών περιουσιακών στοιχείων των νοικοκυριών. Στο διάγραμμα 13, φαίνεται η συσχέτιση της ιδιωτικής κατανάλωσης με τους πραγματικούς μισθούς, το ποσοστό ανεργίας και τον πληθωρισμό, με βάση τα ετήσια στοιχεία της ελληνικής οικονομίας 1961-2003.

Διάγραμμα 13

C: ιδιωτική κατανάλωση, W/Pc: πραγματικός μισθός, U: ποσοστό ανεργίας,
Pc: δείκτης τιμών καταναλωτή

Οι ακαθάριστες πραγματικές αποδοχές των μισθωτών (Διάγραμμα 14) παρουσίασαν κατά την περίοδο 1995-2004, συνολική αύξηση 32% συνολικά (μέση ετήσια αύξηση +3,1%). Εντούτοις, μετά την αφαίρεση των φόρων, το μέσο πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα των μισθωτών κατά την περίοδο 1995-2004 παρουσίασε μικρότερη αύξηση περίπου 25% (μέση ετήσια αύξηση 2,5%)³. Επιπλέον, οι αυξήσεις αυτές της αμοιβής εργασίας, προέρχονται σε σημαντικό βαθμό από την αύξηση των υπερωριών. Παρ' όλα αυτά, η αύξηση των μισθών συνέβαλε ουσιαστικά στην διατήρηση των αυξήσεων της ιδιωτικής κατανάλωσης κατά την περίοδο 1995-2004 στην περιοχή 2,5% έως 4,0%. Επειδή δε η ιδιωτική κατανάλωση ανέρχεται περίπου σε 2/3 του προϊόντος, οι μεταβολές της συσχετίζονται έντονα με τις μεταβολές του ΑΕΠ (Διάγραμμα 11). Έτσι, η συμβολή της στην διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά τα έτη 1995-2004 ήταν μεγάλη (κυμάνθηκε μεταξύ 1,5% και 2,5% ετησίως).

³ Οι αυξήσεις αυτές αναπληρώνουν τις απώλειες κατά -13% των ετών 1990-1994, έτσι ώστε τελικά για την περίοδο 1990-2004 οι πραγματικές αυξήσεις του μέσου μισθού ανέρχονται σε +12% (μέση ετήσια αύξηση +1,3%).

Διάγραμμα 14

Ειδικότερα κατά το 2003, η **ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε χάρη στους εξής παράγοντες:**

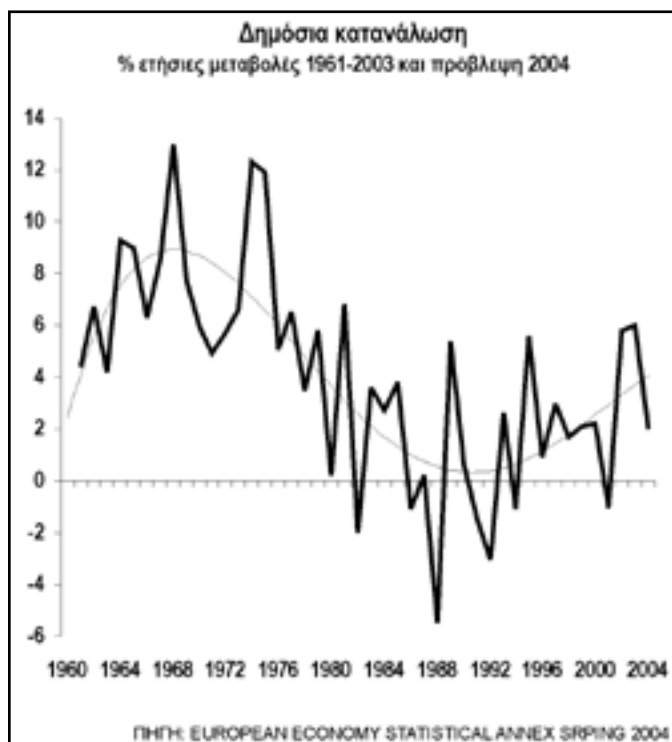
- **πρώτον**, στην αύξηση των μέσων αποδοχών των μισθωτών πριν από την φορολόγησή τους,
- **δεύτερον**, στην μείωση του ποσοστού ανεργίας,
- **τρίτον**, στην διατήρηση του ρυθμού αύξησης των καταναλωτικών δανείων σε υψηλά επίπεδα.

Σε αυτούς τους τρεις παράγοντες θα μπορούσαν ενδεχομένως να προστεθούν ακόμη δύο:

- **Καταρχήν**, ορισμένες φορολογικές ελαφρύνσεις που αύξησαν το διαθέσιμο εισόδημα των μισθωτών. Εντούτοις, είναι αμφίβολο αν το μέγεθος αυτών των ελαφρύνσεων ήταν αρκετά μεγάλο ώστε να έχει σημαντική επίπτωση στο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών των μισθωτών (και ιδιαίτερα των χαμηλόμισθων για τους οποίους η ροπή προς κατανάλωση προσεγγίζει την μονάδα) και συνακόλουθα στην ιδιωτική κατανάλωση.
- **Δεύτερον**, η αύξηση της αγοραίας αξίας των περιουσιακών στοιχείων των νοικοκυριών. Για τον παράγοντα αυτόν, είναι δύσκολο, εντούτοις, να προσδιορίσουμε με ικανοποιητική ακρίβεια την επίπτωσή του στην ιδιωτική κατανάλωση.

Στην αύξηση της συνολικής κατανάλωσης, συμμετείχε, εκτός από τον ιδιωτική κατανάλωση και η δημόσια κατανάλωση, αν και με σαφώς μικρότερο βαθμό. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 12, η συμβολή της δημόσιας κατανάλωσης στην διαμόρφωση του ΑΕΠ, που κατά κανόνα υπήρξε μικρή ή ουδέτερη στην διάρκεια της δεκαετίας 1985-1995, υπήρξε θετική κατά την έναρξη της ανάκαμψης (1995-1996), στην συνέχεια μειώθηκε, αλλά έγινε και πάλι σημαντικά θετική κατά τα τελευταία έτη.

Διάγραμμα 15

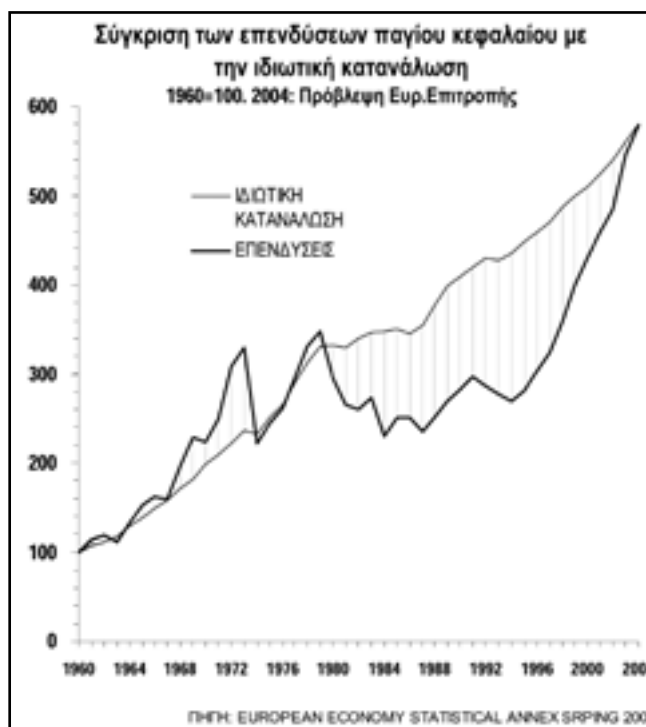
Πιο αναλυτικά, η δημόσια κατανάλωση, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 15, από μακροχρόνια άποψη παρουσίασε τις εξής μεταβολές: **καταρχήν**, μια περίοδο επιβράδυνσης από το μέσον της δεκαετίας του '70 έως το τέλος της δεκαετίας του '80, **δεύτερον**, μια περίοδο σταθεροποίησης στην περιοχή κάτω του 2% (κατά προσέγγιση 1985-1995), **τρίτον** μια σημαντική αύξηση κατά την έναρξη της ανάκαμψης 1995-1996 (γεγονός που σημαίνει ότι και η δημόσια κατανάλωση συμμετείχε στην πυροδότηση της διαδικασίας ανάπτυξης στην οποία βρίσκεται η ελληνική οικονομία κατά τα τελευταία εννέα έτη), **τέταρτον**, μια επιβράδυνση μέχρι το 2001, και τέλος, μια αύξηση με ασυνήθιστα υψηλό ρυθμό (+5,8%) από το 2002. Η αύξηση του 2002 προφανώς ήταν μη αναμενόμενη αφού στο Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης είχε προϋπολογισθεί αύξηση μόνον 1,5%. Κατά το 2003, υπήρξε νέα μεγάλη αύξηση +6%. Για το 2004, ωστόσο, αναμένεται μικρή μόνον άνοδος +2%.

Σε διεθνή σύγκριση, η αύξηση της δημόσιας κατανάλωσης στην Ελλάδα παρουσιάζει σαφέστατη υστέρηση έναντι της Ισπανίας και της Πορτογαλίας όπου στην διάρκεια των τριάντα τελευταίων ετών, η δημόσια κατανάλωση, σε σταθερές τιμές αυξήθηκε περίπου 4 και 5 φορές αντίστοιχα, ενώ κατά την αντίστοιχη περίοδο στην Ελλάδα αυξήθηκε 2,3 φορές.

Ο ρυθμός αύξησης των παραγωγικών επενδύσεων υπερδιπλασιάστηκε κατά το 2003 έναντι του 2002 (+12,6% έναντι +5,7%). Έτσι, οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ ανήλθαν σε 25,4% (έναντι 23,9% το 2002) δηλαδή σε επίπεδα που αποτελούν μία από τις καλύτερες επιδόσεις της τελευταίας τριακονταετίας.

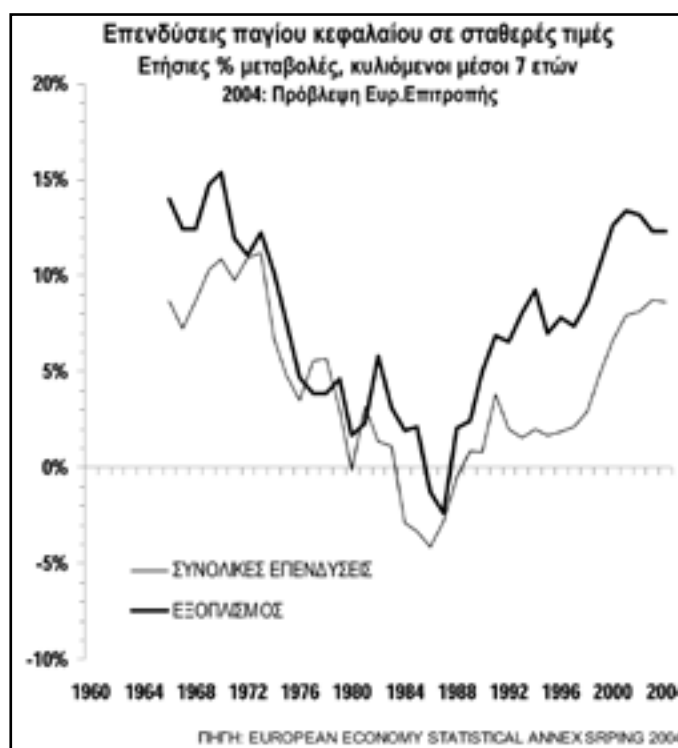
Κατά το 2003, οι δαπάνες της γενικής κυβέρνησης για ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αυξήθηκαν κατά 17% σε σταθερές τιμές. Οι δημόσιες επενδύσεις αποτελούν μια από τις μονιμότερες κινητήριες δυνάμεις της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα μετά το 1995. Κατά την πενταετία 1995-1999 ανέρχονταν σε 3,5% του ΑΕΠ ενώ κατά τα έτη 2000-2004 το αντίστοιχο ποσοστό αυξήθηκε σε 4% εξαιτίας της προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων. Η άνοδος των δημοσίων επενδύσεων αντανακλά, μεταξύ άλλων, και την ταχύτερη αύξηση των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση προς την Ελλάδα.

Διάγραμμα 16

Η αυξανόμενη σημασία των επενδύσεων για την ελληνική οικονομία φαίνεται στην σύγκριση του δείκτη όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης με τον αντίστοιχο δείκτη των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (Διάγραμμα 16). Από την σύγκριση της μακροχρόνιας τάσης ανάπτυξης των δύο μεγεθών κατά την περίοδο 1960-1978, διαπιστώνουμε ότι η πορεία του όγκου των επενδύσεων ήταν παρόμοια με την αντίστοιχη της ιδιωτικής κατανάλωσης. Από το 1979, όμως, αρχίζει μια αποκλίνουσα πορεία των δύο δεικτών: ο όγκος των επενδύσεων αυξάνεται πλέον με πολύ βραδύτερους ρυθμούς. Από το 1995, ωστόσο, η πορεία των δύο μεγεθών μετατρέπεται και πάλι, με αποτέλεσμα η αναλογία παραγωγικών επενδύσεων / ιδιωτικής κατανάλωσης να έχει μεταστραφεί σημαντικά υπέρ των επενδύσεων. Η εξέλιξη αυτή συνεχίστηκε κατά το 2003, με ακόμη εντονότερο ρυθμό, και αναμένεται να επιβεβαιωθεί και κατά το 2004.

Διάγραμμα 17

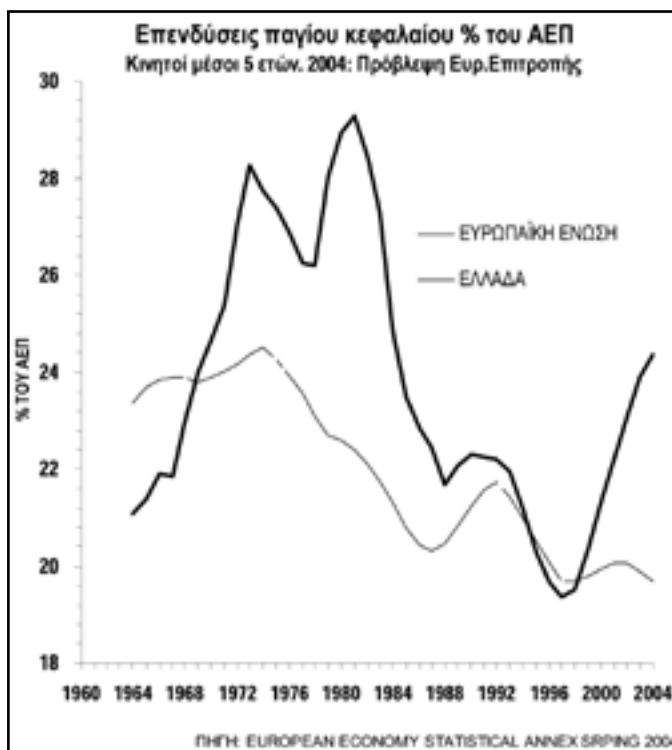

Η συνέχιση της μακροχρόνιας ανοδικής τάσης των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, κατά το 2003, συνοδεύεται από την συνέχιση της θεαματικής ανοδικής πορείας των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό από το 1996 έως το 2004 στην Ελλάδα, μέσα σε μια συγκυρία γενικής μείωσης των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 χωρών. Κατά το 2003, οι επενδύσεις σε εξοπλισμό στην Ελλάδα αυξήθηκαν κατά 17% (σε όγκο) έναντι

-2,5% του μέσου ευρωπαϊκού όρου. **Οι αυξημένες επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό** αποτελούν ένδειξη μιας σημαντικής ανανέωσης του παραγωγικού συστήματος, αφού ο καινούργιος μηχανολογικός εξοπλισμός μεταφέρει τις νέες τεχνολογίες μέσα στις παραγωγικές διαδικασίες και αυξάνει έτσι την παραγωγικότητα της εργασίας και του κεφαλαίου. Στο Διάγραμμα 17 φαίνεται η εξέλιξη των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές, για τον εξοπλισμό και για το σύνολο των επενδύσεων. Οι χρονολογικές σειρές έχουν εξομαλυνθεί ώστε να αναδειχθούν οι μακροχρόνιες τάσεις εξέλιξης των δύο μεγεθών. Όπως φαίνεται στο εν λόγω διάγραμμα, ο μηχανικός εξοπλισμός έχει αποκτήσει, μετά το 1993, μεγάλο βάρος στο σύνολο των επενδύσεων αφού αυξάνεται με πολύ υψηλότερους ρυθμούς σε σύγκριση με τις άλλες κατηγορίες επενδύσεων.

Αυξημένες ήταν, κατά το 2003, οι επενδύσεις στον τομέα του τουρισμού, της ακτοπλοΐας και γενικά στις υπηρεσίες που προσδοκούν σημαντική αύξηση των πωλήσεών τους εξαιτίας των Ολυμπιακών Αγώνων, ενώ απογοητευτικές ήταν οι εξελίξεις στην βιομηχανία καθώς η μεταποιητική παραγωγή παρουσίασε κάμψη (-0,4%) το 2003, μειώνοντας έτσι τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού στο 76,5 από 77,1 το 2002 και συνακόλουθα αποθαρρύνοντας τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου.

Διάγραμμα 18

Οι θετικές επιδόσεις της Ελλάδας σε σχέση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης φαίνονται και στην εξέλιξη των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ (Διάγραμμα 18). Η επενδυτική δραστηριότητα (δηλαδή οι επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ) είχε φθάσει στο χαμηλότερο σημείο της περιόδου 1970-2000, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το 1997, μετά από μια μακρά περίοδο επιβράδυνσης. Από το 1998, ωστόσο, η μακροχρόνια τάση των επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ, μεταβάλλεται στην Ελλάδα και μετατρέπεται σε ανοδική τάση. Πρόκειται για ένα σημείο σημαντικής διαφοροποίησης ως προς τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος δεν επιδεικνύει σημεία ανάκαμψης. Η άνοδος της επενδυτικής δραστηριότητας στην Ελλάδα συνεχίζεται επί σειρά ετών και ως εκ τούτου θα έπρεπε να θεωρηθεί ως ένδειξη μονιμότερων αλλαγών στην ελληνική οικονομία, σε αντίθεση με την στασιμότητα και την παρακμή στις οικονομίες των περισσότερων άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15.

Στο Διάγραμμα 19 φαίνεται η συμβολή των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στην διαμόρφωση του ΑΕΠ στην μακροχρόνια διάρκεια. Η συμβολή αυτή ακολούθησε φθίνουσα πορεία μέχρι το μέσον της δεκαετίας του 1990, και από το 1980 έως το 1995 έλαβε μηδενικές ή και ελαφρώς αρνητικές τιμές. Έκτοτε, η συμβολή των επενδύσεων ακολουθεί ανοδική πορεία, έτσι ώστε να αποτελεί σήμερα (2003-2004) τον κυριότερο παράγοντα μεγέθυνσης του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 19

Κινητήριες δυνάμεις της συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου (δηλαδή των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του κεφαλαιακού αποθέματος) στην Ελλάδα είναι η αύξηση της ζήτησης και η αύξηση της κερδοφορίας. Ωστόσο, όπως έχει τονισθεί και σε προηγούμενες Ετήσιες Εκθέσεις ή άλλες μελέτες του ΙΝΕ, **η άνοδος της κερδοφορίας άρχισε ήδη από το 1986** σε ορισμένους τομείς (όπως στην βιομηχανία) και είχε γενικευθεί το 1990, **ενώ η μακροχρόνια τάση των επενδύσεων άλλαξε μόλις το 1996**. Η απόκλιση μεταξύ της κερδοφορίας και των επενδύσεων των ετών 1990-1996, η οποία φαίνεται στο Διάγραμμα 20, οφείλεται στο γεγονός ότι η ζήτηση αποτελεί καθοριστικό παράγοντα των επενδύσεων (σε συνδυασμό με την κερδοφορία) και η επιβράδυνσή της συνοδεύεται από επιβράδυνση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 21, οι μακροχρόνιες μεταβολές της συνολικής ζήτησης αντανακλώνται στον ρυθμό συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου (δηλαδή στην επιτάχυνση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου). Μετά το 1995, αναγκαία συνθήκη για την ένταση της επενδυτικής προσπάθειας υπήρξε η επιτάχυνση της ζήτησης. Έχει εγκατασταθεί έκτοτε ένας χρηστός κύκλος πολλαπλασιαστική-επιταχυντή.

Διάγραμμα 20

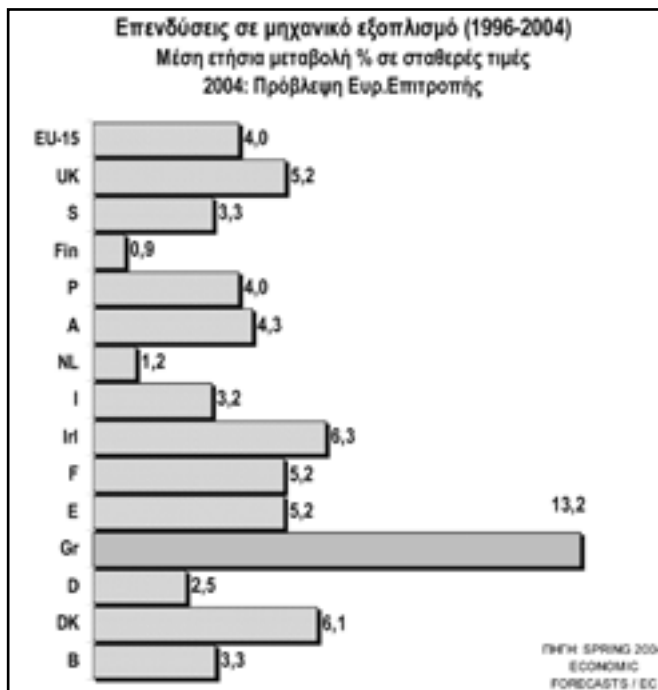
Η εντονότερη επενδυτική δραστηριότητα που παρατηρείται στην ελληνική οικονομία σε σχέση με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, φαίνεται και στις διεθνείς συγκρίσεις των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό στην μακροχρόνια

διάρκεια (έτσι ώστε να εξαλειφθεί η επίδραση έκτακτων ή τυχαίων παραγόντων που μπορεί να έχουν οδηγήσει στην διάρκεια ενός μεμονωμένου έτους σε πρόσκαιρη αύξηση ή μείωση των επενδύσεων). **Εάν συγκρίνουμε τις επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό** μεταξύ των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, κατά την διάρκεια της περιόδου 1996-2004, διαπιστώνουμε ότι οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας φέρνουν την Ελλάδα πρώτη στην κατάταξη με κριτήριο τον ρυθμό αύξησης των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό (μέσος ετήσιος ρυθμός +13,2%). Την δεύτερη θέση στην εν λόγω κατάταξη καταλαμβάνει η Ιρλανδία με πολύ μικρότερο μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης +6,3%. Οι επιδόσεις των άλλων χωρών φαίνονται στο Διάγραμμα 22.

Διάγραμμα 21

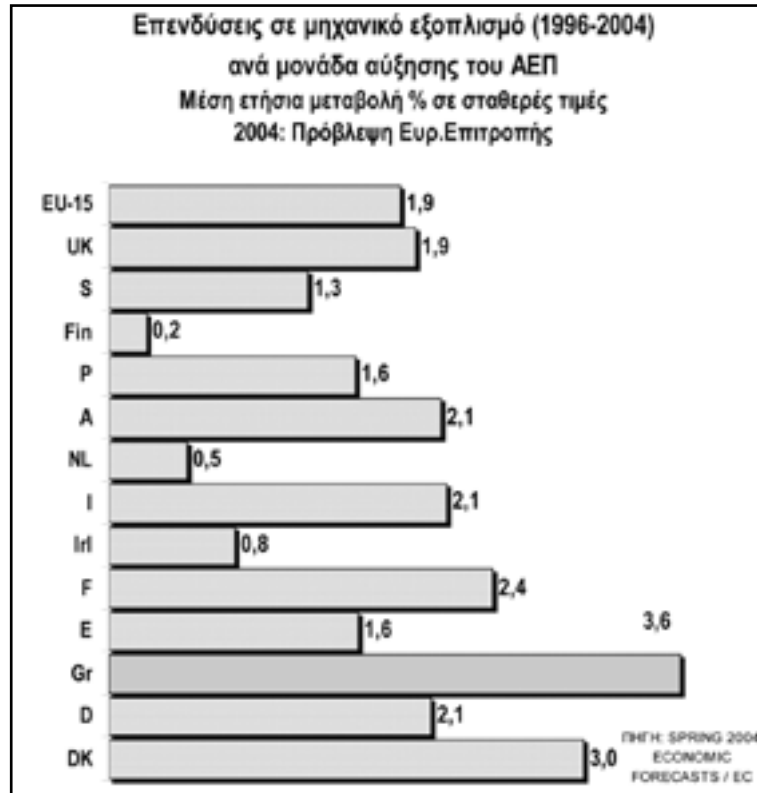

Διάγραμμα 22

Στο Διάγραμμα 23 φαίνονται οι αυξήσεις των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό, κατά την περίοδο 1996-2004, στις 15 χώρες μέλη υπολογισμένες ανά μονάδα αύξησης του *ΑΕΠ*. Με βάση αυτόν τον δείκτη, η ελληνική οικονομία καταλαμβάνει την πρώτη θέση στην κατάταξη των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γεγονός που αποτελεί ένδειξη ότι **οι επενδύσεις στην Ελλάδα** δεν πραγματοποιούνται μόνον για την αύξηση του παραγωγικού δυναμικού, αλλά και για τον εκσυγχρονισμό των παραγωγικών διαδικασιών. Βέβαια, η παραπάνω σύγκριση που αναδεικνύει τις καλές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας αφορά στις επενδύσεις των τελευταίων οκτώ ετών και στην πρόβλεψη για το τρέχον έτος. Οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό στην Ελλάδα υστερούσαν έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από το 1981 έως το 1986, ενώ στην συνέχεια αυξήθηκαν με ελαφρώς ταχύτερους ρυθμούς (1987-1995), και τελικά με σαφώς ταχύτερους ρυθμούς (1996-2003) από ό,τι στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως σύνολο. Επομένως, η ελληνική οικονομία επενδύει σε μηχανικό εξοπλισμό με ταχύτερους ρυθμούς από το 1986, πλην όμως με πολύ μεγαλύτερους ρυθμούς από το 1996. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, αντίθετα, δεν εμφανίζει ιδιαίτερα σημεία αναζωογόνησης των επενδύσεων. Μάλιστα, κατά το 2001-2003, οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό παρουσίασαν καθαρή μείωση -2,5% ετησίως. Μόνον για το 2004 αναμένεται αύξηση 3,5%.

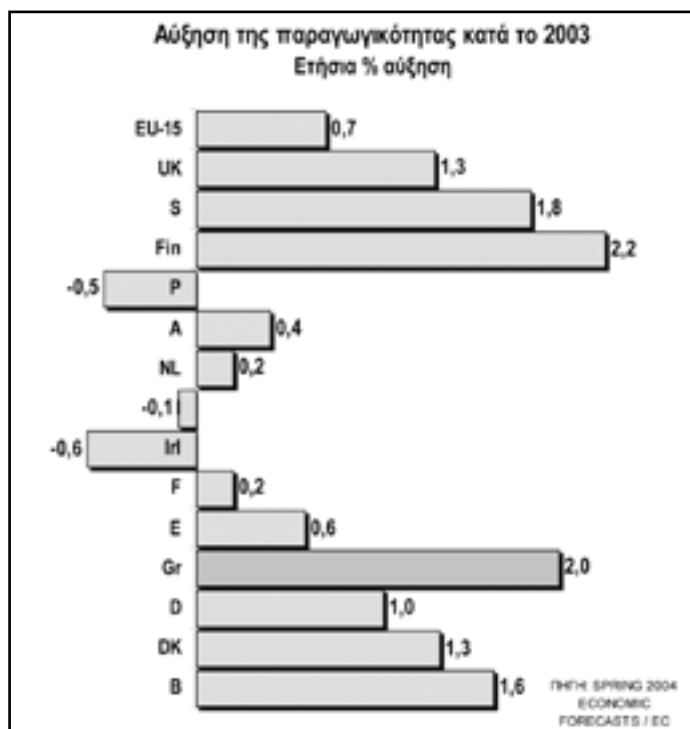
Διάγραμμα 23

Η εντατικότερη επενδυτική δραστηριότητα σε μηχανικό εξοπλισμό, της Ελλάδας σε σχέση με τις άλλες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αντανακλάται και στον ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας: Ενώ οι επιδόσεις των περισσότερων άλλων χωρών κατά το 2003 ήταν μικρές έως πολύ μικρές, με αποτέλεσμα ο μέσος όρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης να παρουσιάζει πρακτικά στασιμότητα (+0,6%), στην Ελλάδα η παραγωγικότητα της εργασίας αυξήθηκε κατά 2,0% (Διάγραμμα 24). Με εξαίρεση την Φιλανδία, στην οποία η αύξηση της παραγωγικότητας ανήλθε σε +2,2%, η Ελλάδα έχει καλύτερες επιδόσεις από τις άλλες 13 χώρες. Σε ότι αφορά την κατάταξη για την περίοδο 1996-2003, η ελληνική οικονομία καταλαμβάνει την δεύτερη θέση (+2,7%), μετά την Ιρλανδία (+3,4%) (διάγραμμα 25). Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 χωρών, για την περίοδο 1996-2003, ανήλθε μόλις σε +1%.

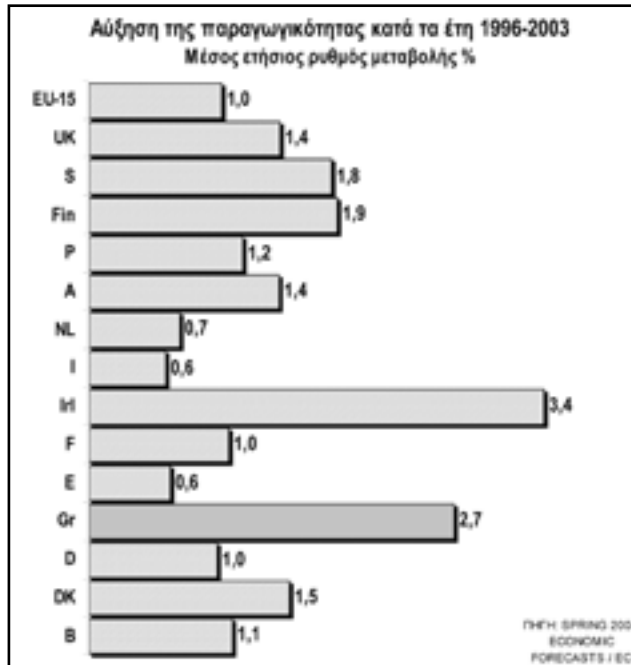
Η διαπίστωση ότι η εντατικότερη επενδυτική δραστηριότητα σε μηχανικό εξοπλισμό, της Ελλάδας, αντανakλάται και στον ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας δικαιολογείται από το γεγονός ότι οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό μεταφέρουν τις νέες τεχνολογίες μέσα στις εργασιακές διαδικασίες, υποκαθιστούν εργασία με κεφάλαιο (αυξάνουν δηλαδή την ένταση κεφαλαίου) και βελτιώνουν έτσι την παραγωγικότητα. Αυτές οι αιτιώδεις σχέσεις εμφανίζονται στην αρκετή ισχυρή στατιστική συσχέτιση μεταξύ των μεταβολών της έντασης κεφαλαίου (πάγιο επενδυμένο κεφάλαιο ανά απασχολούμενο) και της παραγωγικότητας της εργασίας (Διάγραμμα 26). Ωστόσο, η σημαντική αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα σχετίζεται και με την αύξηση της παραγωγής⁴. Με άλλα λόγια, η παραγωγικότητα της εργασίας περιέχει μια κυκλική συνιστώσα που μεταβάλλεται ανάλογα με το ύψος της παραγωγής.

Διάγραμμα 24

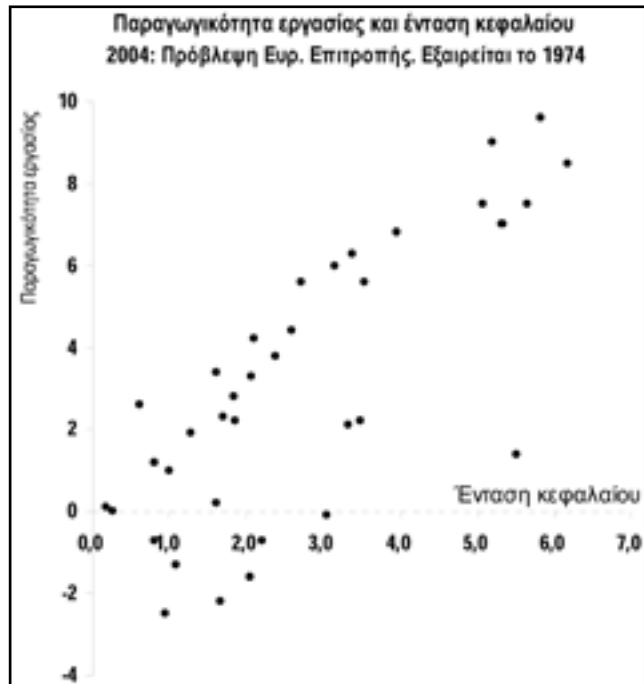

⁴ Η επιτάχυνση της οικονομικής μεγέθυνσης επιταχύνει συστηματικά και την παραγωγικότητα της εργασίας.

Διάγραμμα 25

Διάγραμμα 26

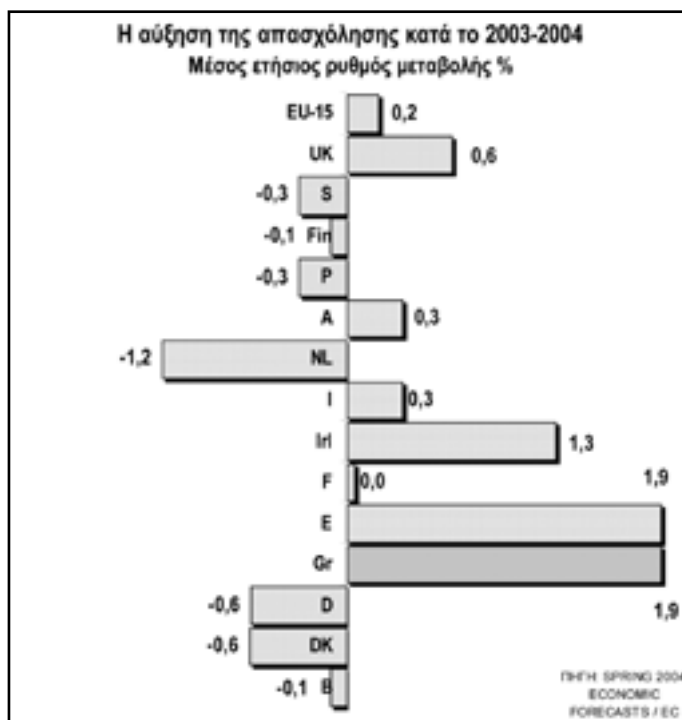

Αμφότερες οι μεταβλητές είναι σε ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές.

Για τον λόγο αυτό παρατηρήθηκε, επί σειρά ετών, μια σχεδόν παράλληλη αύξηση του ΑΕΠ και της παραγωγικότητας της εργασίας. Το αποτέλεσμα αυτής της παράλληλης αύξησης, κατά την τετραετία 1999-2002, ήταν να παραμείνει πρακτικά αμετάβλητη η συνολική απασχόληση (ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της απασχόλησης κυμάνθηκε μεταξύ $-0,3\%$ και $+0,3\%$). Μόνον κατά τα δύο τελευταία έτη, 2003 και 2004, η διαδικασία της ανάπτυξης απέδωσε και η απασχόληση αυξήθηκε $2,2\%$ κατά το παρελθόν έτος και $1,7\%$ κατά το τρέχον έτος (μέσος όρος για την διετία $+1,9\%$). Σύμφωνα με τις εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την απασχόληση το 2005 η απασχόληση θα αυξηθεί ακόμη περισσότερο, πλην όμως μόνον κατά 1% . Η επιδείνωση των προσδοκιών οφείλεται στο γεγονός ότι θα υπάρξει επιβράδυνση της ζήτησης και της παραγωγής κατά το προσεχές έτος επειδή η μείωση της απασχόλησης σε τομείς που σχετίζονται με την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων αναμένεται να προστεθεί σε μειώσεις που παρατηρούνται σε άλλους τομείς (στην βιομηχανία εξαιτίας των μεγάλων αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας και στον αγροτικό τομέα λόγω των αναδιαρθρώσεων στις οποίες αυτός υποβάλλεται).

Στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 χωρών, κατά το 2003-2004, η απασχόληση αυξήθηκε οριακά ($+0,2\%$) (Διάγραμμα 27). Μεγαλύτερες μειώσεις της απασχόλησης σημειώθηκαν στην Ολλανδία, την Δανία και την Γερμανία.

Διάγραμμα 27

2.2. Οι μακροχρόνιες τάσεις εξέλιξης της ελληνικής οικονομίας

Το ερώτημα εάν η συσσώρευση κεφαλαίου στην Ελλάδα διαθέτει έναν δυναμισμό αρκετό ώστε να συνεχισθεί η διαδικασία της ανάπτυξης με ταχείς ρυθμούς μεσοπρόθεσμα, αποτελεί ένα από τα πλέον κρίσιμα ερωτήματα που τίθενται με το τέλος των Ολυμπιακών Αγώνων. Ως εκ τούτου έχει μεγάλη σημασία η διερεύνηση των μακροχρόνιων τάσεων εξέλιξης της ελληνικής οικονομίας. Για την περιγραφή αυτών των μακροχρόνιων τάσεων, αποτελούν σημεία εκκίνησης, **πρώτον**, η ανάλυση των δεικτών ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, και **δεύτερον**, η ανάλυση των δεικτών συσσώρευσης κεφαλαίου στην Ελλάδα.

2.2.1 Η προβληματική ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας

Το άνοιγμα⁵ της ελληνικής οικονομίας προς τις άλλες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από το 1960 μέχρι το μέσον της δεκαετίας του '90 αυξανόταν, έτσι ώστε το εμπόριό της με την ΕΕ-15 είχε φθάσει στα ιστορικά υψηλά επίπεδα περίπου 22%. Ωστόσο, στην διάρκεια των δέκα τελευταίων ετών, το άνοιγμα της ελληνικής οικονομίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση μειώνεται, και στο τέλος του 2004 (Διάγραμμα 28) προβλέπεται να έχει φθάσει στο 14% του ΑΕΠ. Στον εξαγωγικό προσανατολισμό της Ελλάδας σημειώθηκαν, στην διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, σημαντικές ανακατατάξεις. Κύριο χαρακτηριστικό αυτών των ανακατατάξεων ήταν η μείωση τους προς τις χώρες του ΟΟΣΑ και ιδιαίτερα προς τις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μείωση που αντισταθμίστηκε όμως από την αύξηση των εξαγωγών προς τις τρίτες χώρες, κυρίως τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Η μείωση αυτή των ελληνικών εξαγωγών προς τις αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τόσο σε απόλυτο ύψος όσο και ως ποσοστό συμμετοχής της αξίας τους στις συνολικές εξαγωγές αποτελεί σαφή ένδειξη μειωμένης ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, ιδιαίτερα της βιομηχανίας, αφού οι αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι οι πλέον ανταγωνιστικές.

Η μείωση του ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας προς τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετίζεται κυρίως με την κατάρρευση του ποσοστού του ΑΕΠ που εξάγεται προς τις χώρες αυτές, από το επίπεδο του 8% το 1985 στο επίπεδο του 3% περίπου το 2004 (πρόβλεψη DGII, Διάγραμμα 29). Εντούτοις, μια μικρή συμβολή στην μείωση του ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας προς τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης προέρχεται από την διεύδυση των εισαγωγών που μειώθηκε κατά τα έτη 2000-2004 (Διάγραμμα 30) από 14% σε 10,5% περίπου. Η μείωση της διεύδυσης θα πρέπει να αποδοθεί σε μια επιβράδυνση των επενδύσεων σε μηχανα-

5 Ο δείκτης που χρησιμοποιούμε για το άνοιγμα της οικονομίας είναι $(X+M)/Y$, όπου X η αξία των εξαγωγών, M η αξία των εισαγωγών, και Y το ΑΕΠ.

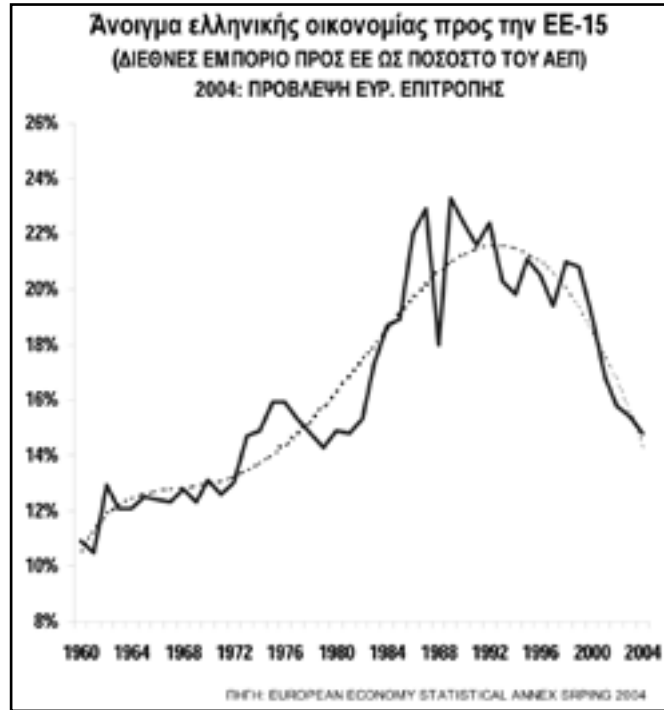
νικό εξοπλισμό το 2001-2002 και στην μείωση της δαπάνης για εισαγωγές διαρκών καταναλωτικών αγαθών. Αυτή η τελευταία εξέλιξη, θα πρέπει ενδεχομένως να εκληφθεί ως πιθανή πρόμη ένδειξη κορεσμού των σχετικών αγορών και αποδυνάμωσης του δυναμισμού της ιδιωτικής κατανάλωσης –ενός δυναμισμού που βασίστηκε, πρώτον, στην άνοδο των πραγματικών μισθών μετά από την παρατεταμένη περίοδο στασιμότητας της αγοραστικής δύναμης των μισθών επί δεκαπέντε περίπου έτη (1983-1996), και δεύτερον, στην επέκταση της καταναλωτικής πίστης.

Ο δείκτης που συμπυκνώνει όλες τις παραπάνω δυσμενείς εξελίξεις είναι ο βαθμός κάλυψης των εισαγωγών από εξαγωγές (δηλαδή ο λόγος εξαγωγών προς εισαγωγές, βλ. στο Διάγραμμα 31). Ενώ το 1984, οι ελληνικές εξαγωγές κάλυπταν το ½ περίπου των ελληνικών εισαγωγών, σήμερα καλύπτουν μόλις το ¼. Η άνοδος του βαθμού κάλυψης των εισαγωγών από εξαγωγές κατά την περίοδο 1960-1987 οφείλεται στον μεγαλύτερο δυναμισμό των εξαγωγικών επιδόσεων σε σύγκριση με τον αντίστοιχο της διείσδυσης των εισαγωγών. Η πολιτική της «σκληρής δραχμής» που ακολουθήθηκε στην συνέχεια, καθώς και η υψηλή συναλλαγματική ισοτιμία με τα +δην οποία η δραχμή «κλείδωσε» κατά την μετάβαση στο Ευρώ, ευθύνονται για την πτώση του λόγου εξαγωγών προς τις εισαγωγές από το 1988 μέχρι σήμερα -δεδομένης της αδυναμίας της ελληνικής οικονομίας να στραφεί προς την ανταγωνιστικότητα που δεν βασιίζεται κυρίως στις τιμές αλλά στην ποιότητα και σε άλλους σχετικούς με αυτή παράγοντες.

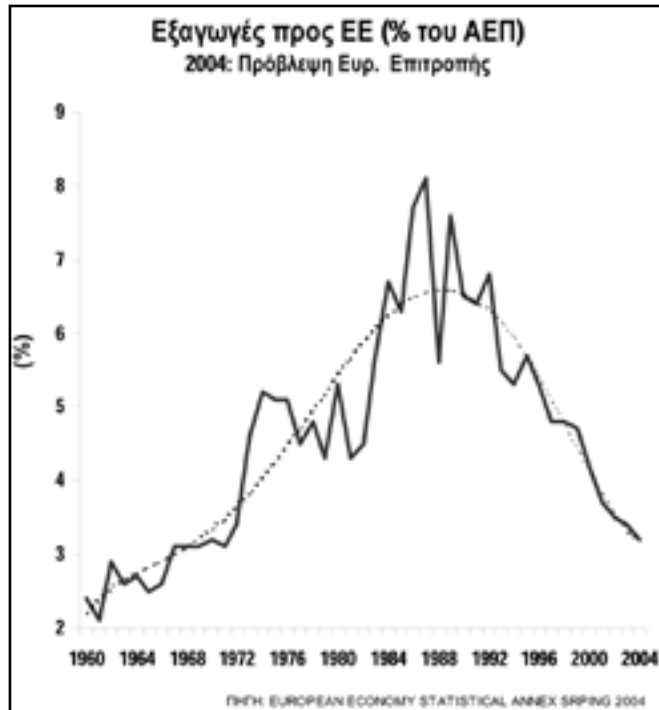
Η σοβαρότητα της κατάστασης σε ότι αφορά την ανταγωνιστικότητα φαίνεται και στην εξέλιξη του μεριδίου της Ελλάδας στην μεγάλη αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 32, το μερίδιο της Ελλάδας έχει μειωθεί σημαντικά και είναι μικρότερο από ό,τι το 1960. Επιπλέον, η σύγκριση με την Ισπανία και την Πορτογαλία, δείχνει την εντυπωσιακή απόκλιση μεταξύ των επιδόσεων των τριών χωρών: η Πορτογαλία, και ακόμη περισσότερο η Ισπανία, αυξάνουν τα μερίδιά τους στην αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έτσι ώστε το 2004 το μερίδιο της Ισπανίας θα είναι τριπλάσιο από ό,τι το 1960 και το μερίδιο της Πορτογαλίας θα έχει αυξηθεί κατά 2,5 φορές. Η διαδικασία της σημαντικής απόκλισης μεταξύ των τριών χωρών, όπως φαίνεται στο σχετικό διάγραμμα, έχει ως σημείο εκκίνησης το έτος 1987, ακριβώς δηλαδή την στιγμή κατά την οποία αρχίζει η ανατίμηση της δραχμής.

Ως αποτέλεσμα αυτών των δυσμενών εξελίξεων, το εμπορικό έλλειμμα (αγαθών) ως ποσοστό του ΑΕΠ κυμαίνεται πλέον γύρω από το επίπεδο -9%.

Διάγραμμα 28

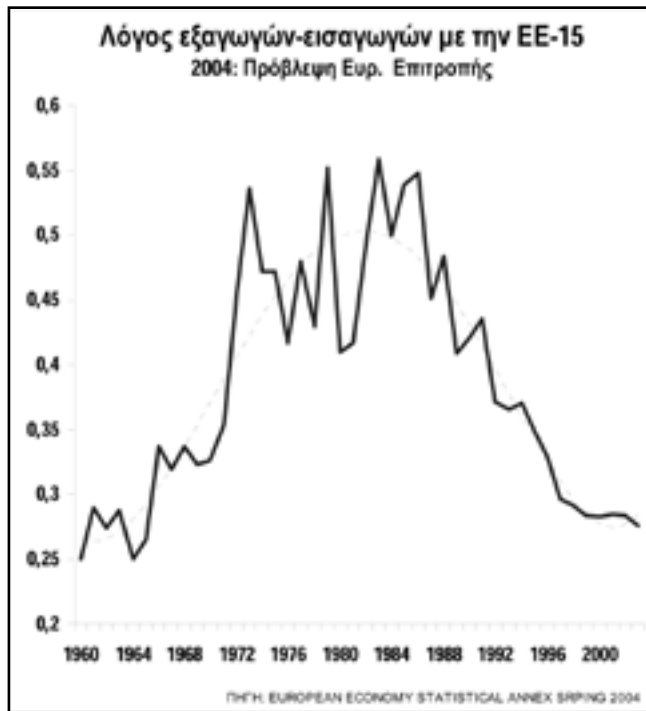
Διάγραμμα 29

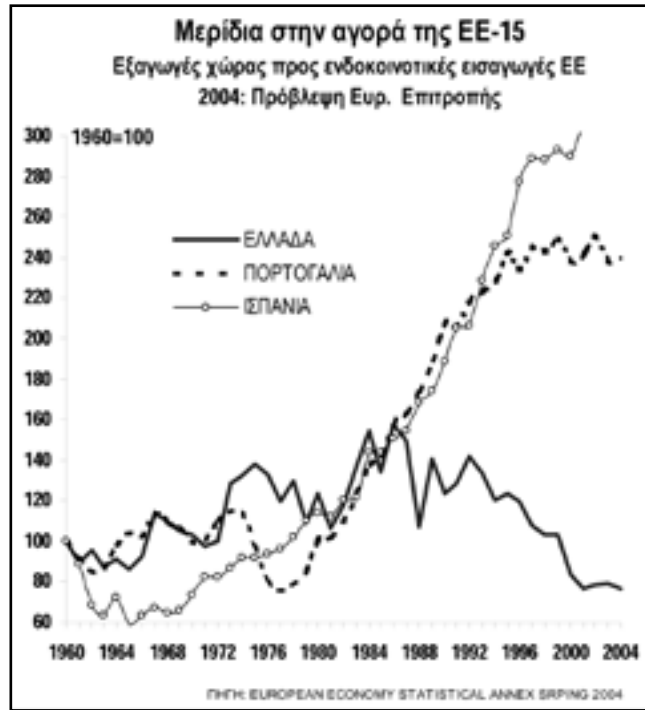
Διάγραμμα 30

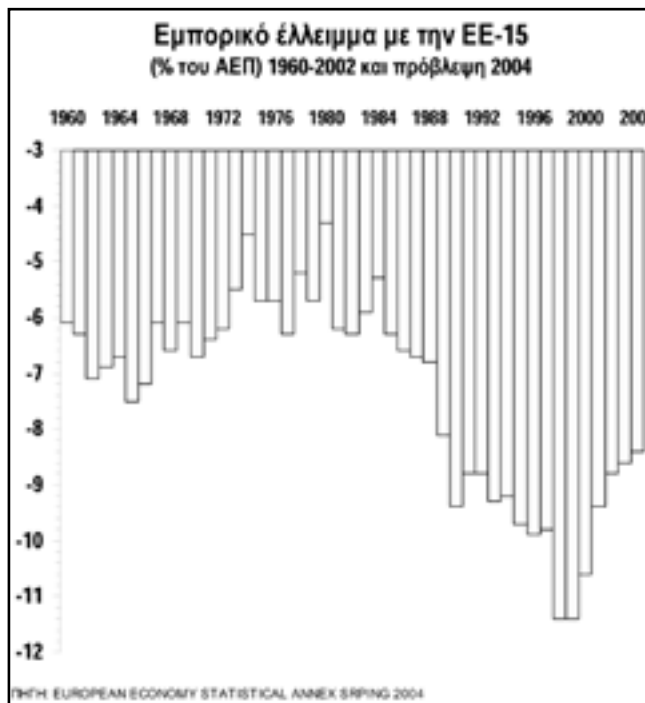
Διάγραμμα 31

Διάγραμμα 32

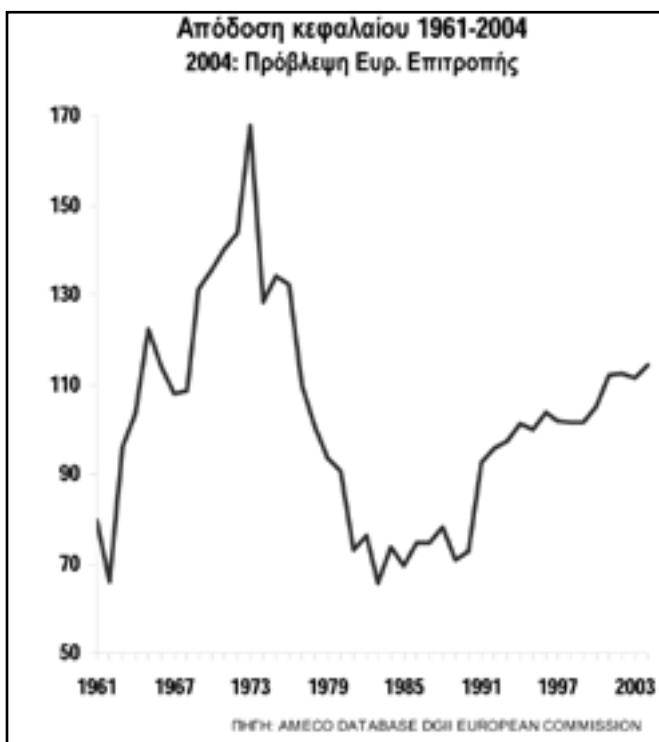
Διάγραμμα 33

2.2.2. Οι δείκτες συσσώρευσης

Ο δείκτης της κερδοφορίας στο σύνολο της οικονομίας (όπως αναφέρεται στην βάση Ameco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής), μετά από μια περίοδο μακράς πτώσης, η οποία είχε ως σημείο εκκίνησης το έτος 1974, σταθεροποιήθηκε μεταξύ 1980 και 1990 σε επίπεδα περίπου 30% χαμηλότερα από τον μέσο όρο της περιόδου 1961-1973. Από το 1991, όμως, η κερδοφορία αυξάνεται και βρίσκεται σήμερα περίπου στα επίπεδα του μέσου όρου των ετών 1961-1973 (Διάγραμμα 34). Είναι αξιοσημείωτο ότι από προηγούμενες αναλύσεις των δεικτών συσσώρευσης κεφαλαίου που έχει πραγματοποιήσει το ΙΝΕ και αφορούσαν στην βιομηχανία και στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας, προκύπτουν τα ίδια συμπεράσματα, με μοναδική διαφορά ότι στην μεταποιητική βιομηχανία, η άνοδος της κερδοφορίας είχε αρχίσει νωρίτερα, από το 1987.

Διάγραμμα 34

Οι παράγοντες που συνέβαλαν στην άνοδο της κερδοφορίας ήταν:

- **Πρώτον**, η μείωση του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ (με άλλη διατύπωση, η μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους).
- **Δεύτερον**, η μικρή άνοδος του λόγου προϊόντος-κεφαλαίου (δηλαδή της «παραγωγικότητας του κεφαλαίου»).

Το μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ (Διάγραμμα 35, σε τιμές αγοράς) ακολούθησε πτωτική πορεία από τα πρώτα έτη της δεκαετίας του '80. Η περιγραφή αυτής της διαδικασίας βρίσκεται στις εκδόσεις του ΙΝΕ που από το 1993 παρακολουθεί τις εξελίξεις αυτές⁶. Κατά τα έτη 1986-1994 πραγματοποιήθηκε μια θεαματική αναδιανομή του προϊόντος σε βάρος της εργασίας, πέραν της αναδιανομής που έχει πραγματοποιηθεί μέσω της δημοσιονομικής πολιτικής. Ενώ το 1983, το μερίδιο της εργασίας είχε φθάσει στο ιστορικά υψηλότερο σημείο του (69% του ΑΕΠ σε τιμές αγοράς, 77% του ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής), στο τέλος του 2004 θα βρίσκεται⁷ στο χαμηλό σημείο του (67,4% του ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής, 58,6% του ΑΕΠ σε τιμές αγοράς) που αντιστοιχεί περίπου στο επίπεδο του 1994.

Η περίοδος μείωσης του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας, από το 1983 μέχρι σήμερα, πρέπει να διαιρεθεί σε δύο διακριτές φάσεις. Κατά τα έτη 1983-1994, η μείωση του μεριδίου της εργασίας οφειλόταν στην στασιμότητα του μέσου πραγματικού μισθού, έτσι ώστε οι επιχειρήσεις να επωφελούνται καθ' ολοκληρίαν από τις μικρές, αλλά υπαρκτές αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας (Διάγραμμα 36). Αντίθετα, κατά τα έτη 1995-2004, η πτωτική τάση ανακόπηκε, και οι πραγματικοί μισθοί ακολούθησαν μεσοπρόθεσμα τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας. Η σταθεροποίηση αυτή του μεριδίου της εργασίας προήλθε από δύο φάσεις αύξησης των πραγματικών μισθών, 1996-1998 και 2002-2004, όταν αυτοί υπερέβησαν τις αυξήσεις της παραγωγικότητας με αποτέλεσμα την αύξηση του μεριδίου της εργασίας, και μία φάση μείωσης του μεριδίου (1999-2001) στην διάρκεια της οποίας οι πραγματικοί μισθοί αυξήθηκαν λιγότερο από όσο η παραγωγικότητα της εργασίας. Διαμορφώθηκε έτσι, μια συνολική κίνηση του μεριδίου της εργασίας μεταξύ των ετών 1995 και 2004 γύρω από ένα σταθερό επίπεδο περίπου 65% του ΑΕΠ σε τιμές αγοράς.

Κατά τα παρελθόντα έτη, στις ετήσιες Εκθέσεις του ΙΝΕ, διαπιστώσαμε την συνέχιση της πτωτικής τάσης του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας κατά την περίοδο μετά το 1995, επειδή οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών εμφανίζονταν, στα στατιστικά στοιχεία, σημαντικά μικρότεροι από τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας στο τέλος της περιόδου, δηλαδή κατά τα έτη 2002-2003. Με βάση τα τελευταία στατιστικά δεδομένα, όμως, όπως αυτά προέκυψαν από την αναθεώρηση των στοιχείων⁸ για την απασχόληση και συνακόλουθα για την παραγωγικότητα της

6 Η πρώτη ανάλυση του ζητήματος βρίσκεται σε δημοσίευση του 1993 με τίτλο *Κόστος εργασίας, ανταγωνιστικότητα και συσσώρευση κεφαλαίου στην Ελλάδα (1960-1992)*, Σειρά Μελέτες, έκδοση ΙΝΕ

7 Πρόβλεψη DGII.

8 Αναθεώρηση στοιχείων Έρευνας Εργατικού Δυναμικού ΕΣΣΥΕ.

εργασίας, προκύπτει το συμπέρασμα ότι το μερίδιο της εργασίας κατά την περίοδο 1995-2004 δεν έχει μειωθεί αλλά έχει σταθεροποιηθεί. Το γεγονός ότι η μείωση ανακόπηκε κατά την τριετία 2002-2004, θα πρέπει να αποδοθεί στις διεκδικήσεις του συνδικαλιστικού κινήματος, καθώς και του ευνοϊκού κλίματος που έχει δημιουργήσει η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας. Εντούτοις, **η σταθεροποίηση αυτή είναι αρκετά εύθραυστη**, με την έννοια ότι εάν ακολουθήσουν αυξήσεις των πραγματικών μισθών που θα υπολείπονται των αυξήσεων της παραγωγικότητας κατά τα επόμενα έτη, θα επανέλθουμε αρκετά εύκολα σε μια πτωτική πορεία του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας.

Η παραγωγικότητα του κεφαλαίου (ο λόγος ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας / κεφαλαίου) στην Ελλάδα, μετά από την μακροχρόνια πτώση της περιόδου 1974-1995, παρουσιάζει σημεία ήπιας ανάκαμψης από το 1996 μέχρι σήμερα. Ως εκ τούτου η συμβολή της στην άνοδο της απόδοσης κεφαλαίου (δηλαδή του δείκτη κερδοφορίας) είναι μικρή, πλην όμως όχι αμελητέα. Στο Διάγραμμα 37 φαίνεται η εξέλιξη της οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου, η οποία παρουσιάζει σαφέστατη άνοδο, ήδη από το 1990, πλην όμως ιδιαίτερα αξιοσημείωτη από το 1998. Αξιοσημείωτο είναι ότι στο σημείο αυτό υπάρχει σημαντική διαφορά με την εξέλιξη του ίδιου μεγέθους στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας, ιδιαίτερα δε στην μεταποιητική βιομηχανία: η παραγωγικότητα του κεφαλαίου αυξάνεται σημαντικά από το 1987 στην περίπτωση της βιομηχανίας, και από το 1990 στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας. Αυτή η διαφορά, κατά πάσα πιθανότητα, σχετίζεται με το γεγονός ότι στα στοιχεία του συνόλου της οικονομίας περιλαμβάνονται ο δημόσιος τομέας με την στενή έννοια του όρου, ο τομέας των κατοικιών (επενδύσεις σε κατοικίες και ενοίκια) και άλλες οικονομικές δραστηριότητες χαμηλής παραγωγικότητας. Η άνοδος της παραγωγικότητας του κεφαλαίου⁹ εκφράζει το γεγονός ότι το ύψος του παγίου κεφαλαίου που απαιτείται για την παραγωγή μιας μονάδας προϊόντος μειώνεται, ή ακόμη, ότι οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας¹⁰ υπερκαλύπτουν την μέση αύξηση της έντασης κεφαλαίου¹¹, επομένως της υποκατάστασης εργασίας με μηχανές¹². Επομένως, η παραγωγικότητα του κεφαλαίου είναι δείκτης της αποτελεσματικότητας σε ότι αφορά την χρήση του κεφαλαίου. Μειώνεται όταν η ένταση κεφαλαίου αυξάνεται, δηλαδή όταν υπάρχει υποκατάσταση της εργασίας με κεφάλαιο. Εντούτοις, εάν αυτή η υποκατάσταση προκαλεί αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας ακόμη ταχύτερη εν συγκρίσει με την υποκατάσταση, η παραγωγικότητα του κεφαλαίου αυξάνεται. Το ίδιο συμβαίνει και όταν υπάρχει καλύτερη

9 Προϊόν = Προστιθέμενη αξία, Κεφάλαιο = Απόθεμα παγίου κεφαλαίου

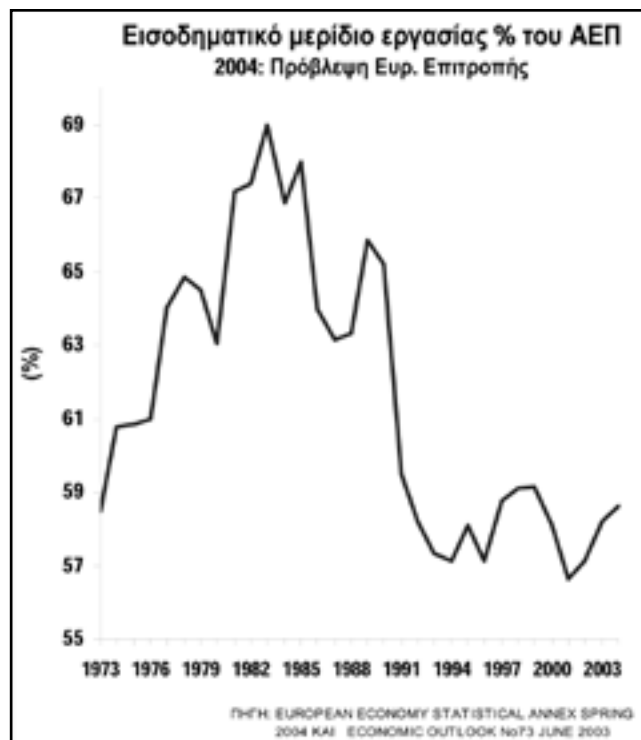
10 Παραγωγικότητα εργασίας = Όγκος της προστιθέμενης αξίας ανά ώρα εργασίας

11 Ένταση κεφαλαίου = Καθαρό απόθεμα παγίου κεφαλαίου (σε σταθερές τιμές) / Όγκος απασχόλησης

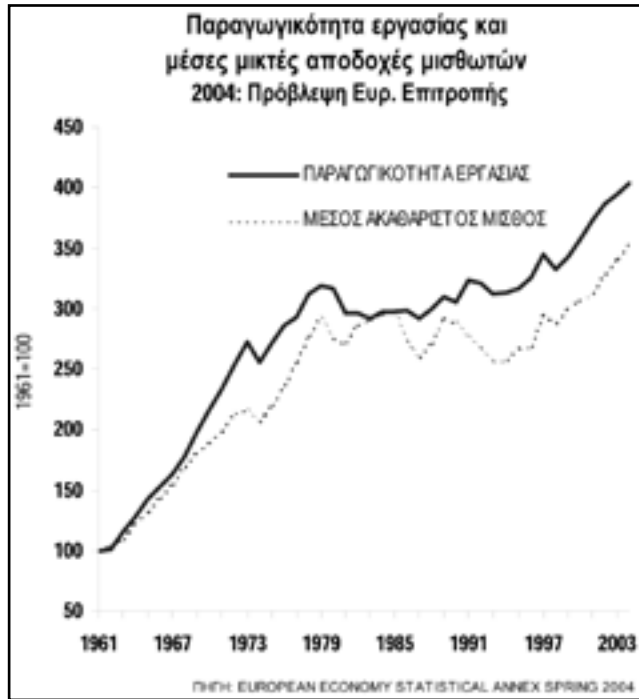
12 Υποκατάσταση εργασίας με κεφάλαιο = Ρυθμός μεταβολής της έντασης κεφαλαίου

χρήση του παγίου κεφαλαίου, είτε με την αύξηση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, είτε με την πραγματοποίηση οικονομιών στην χρήση του κεφαλαίου. Η ήπια άνοδος από το 1996 οφείλεται στο γεγονός ότι έκτοτε η παραγωγικότητα της εργασίας αυξάνεται ελαφρώς ταχύτερα από την ένταση κεφαλαίου. Η άνοδος του λόγου προϊόντος-κεφαλαίου αποτελεί έκφραση της αυξανόμενης αποτελεσματικότητας σε ότι αφορά την χρήση του παγίου κεφαλαίου (ήπια στην περίπτωση του συνόλου της ελληνικής οικονομίας, σημαντική στην περίπτωση του επιχειρηματικού τομέα).

Διάγραμμα 35

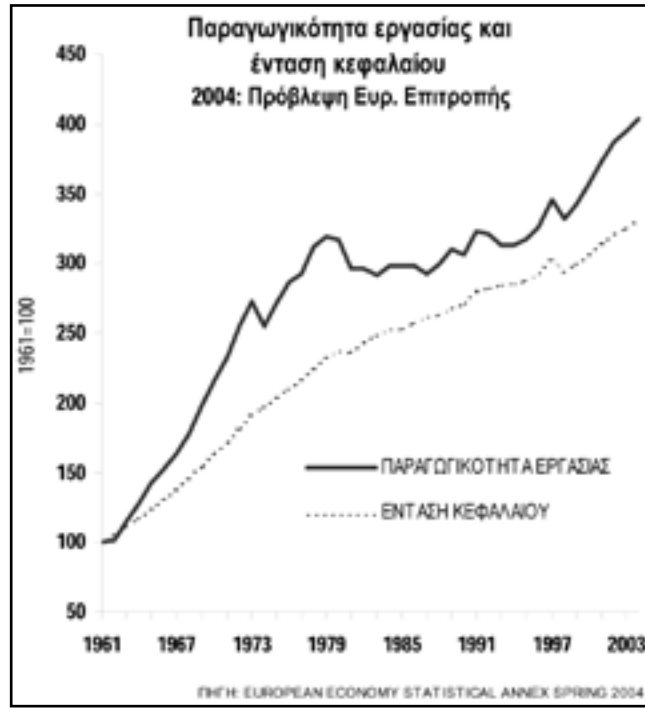
Διάγραμμα 36

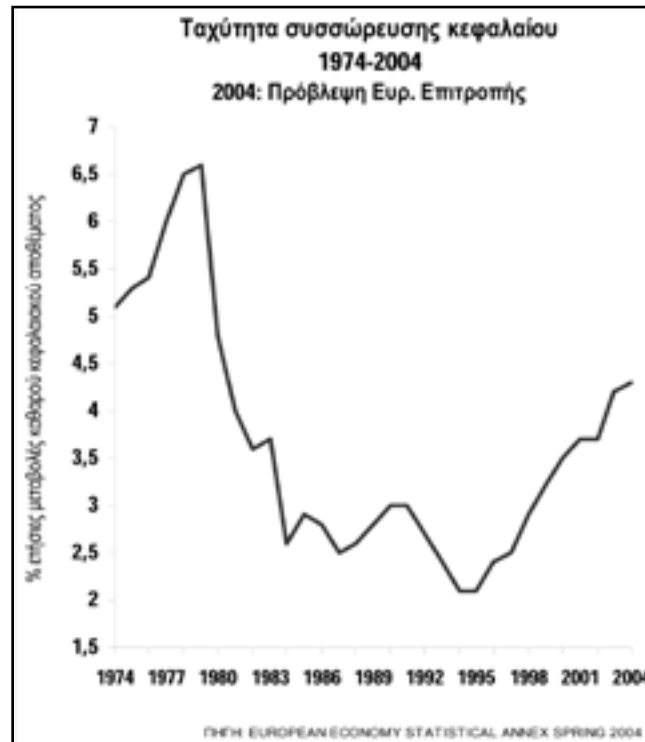
Διάγραμμα 37

Διάγραμμα 38

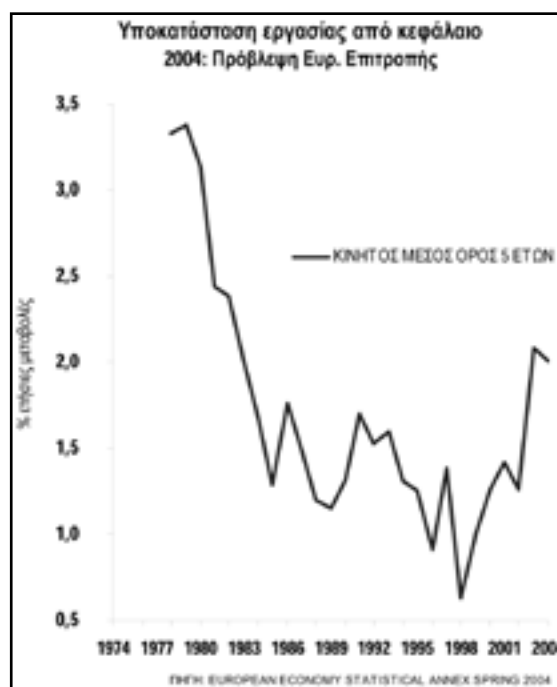
Διάγραμμα 39

Η πτώση του ρυθμού συσσώρευσης του κεφαλαίου σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ¹³ θεωρήθηκε από την μεγάλη πλειοψηφία των μελετητών ως ένα από τα σημαντικότερα δεδομένα της μακροχρόνιας διαρθρωτικής κρίσης της οικονομίας που εκκίνησε στο μέσον της δεκαετίας του '70. Η σε εξέλιξη άνοδος του ίδιου δείκτη στην Ελλάδα θα έπρεπε, επομένως, να εκληφθεί ως σημείο της πορείας εξόδου από την εν λόγω κρίση. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 39, στο οποίο παρίσταται η εξέλιξη της ταχύτητας με την οποία συσσωρεύεται το πάγιο κεφάλαιο στην Ελλάδα, μέχρι το 1995 υπήρχε επιβράδυνση της συσσώρευσης. Έκτοτε, ο ρυθμός συσσώρευσης ακολουθεί ανοδική πορεία.

Με αυτό το δεδομένο, είναι λογικό να δεχθούμε ότι η αύξηση της παραγωγικότητας του κεφαλαίου οφείλεται, έκτοτε, πρωτίτως στην μεταφορά τεχνολογικών καινοτομιών στην διαδικασία παραγωγής, μεταφορά που πραγματοποιείται χάρη στις αυξημένες επενδύσεις (αφού οι μεγάλες εκκαθαρίσεις των ανεπαρκώς αξιοποιημένων κεφαλαίων, που υπήρξαν ένας άλλος σημαντικός παράγοντας αύξησης της παραγωγικότητας του κεφαλαίου, μέχρι το 1995, είχαν πραγματοποιηθεί στο μεγαλύτερο μέρος τους.)

Διάγραμμα 40

13 Βλ. για την εμπειρική τεκμηρίωση του φαινομένου: (α) Loiseau B., Mazier J., Winter M.B.(1976) "Repartition, accumulation et rentabilite du capital", SEF, No 25, (β) Billaudot B.& Gauron A.(1985), Croissance et Crise, La Decouverte, (γ) Barou Y. & Keizer B. (1984), Les grandes économies, Seuil.

Σε αυτή την εκτίμηση συνηγορεί η εξέλιξη της υποκατάστασης εργασίας με κεφάλαιο (Διάγραμμα 40), η οποία αυξάνεται από το 1999 στο σύνολο της οικονομίας και από το 1997 στον επιχειρηματικό τομέα. Η υποκατάσταση εργασίας με μηχανές επιταχύνεται, πλην όμως, η εν λόγω υποκατάσταση προκαλεί ακόμη μεγαλύτερη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας έτσι ώστε να αυξάνεται ο λόγος προϊόντος /κεφαλαίου.

Η ανάλυση της συσσώρευσης κεφαλαίου καταδεικνύει ότι από την άποψη της εσωτερικής δυναμικής, η ελληνική οικονομία διαθέτει σημαντικές δυνάμεις και έχει τεθεί σε πορεία ανάπτυξης που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως πρόσκαιρη, επειδή οι βάσεις της δεν φαίνεται να απειλούνται.

Εάν, όμως, η εσωτερική δυναμική της ελληνικής οικονομίας χαρακτηρίζεται από στοιχεία συσσώρευσης του παραγωγικού κεφαλαίου, αυτό δεν ισχύει για τις σχέσεις της ελληνικής οικονομίας με το εξωτερικό της περιβάλλον, δηλαδή με το εξωτερικό της ισοζύγιο και την ανταγωνιστικότητά της.

ΜΕΡΟΣ 3

Η αμοιβή της εργασίας στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

Η αμοιβή της εργασίας στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

3.1. Οι μεταβολές των αποδοχών και του κόστους εργασίας κατά το 2003 και το 2004 στο σύνολο της οικονομίας

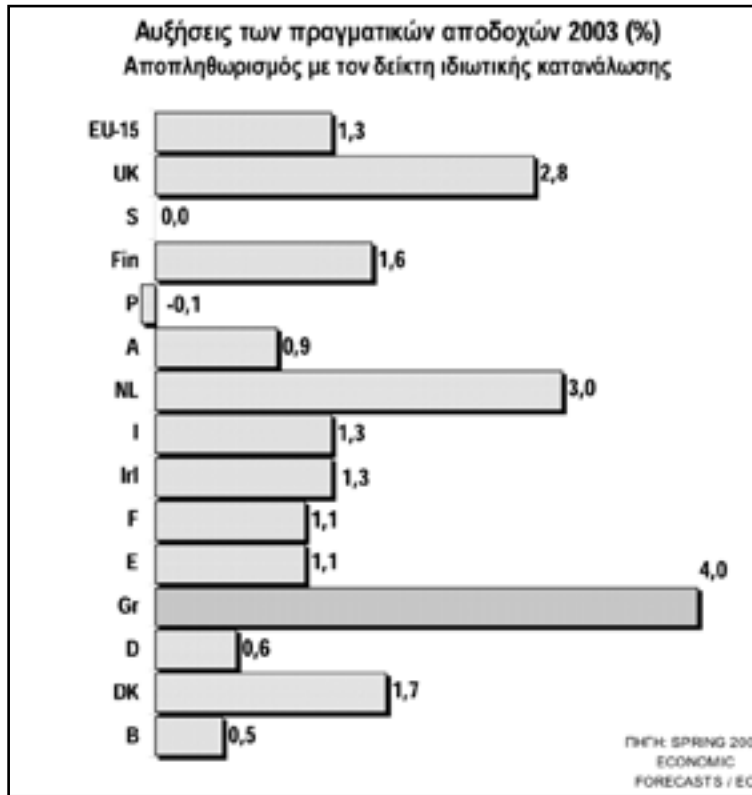
Αύξηση κατά 1,3% σε σχέση με το 2002 παρουσίασαν, κατά το 2003, οι ακαθάριστες πραγματικές αποδοχές¹⁴ στις 15 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με τα στοιχεία των εαρινών προβλέψεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2004). Στην κατάταξη των δεκαπέντε χωρών με κριτήριο τις αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών στο σύνολο της οικονομίας (επιχειρηματικός και δημόσιος τομέας) κατά το παρελθόν έτος, η Ελλάδα κατέλαβε την πρώτη θέση με αύξηση 4,0% (η σχετική κατάταξη φαίνεται στο Διάγραμμα 41). Την δεύτερη και τρίτη θέση κατέλαβαν η Ολλανδία (+3%) και η Βρετανία (+2,8%). Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών, ως αγοραστική δύναμη, για την διετία 2003-2004 (Διάγραμμα 42) θα ανέλθουν σε 3,7% ετησίως στην Ελλάδα έναντι 1,2% στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε καμία άλλη χώρα δεν προβλέπεται οι αυξήσεις να είναι υψηλότερες από ό,τι στην Ελλάδα. Σε πιο μακροχρόνια βάση, κατά την περίοδο 1996-2003 (Διάγραμμα 43), οι αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών στο σύνολο της οικονομίας ήταν σημαντικές (+2,0% έως 3,1% ετησίως) μόνον σε τέσσερις από τις δεκαπέντε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15: στην Ελλάδα, που καταλαμβάνει την πρώτη θέση στην σχετική κατάταξη με 3,1%, την Σουηδία (+2,5%), την Βρετανία (+2,4%) και την Πορτογαλία (+2%). Στην Γερμανία και στην Ιταλία, η μέση ετήσια αύξηση ήταν σχεδόν μηδενική (+0,1% και 0,2% αντίστοιχα). Η μέση αύξηση για το σύνολο των χωρών μελών ανερχόταν μόλις σε 0,8% ετησίως. Αυτές οι ετήσιες διαφορές μεταφράζονται σε μεγάλες διαφορές για το σύνολο της οκταετίας 1996-2003 αθροιστικά. Οι μέσες ακαθάριστες αποδοχές αυξήθηκαν, στην διάρκεια της εν λόγω περιόδου, κατά 27% περίπου στην Ελλάδα έναντι 6,5% στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σε όσα εκτέθηκαν παραπάνω, οι αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών είναι υπολογισμένες με τον δείκτη της ιδιωτικής κατανάλωσης και ενδιαφέρουν επομένως τους μισθωτούς διότι εκφράζουν τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών τους. Από την πλευρά των επιχειρήσεων, για τις οποίες οι μισθοί αποτελούν δαπάνη, ενδιαφέρουν οι πραγματικές αμοιβές υπολογισμένες με τον αποπληθωρι-

¹⁴ Πρόκειται για τις μικτές αποδοχές των μισθωτών. Ο αποπληθωρισμός έχει γίνει με τον αποπληθωριστή της ιδιωτικής κατανάλωσης, έτσι ώστε οι αυξήσεις να αντανακλούν μεταβολές της αγοραστικής δύναμης του μισθού.

στή του ΑΕΠ και διορθωμένες με τις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας. Ο δείκτης που υπολογίζεται με τον τρόπο αυτό είναι το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους. Το μέγεθος αυτό προκύπτει από την σύγκριση του πραγματικού μισθού με την παραγωγικότητα της εργασίας: όσο μεγαλύτερος είναι ο πραγματικός μισθός, τόσο μεγαλύτερο είναι το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, και όσο μεγαλύτερη είναι η παραγωγικότητα, τόσο μικρότερο είναι το μοναδιαίο κόστος εργασίας. Όταν αυξάνεται το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, σε πραγματικούς όρους, μειώνονται τα περιθώρια κέρδους και αντιστρόφως. Όπως ήδη αναφέρθηκε (βλ. στο Μέρος 2, Διαγράμματα 24 και 25), η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2003 αυξήθηκε μόνον κατά 0,7% και οι μεταβολές ανά χώρα κυμάνθηκαν μεταξύ -0,5% και +2,2%. Οι καλύτερες επιδόσεις παρουσιάστηκαν στην Φιλανδία και στην Ελλάδα που αύξησαν την παραγωγικότητα της εργασίας κατά 2,2% και 2,0% αντίστοιχα. Αυτή η σχετικά υψηλή επίδοση της Ελλάδας σε ότι αφορά τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας έχει επίπτωση στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, έτσι ώστε οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών στην Ελλάδα, που είναι από τις υψηλότερες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, να μετριαζονται σημαντικά. Πιο συγκεκριμένα, ενώ στην Ελλάδα είχαμε αυξήσεις +3,9% των πραγματικών αποδοχών, κατά το 2003, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της οικονομίας αυξήθηκε λιγότερο, κατά +1,9% σε πραγματικούς όρους (διάγραμμα 44) χάρη στην αύξηση της παραγωγικότητας. Μεγάλη αύξηση του πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος κατά το 2003 εμφανίστηκε στην Ιρλανδία (3,7%) ενώ στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης σημειώθηκε οριακή αύξηση 0,2%.

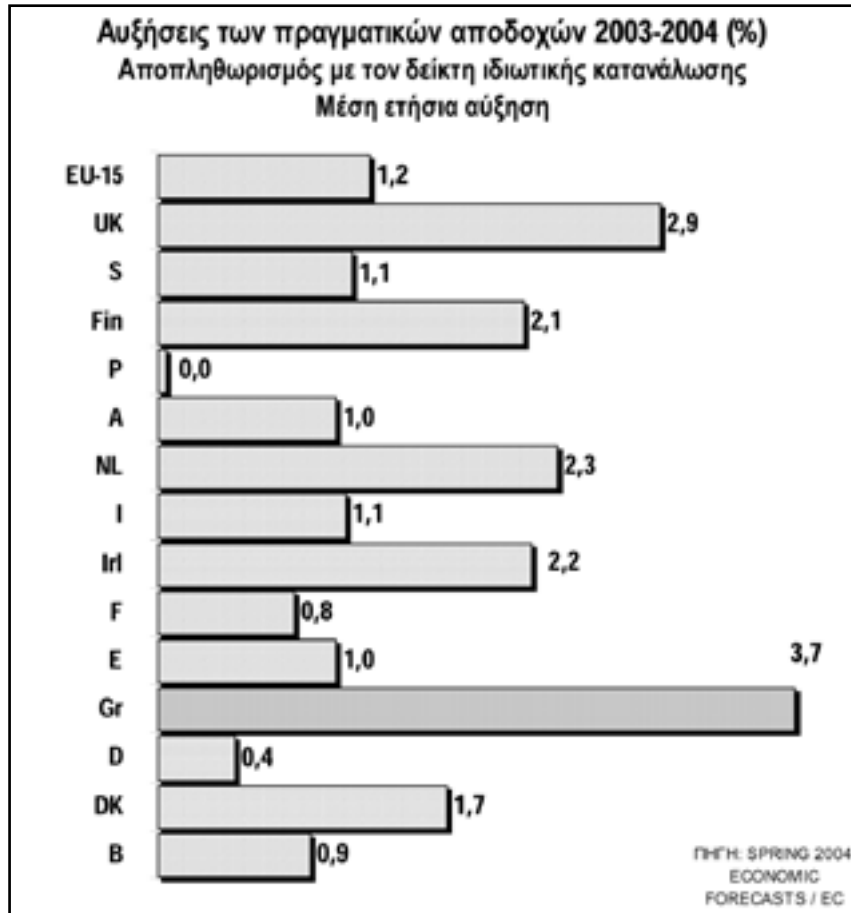
Διάγραμμα 41

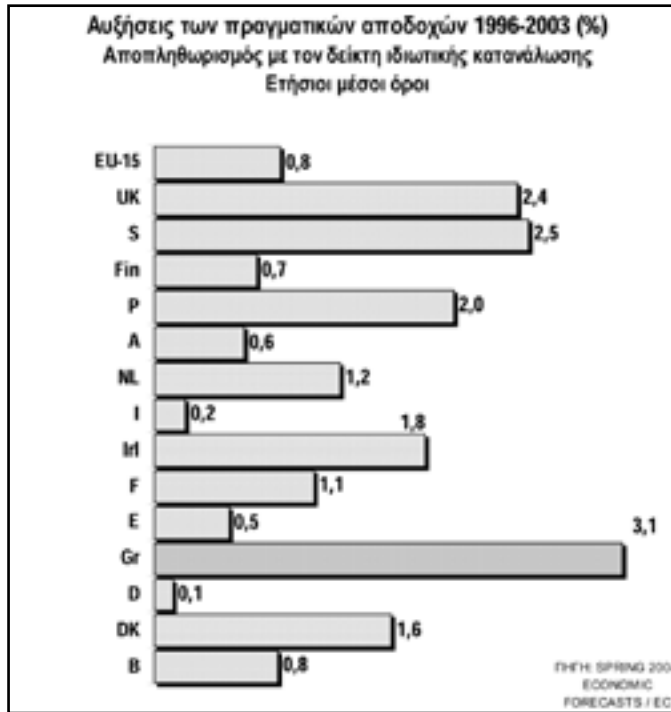
Σύμφωνα με τις εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Spring 2004 Economic Forecasts) στην Ελλάδα θα υπάρξει κατά την διετία 2003-2004 αύξηση του πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας 1,3%, ενώ στο σύνολο της ζώνης η μείωση θα ανέλθει σε -0,3% (Διάγραμμα 45). Οι μεταβολές αυτές αφορούν στο σύνολο της οικονομίας, και όχι στον επιχειρηματικό τομέα όπου το πραγματικό μοναδιαίο κόστος εργασίας αναμένεται να παραμείνει σταθερό (βλ. παρακάτω τα στοιχεία του ΟΟΣΑ για τον επιχειρηματικό τομέα).

Σε πιο μακροχρόνια βάση, κατά την περίοδο 1996-2003, οι μέσες ετήσιες μεταβολές του πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας ανήλθαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε -0,1% και στην Ελλάδα σε 0,0%. Ως εκ τούτου, κατά την οκταετία 1996-2003, το πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας, όπως εξάλλου και στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε χωρών παρέμεινε αμετάβλητο. Επειδή η μεταβολή του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους αποτελεί επίσης δείκτη της εξέλιξης στην διανομή του προϊόντος, η παραπάνω διαπίστωση (ότι το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος παρέμεινε αμετάβλητο μεταξύ των ετών 1996 και 2003) σημαίνει ότι δεν υπήρξε περαιτέρω αναδιανομή του προϊόντος σε βάρος της εργασίας.

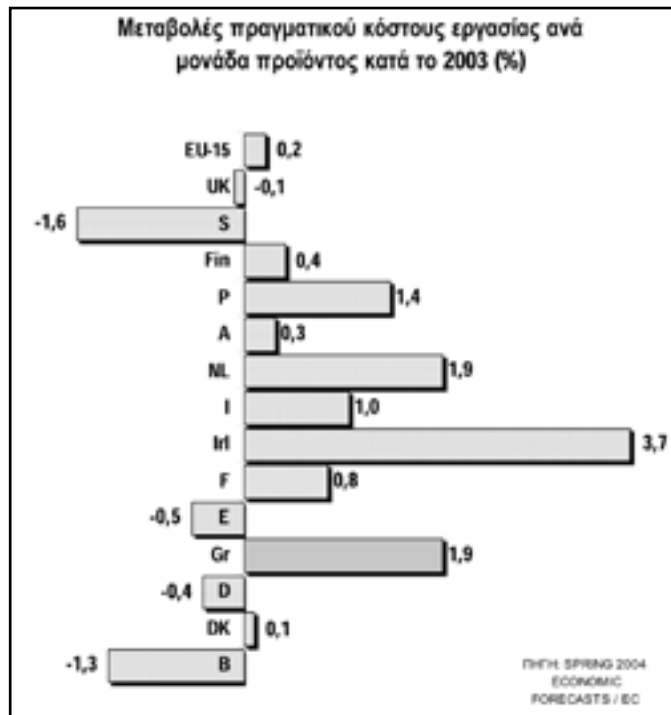
Διάγραμμα 42

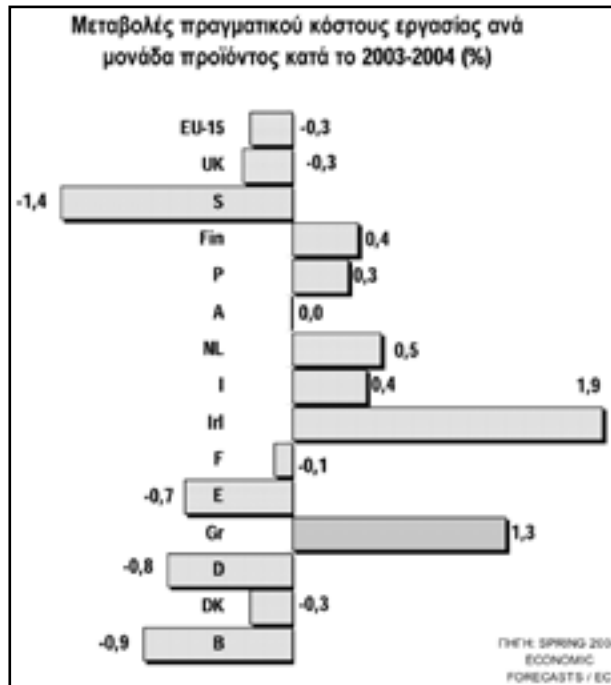
Διάγραμμα 43

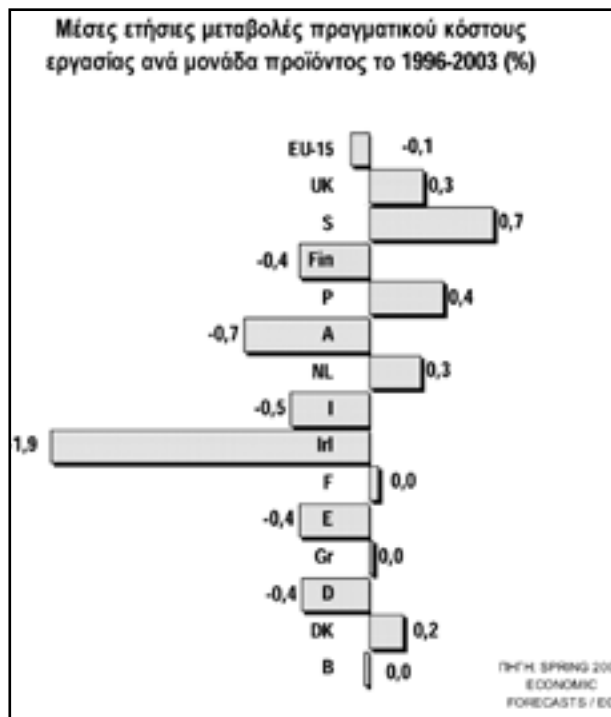
Διάγραμμα 44

Διάγραμμα 45

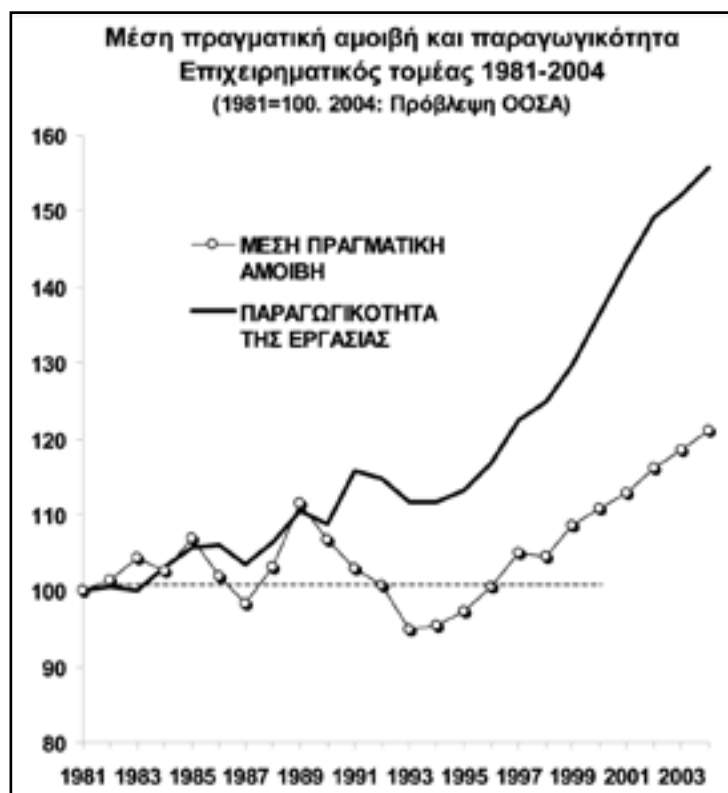
Διάγραμμα 46

3.2. Οι μεταβολές των αποδοχών και του κόστους εργασίας κατά το 2003 και το 2004 στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας

Οι πραγματικές αποδοχές στον επιχειρηματικό τομέα¹⁵ της Ελλάδας εξελίχθηκαν όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 47. Κατά τα έτη 1991-1993, υπήρξε θεαματική πτώση στις μέσες αμοιβές των εργαζομένων στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας η οποία αφαιρούσε 10% της αγοραστικής τους δύναμης, αλλά κατά τα έτη 1994-1998, οι πραγματικές αποδοχές στον επιχειρηματικό τομέα αυξήθηκαν τόσο ώστε αναίρεσαν την μεγάλη μείωση της περιόδου 1991-1993. Αυτή η διορθωτική κίνηση επανέφερε τις πραγματικές αποδοχές περίπου στα επίπεδα του 1981, δηλαδή στο επίπεδο γύρω από το οποίο οι πραγματικές αποδοχές μεταβάλλονταν μακροχρόνια. Κατά το 1999-2004, η αύξηση των αμοιβών συνεχίστηκε, έτσι ώστε να επιβεβαιώνεται πλέον μια μακροχρόνια ανοδική τάση των πραγματικών αποδοχών.

Διάγραμμα 47

15 Τα στοιχεία για τον επιχειρηματικό τομέα της ελληνικής οικονομίας προέρχονται από τον ΟΟΣΑ.

Οι αυξήσεις της διετίας 2002-2003, στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας ανήλθαν σε 2,9% και 2,1% αντίστοιχα, ενώ για το 2004 ο ΟΟΣΑ προβλέπει περαιτέρω αύξηση 2,2%. Οι αυξήσεις αυτές είναι σημαντικά μικρότερες από τις αντίστοιχες για το σύνολο της οικονομίας. Η ίδια παρατήρηση ισχύει και για το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, που αυξήθηκε το 2003 κατά 3,6% σε τρέχουσες τιμές και κατά 0% σε σταθερές τιμές. Η πρόβλεψη του ΟΟΣΑ για το 2004, είναι αντίστοιχα 3,7% και -0,2%.

Επομένως, στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας, οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών κατά το 2003-2004 ήταν σημαντικά χαμηλότερες από ό,τι στο σύνολο της οικονομίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την συγκράτηση του πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, στον επιχειρηματικό τομέα, στα ίδια επίπεδα με το 2002 (Διάγραμμα 48).

Διάγραμμα 48

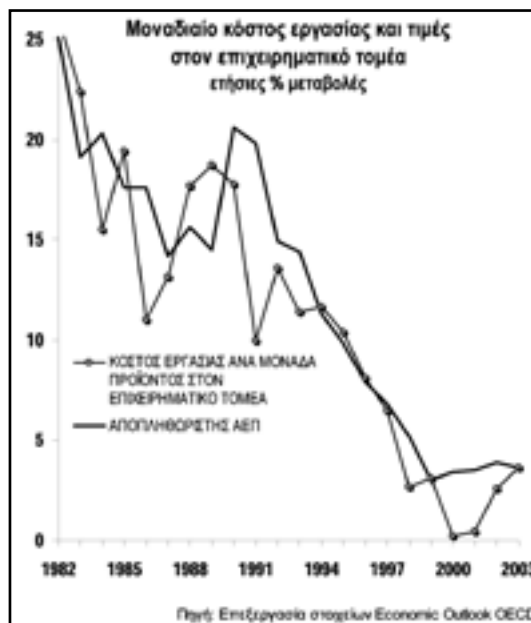
Η πτώση του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε πραγματικούς όρους στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας οφείλεται στο γεγονός ότι οι μεν πραγματικές αποδοχές από το 1995 μέχρι σήμερα ακολουθούν συνεχή αυξητική πορεία (όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 47), πλην όμως, ο ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας είναι αρκούντως υψηλός ώστε να αφήνει τα περιθώρια στις επιχειρήσεις να ωφεληθούν από την αύξηση της παραγωγικότητας. Με άλλα λόγια, οι εκατοστιαίες αυξήσεις των πραγματικών μισθών είναι μικρότερες από τις αντίστοιχες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας.

Μόνον κατά την τελευταία διετία 2003-2004, οι αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών ήταν περίπου ίσες με τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας, με αποτέλεσμα να σταθεροποιηθεί το πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στα επίπεδα του 2002.

Έτσι, ο επιχειρηματικός τομέας της ελληνικής οικονομίας απολαμβάνει φθηνού εργατικού κόστους, γεγονός το οποίο θα έπρεπε να είχε προκαλέσει ουσιαστική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, πιο συγκεκριμένα δε, των επιχειρήσεων εκείνων που αντιμετωπίζουν τον ανταγωνισμό, είτε από τις εισαγωγές στην εγχώρια αγορά, είτε στις αγορές του εξωτερικού. Εντούτοις, **η μείωση του κόστους εργασίας φαίνεται ότι τελικά μετατράπηκε περισσότερο σε αυξήσεις των κερδών και λιγότερο σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας (βλ. παρακάτω στην σχετική ανάλυση).**

Μόνο κατά την διετία 2003-2004, ανακόπηκε αυτή η εξέλιξη, αφού η μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος ανακόπηκε. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 49, οι τρέχουσες αυξήσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας ήταν μικρότερες από τις αντίστοιχες μεταβολές των τιμών (αποπληθωριστής του ΑΕΠ) κατά τα έτη 2000, 2001, και 2002, και μόνον κατά το 2003 αυξήθηκαν εξίσου με τις τιμές. Συμπερασματικά, στον επιχειρηματικό τομέα της Ελλάδας, **οι επιχειρήσεις αυξάνουν τις τιμές τους κατά κανόνα περισσότερο από όσο δικαιολογούν οι αυξήσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, επιτυγχάνοντας έτσι μια σχεδόν αδιάλειπτη αύξηση των περιθωρίων κέρδους.**

Διάγραμμα 49

3.3. Η πραγματική σύγκλιση και οι μισθοί

Με τον όρο *σύγκλιση των πραγματικών αμοιβών της Ελλάδας* εννοούμε την σταδιακή ευθυγράμμιση των αποδοχών των μισθωτών με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λαμβανομένων υπόψη, **πρώτον**, των διαφορετικών επιπέδων των τιμών, και **δεύτερον**, των διαφορετικών επιπέδων παραγωγικότητας, στις επιμέρους χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15.

Για να υπάρξει σύγκλιση πρέπει να ισχύουν οι εξής δύο συνθήκες: **Πρώτον**, ο λόγος των εθνικών πραγματικών μισθών πρέπει να είναι ανάλογος του λόγου των εθνικών παραγωγικότητων. Για να διατηρείται ο λόγος των εθνικών πραγματικών μισθών ανάλογος του λόγου των εθνικών παραγωγικότητων, πρέπει να τηρείται ο παρακάτω κανόνας μισθολογικών αυξήσεων: Για κάθε έτος, η αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού στην Ελλάδα πρέπει να ισούται με την αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού στην Ευρωπαϊκή Ένωση των δεκαπέντε χωρών συν την διαφορά στην αύξηση της παραγωγικότητας μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ-15. **Δεύτερον**, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι με βάση το σημερινό επίπεδο παραγωγικότητας της χώρας, το οποίο ανέρχεται περίπου στο 88% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι μισθοί στην Ελλάδα (ως αγοραστική δύναμη¹⁶) υστερούν έναντι του αντίστοιχου μέσου ευρωπαϊκού μεγέθους αφού ανέρχονται στο 83%¹⁷ του μέσου όρου της ΕΕ-15 (βλ. στις επόμενες ενότητες του ίδιου κεφαλαίου).

Επομένως, οι πραγματικοί μισθοί στην Ελλάδα θα έπρεπε να αυξηθούν περίπου κατά 6,5% επιπλέον του μέσου ευρωπαϊκού όρου, ώστε να βρεθούν στο επίπεδο που αντιστοιχεί στο σημερινό επίπεδο της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας. Με άλλα λόγια, εφόσον η παραγωγικότητα της Ελλάδας ανέρχεται στο 88% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, **η αγοραστική δύναμη των μισθών στην Ελλάδα θα πρέπει και αυτή να ανέρχεται στο 88% του αντίστοιχου μέσου μεγέθους της Ευρωπαϊκής Ένωσης –πλην όμως ανέρχεται σε 83%.**

Ανεξάρτητα από το χάσμα που υπάρχει στους πραγματικούς μισθούς της Ελλάδας έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 χωρών, μετά από την διόρθωσή τους με την παραγωγικότητα της εργασίας και το διαφορετικό επίπεδο τιμών (μετατροπή σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης), τίθεται το ερώτημα εάν οι πραγματικοί μισθοί βρίσκονται, κατά τα τελευταία έτη, σε πορεία σύγκλισης με τον μέσο ευρωπαϊκό όρο.

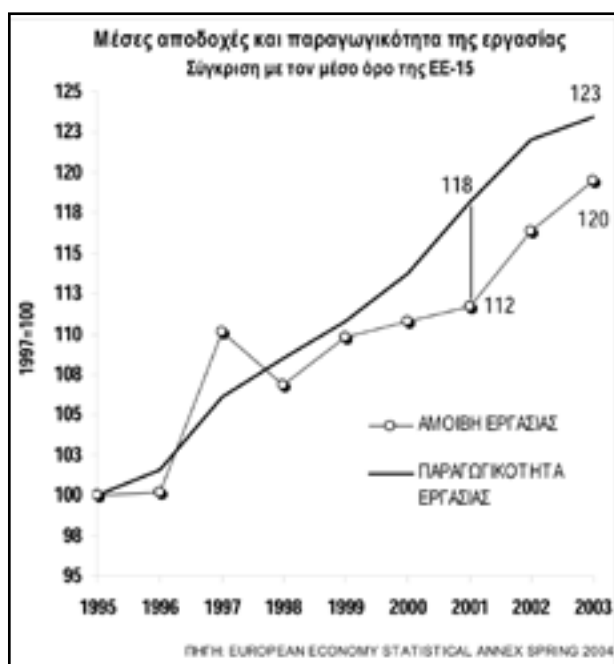
Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 50, στο τέλος του 2001, η μεν παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα είχε αυξηθεί κατά 18% περισσότερο από ό,τι κατά μέσο όρο στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε σύγκριση με το έτος 1995 (ο σχετικός δείκτης ήταν

¹⁶ Υπολογισμένοι σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης που αναφέρονται στην ιδιωτική κατανάλωση.

¹⁷ Στοιχεία της Δεύτερης Γενικής Διεύθυνσης (Economic and Financial Affairs) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

100 το 1995 και ανήλθε σε 118 το 2001), ενώ οι μέσες πραγματικές αμοιβές στην Ελλάδα είχαν αυξηθεί, κατά την ίδια περίοδο, κατά 12% περισσότερο από ό,τι κατά μέσο όρο στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ο σχετικός δείκτης ήταν 100 το 1995 και 112 το 2001)¹⁸. Επομένως, σε σχέση με το 1995, υπήρξε απόκλιση των πραγματικών μισθών αντί της επιθυμητής σύγκλισης. Ωστόσο, κατά το 2002-2003, υπήρξε σύγκλιση έναντι του 2001, αφού στο τέλος του 2003 η μεν παραγωγικότητα της εργασίας είχε αυξηθεί έναντι του 1995 κατά 23% περισσότερο από όσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 χωρών (αύξηση 5 εκατοστιαίων μονάδων έναντι του 2001), ενώ οι πραγματικές αποδοχές είχαν αυξηθεί +20% κατά την ίδια περίοδο (αύξηση 8 εκατοστιαίων μονάδων έναντι του 2001).

Διάγραμμα 50

Για να υπάρξει σύγκλιση των πραγματικών μισθών με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές παραγωγικότητας μεταξύ των χωρών μελών, πρέπει να ισχύσει ο παρακάτω κανόνας μισθολογικών αυξήσεων: (Αύξηση μέσου πραγματικού μισθού στην Ελλάδα) = (Αύξηση μέσου πραγματικού μισθού στην Ευρωπαϊκή Ένωση) + (Διαφορά παραγωγικότητας Ελλάδας / ΕΕ) + (Διορθωτικό ποσό για την εξάλειψη του χάσματος που υπάρχει με βάση τα σημερινά επίπεδα παραγωγικότητας). Για το έτος 2004, προκειμένου το χάσμα να διατηρηθεί

¹⁸ Τα στοιχεία προέρχονται από τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Spring 2004 Economic Forecasts.

σταθερό, θα έπρεπε η αύξηση των πραγματικών μισθών να ανερχόταν σε 1,9%, διότι η προβλεπόμενη αύξηση του πραγματικού μισθού κατά μέσο όρο στην ΕΕ θα είναι 1,2%, και οι αυξήσεις στην παραγωγικότητα της εργασίας θα είναι 2,3% και 1,6% στην Ελλάδα και στην ΕΕ αντίστοιχα, οπότε η εφαρμογή του κανόνα δίνει $1,2\% + (2,3\% - 1,6\%) = 1,9\%$. Με αύξηση 1,9% δεν θα υπήρχε απόκλιση με δεδομένη την συγκριτικά μεγαλύτερη πρόοδο που θα πραγματοποιηθεί στην παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας κατά το έτος 2004. Επειδή ο προβλεπόμενος πληθωρισμός για το 2004 είναι 3,4% (εαρινές προβλέψεις 2004 Ευρωπαϊκής Επιτροπής), οι αυξήσεις σε ονομαστικούς όρους θα έπρεπε να είναι $1,9\% + 3,4\% = 5,3\%$ για να μην υπάρξει πραγματική απόκλιση. Η επίτευξη των παραπάνω αυξήσεων εξαρτάται, όχι μόνον από την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας αλλά και από τις κλαδικές και τις επιχειρησιακές συμβάσεις, καθώς και από τις διαπραγματεύσεις ατομικών, μεμονωμένων εργαζομένων που δεν καλύπτονται από συλλογικές συμβάσεις.

3.4. Η ανταγωνιστικότητα τιμής και τα περιθώρια κέρδους στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας

Η εξέλιξη του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα αποτελεί μόνιμη πηγή ανησυχίας για τους φορείς της οικονομικής πολιτικής, επειδή κατά την αντίληψή τους η ανταγωνιστικότητα τιμής (δηλαδή οι σχετικές τιμές των ελληνικών προϊόντων προς τις αντίστοιχες των ανταγωνιστριών χωρών) καθορίζονται από το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα έναντι των άλλων ανεπτυγμένων χωρών του πλανήτη, ιδιαίτερα δε έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς η τελευταία αποτελεί τον σημαντικότερο εμπορικό εταίρο της χώρας. Έτσι, η σχεδόν διαρκής επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας τιμής των ελληνικών προϊόντων, η οποία είναι αναμφισβήτητη (στο Διάγραμμα 51 φαίνεται η εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας τιμής των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών) αποδίδεται στην συγκριτικά ταχύτερη αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Ελλάδα έναντι των άλλων ανεπτυγμένων χωρών.

Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή είναι η αναφορά στην Έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος για το έτος 2003, στην οποία εμπεριέχεται η άποψη ότι μέχρις ότου εξαλειφθεί η διαφορά πληθωρισμού έναντι των άλλων χωρών της ζώνης του ευρώ, η αύξηση των ονομαστικών αποδοχών των μισθωτών να συγκλίνει προς το άθροισμα του ρυθμού ανόδου της παραγωγικότητας στην Ελλάδα και του μέσου πληθωρισμού στην ζώνη του ευρώ, διότι τότε σταδιακά θα επέλθει εξίσωση του πληθωρισμού στην Ελλάδα με τον αντίστοιχο μέσο όρο στην ζώνη του ευρώ. Εντούτοις, η διατύπωση αυτού του κανόνα εμπεριέχει την παραδοχή ότι τα περιθώρια κέρδους των επιχειρήσεων παραμένουν αμετάβλητα.

Διάγραμμα 51

Ο προτεινόμενος κανόνας είναι $\Delta w = \Delta \pi + \Delta p^*$ (εξ. I) όπου w είναι οι μέσες αποδοχές των μισθωτών, π η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα και p^* το επίπεδο των τιμών στην ζώνη του ευρώ (όλες οι μεταβλητές σε λογάριθμους). Ο κανόνας αυτός οδηγεί αναπόφευκτα σε αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των μισθωτών (εάν p είναι το επίπεδο των τιμών στην Ελλάδα, ισχύει $\Delta w - \Delta \pi = \Delta p^* < \Delta p \Rightarrow \Delta(w - p) < \Delta \pi$, δηλαδή οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών υπολείπονται της παραγωγικότητας της εργασίας). Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι αποσιωπάται, στα πλαίσια του προτεινόμενου κανόνα, η σημασία των μεταβολών των περιθωρίων κέρδους, η οποία φαίνεται στα παρακάτω: Επειδή ο πληθωρισμός στην Ελλάδα εξαρτάται από το μοναδιαίο κόστος εργασίας και τα περιθώρια κέρδους, δηλαδή $\Delta p = \Delta \ln(1 + m) + \Delta(w - \pi)$ (εξ. II) όπου m τα περιθώρια κέρδους, και $w - \pi$ το μοναδιαίο κόστος εργασίας, προκύπτει από τις (εξ. I) και (εξ. II), ότι $\Delta(p^* - p) = -\Delta \ln(1 + m)$.. Αυτό σημαίνει ότι ο πληθωρισμός στην Ελλάδα θα εξισωθεί με τον πληθωρισμό στην ζώνη του ευρώ, εάν ισχύσουν δύο συνθήκες: πρώτον, εάν εφαρμοσθεί ο προτεινόμενος από την Τράπεζα της Ελλάδος κανόνας, και δεύτερον, εάν τα περιθώρια κέρδους παραμείνουν αμετάβλητα ($\Delta \ln(1 + m) = 0$). Ωστόσο, η δεύτερη συνθήκη επαφίεται στην καλή

θέληση των επιχειρήσεων, δηλαδή στην θέλησή τους να μετατρέψουν την μείωση του κόστους εργασίας σε αύξηση της ανταγωνιστικότητας τιμής και όχι σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους. Ως εκ τούτου, η Τράπεζα της Ελλάδος προτείνει να παραιτηθούν οι εργαζόμενοι από την αύξηση της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών τους παράλληλα με τις προόδους που σημειώνονται στην παραγωγικότητα της εργασίας, έτσι ώστε οι επιχειρήσεις, εάν το επιθυμούν, να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητα τιμής και όχι τα περιθώρια κέρδους.

Η ορθή ανάλυση της ανταγωνιστικότητας τιμής $p^* - p$ έχει ως εξής:

$$p^* - p = (p^* - c_v^*) - (c_v - c_v^*) - (p - c_u)$$

όπου $c_u = w - \pi$ το ονομαστικό μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα και το $c_v^* = w^* - \pi^*$ ονομαστικό μοναδιαίο κόστος εργασίας στις ανταγωνίστριες χώρες. Από την παραπάνω ταυτότητα προκύπτει ότι η ανταγωνιστικότητα τιμής των ελληνικών προϊόντων αυξάνεται (α) όταν τα περιθώρια κέρδους των επιχειρήσεων στην Ελλάδα $(p - c_u)$ μειώνονται, (β) όταν τα περιθώρια κέρδους στις ανταγωνίστριες χώρες $(p^* - c_v^*)$ αυξάνονται, και (γ) όταν το ονομαστικό μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα αυξάνεται με μικρότερο ρυθμό από ό,τι στις ανταγωνίστριες χώρες $\Delta(c_v - c_v^*) < 0$. Ως εκ τούτου, η ανταγωνιστικότητα τιμής περιλαμβάνει δύο συνιστώσες, την ανταγωνιστικότητα κόστους εργασίας και την ανταγωνιστικότητα περιθωρίων κέρδους:

$$p^* - p = \{(p^* - c_v^*) - (p - c_u)\} - (c_v - c_v^*)$$

όπου $p^* - p$ η ανταγωνιστικότητα τιμής,

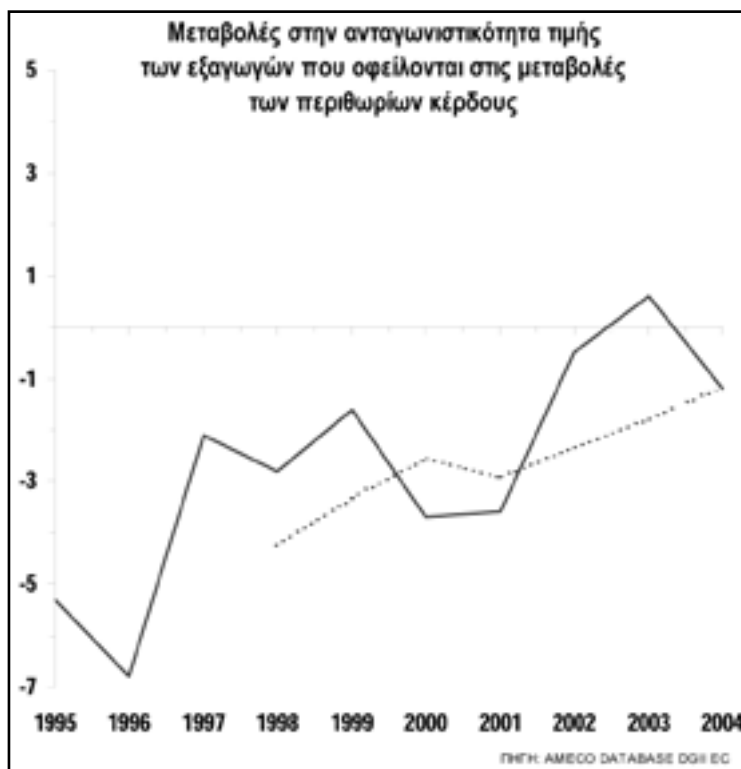
$-(c_v - c_v^*)$ η ανταγωνιστικότητα κόστους εργασίας, και

$(p^* - c_v^*) - (p - c_u)$ η ανταγωνιστικότητα περιθωρίων κέρδους.

Συμπερασματικά, η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων βελτιώνεται με δύο τρόπους: πρώτον, όταν το κόστος εργασίας στην Ελλάδα αυξάνεται βραδύτερα από ό,τι στις ανταγωνίστριες χώρες, και δεύτερον, όταν τα περιθώρια κέρδους στην Ελλάδα αυξάνονται βραδύτερα από τα αντίστοιχα περιθώρια στις ανταγωνίστριες χώρες.

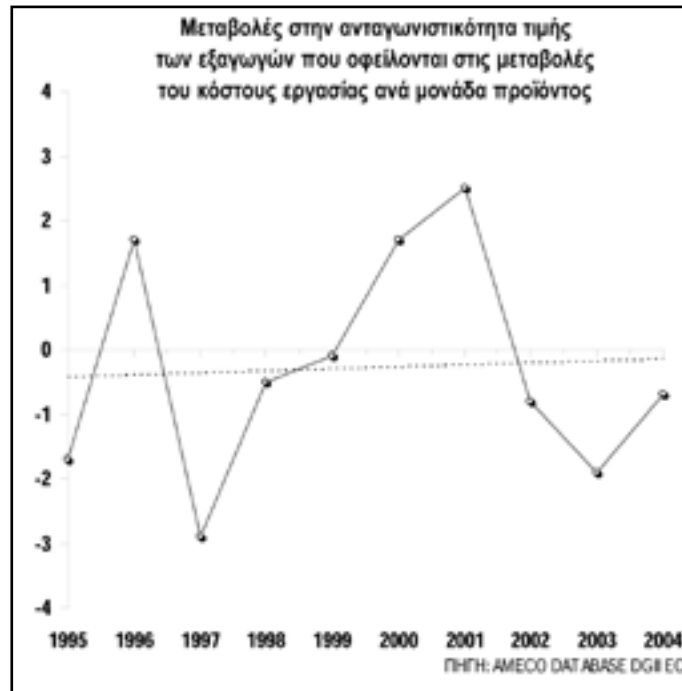
Από την ανάλυση της ανταγωνιστικότητας τιμής των εξαγωγών της Ελλάδας σε δύο συνιστώσες, μία συνιστώσα για το κόστος εργασίας και μία για τα περιθώρια κέρδους προκύπτουν τα αποτελέσματα που φαίνονται στα Διαγράμματα 52 και 53. Όλα τα μεγέθη έχουν υπολογισθεί σε κοινό νόμισμα και το κόστος εργασίας αναφέρεται στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας (με βάση τα στοιχεία του ΟΟΣΑ) στην Ελλάδα και στις 22 αναπτυσσόμενες χώρες του πλανήτη.

Διάγραμμα 52

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 52, η συμβολή των περιθωρίων κέρδους στην ανταγωνιστικότητα τιμής υπήρξε μονίμως αρνητική: αυτό σημαίνει ότι **οι εξαγωγικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα συστηματικά αυξάνουν τα περιθώρια κέρδους περισσότερο από ό,τι οι επιχειρήσεις στις ανταγωνιστικές χώρες**, με αποτέλεσμα να επιβαρύνουν την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων. Μόνο κατά το έτος 2003, οι εξαγωγικές επιχειρήσεις της Ελλάδας μείωσαν τα περιθώρια κέρδους για να αντιμετωπίσουν τον εντεινόμενο ανταγωνισμό. Σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα αυξάνουν τις τιμές τους ταχύτερα από το ονομαστικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ασκούν μια συστηματική πολιτική βραχυπρόθεσμης αύξησης των κερδών σε βάρος μιας πολιτικής μακροχρόνιας βελτίωσης της ανταγωνιστικής τους θέσης. Εντούτοις, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 52, αυτή η δυσμενής, για την ελληνική οικονομία, πολιτική επιλογή, φαίνεται να υποχωρεί, καθώς η αρνητική συμβολή της στην ανταγωνιστικότητα τιμής υποχωρεί βαθμιαία (η μακροχρόνια τάση εξέλιξης στην καμπύλη της ανταγωνιστικότητας, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 52, είναι ανοδική). Αυτή η εξέλιξη ενδέχεται να σχετίζεται με μια υποχώρηση του βραδυπορούντος τμήματος της ελληνικής οικονομίας και της ενίσχυσης του πλέον σύγχρονου τμήματός της υπό το βάρος του αυξανόμενου εξωτερικού ανταγωνισμού.

Διάγραμμα 53

Διάγραμμα 54

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 53, η συμβολή του κόστους εργασίας στην ανταγωνιστικότητα τιμής χαρακτηρίζεται από εναλλαγή περιόδων κατά τις οποίες η εν λόγω συμβολή είναι αρνητική και περιόδων κατά τις οποίες είναι θετική. Ενώ, δηλαδή η συμβολή των περιθωρίων κέρδους στην ανταγωνιστικότητα υπήρξε συστηματικά αρνητική, η συμβολή του κόστους εργασίας, από μακροχρόνια άποψη υπήρξε ουδέτερη. Αυτό φαίνεται με σαφήνεια στο Διάγραμμα 54, στο οποίο εμφανίζεται η σωρευτική επίδραση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και των περιθωρίων κέρδους, στην ανταγωνιστικότητα τιμής: με βάση 100 για το έτος 1995, η σωρευτική επίδραση του κόστους εργασίας κυμάνθηκε γύρω από το επίπεδο 100, ενώ στην περίπτωση των περιθωρίων κέρδους η σωρευτική επίπτωση στην ανταγωνιστικότητα ήταν έντονα αρνητική.

Κατά το 2003, υπήρξε δυσμενής επίπτωση του κόστους εργασίας στην ανταγωνιστικότητα, η οποία όμως θα περιορισθεί σε $-0,7\%$ κατά το 2004 σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΟΟΣΑ για τον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας. Κατά το ίδιο έτος, η συμβολή των περιθωρίων κέρδους στην ανταγωνιστικότητα αναμένεται να είναι επίσης αρνητική ($-1,2\%$).

3.5. Συγκριτική ανάλυση των αμοιβών στις χώρες της ΕΕ

Από την επεξεργασία των στοιχείων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προκύπτει ότι για το έτος 2003, στην κατάταξη των 15 χωρών μελών με βάση τις ακαθάριστες αποδοχές σε ευρώ (καθαρές αποδοχές και εισφορές μισθωτού), η Ελλάδα διατηρεί την προτελευταία θέση. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 55, οι μέσες μηνιαίες ακαθάριστες αποδοχές το 2003 ανέρχονταν στην Ελλάδα σε 1289 ευρώ¹⁹ έναντι 1947 κατά μέσο όρο στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15. Το αντίστοιχο μέγεθος στην Πορτογαλία ανερχόταν σε 1037 ευρώ και στην Ισπανία σε 1564 ευρώ. Στο Διάγραμμα 56, φαίνονται οι ίδιες αμοιβές προσαυξημένες κατά τις εργοδοτικές εισφορές, έτσι ώστε το συνολικό ύψος της κάθε στήλης να αντιστοιχεί στο μηνιαίο κόστος εργασίας σε ευρώ. Το κόστος αυτό ανέρχεται σε 2396 ευρώ στην ΕΕ-15 κατά μέσο όρο, σε 1594 ευρώ στην Ελλάδα (ποσό που αντιστοιχεί στο 66,5% του μέσου όρου) και σε 1245 ευρώ στην Πορτογαλία και 1941 ευρώ στην Ισπανία.

Προκειμένου να συγκρίνουμε την αγοραστική δύναμη των μισθών σε διαφορετικές χώρες οφείλουμε να λάβουμε υπόψη μας το ύψος των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών, αφού γενικά οι τιμές είναι υψηλότερες στις περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες.

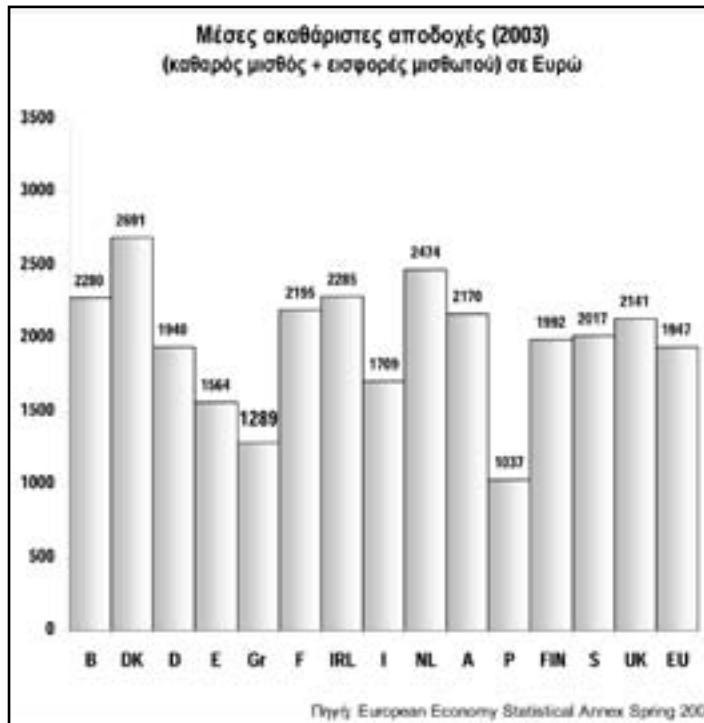
19 Τα αποτελέσματα των υπολογισμών μας διαφέρουν από αυτά της προηγούμενης έκθεσης του ΙΝΕ εξαιτίας της αναθεώρησης των στοιχείων για την απασχόληση στην Ελλάδα, αλλά και τον ακριβέστερο υπολογισμό που πραγματοποιήσαμε με βάση την αναγωγή του αριθμού των απασχολουμένων σε ισοδύναμο αριθμό απασχολουμένων με πλήρες ωράριο.

Στο Διάγραμμα 57, φαίνονται οι μέσες ακαθάριστες αποδοχές των μισθωτών στις δεκαπέντε χώρες μέλη σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, έτσι ώστε οι μισθοί να είναι συγκρίσιμοι μεταξύ τους ως προς την αγοραστική τους δύναμη. Προκύπτει ότι η αγοραστική δύναμη των μέσων ακαθάριστων αποδοχών στην Ελλάδα, κατά το 2003, ανερχόταν στο 83% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αντίστοιχη αγοραστική δύναμη στην Ισπανία ήταν σημαντικά ανώτερη (98%) και στην Πορτογαλία σημαντικά μικρότερη (72%).

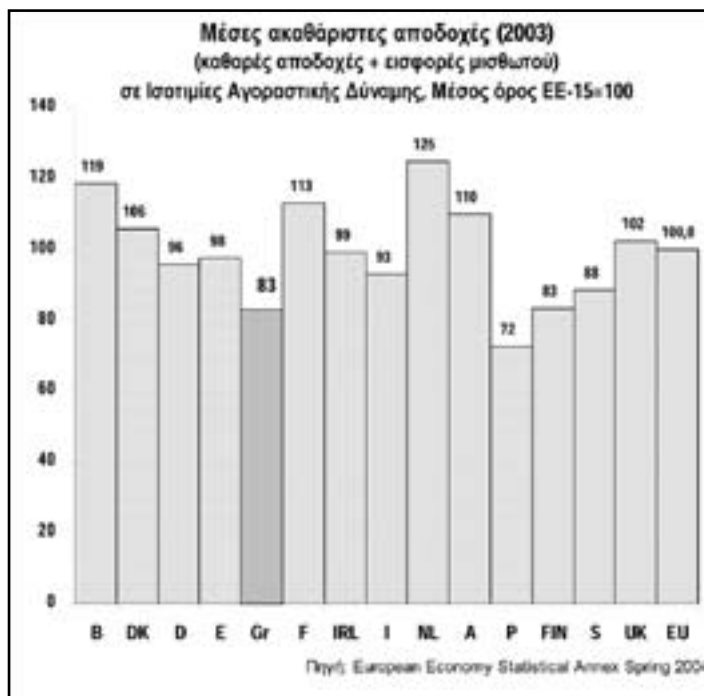
Το μηνιαίο κόστος εργασίας (ακαθάριστος μισθός + εργοδοτικές εισφορές, βλ. Διάγραμμα 56) αποτελεί την βάση του υπολογισμού του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Στον υπολογισμό αυτό υπεισέρχεται ωστόσο και η παραγωγικότητα της εργασίας. Από την σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Διάγραμμα 58) προκύπτει ότι η ελληνική οικονομία έχει πλησιάσει σημαντικά τις μέσες ευρωπαϊκές επιδόσεις και βρίσκεται τώρα στο 88% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε χωρών. Η διαφορά που παρατηρείται όμως στην παραγωγικότητα είναι μικρότερη από τις διαφορές των αμοιβών. Ενώ δηλαδή το μηνιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα ανέρχεται στο 66,5% του μέσου αντίστοιχου κόστους στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπολογισμένο σε ευρώ και σε 83% υπολογισμένο σε αγοραστική δύναμη, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα ανέρχεται στο 88% του μέσου ευρωπαϊκού όρου.

Προκύπτει, έτσι, ότι το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα είναι πλέον το χαμηλότερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και μάλιστα μικρότερο κατά 10% έναντι της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Η εξέλιξη αυτή σχετίζεται με τις διαφορετικές αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας και των μισθών στις τρεις χώρες.

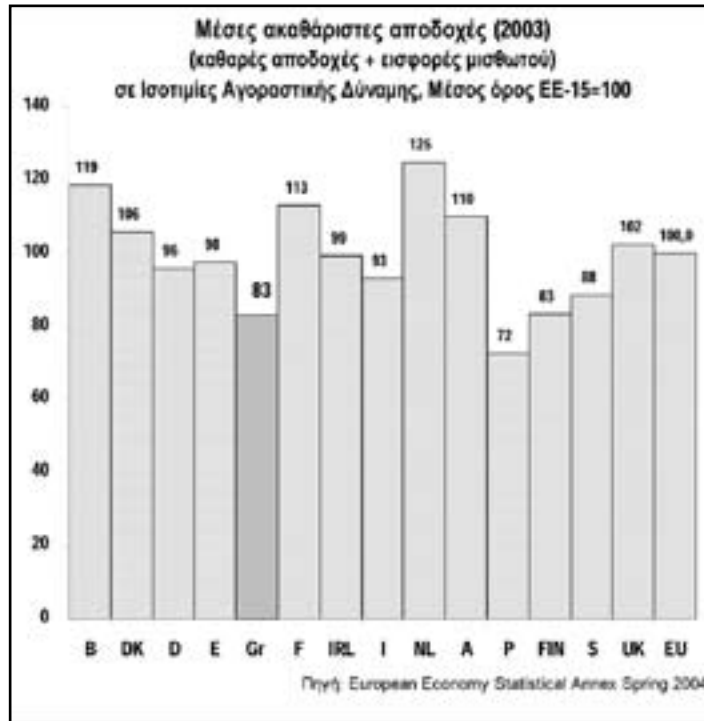
Διάγραμμα 55

Διάγραμμα 56

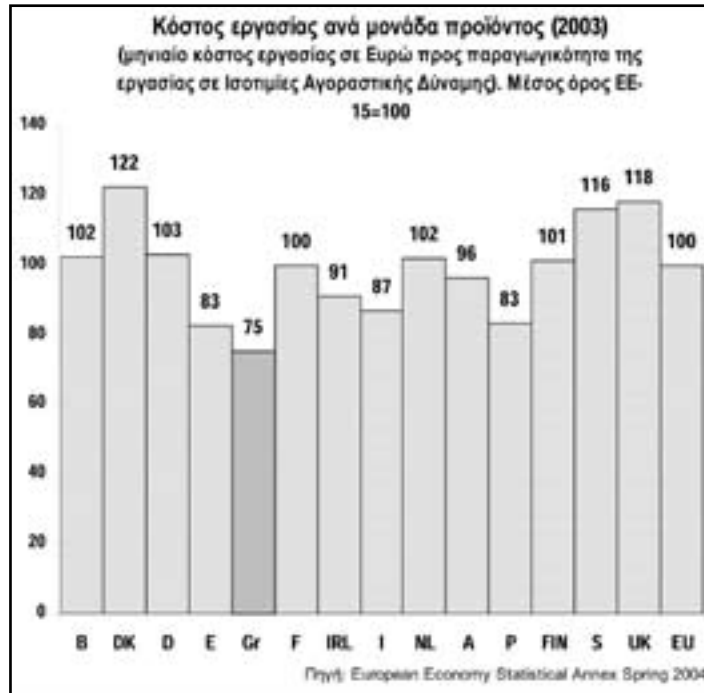
Διάγραμμα 57

Διάγραμμα 58

Διάγραμμα 59

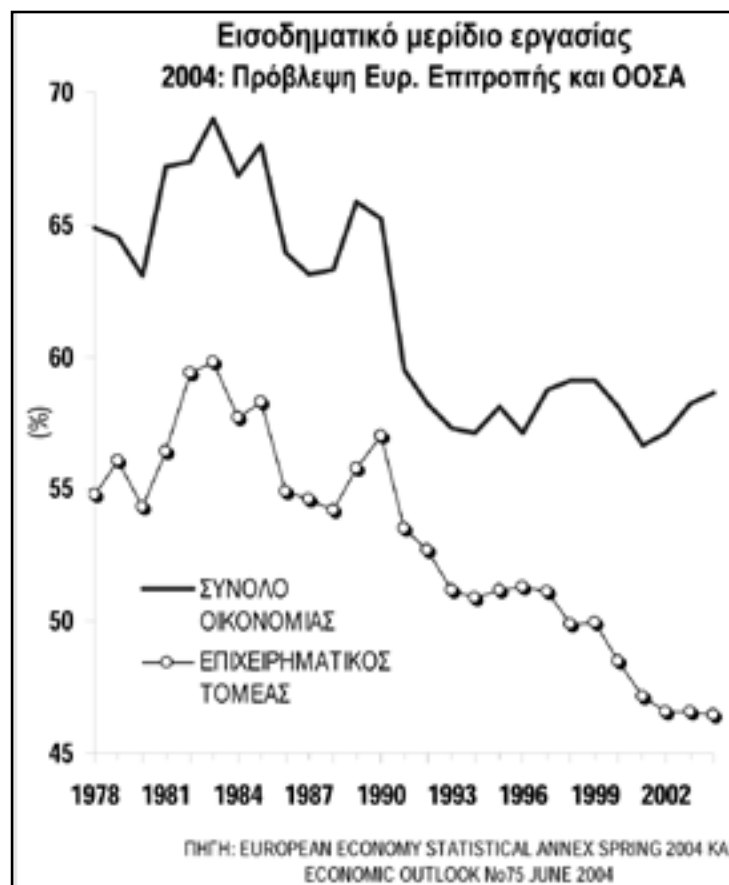

3.6. Οι εισοδηματικές ανισότητες

Η αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των εργαζομένων προκύπτει από την βραδύτερη αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών έναντι των αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας, πέραν της αναδιανομής που πραγματοποιείται διαμέσου των δημόσιων οικονομικών. Από την διαίρεση του μέσου μισθού με την παραγωγικότητα της εργασίας προκύπτει το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας, δηλαδή το μερίδιο των μισθών και της αμοιβής εργασίας των αυτοαπασχολουμένων στο ΑΕΠ του συνόλου της οικονομίας ή του επιχειρηματικού τομέα. Το άθροισμα του μεριδίου της εργασίας με το μερίδιο των (μικτών) κερδών ισούται προς 100%, και η εξέλιξη του αποτελεί δείκτη της αναδιανομής του εισοδήματος. Η εξέλιξη του μεριδίου της εργασίας στο σύνολο της οικονομίας και στον επιχειρηματικό τομέα (Διάγραμμα 60) παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική τάση, πλην όμως στο τέλος της περιόδου παρουσιάζει στασιμότητα στο σύνολο της οικονομίας. Ως χρονικό σημείο έναρξης αυτής της στασιμότητας μπορεί να θεωρηθεί το έτος 1996. Στον επιχειρηματικό τομέα, αντίθετα, η μείωση του μεριδίου της εργασίας συνεχίζεται. Η εξέλιξη αυτή αποτελεί έναν άλλο τρόπο εμφάνισης της μείωσης του πραγματικού κόστους εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα. Η διαφορά που εμφανίζεται μεταξύ του μεριδίου της εργασίας στο σύνολο της οικονομίας και στον επιχειρηματικό τομέα, ως προς

την στασιμότητα ή την μείωση του μεγέθους αυτού, ενδέχεται να προέρχεται από το γεγονός ότι οι μεν αποδοχές για το σύνολο της οικονομίας έχουν εκτιμηθεί από τις υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ενώ για τον επιχειρηματικό τομέα από τον ΟΟΣΑ. Ενδέχεται, δηλαδή, να υπάρχει υπερεκτίμηση των αποδοχών των μισθωτών στα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το σύνολο της οικονομίας ή υποεκτίμηση στα στοιχεία του ΟΟΣΑ για τον επιχειρηματικό τομέα.

Διάγραμμα 60

3.7. Ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 25 κρατών μελών

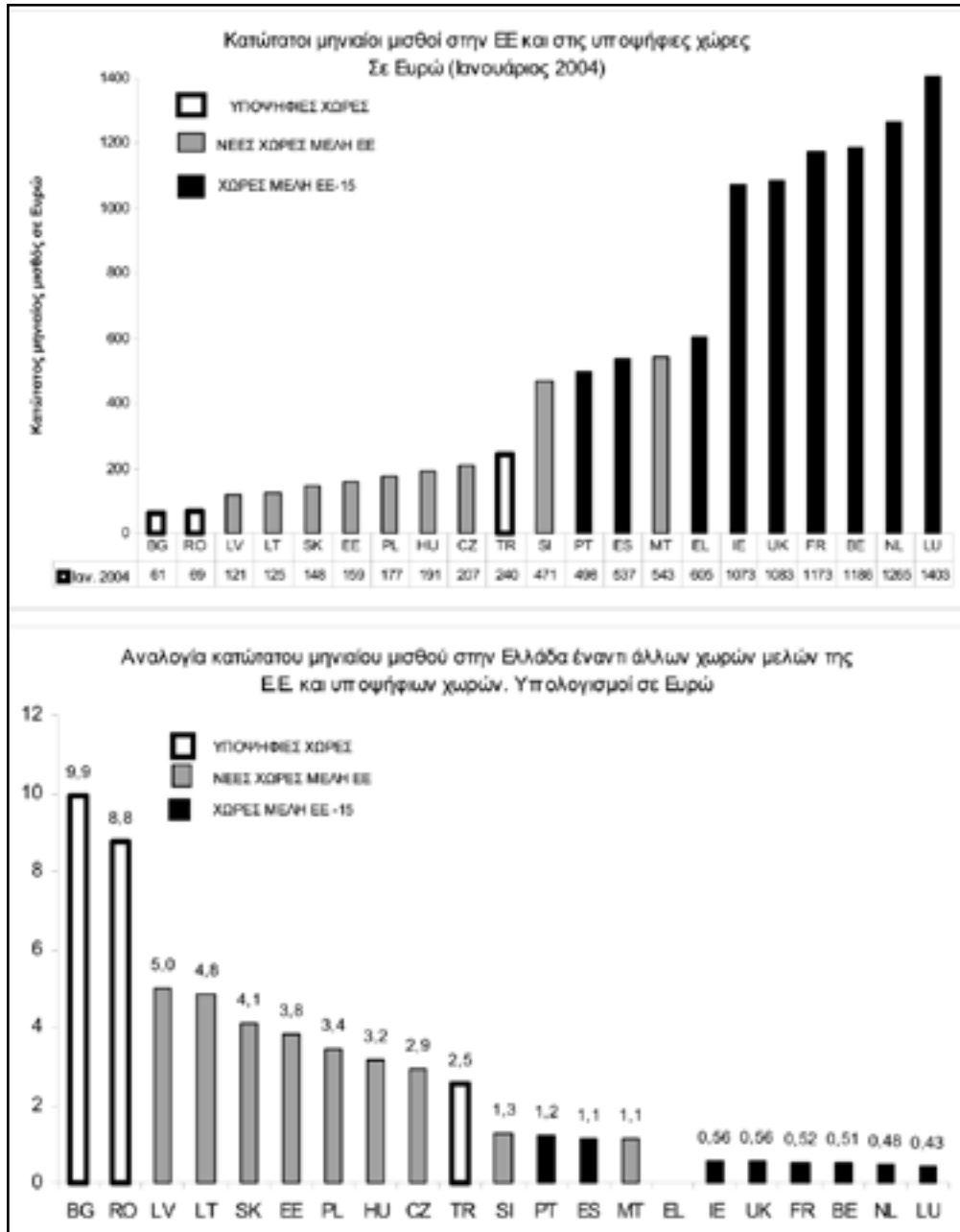
Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο ισχύει στα 18 από τα 25 κράτη μέλη που αποτελούν από την 1^η Μαΐου του 2004 την διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς επίσης και στις 3 υποψήφιες προς ένταξη χώρες. Συγκεκριμένα ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο τον οποίο οφείλουν να τηρούν οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στα διάφορα ειδικότερα επίπεδα (κλαδικό, επιχειρησιακό) ισχύει σε εννέα από τα 15 παλιά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βέλγιο, Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Πορτογαλία και Ηνωμένο Βασίλειο). Το ύψος του, είτε ορίζεται από την κυβέρνηση στην βάση των προτάσεων των κοινωνικών συνομιλητών (Γαλλία, Ισπανία, Λουξεμβούργο, Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία), είτε προκύπτει από την συλλογική διαπραγμάτευση μεταξύ κοινωνικών συνομιλητών (Βέλγιο και Ελλάδα) και εφαρμόζεται συνήθως στο σύνολο των εργαζομένων της οικονομίας και σε όλα τα επαγγέλματα. Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο ισχύει επίσης και στα 9 από τα 10 νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τσεχία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λιθουανία, Λετονία, Μάλτα, Πολωνία, Σλοβενία, Σλοβακία), όπως και στις 3 υποψήφιες χώρες (Βουλγαρία, Ρουμανία, και Τουρκία). Σχεδόν σε όλες ορίζεται από την κυβέρνηση είτε μονομερώς είτε στην βάση προτάσεων, διαβουλεύσεων ή διαπραγματεύσεων μεταξύ κυβέρνησης και κοινωνικών συνομιλητών. Στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Αυστρία, Γερμανία, Δανία, Ιταλία, Σουηδία, Φιλανδία και Κύπρος) δεν ισχύει μεν κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, υπάρχουν όμως κατώτατοι μισθοί σε κλαδικό επίπεδο.

Τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat για συγκρίσεις ανάμεσα στις διάφορες χώρες, αφορούν στους κατώτατους μηνιαίους μισθούς των εργαζομένων με πλήρη απασχόληση την 1^η Ιανουαρίου του 2004 (Anne Paterson, Statistiques en bref, populations et conditions sociales 10/2004). Πρόκειται για τους κατώτατους μηνιαίους μικτούς μισθούς δηλαδή τους μισθούς πριν την αφαίρεση του φόρου εισοδήματος και των κοινωνικών εισφορών που καταβάλλουν οι εργαζόμενοι. Πρέπει να σημειωθεί ότι στα στοιχεία αυτά η Eurostat λαμβάνει υπόψη τις περιπτώσεις, όπου ο μηνιαίος μισθός καταβάλλεται πάνω από 12 φορές ετησίως -όπως αυτό συμβαίνει στην Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα όπου ο μισθός καταβάλλεται 14 φορές ετησίως- και έχουν διορθωθεί τα στοιχεία ώστε να ληφθούν υπόψη αυτές οι πληρωμές.

Από την σύγκριση των κατώτατων μηνιαίων μισθών σε ευρώ, προκύπτει ότι οι αποκλίσεις είναι ήδη μεγάλες στην ΕΕ-15, ανάμεσα στις νότιες χώρες μέλη (Πορτογαλία, Ελλάδα και Ισπανία) και στις υπόλοιπες χώρες παλιά μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και βέβαια είναι ακόμη μεγαλύτερη η απόσταση που χωρίζει τους κατώ-

τατους μισθούς των νέων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης – με εξαίρεση την Μάλτα και την Σλοβενία – και των υποψήφιων χωρών από τους αντίστοιχους μισθούς τόσο των κρατών μελών του ευρωπαϊκού νότου και κυρίως των υπολοίπων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

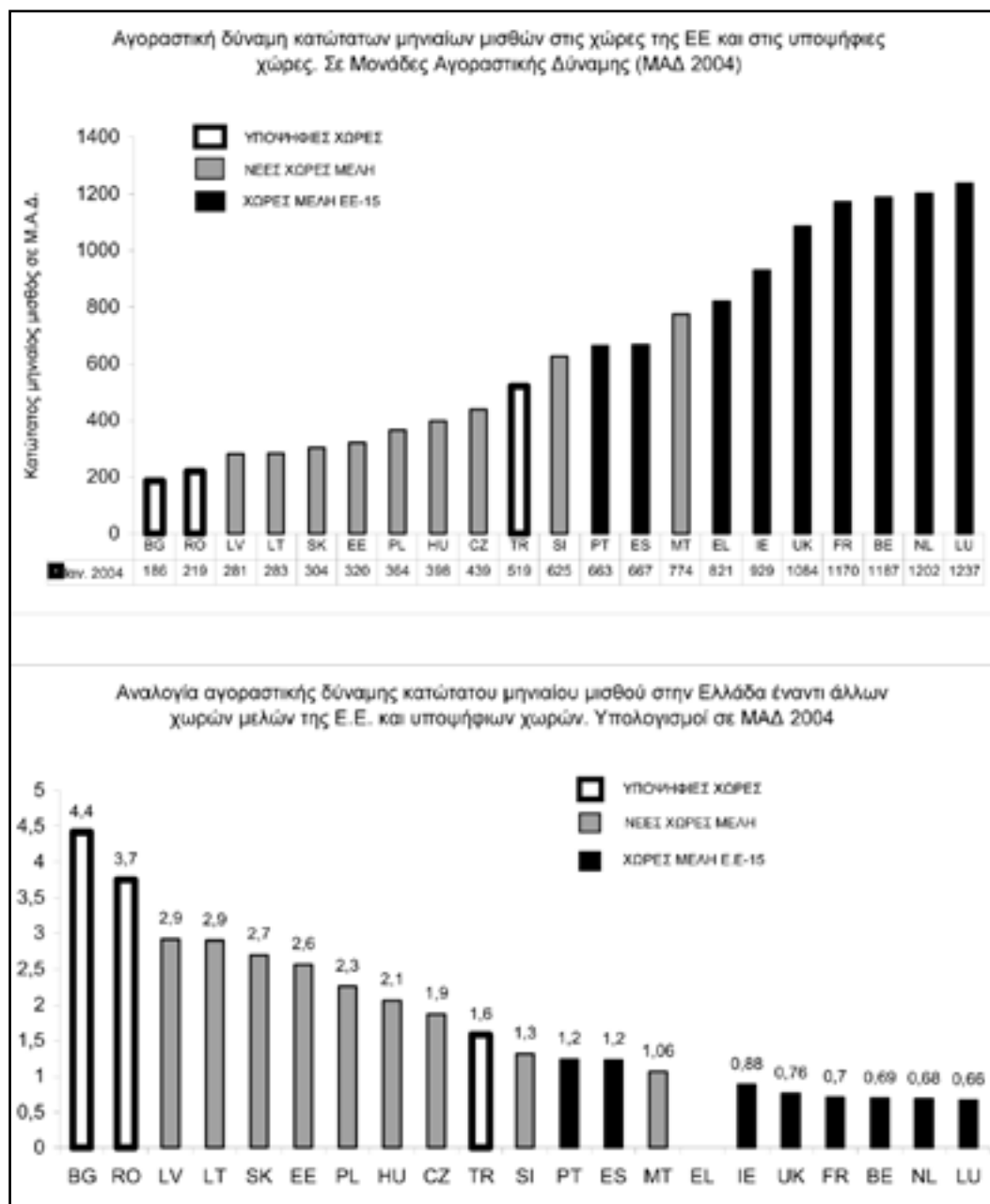
Διάγραμμα 61

Πηγή: Eurostat (Statistiques en bref, 10/2004)

Το διάγραμμα διαβάζεται ως εξής: οι κατώτατες αποδοχές στην Ελλάδα σε Ευρώ είναι 9,9 φορές μεγαλύτερες από τις κατώτατες αποδοχές της Βουλγαρίας και σε σύγκριση με τις κατώτατες αποδοχές της Γαλλίας προκύπτει ότι αποτελούν 52% των αντίστοιχων αποδοχών, κ.ο.κ.

Διάγραμμα 62

Πηγή: Eurostat (Statistiques en bref, 10/2004)

Το διάγραμμα διαβάζεται ως εξής: η αγοραστική δύναμη των κατώτατων αποδοχών στην Ελλάδα σε ΜΑΔ είναι 4,4 φορές μεγαλύτερη από την αγοραστική δύναμη των κατώτατων αποδοχών της Βουλγαρίας και σε σύγκριση με την αγοραστική δύναμη των κατώτατων αποδοχών της Γαλλίας προκύπτει ότι αποτελεί το 70% των αντίστοιχων αποδοχών κ.ο.κ.

Ειδικότερα, με βάση τα στοιχεία του Διαγράμματος 61, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε απόλυτα μεγέθη:

- ξεπερνά τα 1000 ευρώ στην Ιρλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Γαλλία, το Βέλγιο, Ολλανδία και το Λουξεμβούργο,
- κυμαίνεται μεταξύ 471 και 605 ευρώ στην Πορτογαλία, Ισπανία, Ελλάδα όπως και σε δύο νέα κράτη μέλη την Σλοβενία και τη Μάλτα,
- τέλος, κυμαίνεται μεταξύ 61 και 240 ευρώ στα υπόλοιπα νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στις υποψήφιες χώρες.

Στην σύγκριση αυτή σε απόλυτα μεγέθη, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός την Ελλάδα σε ευρώ, είναι κατά πολύ μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μισθό που ισχύει στην μεγάλη πλειοψηφία των νέων κρατών μελών και των υποψήφιων χωρών (είναι περίπου δεκαπλάσιος από τον αντίστοιχο μισθό στην Βουλγαρία, περίπου τριπλάσιος από τους αντίστοιχους μισθούς στην Τσεχία και στην Ουγγαρία) και ξεπερνά επίσης τους κατώτατους μισθούς της Πορτογαλίας και της Ισπανίας. Αντίθετα όμως, οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα απέχουν πολύ από τους αντίστοιχους μισθούς των άλλων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις οποίες ισχύει ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, καθότι στην Ιρλανδία ο κατώτατος μισθός είναι 1,8 φορές και στο Λουξεμβούργο 2,3 φορές μεγαλύτερος από τον κατώτατο μισθό που ισχύει στην Ελλάδα. Με άλλα λόγια, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε ευρώ στην Ελλάδα ανέρχεται περίπου στο ήμισυ (50%) του αντίστοιχου κατώτατου μισθού των πλουσιότερων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις οποίες ισχύει ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο.

Στο Διάγραμμα 62, η σύγκριση των κατώτατων μισθών γίνεται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές των τιμών ανάμεσα στις χώρες για ένα καλάθι αγαθών και υπηρεσιών τα οποία είναι συγκρίσιμα και αντιπροσωπευτικά. Στόχος είναι να εξαλειφθούν οι διαφορές του επιπέδου των τιμών στις δαπάνες της τελικής κατανάλωσης των νοικοκυριών. Επομένως οι κατώτατοι μισθοί που εκφράζονται σε εθνικό νόμισμα, μετατρέπονται σε μία κοινή «επίπλαστη» νομισματική μονάδα ώστε η αγοραστική τους δύναμη να είναι συγκρίσιμη.

Ανάμεσα στα δύο Διαγράμματα (61 και 62), η κατάταξη των χωρών δεν μεταβάλλεται, διαπιστώνεται όμως ότι οι αποστάσεις των κατώτατων μηνιαίων μισθών είναι μικρότερες όταν τα στοιχεία εκφράζονται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης από

ότι σε ευρώ. Ειδικότερα, η εξάλειψη των διαφορών στις τιμές ανάμεσα στις χώρες έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται ο κατώτατος μισθός στις υποψήφιες χώρες, στα νέα κράτη μέλη όπως επίσης και στην Πορτογαλία, στην Ισπανία και στην Ελλάδα. Αντίθετα στις πιο πλούσιες χώρες, η εφαρμογή των μονάδων αγοραστικής δύναμης (ΜΑΔ), μεταφράζεται σε σχετική μείωση του επιπέδου του κατώτατου μισθού. Στα 9 παλαιά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο κατώτατος μισθός σε ευρώ (Διάγραμμα 61) κυμαίνεται μεταξύ 498 και 1403 ευρώ, που αντιστοιχεί σε πολλαπλασιαστή 2,8 ανάμεσα στον χαμηλότερο και στον υψηλότερο κατώτατο μισθό. Αντίθετα, ο κατώτατος μισθός σε ΜΑΔ (Διάγραμμα 62) κυμαίνεται μεταξύ 663 και 1237, πράγμα που αντιστοιχεί σε έναν πολλαπλασιαστή 1,8. Η επίδραση είναι ακόμη μεγαλύτερη στα νέα κράτη μέλη και στις υποψήφιες χώρες όπου ο κατώτατος μισθός σε ευρώ κυμαίνεται μεταξύ 61 και 543 ευρώ και ο πολλαπλασιαστής είναι σ' αυτή την περίπτωση 8,9 έναντι 4,1 όταν ο κατώτατος μισθός εκφράζεται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης.

Για την Ελλάδα τα στοιχεία που δημοσιεύει η Eurostat για την 1^η Ιανουαρίου του 2004, αφορούν στο ύψος του κατώτατου μηνιαίου μισθού πριν την υπογραφή της νέας ΕΓΣΣΕ 2004-2005 (τέλη Μαΐου 2004) και η οποία έχει αναδρομική ισχύ από 1.1.2004. Σύμφωνα με τα νέα δεδομένα για την Ελλάδα, ο κατώτατος μισθός σε 12 μήνη βάση – συνυπολογίζοντας το γεγονός της 14μηνιας καταβολής του μισθού - ανέρχεται σε 630,77 ευρώ και σε 856 ΜΑΔ. Αυτή η διόρθωση με τα νέα δεδομένα δεν μεταβάλλει την κατάταξη της χώρας η οποία παραμένει ίδια και στις δύο περιπτώσεις των συγκρίσεων που προηγήθηκαν τόσο σε ευρώ όσο και σε ΜΑΔ.

Από τις μισθολογικές αυξήσεις που προβλέπονται από την νέα διετή Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας (ΕΓΣΣΕ 2004-2005), όπως αυτές απεικονίζονται στον Πίνακα 1, προκύπτει ότι οι ετήσιες αποδοχές των αμειβόμενων με τον κατώτατο μισθό θα αυξηθούν το 2004 κατά 4,93% σε ονομαστικούς όρους και 1,47% σε πραγματικούς όρους (με πρόβλεψη του ΟΟΣΑ για πληθωρισμό 3,4% το 2004) και αντίστοιχα κατά 5,78% και 2,4% το 2005 (με πρόβλεψη του ΟΟΣΑ για πληθωρισμό 3,3% το 2005).

Πίνακας 1: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2005

ΕΓΣΣΕ - ΔΙΑΙΤΗΡΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΑΠΟ - ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟ-ΜΙΣΘΙΟ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΧΕΣ (12 μήνες) δρχ.	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομαστικών αποδοχών (σχέση προηγ. Έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μέρου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγματικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 1984	1.5-31.8.84	1202	10,8	27012	10,8	341596	-	18,6%	-
	1.5-31.8.84	1285	6,9	28876	6,9				
	1.9-31.12.84	1314	2,2	29511	2,2				
ΕΓΣΣΕ 1985	1.1-30.4.85	1422	8,2	31931	8,2	402912	17,9%	19,2%	-1,09%
	1.5-31.8.85	1516	6,6	34038	6,6				
	1.9-31.12.85	1548	2,1	34759	2,1				
1986	1.1-31.4.86	1618	4,5	36316	4,5	445436	10,5%	23,1%	-10,25%
	1.5-31.8.86	1639	1,3	36792	1,3				
	1.9-31.12.86	1716	4,7	38251	4				
1987	1.1-30.4.87	1787	4,1	40100	4,8	491700	10,38%	16,4%	-5,1%
	1.5-31.8.87	1805	1	40501	1				
	1.9-31.12.87	1886	4,5	42324	4,5				
ΕΓΣΣΕ 1988	1.1-31.4.88	2074	10	46443	9,7	575172	16,9%	13,5%	+3%
	1.4-31.8.88	2106	1,5	47143	1,5				
	1.9-31.12.88	2243	6,5	50207	6,5				
ΕΓΣΣΕ 1989	1.1-30.4.89	2450	9,3	54828	9,2	682840	18,7%	13,7%	+4,39%
	1.5-31.8.89	2475	1	55376	1				
	1.9-31.12.89	2705	9,3	60506	9,3				
ΕΓΣΣΕ 1990	1.1-31.8.90	2911	7,6	65105	7,6	808992	18,4%	20,4%	-1,6%
	1.9-31.12.90	3118	7,1	69727	7,1				
ΕΓΣΣΕ 1991	1.1.91	3315	6,3	74121	6,3	914358	13,02%	19,5%	-5,4%
	1.7.91	3501	5,6	78272	5,6				
1992	1.1.92	3721	6,28	83160	6,24	1017882	11,3%	15,8%	-3,8%
	1.7.92	3870	4	86487	4				
ΕΓΣΣΕ 1993	1.1.93	4081	5,45	91206	5,45	1138644	11,8%	14,4%	-2,2%
	1.7.93	4411	8,08	98568	8,07				
ΕΓΣΣΕ 1994	1.1.94	4632	5	103497	5	1282332	12,6%	10,9%	+1,53%
	1.7.94	4934	6,5	110225	6,5				
1995	1.1.95	5132	4	114634	4	403124	9,41%	8,9%	+0,46%
	1.7.95	5336	4	119220	4				
ΕΓΣΣΕ 1996	1.1.96	5531	3,5	123520	3,5	1511880	7,75%	8,2%	-0,41%
	1.7.96	5753	4	128460	4				
1997	1.1.97	6000	1% + 3,25%	133962	1% + 3,25%	1633662	8,05%	5,5%	2,4%
	1.7.97	6195	3,25%	138315	3,25%				

ΕΓΣΣΕ 1998	1.1.98 1.7.98	6364 6492	0,2%+2,5% 2%	142056 144897	0,2%+2,5% 2%	1721718	5,39%	4,8%	0,56%
1999	1.1.99 1.7.99	6609 6701	0,4% + 1,4% 1,4%	147513 149578	0,4% + 1,4% 1,4%	1782548	3,53%	2,6%	0,9%
ΕΓΣΣΕ 2000	1.1.00 1.7.00	6882 6986	0,7% + 2% 1,5%	153643 155947	0,7% + 2% 1,5%	1857474	4,2%	3,2%	0,97%
2001	1.1.01 1.7.01	7111 7218	1,8% 1,5%	158754 161136	1,8% 1,5%	1919274	3,3%	3,4%	-0,09%
ΕΓΣΣΕ 2002 (σε -ευρώ)*	1.1.02 1.7.02	21,95 22,35	1,1% + 2,5% 1,8%	490,04 498,86	1,1% + 2,5% 1,8%	5933,39	5,34%	3,6%	1,68 %
2003	1.1.03	23,29	0,3% + 3,9%	519,87	0,3% + 3,9%	6238,44	5,14%	3,5%	1,58%
ΕΓΣΣΕ 2004	1.1.04 1.9.04	24,22 25,01	4% 2% + 8 ευρώ (μηνιαίως)	540,66 559,98	4% 2% + 8,5ευρώ (μηνιαίως)	6545,88	4,93%	3,4%**	1,47 %
2005	1.1.05 1.9.05	25,56 26,41	2,2% 3,3%	572,30 591,18	2,2% 3,3%	6924,24	5,78%	3,3%**	2,4%

Πηγή: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ

* Από το έτος 2002 και μετά οι αποδοχές είναι σε ευρώ

** Προβλέψεις ΟΟΣΑ

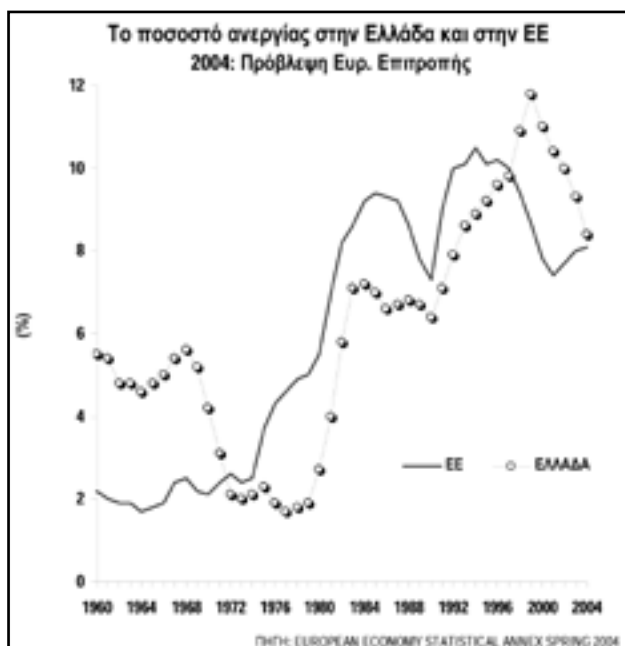
ΜΕΡΟΣ 4
Η απασχόληση και η ανεργία

Η απασχόληση και η ανεργία

4.1. Γενικές εξελίξεις

Συνεχίστηκε, κατά το 2003, η μείωση του ποσοστού ανεργίας στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα προσαρμοσμένα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού, από το 11,6% το 1999 στο 8,9%²⁰ (Διάγραμμα 63). Η μείωση αυτή, των ετών 1999-2003, πραγματοποιείται σε μια εποχή κατά την οποία παρατηρείται ελαφρά άνοδος του ποσοστού ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπου οι χαμηλοί ρυθμοί αύξησης του ΑΕΠ και οι ιστορικά χαμηλές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αδυνατούν να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας παρά τις συνεχιζόμενες διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας, αλλαγές που επιδεινώνουν διαρκώς την κατάσταση των εργαζομένων. Έτσι, ο αριθμός των ανέργων στην Ευρώπη ανήλθε από 7,4% του εργατικού δυναμικού το 2001, σε 8,1% το 2004 (πρόβλεψη Ευρωπαϊκής Επιτροπής). Στο τέλος του 2004, αναμένεται η διαφορά Ελλάδας και Ευρωπαϊκής Ένωσης να έχει περιορισθεί σε 0,3 εκατοστιαίες μονάδες, ενώ κατά το 2005 τα δύο ποσοστά προβλέπεται ότι θα συγκλίνουν στο 8% (πρόβλεψη Ευρωπαϊκής Επιτροπής).

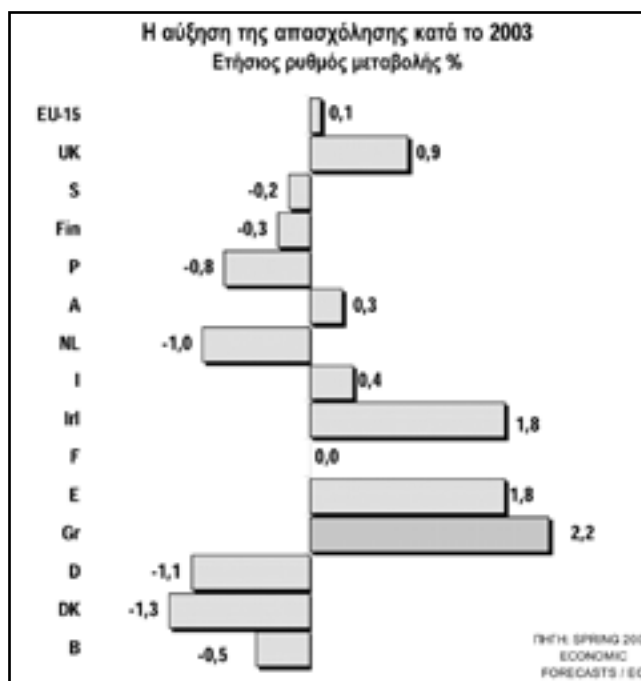
Διάγραμμα 63

20 Στοιχεία β' τριμήνου του 2003.

Ως αποτέλεσμα της επιβράδυνσης της παραγωγικότητας στην Ελλάδα κατά το 2003 (βλ. μέρη 2 και 5), η απασχόληση αυξήθηκε σημαντικά, κατά 2,2% για πρώτη φορά μετά από σειρά ετών στασιμότητας. Αντίθετα, αυξήθηκε οριακά στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 χωρών, κατά +0,1% (Διάγραμμα 64). Σημαντικές μειώσεις της απασχόλησης σημειώθηκαν στην Ολλανδία, την Δανία και την Γερμανία. Εντούτοις, για το σύνολο της περιόδου 1996-2003 (Διάγραμμα 65), η απασχόληση αυξήθηκε σε όλες τις χώρες της ΕΕ-15. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής στο σύνολο της ζώνης ανήλθε σε 1,1%, ενώ για την Ελλάδα το αντίστοιχο ποσοστό ήταν ελαφρώς μικρότερο, 0,9%. Στο τέλος του 2005, αναμένεται ότι η μέση ετήσια αύξηση της απασχόλησης στην Ελλάδα δεν θα υστερεί πλέον έναντι του μέσου όρου της ΕΕ-15 για την περίοδο αναφοράς 1996-2005.

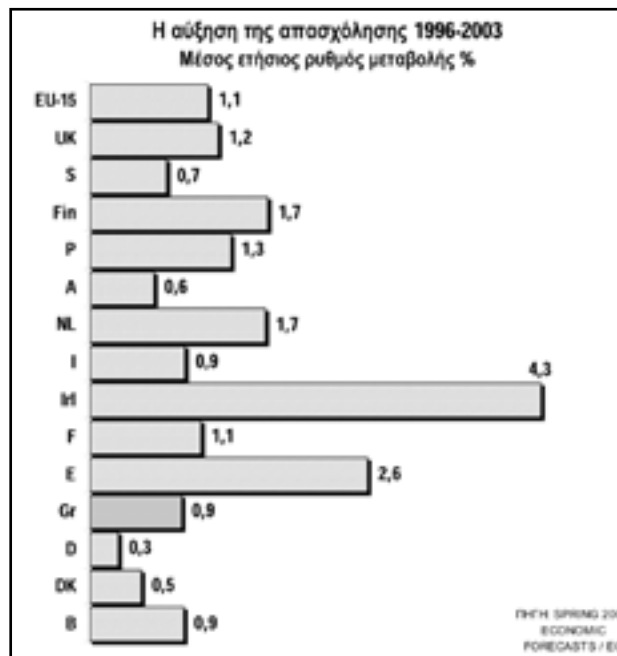
Διάγραμμα 64

Θετικό στοιχείο των εξελίξεων του 2003 (αλλά και του 2002, όπως προκύπτει από την αναθεώρηση των στοιχείων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού) αποτελεί το γεγονός ότι ενώ η βελτίωση του ποσοστού ανεργίας κατά τα προηγούμενα έτη δεν είχε προέλθει από μια ικανοποιητική άνοδο της απασχόλησης, **κατά το 2002-2003 η μείωση της ανεργίας οφείλεται σε αύξηση της απασχόλησης κατά 1,4% και 2,2% αντίστοιχα**. Ενώ δηλαδή οι μειώσεις του ποσοστού ανεργίας κατά τα προηγούμενα έτη δεν προερχόταν από την αύξηση της απασχόλησης αλλά από την μείωση του εργατικού δυναμικού, δηλαδή από μια δυσμενή εξέλιξη, που οδηγούσε σε στασιμότητα του ποσοστού συμμετοχής, κατά το 2002-2003 υπήρξαν αυξήσεις της

απασχόλησης που υπερέβησαν τις αντίστοιχες αυξήσεις του εργατικού δυναμικού (0,8% και 1,4% αντίστοιχα). Αυτή η εξέλιξη είναι θετική, διότι η στασιμότητα του ποσοστού συμμετοχής, όποτε εμφανίζεται, αποτελεί ανασχετικό παράγοντα της πραγματικής σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας με το μέσο επίπεδο ΑΕΠ ανά κάτοικο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Διάγραμμα 65

Επομένως, η μείωση του ποσοστού ανεργίας στην Ελλάδα κατά το 2002-2003 προέρχεται από αύξηση της απασχόλησης που υπερβαίνει την αύξηση του εργατικού δυναμικού, σε αντίθεση με τα προηγούμενα έτη (1996-2001).

Δεύτερη σημαντική αλλαγή που επήλθε το 2002-2003 είναι το γεγονός ότι ενώ η μείωση ή στασιμότητα της απασχόλησης, κατά τα προηγούμενα έτη (1996-2001), οφειλόταν σε αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας που υπερέβαιναν τις αντίστοιχες αυξήσεις του ΑΕΠ, κατά το 2002-2003 υπήρξε επιβράδυνση της παραγωγικότητας της εργασίας, ενώ ταυτόχρονα η μεγέθυνση του ΑΕΠ διατηρήθηκε σε υψηλά επίπεδα, με αποτέλεσμα να αυξηθεί η απασχόληση (βλ. την σχετικά ανάλυση του μέρους 5).

Αποτελεί δυσμενή εξέλιξη το γεγονός ότι **το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων ως ποσοστό του συνόλου των ανέργων αυξήθηκε από 52,6% το 2001 σε 56,6% το 2003**. Ο απόλυτος αριθμός των μακροχρόνια ανέργων δεν μεταβλήθηκε ουσιαστικά και παρέμεινε στα ίδια επίπεδα των 237.000 ατόμων περίπου.

Σύμφωνα με την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ για το δεύτερο τρίμηνο του 2003, υπήρξε αύξηση της απασχόλησης στην γεωργία, σε αντίθεση με την μακροχρόνια πτωτική τάση που παρουσιάζει, και μείωση της απασχόλησης στην μεταποίηση. Σημαντικές αυξήσεις καταγράφονται στις οικονομικές δραστηριότητες των οποίων ο δυναμισμός επηρεάζεται από την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων.

Πίνακας 2: Πληθυσμός, Εργατικό Δυναμικό, Απασχόληση, Ανεργία και ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού

	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΕΡΓΑΣΙΜΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ	ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ	ΑΠΑΣΧΟ- ΛΟΥΜΕΝΟΙ	ΑΝΕΡΓΟΙ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
1974	3.598.883	1.828.715	1.797.033	31.682	1,7	
1975	3.750.532	1.923.449	1.873.483	49.966	2,6	
1976	3.763.117	1.928.350	1.890.283	38.067	2,0	
1977	3.856.048	1.983.100	1.952.149	30.951	1,6	
1978	3.891.335	2.028.967	1.993.467	35.500	1,7	
1979	3.984.482	2.080.199	2.042.349	37.850	1,8	
1980	4.266.175	2.274.250	2.210.725	63.525	2,8	
1981	6.017.900	3.677.800	3.529.300	148.500	4,0	61,1
1982	6.116.000	3.706.600	3.491.300	215.300	5,8	60,6
1983	6.071.300	3.807.500	3.508.500	299.000	7,9	62,7
1984	6.111.900	3.810.700	3.500.500	310.300	8,1	62,3
1985	6.243.100	3.892.500	3.588.500	303.900	7,8	62,3
1986	6.291.600	3.887.800	3.600.800	286.900	7,4	61,8
1987	6.343.400	3.883.600	3.597.400	286.200	7,4	61,2
1988	6.411.100	3.960.800	3.657.400	303.500	7,7	61,8
1989	6.446.700	3.966.900	3.670.900	296.000	7,5	61,5
1990	6.570.700	4.000.200	3.719.100	281.200	7,0	60,9
1991	6.637.900	3.933.500	3.632.400	301.100	7,7	59,3
1992	6.640.162	4.028.917	3.680.039	348.878	8,7	60,7
1993	6.732.562	4.112.444	3.715.363	397.081	9,7	61,1
1994	6.769.303	4.188.893	3.786.157	402.735	9,6	61,9
1995	6.774.634	4.244.493	3.820.511	423.982	10,0	62,7
1996	6.796.079	4.313.986	3.868.283	445.703	10,3	63,5
1997	6.791.517	4.292.739	3.853.335	439.404	10,2	63,2
1998	6.946.549	4.466.942	3.992.091	474.851	10,6	64,3
1999	6.946.472	4.496.437	3.973.949	522.488	11,6	64,7
2000	6.914.620	4.483.119	3.992.306	490.813	10,9	64,8
2001	6.910.335	4.407.945	3.959.773	448.172	10,2	63,8
2002	6.861.304	4.443.954	4.015.983	427.971	9,6	64,8
2003	6.870.291	4.506.900	4.103.931	402.969	8,9	65,6

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ. Κατά τα έτη 1981-1983 πραγματοποιήθηκε αλλαγή στους ορισμούς και τα στοιχεία, πριν και μετά αυτή την περίοδο, δεν είναι απολύτως συγκρίσιμα.

Πίνακας 3: Οι μεταβολές κατά ηλικιακές ομάδες

	Πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας	Εργατικό δυναμικό	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	Μη οικονομικά ενεργοί	Ποσοστό ανεργίας
2003						
Σύνολο	9.206.439	4.506.900	4.103.931	402.969	4.699.539	8,9%
15-29	1.973.627	1.021.700	822.493	199.207	951.927	19,5%
30+	7.232.812	3.485.200	3.281.438	203.762	3.747.612	5,8%
2002						
Σύνολο	9.093.813	4.443.954	4.015.983	427.971	4.649.859	9,6%
15-29	1.981.987	1.045.510	830.585	214.925	936.477	20,6%
30+	7.111.826	3.398.444	3.185.398	213.046	3.713.382	6,3%
1993						
Σύνολο	8.350.230	4.112.444	3.715.363	397.081	4.237.786	9,7%
15-29	2.117.426	1.085.953	850.569	235.384	1.031.473	21,7%
30+	6.232.804	3.026.491	2.864.794	161.697	3.206.313	5,3%

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1993 (Ετήσια), 2002,2003 (Β' τρίμηνο)

Πίνακας 4: Η απασχόληση κατά θέση στο επάγγελμα

	2003	2002	1993
ΣΥΝΟΛΟ	4.103.931	4.015.983	3.715.363
ΕΡΓΟΔΟΤΕΣ	298.246	305.995	268.892
ΑΥΤΟΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ	1.013.690	994.248	1.019.350
ΜΙΣΘΩΤΟΙ	2.451.179	2.387.857	1.979.602
ΒΟΗΘΟΙ	340.816	327.883	447.521
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	276.790	278.021	206.131

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1993 (Ετήσια), 2002,2003 (Β' τρίμηνο)

Η μεταβολή της απασχόλησης σε σχέση με το προηγούμενο έτος, οφείλεται στην αύξηση της ηλικιακής ομάδας άνω των 30 ετών, καθώς η απασχόληση των νέων μέχρι 29 ετών μειώνεται. Οι νέοι μέχρι 29 ετών αποτελούν το 1/5 των απασχολούμενων και περίπου το 1/2 των ανέργων, και το ποσοστό ανεργίας τους ανέρχεται στο 20% περίπου έναντι 5,8% της ηλικιακής ομάδα άνω των 30 ετών.

Το ποσοστό της μερικής απασχόλησης παραμένει σε χαμηλά επίπεδα (4,2%). Το 40% αυτών που απασχολούνται με μερική απασχόληση αποδέχθηκαν αυτήν την μορφή εργασίας επειδή δεν κατόρθωσαν να βρουν θέση πλήρους απασχόλησης. Σε σχέση με το προηγούμενο έτος, ο αριθμός των μερικώς απασχολούμενων μειώνεται, σε άνδρες και γυναίκες, έτσι ώστε η αύξηση της απασχόλησης να οφείλεται σε αύξηση της απασχόλησης με πλήρες ωράριο. Η αύξηση του αριθμού των πλήρως

απασχολουμένων αφορά μόνο στην ηλικιακή ομάδα άνω των 30 ετών, ενώ στους νέους αύξηση παρουσιάζει η μερική απασχόληση, κυρίως των γυναικών.

Περίπου το 60% των απασχολουμένων εργάζονται ως μισθωτοί, το 25% σχεδόν ως αυτοαπασχολούμενοι, ενώ το υπόλοιπο 15% επιμερίζεται στις κατηγορίες των εργοδοτών και των συμβοηθούτων και μη αμειβόμενων μελών της οικογένειας (7,3% και 8,3% αντίστοιχα). Σε σχέση με το προηγούμενο έτος η απασχόληση μειώθηκε μόνο στην κατηγορία των εργοδοτών.

Το ποσοστό της προσωρινής απασχόλησης ανέρχεται σε 11,3% και αφορά 277.000 άτομα. Σε σχέση με το προηγούμενο έτος, ο αριθμός των προσωρινά απασχολούμενων μειώθηκε κυρίως στους άνδρες, με αποτέλεσμα **η αύξηση της μισθωτής απασχόλησης να οφείλεται σε αύξηση της μόνιμης απασχόλησης.**

Για πρώτη φορά μετά από πολλά χρόνια στην αύξηση της απασχόλησης συμμετέχει ο κλάδος της Γεωργίας, του οποίου η συμμετοχή στην μεταβολή της απασχόλησης δεν ξεπερνά το 15% (αύξηση κατά 12.550 άτομα). Ο ίδιος κλάδος συμμετέχει με σημαντικά ποσοστά στις συνολικές μεταβολές των αυτοαπασχολούμενων και των συμβοηθούτων μελών, κατά 62,0% και 42,0% αντίστοιχα. Η απασχόληση μειώνεται στους κλάδους της Μεταποιητικής βιομηχανίας, των Ορυχείων - Λατομείων, της Υγείας & κοινωνικής μέριμνας, της Αλιείας και των Ετεροόδικων οργανισμών. Τόσο στους κλάδους όπου η απασχόληση αυξήθηκε, όσο και σε όσους μειώθηκε, σημαντικό ρόλο έχουν οι μεταβολές στη μισθωτή απασχόληση, καθώς η συμβολή της κυμαίνεται από 75% μέχρι 100% στις συνολικές μεταβολές των κλάδων, με εξαίρεση τους κλάδους της Γεωργίας, του Εμπορίου, των Ξενοδοχείων - εστιατορίων, και της Αλιείας, ενώ στον κλάδο της Υγείας & κοινωνικής μέριμνας αποτελεί την μόνη κατηγορία στην οποία η απασχόληση αυξήθηκε .

Κατά το 2003, η απασχόληση αυξήθηκε σε 12 κλάδους, ενώ μειώθηκε στους υπόλοιπους 5. Η αύξηση της απασχόλησης στους κλάδους με αυξανόμενη απασχόληση ανέρχεται περίπου στα 114.000 άτομα, ενώ η αντίστοιχη μείωση ανήλθε σε 26.000 άτομα στους φθίνοντες κλάδους, με αποτέλεσμα η καθαρή αύξηση της απασχόλησης να πλησιάζει τις 88.000 άτομα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μεταβολές της απασχόλησης σε πιο μακροχρόνια διάρκεια ανά κλάδο (Διάγραμμα 66).

Διάγραμμα 66

4.2. Οι μετανάστες και η αγορά εργασίας στην Ελλάδα

Οι μέχρι σήμερα έρευνες και μελέτες που έχουν γίνει για την μετανάστευση, καταδεικνύουν το γεγονός ότι η εισροή των μεταναστών συνδέεται έμμεσα ή άμεσα με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της χώρας υποδοχής: με παράγοντες δημογραφικούς, οικονομικούς και ευρύτερα κοινωνικούς²¹. Τα κοινά χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού πληθυσμού στις περισσότερες χώρες υποδοχής, κυρίως της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έναντι του γηγενούς πληθυσμού έχουν ως εξής:

- Η ηλικιακή διάρθρωση των μεταναστών είναι πιο νεανική από την αντίστοιχη του αυτόχθονος πληθυσμού.
- Οι νέοι ηλικίας από 20 μέχρι 49 ετών που ανήκουν στον παραγωγικό πληθυσμό είναι αναλογικά περισσότεροι στους μετανάστες από ό,τι στους γηγενείς.
- Στην ίδια ηλικιακή ομάδα, η αναλογία των απασχολούμενων έναντι όσων δεν απασχολούνται είναι μεγαλύτερη στους μετανάστες.

21 Για περισσότερα βλέπε: 1) Χρ. Μπάγκαβος-Δ. Παπαδοπούλου, *Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αθήνα 2003, 2) Τετράδια του ΙΝΕ, «Η νέα μεταναστευτική πολιτική», Απρίλιος 2003, τεύχος 24, 3) *Ετήσιες Εκθέσεις ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ*, 2000 και 2003.

- Η μετανάστευση αυξάνει τον ρυθμό μεγέθυνσης του εργατικού δυναμικού.
- Η απασχόληση των μεταναστών συγκεντρώνεται κυρίως στην μισθωτή ανειδίκευτη ή χαμηλής εξειδίκευσης εργασία.
- Η συγκέντρωση σε ορισμένους κλάδους ή επαγγέλματα μεγάλου ποσοστού μεταναστών, σχετίζεται, αφενός μεν, με τις χαμηλές αμοιβές σε αυτούς τους κλάδους ή επαγγέλματα, αφετέρου δε, με το γεγονός ότι οι μετανάστες αναλαμβάνουν κυρίως εργασίες για τις οποίες ο γηγενής πληθυσμός δεν επιδεικνύει ενδιαφέρον, δευτερευόντως δε εργασίες τις οποίες διεκδικούν οι αυτόχθονες εργαζόμενοι.

Σε όσα ακολουθούν, γίνεται περιγραφή ορισμένων από τα βασικά χαρακτηριστικά των μεταναστών που βρίσκονται στην χώρα μας, όπως αυτά αποτυπώνονται στα στοιχεία της Απογραφής του πληθυσμού που πραγματοποιήθηκε από την ΕΣΥΕ το 2001.

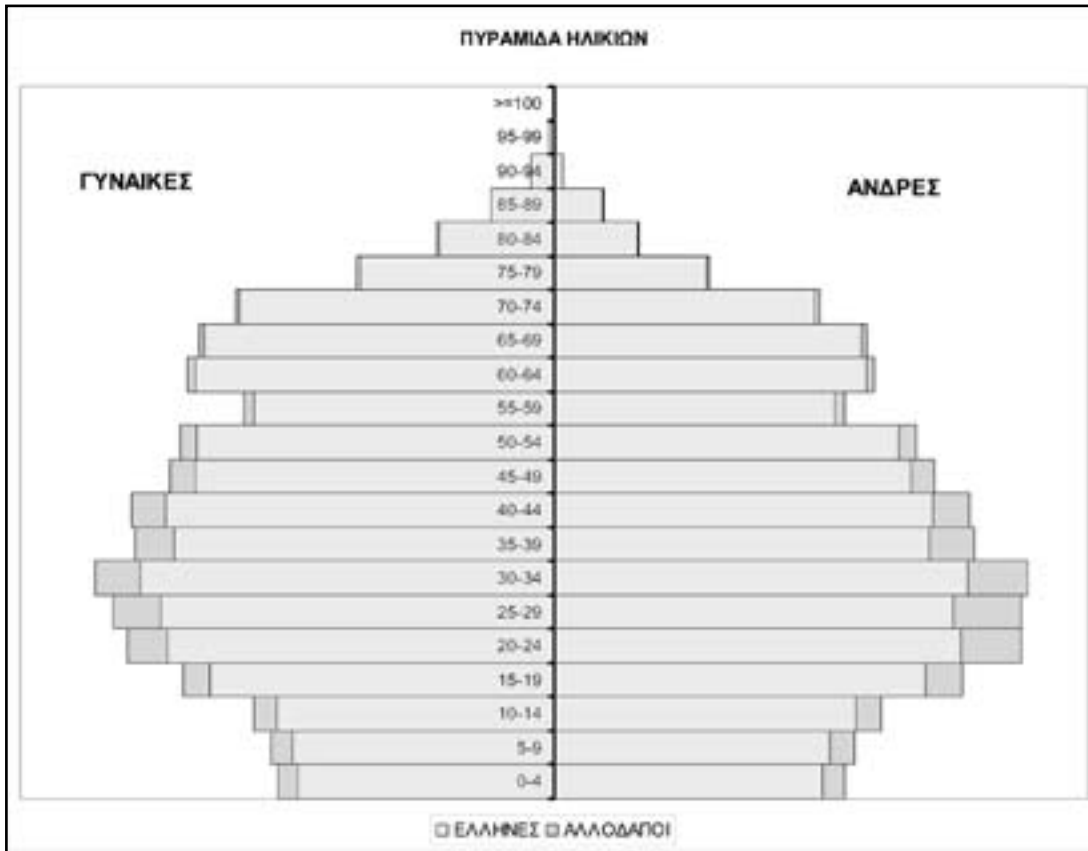
■ Βασικά χαρακτηριστικά

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2001, στην Ελλάδα βρίσκονται 762.000 μετανάστες, από τους οποίους 415.000 άνδρες και 347.000 γυναίκες, (54,5% άνδρες και 45,5% γυναίκες). Ο αριθμός των μεταναστών αντιστοιχεί στο 7,0% του πληθυσμού της χώρας, ενώ η αναλογία κατά φύλο είναι μεγαλύτερη στους άνδρες, έναντι των γυναικών (7,7% έναντι 6,3%). Ο κύριος όγκος των μεταναστών, περίπου το 80%, βρίσκεται στις παραγωγικές ηλικίες 15-64 ετών, ενώ περίπου το 17% είναι ηλικίας 0-14 ετών και το 3,5% αποτελείται από ηλικιωμένους (> 65 ετών). Οι μετανάστες δε οι οποίοι ανήκουν στον παραγωγικό πληθυσμό, ηλικίας από 20 έως 44 ετών, αποτελούν περισσότερο από το 50% του συνολικού πληθυσμού των αλλοδαπών που βρίσκονται στην χώρα²².

Η διάρθρωση των ηλικιών του πληθυσμού των μεταναστών ανά 5ετή ομάδα ηλικιών και φύλο, σε σχέση με την αντίστοιχη δομή του ελληνικού πληθυσμού, φαίνεται στο Διάγραμμα 67.

²² Ο παραγωγικός πληθυσμός ηλικίας από 20 έως 44 ετών στο σύνολο της χώρας δεν υπερβαίνει το 38,0% του συνολικού πληθυσμού της χώρας.

Διάγραμμα 67

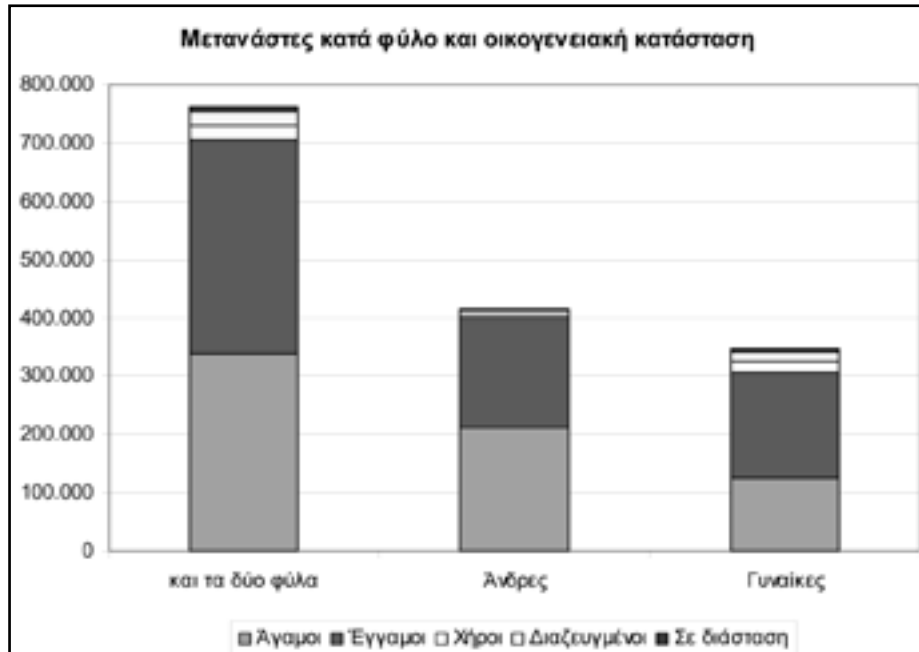
Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001. Επεξεργασία στοιχείων ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Προκύπτει από τα παραπάνω ότι η συμμετοχή των μεταναστών στον συνολικό πληθυσμό είναι αυξημένη στον νεανικό και τον παραγωγικό πληθυσμό έναντι των ηλικιωμένων (7,6%, 8,1% και 1,5% αντίστοιχα). Οι αντίστοιχες αναλογίες στην κατά φύλο ανάλυση είναι μεγαλύτερες για τους άνδρες μετανάστες έναντι των γυναικών. Επιπρόσθετα, ακόμη μεγαλύτερη είναι η συμμετοχή των μεταναστών ηλικίας 20 έως 44 ετών που ανήκουν στον παραγωγικό πληθυσμό, στον αντίστοιχο συνολικό πληθυσμό (10,9%), σε άνδρες (11,9%) και σε γυναίκες (9,4%).

■ Οικογενειακή Κατάσταση

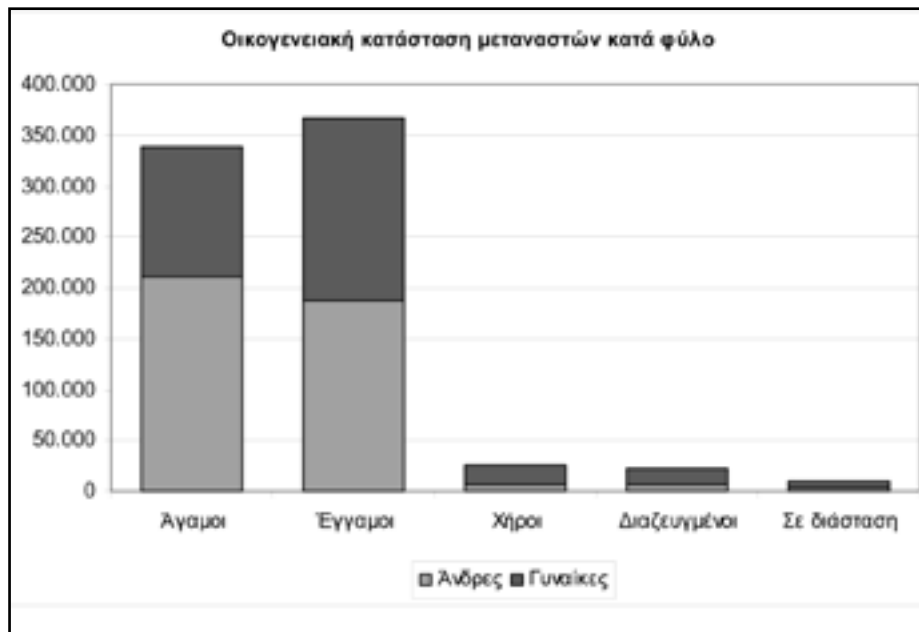
Περίπου το ήμισυ των μεταναστών είναι έγγαμοι (48,2%), το 44,3% άγαμοι και οι λοιποί είναι χήροι, διαζευγμένοι ή σε διάσταση. Η κατανομή των μεταναστών ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση διαφέρει στην κατά φύλο ανάλυση (Διαγράμματα 68 και 69), καθώς στους άνδρες το 51% είναι άγαμοι και το 45% έγγαμοι ενώ στις γυναίκες μόνον το 36% είναι άγαμες και το 52% είναι έγγαμες.

Διάγραμμα 68

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001

Διάγραμμα 69

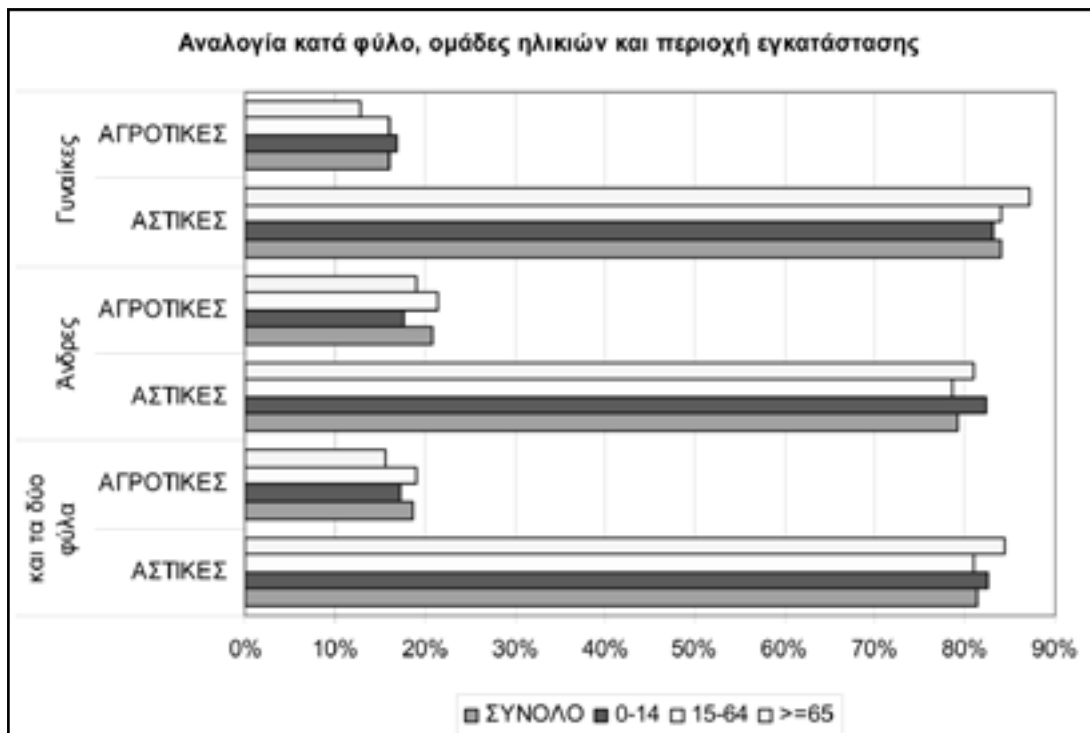

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001

■ Τόπος Εγκατάστασης

Οι αστικές περιοχές αποτελούν κυρίως τον τόπο εγκατάστασης των μεταναστών, καθώς πάνω από 80% των αλλοδαπών επιλέγουν να εγκατασταθούν στις εν λόγω περιοχές, ενώ το υπόλοιπο εγκαθίσταται σε αγροτικές περιοχές (18,6%) (διάγραμμα 70). Στους άνδρες, η αναλογία αστικών / αγροτικών περιοχών είναι λίγο μικρότερη (79/21) ενώ στις γυναίκες υψηλότερη (84/16).

Διάγραμμα 70

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001

■ Μορφωτικό Επίπεδο

Οι μετανάστες είναι κυρίως απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης (σε ποσοστό 28,0%), ενώ μαζί με τους αποφοίτους του δημοτικού (23,3%) υπερβαίνουν το ήμισυ του συνόλου. Σημαντική μερίδα είναι απόφοιτοι γυμνασίου (17,9%) ενώ το 8,3% έχει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, είτε είναι κάτοχος μεταπτυχιακού ή διδακτορικού ή διπλώματος. Οι πτυχιούχοι ΤΕΛ και ΤΕΣ αναλογούν στο 3,1% των μεταναστών, ενώ παραπλήσιο είναι το ποσοστό των πτυχιούχων της μετα-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (2,9%). Οι πτυχιούχοι ΤΕΙ ή άλλης ανώτερης εκπαίδευσης αποτελούν το 2,2% και 7,9% φοιτά στο Δημοτικό, 2,9% έχει εγκαταλείψει το δημοτικό και τέλος το 3,2% δεν γνωρίζει γραφή και ανάγνωση.

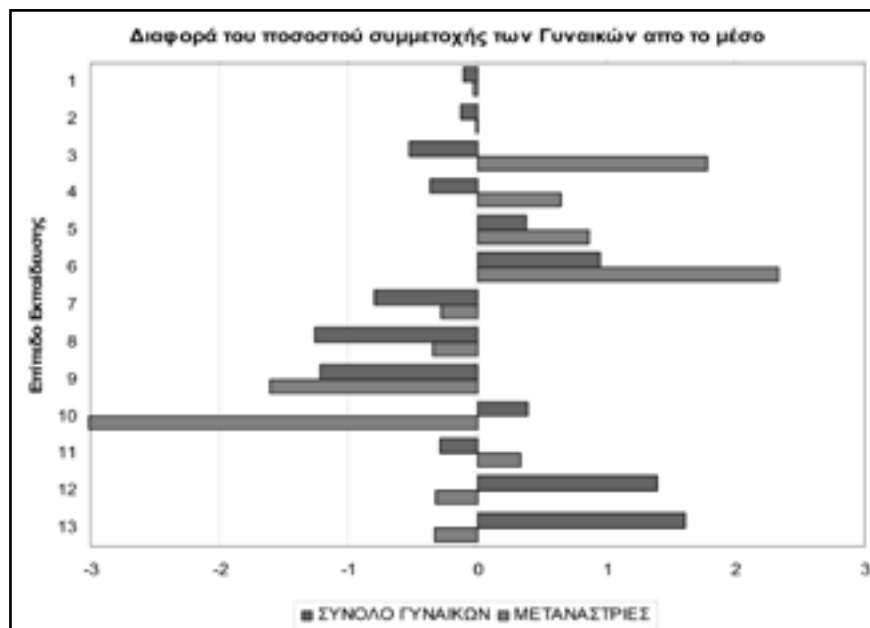
Οι άνδρες έχουν μεγαλύτερα ποσοστά στις εκπαιδευτικές βαθμίδες των πτυχιούχων ΤΕΛ και ΤΕΣ, των αποφοίτων γυμνασίου, των αποφοίτων δημοτικού καθώς και όσων έχουν εγκαταλείψει το σχολείο είτε δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση.

Κατά συνέπεια οι μετανάστριες έχουν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο, καθώς διαθέτουν μεγαλύτερα ποσοστά στις υπόλοιπες εκπαιδευτικές βαθμίδες, δηλαδή μεταξύ των αποφοίτων μέσης εκπαίδευσης και των πτυχιούχων ανωτάτων σχολών. Εντούτοις, οι αναλογίες στα δύο φύλα στους κατόχους διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών δεν διαφοροποιούνται σημαντικά (Διάγραμμα 71). Οι γυναίκες αναλογούν στο ήμισυ σχεδόν των μεταναστών που είναι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης (49,2%), ενώ στις ανώτερες βαθμίδες η αναλογία κυμαίνεται μεταξύ 56,0% και 59,0% (Διάγραμμα 72).

Στο σύνολο της χώρας το 30,5% του πληθυσμού είναι απόφοιτοι δημοτικού, το 22,3% απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης, το 9,0% έχει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, είτε είναι κάτοχος μεταπτυχιακού ή διδακτορικού διπλώματος το 3,9% είναι πτυχιούχοι ΤΕΛ και ΤΕΣ, 11,3% είναι απόφοιτοι γυμνασίου, 2,5% είναι πτυχιούχοι μετα-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ένα 6,4% φοιτά στο Δημοτικό, το 6,3% έχει εγκαταλείψει το δημοτικό και τέλος το 3,6% δεν γνωρίζει γραφή και ανάγνωση.

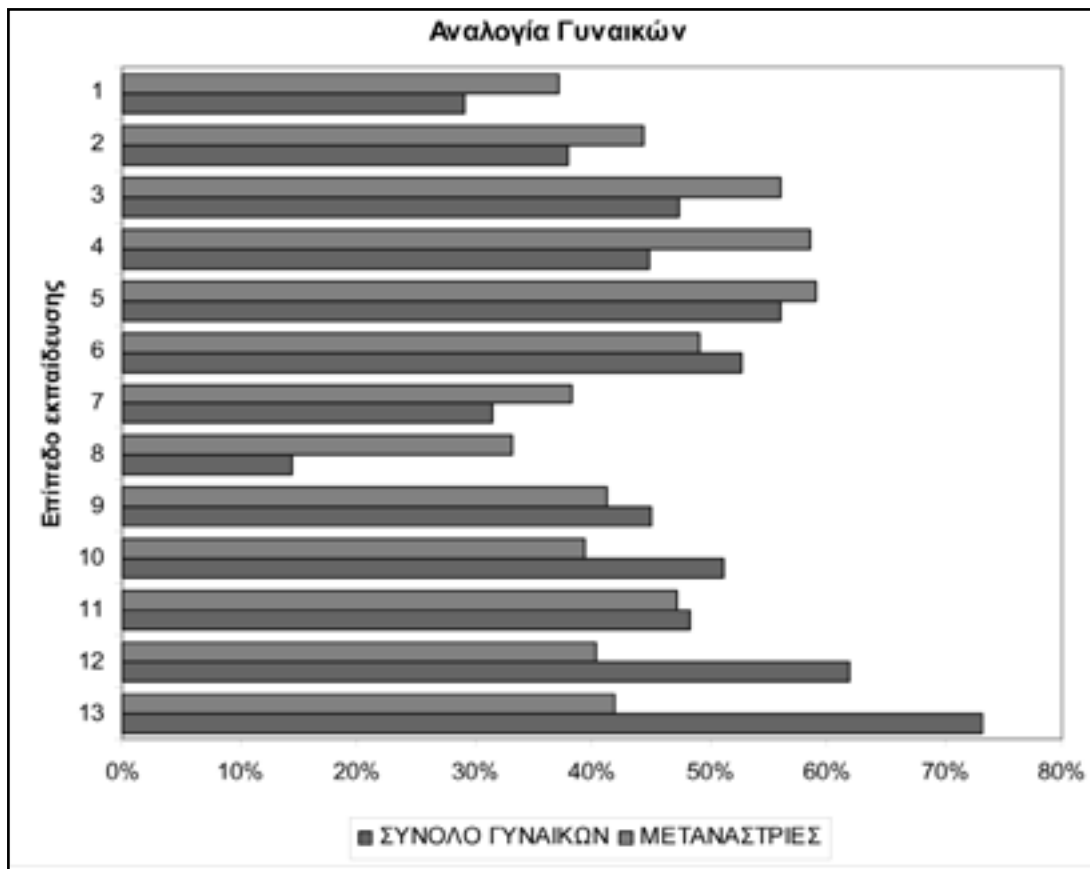
Στις γυναίκες, στο σύνολο του πληθυσμού, υψηλότερα ποσοστά συναντώνται στις εκπαιδευτικές βαθμίδες των αποφοίτων μέσης εκπαίδευσης, των πτυχιούχων μετα-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, των αποφοίτων δημοτικού και των τελευταίων δύο βαθμίδων, (Διάγραμμα 71), ενώ στους άνδρες συναντώνται υψηλότερα ποσοστά στις υπόλοιπες εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Διάγραμμα 71

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001

Διάγραμμα 72

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001. Επεξηγήσεις: 1. Κάτοχοι Διδακτορικού τίτλου, 2. Κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου, 3. Πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών, 4. Πτυχιούχοι ΤΕΙ (ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ), Εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, 5. Πτυχιούχοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 6. Απόφοιτοι Μέσης εκπαίδευσης, 7. Πτυχιούχοι ΤΕΛ, 8. Πτυχιούχοι ΤΕΣ, 9. Απόφοιτοι 3τάξιου Γυμνασίου, 10. Απόφοιτοι Δημοτικού, 11. Φοιτούν στο Δημοτικό, 12. Εγκατέλειψαν το Δημοτικό αλλά γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση, 13. Δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση.

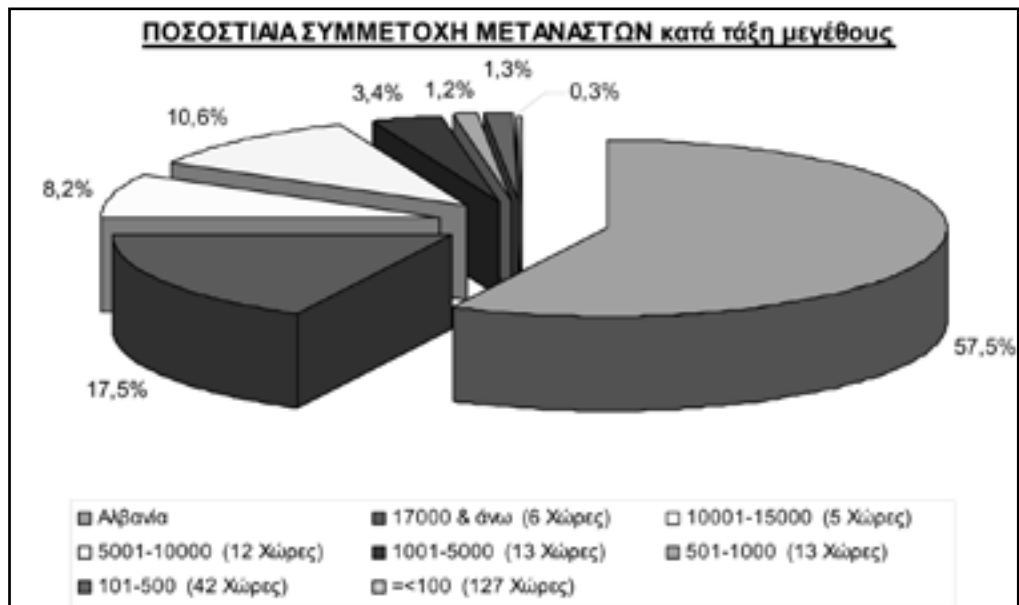
Από τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι ο **μεταναστευτικός πληθυσμός που βρίσκεται στην χώρα μας, διαθέτει ένα μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο παρόμοιο με αυτό του συνολικού πληθυσμού.** Η συμμετοχή των μεταναστών έναντι του συνολικού πληθυσμού είναι μεγαλύτερη στις εκπαιδευτικές βαθμίδες των αποφοίτων μέσης εκπαίδευσης, του γυμνασίου, όσων φοιτούν στο δημοτικό καθώς και όσων δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση, (κυρίως στους άνδρες). Στις εν λόγω εκπαιδευτικές βαθμίδες οι μετανάστες αναλογούν σε ποσοστό που κυμαίνεται μεταξύ 8,6% και 11,1% ως προς τον πληθυσμό των αντίστοιχων βαθμίδων, ποσοστό μεγαλύτερο από την μέση αναλογία των μεταναστών στον πληθυσμό (7,0%). Στις μετανάστριες, με εξαίρεση όσων δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση, εκτός από τις παραπάνω βαθμίδες αναλογούν σε μεγαλύτερη από τη μέση αναλογία στους πτυχιούχους ΤΕΛ και ΤΕΣ καθώς και στην Ανωτάτη εκπαίδευση.

■ Χώρες Προέλευσης / Αποστολής

Ο αριθμός των χωρών προέλευσης των μεταναστών ανέρχεται σε 215, ενώ προστίθενται ακόμη 4 κατηγορίες με μετανάστες των οποίων η υπηκοότητα είναι αδιευκρίνιστη, χωρίς υπηκοότητα, από περιοχές μη οριζόμενες.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών προέρχεται από την Αλβανία 57,5% (438.036 άτομα), και περισσότερο από το 1/4 των μεταναστών προέρχεται από 11 χώρες, 10,0% επιπλέον προέρχεται από 12 ακόμη χώρες των οποίων το μέγεθος τους κυμαίνεται μεταξύ 5.000 και 10.000 ατόμων. Κατά συνέπεια το μεγαλύτερο μέρος (93,8%) του πληθυσμού των μεταναστών προέρχεται από 24 χώρες, ενώ από τις υπόλοιπες 195 χώρες το υπόλοιπο 6,2% (Διάγραμμα 73).

Διάγραμμα 73

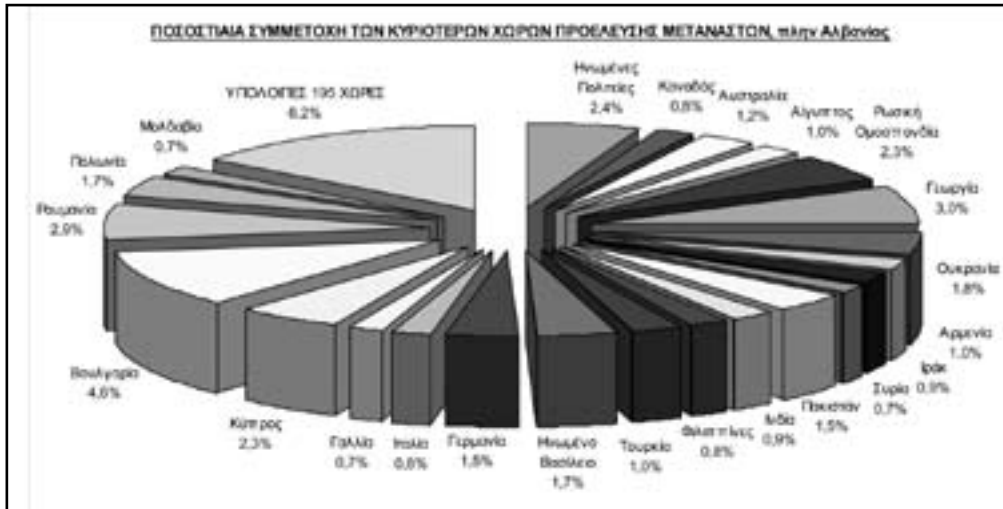

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001

Το 75% των μεταναστών προέρχονται από την Ευρώπη και το 14,0% από τις χώρες τις Ασίας (Διάγραμμα 74). Η συμμετοχή των 15 χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανέρχεται στο 6,1% των μεταναστών, ενώ στις δέκα νέες χώρες της ΕΕ²³ το 2004 αναλογούσε το 4,2%. Στις προς ένατηξη το 2007 δύο χώρες (Βουλγαρία και Ρουμανία) αναλογούσε το 7,5% του πληθυσμού των μεταναστών.

23 Οι δέκα νέες χώρες στην ΕΕ είναι: Κύπρος, Πολωνία, Τσεχία, Ουγγαρία, Σλοβακία, Λιθουανία, Εσθονία, Σλοβενία, Μάλτα και Λάτβια, ενώ ο κύριος όγκος των μεταναστών προέρχεται από τις δύο πρώτες χώρες.

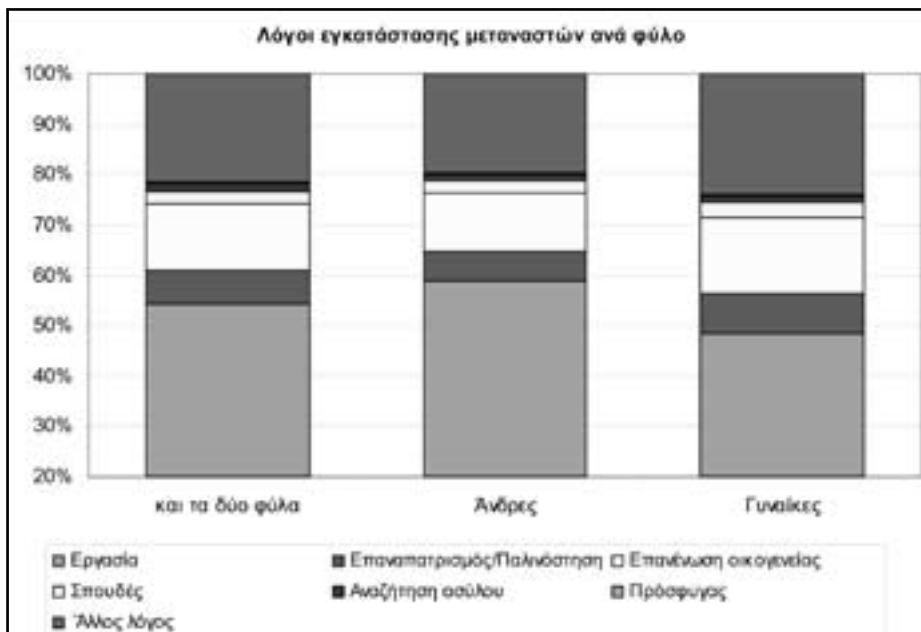
Διάγραμμα 74

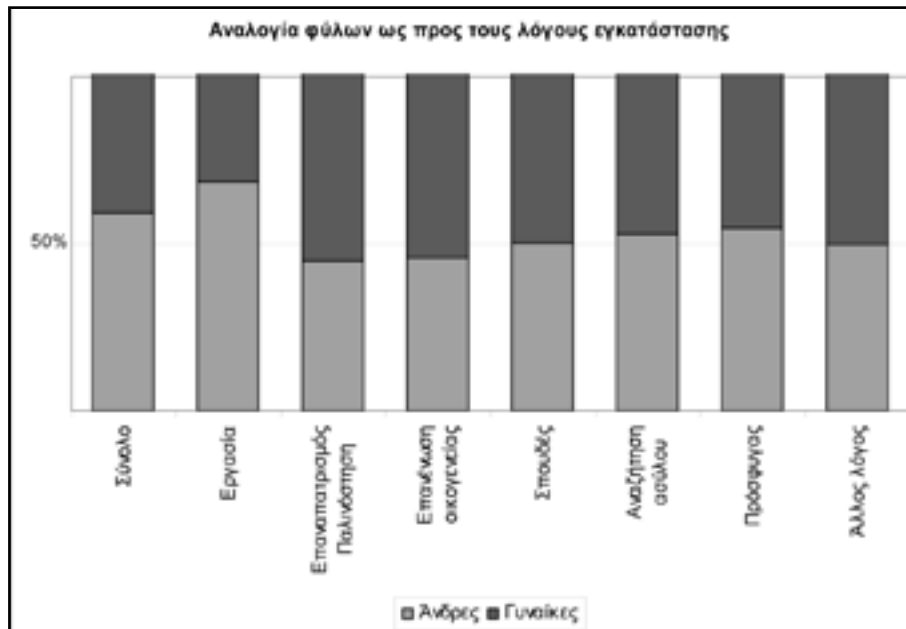
■ **Λόγοι Εγκατάστασης**

Από τους λόγους εγκατάστασης, όπως αυτοί δηλώθηκαν από τους μετανάστες, περισσότεροι από το 50% δήλωσε ότι ήρθε για εργασία (54,2%). Την επανένωση οικογένειας ως λόγο εγκατάστασης, επικαλέστηκε το 13%, τον επαναπατρισμό ή την παλιννόστηση περίπου το 7%, την αναζήτηση ασύλου ή την ιδιότητα του πρόσφυγα το 1,6%, ενώ τις σπουδές το 2,7% των μεταναστών (Διάγραμμα 75).

Διάγραμμα 75

Διάγραμμα 76

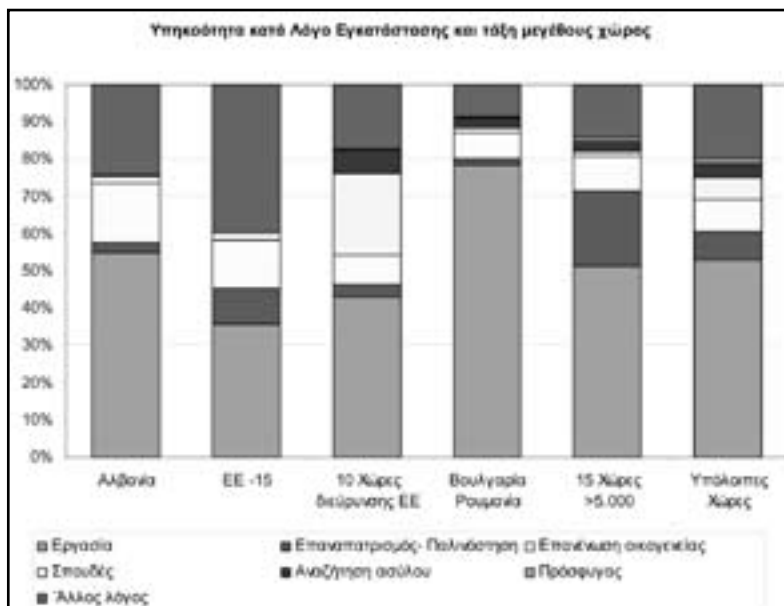
Οι ως άνω αναλογίες, τόσο ως προς τους λόγους εγκατάστασης, όσο και οι αναλογίες μεταξύ ανδρών / γυναικών διαφοροποιούνται στην ανάλυση ανά υπηκοότητα (Διάγραμμα 77).

- Οι μετανάστες που προέρχονται από την Αλβανία, οι οποίοι αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών, δηλώνουν ως λόγο εγκατάστασης την εργασία (55%) και την επανένωση οικογένειας (16%).
- Οι μετανάστες που προέρχονται από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 δηλώνουν σε ποσοστό 40% περίπου ότι ο λόγος εγκατάστασης είναι οι «άλλοι λόγοι», περισσότεροι από το 1/3 επικαλούνται ως λόγο εγκατάστασης την εργασία (35,7%) και το 13,5% την επανένωση οικογένειας.
- Μεταξύ των μεταναστών που προέρχονται από τις 10 νέες χώρες της Ε.Ε., η εργασία ως λόγος εγκατάστασης καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μερίδιο 43,2%, ενώ δεύτερος κατά σειρά λόγος είναι οι σπουδές 21,8%.
- Ως προς τις δύο ακόμα χώρες με τις οποίες θα διευρυνθεί η Ε.Ε. (Βουλγαρία, Ρουμανία), το 78,5% δήλωσε ως λόγο εγκατάστασης την εργασία.

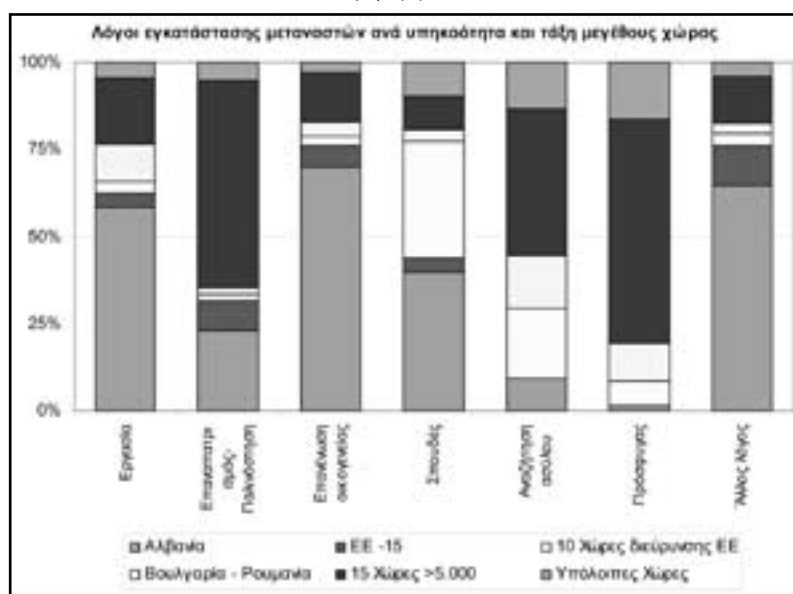
Χαρακτηριστικό των υπηκόων των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 25 καθώς και όλων των χωρών με τις οποίες μελλοντικά αυτή θα διευρυνθεί, μεγαλύτερη είναι η συμμετοχή των γυναικών έναντι των ανδρών σε όλους τους λόγους εγκατάστασης, σε αντίθεση με τις συνολικές αναλογίες μεταξύ των δύο φύλων στους μετανάστες. Όσον αφορά στους λόγους εγκατάστασης ανά υπηκοότητα (Διάγραμμα 78), οι μετα-

νάστες που προέρχονται από την Αλβανία υπερέχουν έναντι των υπολοίπων στους λόγους εγκατάστασης «εργασία», «επανάσταση οικογένειας» και «άλλοι λόγοι», οι μετανάστες οι οποίοι προέρχονται από τις 15 κυριότερες χώρες στους λόγους «επαναπατρισμό-παλιννόστηση», «αναζήτηση ασύλου» και «πρόσφυγες» ενώ από τις 10 νέες χώρες της ΕΕ στην κατηγορία των σπουδών.

Διάγραμμα 77

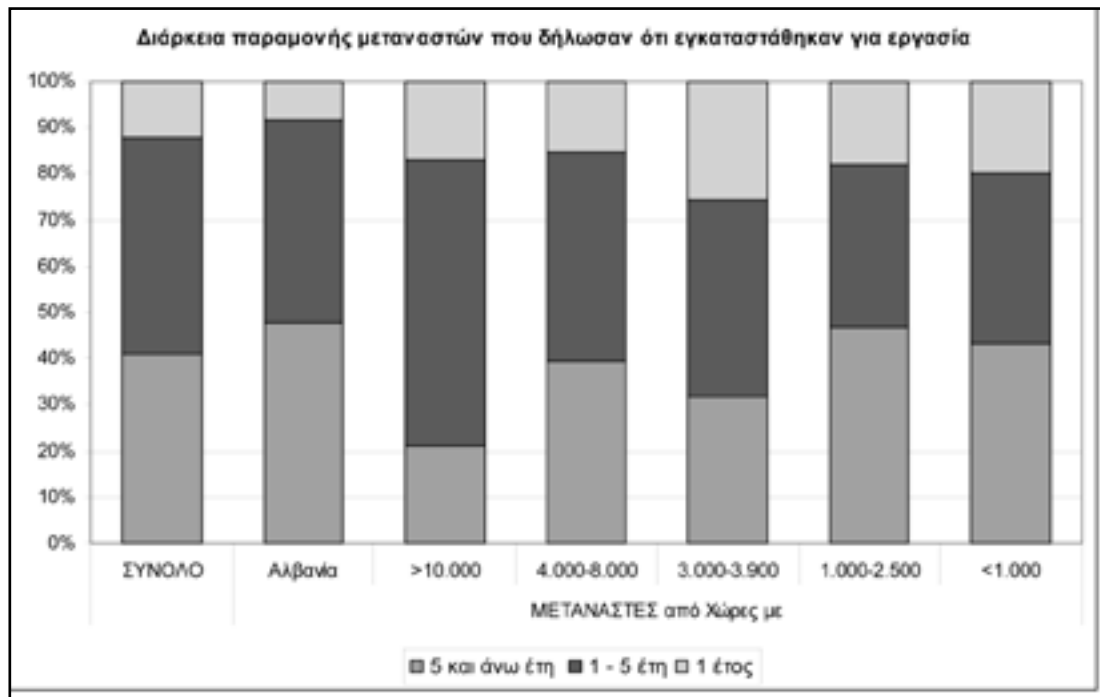
Διάγραμμα 78

■ **Διάρκεια παραμονής όσων δήλωσαν ότι εγκαταστάθηκαν για εργασία**

Από τους μετανάστες οι οποίοι δήλωσαν ως λόγο εγκατάστασης την εργασία, το 41,0% αυτών βρίσκεται στη χώρα επί 5 και πλέον έτη, το 46,8% από 1 έως 5 χρόνια και το 12,2% μόλις ένα έτος (Διάγραμμα 79). Στους άνδρες μεγαλύτερη είναι η αναλογία όσων βρίσκονται στην χώρα περισσότερα από 5 έτη, ενώ αντίθετα στις γυναίκες μεγαλύτερο από το μέσο όρο είναι το ποσοστό παραμονής όσων βρίσκονται στη χώρα από 1 έως 5 έτη. Οι αναλογίες των μεταναστών που προέρχονται από την Αλβανία διαφοροποιούνται καθώς το 48,0% εξ αυτών βρίσκεται στην χώρα περισσότερα από 5 έτη.

Διάγραμμα 79

Περισσότερο από τα 2/3 των μεταναστών που εγκαταστάθηκαν στην χώρα με σκοπό την ανεύρεση εργασίας και παραμένουν για 5 τουλάχιστον έτη, προέρχονται από την Αλβανία, ενώ από τους μετανάστες που βρίσκονται από 1 έως 5 χρόνια στη χώρα για εργασία, περισσότερο από το ήμισυ προέρχεται επίσης από την Αλβανία (54,6%).

■ **Το εργατικό δυναμικό και ο μη ενεργός πληθυσμός**

Περισσότερο από το ήμισυ των μεταναστών είναι ενταγμένο στην οικονομική ζωή της χώρας, δηλαδή περί τα 431.000 άτομα, τα οποία και αποτελούν περίπου το 1/10 του συνολικού εργατικού δυναμικού (9,6%). Περίπου 391.000 μετανάστες απασχολούνται, ενώ οι άνεργοι πλησιάζουν τις 40.000 συμμετέχοντας κατά 9,5% και 7,8%

στο σύνολο της απασχόλησης και των ανέργων αντίστοιχα, ενώ το μέσο ποσοστό ανεργίας των μεταναστών είναι μικρότερο από το μέσο ποσοστό της χώρας (9,2% έναντι 11,0% το 2001). Το ποσοστό ανεργίας των ανδρών μεταναστών είναι μικρότερο, ενώ των γυναικών μεγαλύτερο από το μέσο ποσοστό ανεργίας των μεταναστών (8,0% και 11,9% αντίστοιχα το 2001).

Περισσότερο από τα 2/3 του εργατικού δυναμικού και των απασχολούμενων προέρχεται από τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, ενώ στις ίδιες χώρες αναλογεί το 61,0% των ανέργων μεταναστών. Σημαντική είναι η συμμετοχή στις κατηγορίες του εργατικού δυναμικού των μεταναστών που προέρχονται από την Ασία, καθώς αποτελούν το 13,0% του εργατικού δυναμικού και των απασχολούμενων μεταναστών και το 16,0% των ανέργων.

Από τους μετανάστες που βρίσκονται εκτός αγοράς εργασίας (μη ενεργός πληθυσμός), περίπου τα 2/3 ασχολούνται με την φροντίδα των οικογενειών (γυναίκες) και όσων δεν είναι ενταγμένοι στην αγορά εργασίας για διάφορους λόγους (32,7% και 32,0% αντίστοιχα), το ¼ βρίσκεται στην εκπαίδευση, ενώ το υπόλοιπο 10% περίπου είναι συνταξιούχοι ή άτομα που αποσύρθηκαν από την αγορά εργασίας. Οι μετανάστες που βρίσκονται εκτός αγοράς εργασίας αναλογούν στο 5,2% του συνολικού μη ενεργού πληθυσμού της χώρας, ενώ οι αναλογίες στις αντίστοιχες κατηγορίες διαμορφώνονται: στο 6,1% όσων βρίσκονται στην εκπαίδευση, στο 1,5% των συνταξιούχων, στο 7,1% των ασχολούμενων με τις οικογενειακές φροντίδες και στο 8,0% όσων για διάφορους λόγους δεν είναι ενταγμένοι στην αγορά εργασίας. Οι άνδρες μετανάστες που βρίσκονται εκτός αγοράς εργασίας αποτελούν στο 36,7% των μη ενεργών μεταναστών.

■ Απασχόληση

Ο αριθμός των μεταναστών που απασχολούνται ανερχόταν σε 392.000 το 2001, από τους οποίους οι 271.000 είναι άνδρες και οι 121.000 είναι γυναίκες. Η εν λόγω απασχόληση αντιστοιχεί στο 9,5% της συνολικής απασχόλησης της χώρας, ενώ στην κατά φύλο ανάλυση αντιστοιχεί στο 10,4% για τους άνδρες και στο 8,0% για τις γυναίκες.

Οι νέοι απασχολούμενοι μετανάστες ηλικίας από 15 έως 19 ετών αναλογούν στο 31,0% περίπου των νέων ίδιας ηλικίας που απασχολούνται συνολικά, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στους άνδρες ανέρχεται σε 38,0% περίπου και στις γυναίκες στο 18,0%. Ο κύριος όγκος των απασχολούμενων μεταναστών βρίσκεται στις ηλικίες από 20 μέχρι 44 ετών αποτελώντας το 78,3% του συνόλου των μεταναστών.

Η απασχόληση των αλλοδαπών βρίσκεται κυρίως στην μισθωτή απασχόληση σε αναλογία περίπου 90%. Ως αυτοαπασχολούμενοι εργάζονται το 6,5% των μεταναστών, και 2,8% αυτών είναι εργοδότες, ενώ το 1,7% ανήκει στα συμβοηθούμενα και

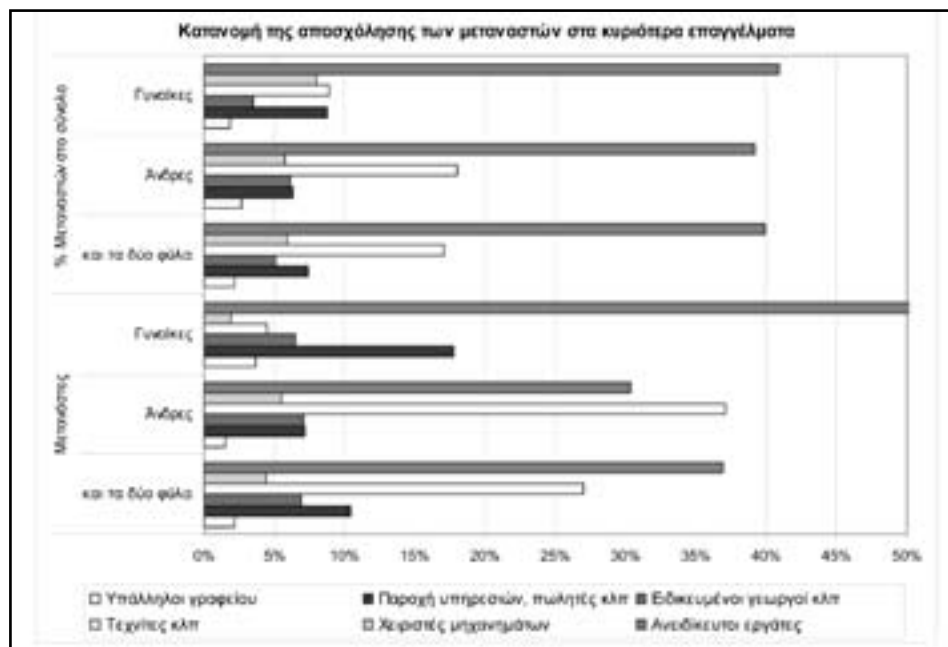
μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας. Ο μεγάλος όγκος της μισθωτής απασχόλησης των μεταναστών έχει ως αποτέλεσμα την μεγαλύτερη συμμετοχή αυτών έναντι της μισθωτής απασχόλησης στο σύνολο της χώρας, καθώς αποτελούν το 13% του εν λόγω συνόλου.

■ **Η απασχόληση κατά επάγγελμα και κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας**

Περισσότεροι από το 1/3 των μεταναστών (37,0%) εργάζεται ως ανειδίκευτοι εργάτες χειρών/ακτρες και μικροεπαγγελματίες, περισσότεροι από το 1/4 ως τεχνίτες (27,0%) ενώ 4,4% ως χειριστές μεταφορικών μέσων με αποτέλεσμα περισσότεροι από τα 2/3 των μεταναστών (68,3%) να εργάζονται στα εν λόγω επαγγέλματα, 10,4% των μεταναστών εργάζονται στην παροχή υπηρεσιών και ως πωλητές σε καταστήματα και σε υπαίθριες αγορές και το 7% ως ειδικευμένοι γεωργοί – κτηνοτρόφοι (Διάγραμμα 80).

Η αναλογία των μεταναστών στα παραπάνω επαγγέλματα ως ποσοστό στη συνολική απασχόληση της χώρας στα αντίστοιχα επαγγέλματα διαμορφώνεται σε 40,0% των ανειδίκευτων χειρωνακτών εργατών και μικροεπαγγελματιών, σε 17,0% των τεχνιτών και σε 6,0% των χειριστών μεταφορικών μέσων, ενώ ως σύνολο των εν λόγω επαγγελμάτων αναλογούν αντίστοιχα στο 21,1%. Στους εργαζόμενους στην παροχή υπηρεσιών και πωλητών σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές συμμετέχουν κατά 7,4%, και στους ειδικευμένους γεωργούς - κτηνοτρόφους κατά 5,1% (Διάγραμμα 80).

Διάγραμμα 80

Η συμμετοχή των μεταναστριών γυναικών συγκεντρώνεται σε ποσοστό που υπερβαίνει το 50%, στους ανειδίκευτους χειρώνακτες εργάτες (54,6%), ενώ σημαντική είναι και η παρουσία τους στην παροχή υπηρεσιών και πωλητών σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές (17,8%) (Διάγραμμα 80). Περισσότεροι από τους μισούς μετανάστες που απασχολούνται στην παροχή υπηρεσιών και πωλητών σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές και στους υπαλλήλους γραφείου είναι γυναίκες.

Περίπου το 1/4 των μεταναστών εργάζεται στον κλάδο των κατασκευών, το 1/5 περίπου στον πρωτογενή τομέα (18,0%), το 12% στην βιομηχανία, το 11,0% στα ιδιωτικά νοικοκυριά ενώ το 16,0% εργάζονται στους κλάδους του εμπορίου και των ξενοδοχείων - εστιατορίων (Διάγραμμα 81).

Η αναλογία των μεταναστών στους παραπάνω κλάδους ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης των κλάδων αυτών διαμορφώνεται σε 27,4% για τις κατασκευές, σε 11,6% για το πρωτογενή τομέα, σε 9,4% στην βιομηχανία, σε 13,0% στα ξενοδοχεία - εστιατόρια, σε 5,1% στο Εμπόριο και περισσότερο από 75% στα ιδιωτικά νοικοκυριά (Διάγραμμα 81).

Διάγραμμα 81

Η απασχόληση των μεταναστριών συγκεντρώνεται στα ιδιωτικά νοικοκυριά, στα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια και τον πρωτογενή τομέα, (34,6%, 12,4% και 14,0% αντίστοιχα). Οι μετανάστριες αναλογούν στο σύνολο σχεδόν των μεταναστών που απασχολείται στα ιδιωτικά νοικοκυριά (95,5%) και πάνω από το ήμισυ στα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια (55,6%).

ΜΕΡΟΣ 5
Παραγωγικότητα και απασχόληση

Παραγωγικότητα και απασχόληση

Η στασιμότητα της απασχόλησης στην διάρκεια των ετών 1995-2002²⁴, δηλαδή σε μια περίοδο ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας, αποτέλεσε στοιχείο προβληματισμού και ανησυχίας, αφού η αύξηση των ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα αναμενόταν, δικαιολογημένα, να οδηγήσει σε αύξηση και του αριθμού των απασχολουμένων. Έτσι, από πολλούς παρατηρητές των οικονομικών εξελίξεων, θεωρήθηκε ως παράδοξο φαινόμενο ότι η Ελλάδα επέτυχε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης κατά το 1995-2002 (από τους υψηλότερους μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης) χωρίς αυτοί να μετατραπούν σε αύξηση της απασχόλησης. Κατά το 2003, ωστόσο, η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού κατέγραψε αύξηση της απασχόλησης κατά 2,2% ενώ για το 2004 αναμένεται περαιτέρω αύξηση κατά 1,7% (εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής).

Με δεδομένες αυτές τις εξελίξεις, τίθενται επομένως δύο ερωτήματα:

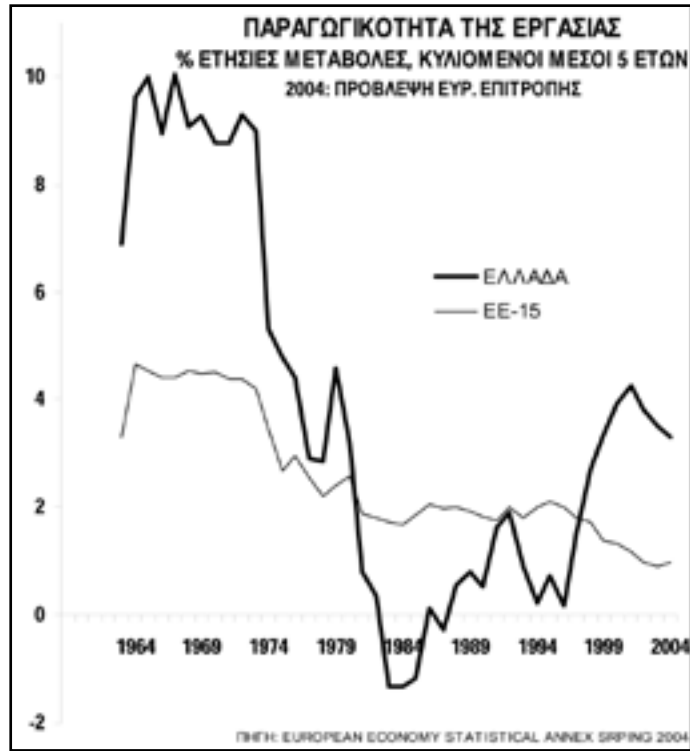
- **πρώτον**, το ερώτημα για ποιο λόγο παρατηρήθηκε το παράδοξο της «ανάπτυξης που δεν δημιουργεί απασχόληση» (jobless growth) κατά τα έτη 1995-2002, και
- **δεύτερον**, το ερώτημα εάν οι αυξήσεις του αριθμού των απασχολουμένων κατά το 2003-2004 σηματοδοτούν την έναρξη μιας νέας περιόδου κατά την οποία οι αυξήσεις του ΑΕΠ θα οδηγούν και σε ικανοποιητικές αυξήσεις της απασχόλησης.

Ο ρυθμός αύξησης του αριθμού των απασχολουμένων ισούται με την διαφορά μεταξύ του ρυθμού μεγέθυνσης του ΑΕΠ και του ρυθμού αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας (ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά απασχολούμενο)²⁵. Η παραγωγικότητα της εργασίας είναι ανοδική κατά την τελευταία οκταετία. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 82, οι ρυθμοί μεταβολής της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα παρουσιάζουν ουσιαστική βελτίωση από το 1996 έως σήμερα (σε αντίθεση μάλιστα με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος επιδεινώνεται διαρκώς και βρίσκεται σήμερα στο χαμηλότερο ιστορικό σημείο του). Η βελτίωση αυτή, είναι σχεδόν αδιάλειπτη και ως εκ τούτου δεν είναι εύκολο να χαρακτηριστεί ως πρόσκαιρη και παροδική.

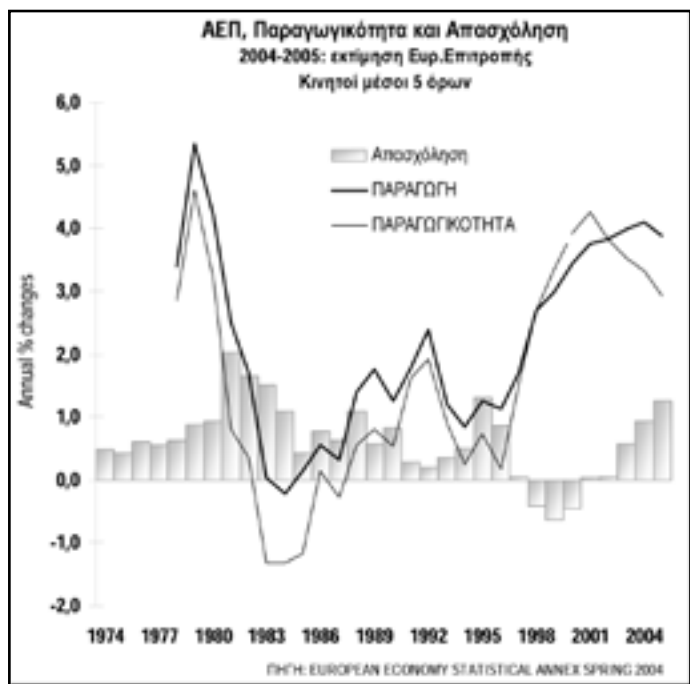
24 Το μοναδικό έτος της συγκεκριμένης περιόδου κατά το οποίο παρουσιάστηκε μεγάλη αύξηση της απασχόλησης ήταν το 1998 (+7,5%). Ωστόσο, η αύξηση αυτή δεν ήταν πραγματική διότι προκλήθηκε από την νομιμοποίηση των μεταναστών, εκ των οποίων ένα μεγάλο μέρος καταγράφηκαν για πρώτη φορά από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού κατά το έτος 1998.

25 Η ανάλυσή μας αναφέρεται στην «φαινόμενη παραγωγικότητα της εργασίας» δηλαδή στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά εργαζόμενο, και όχι ανά ώρα εργασίας, επειδή τα στατιστικά στοιχεία για τον χρόνο εργασίας στην Ελλάδα είναι ανεπαρκή και περιέχουν μεγάλη αβεβαιότητα.

Διάγραμμα 82

Διάγραμμα 83

Στον βαθμό, όμως, που αυξάνεται η παραγωγικότητα της εργασίας, οι αυξήσεις του ΑΕΠ δεν μετατρέπονται σε αυξήσεις της απασχόλησης. Η σημασία της παραγωγικότητας για την αύξηση της απασχόλησης φαίνεται στο Διάγραμμα 83, το οποίο απεικονίζει τις ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές του ΑΕΠ, της παραγωγικότητας της εργασίας και της απασχόλησης (σε κινητούς μέσους 5 ετών ώστε να εξομαλύνονται οι επιδράσεις των πρόσκαιρων παραγόντων). Στο ίδιο διάγραμμα φαίνεται η επιβράδυνση της παραγωγικότητας που οδήγησε σε αύξηση της απασχόλησης κατά το 2003-2004.

Η μεγάλη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας κατά τα έτη 1997-2002 σχετίζεται, αν όχι εξ ολοκλήρου, τουλάχιστον ως ένα βαθμό, με την εξέλιξη του οικονομικού κύκλου: η κυκλική συνιστώσα κατά τα πέντε πρώτα έτη του οικονομικού κύκλου θα πρέπει να ήταν ιδιαίτερα σημαντική, επειδή κατά την ανάκαμψη της οικονομίας, καθώς μειώνεται το αργούν παραγωγικό δυναμικό, η οριακή παραγωγικότητα της εργασίας αυξάνεται, έως ότου ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού πλησιάσει αρκετά κοντά στην πλήρη χρησιμοποίηση.

Επιπλέον παράγοντας που πρέπει να πάρουμε υπόψη μας είναι η πτώση της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα. Η μείωση αυτή προέρχεται από την συρρίκνωση του μεριδίου του τομέα αυτού στην συνολική οικονομία και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει στο νέο καθεστώς μείωσης των επιδοτήσεων, την συνακόλουθη παύση στην εκμετάλλευση των λιγότερο αποδοτικών γαιών και τον εκσυγχρονισμό της αγροτικής παραγωγής.

Άλλος σημαντικός παράγοντας που επιδρά αρνητικά στην απασχόληση (μόνο όμως βραχυπρόθεσμα) είναι οι διαδικασίες εκσυγχρονισμού με υποκατάσταση εργασίας από κεφάλαιο στην βιομηχανία.

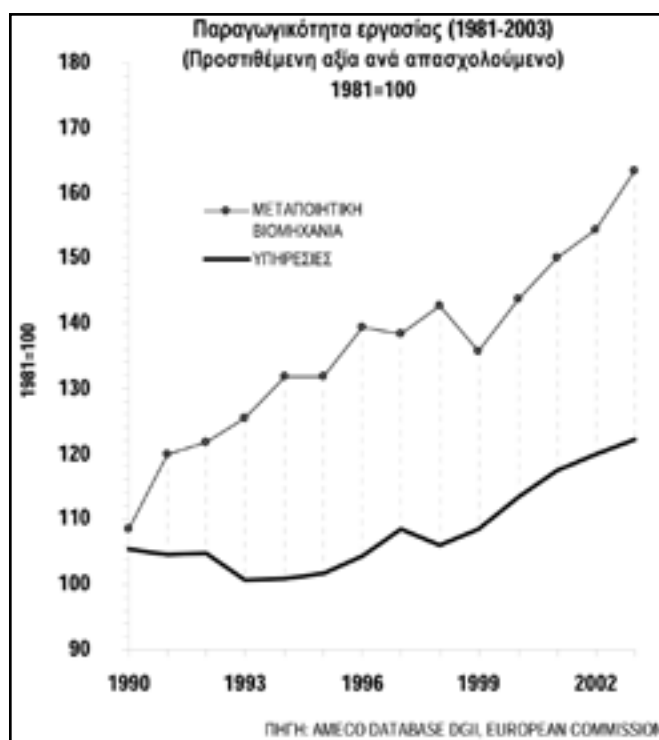
Με αυτά τα δεδομένα τίθεται το ερώτημα εάν η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας είναι μια ανάπτυξη που δεν αυξάνει την απασχόληση (jobless growth). Είναι φυσικό, όμως, και σύνθηρες, κατά τα πρώτα έτη μιας περιόδου ανάπτυξης να έχουμε στασιμότητα ή και μείωση της απασχόλησης. Αυτό συμβαίνει διότι κατά την πρώτη περίοδο μετά την ύφεση, που στην Ελλάδα διήρκεσε μέχρι το 1995, σημειώνεται μεγάλη αύξηση στην οριακή παραγωγικότητα της εργασίας (η αύξηση της παραγωγής χαρακτηρίζεται από αυξανόμενες αποδόσεις) αλλά και στο ύψος των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου που μεταφέρουν τις νέες τεχνολογίες μέσα στις διαδικασίες παραγωγής και συντελούν έτσι στον εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων.

Οι επενδύσεις αυτές οδηγούν σε μεγάλες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας αλλά και σε νέες μορφές οργάνωσης εργασίας, οι οποίες επίσης αυξάνουν την παραγωγικότητα. Οι αυξήσεις αυτές είναι μεγαλύτερες κατά τα πρώτα χρόνια της ανάκαμψης, επειδή η οριακή παραγωγικότητα αυτών των επενδύσεων είναι κατά πολύ υψηλότερη από την μέση παραγωγικότητα του εγκατεστημένου παραγωγικού

δυναμικού (του εγκατεστημένου κεφαλαιακού αποθέματος). Έτσι, η αύξηση του προϊόντος επιτυγχάνεται σχεδόν εξ ολοκλήρου με την αύξηση της παραγωγικότητας και όχι της απασχόλησης.

Οι παραπάνω εξελίξεις δεν αφορούν μόνον στον βιομηχανικό τομέα, αλλά και στον τομέα των υπηρεσιών, στον οποίο κατεξοχήν δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας. Για τον τομέα αυτόν, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η εγκατάσταση νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων υψηλότερης παραγωγικότητας αντικαθιστά «παραδοσιακές» δραστηριότητες χαμηλής παραγωγικότητας. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 84, οι αυξήσεις της παραγωγικότητας στον τομέα των υπηρεσιών ήταν μεγάλες κατά τα έτη 1999-2003.

Διάγραμμα 84

Εντούτοις, με βάση τα παραπάνω, εκτιμούμε ότι **μεσοπρόθεσμα είναι πιθανόν να αναμένουμε περαιτέρω αυξήσεις της απασχόλησης** διότι η απόσταση της οριακής αύξησης της παραγωγικότητας που προκαλούν οι τεχνολογικές και οργανωτικές καινοτομίες σε σχέση με την μέση παραγωγικότητα του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού έχει ήδη μειωθεί, και εξακολουθεί να μειώνεται στον βαθμό που το παραγωγικό δυναμικό βρίσκεται σε διαδικασία εκσυγχρονισμού επί σειρά ετών (1996-2004). Με άλλα λόγια, κάθε νέο «κύμα επένδυσης» οδηγεί σε αύξηση της παραγωγικότητας πλην όμως μικρότερη από τις προηγούμενες. Αυτά εξηγούν, κατά

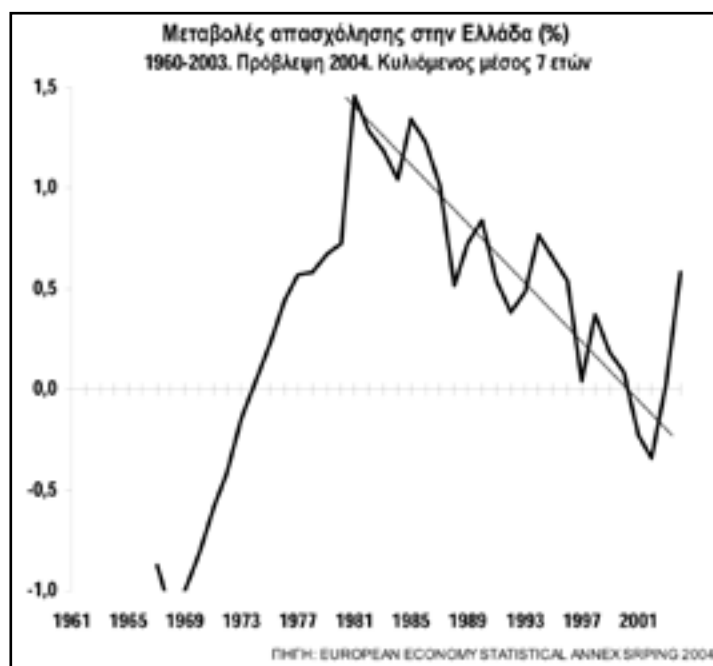
την εκτίμησή μας, το γεγονός ότι από το 2002 οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας, παρά το γεγονός ότι παραμένουν υψηλές, είναι μικρότερες σε σχέση με τα προηγούμενα έτη (βλ. στα Διαγράμματα 82 και 83).

Διαμορφώνουμε έτσι την εκτίμηση ότι οι αυξήσεις του προϊόντος είναι πιθανότερο να προκαλούν στο εξής αυξήσεις της απασχόλησης περισσότερο ικανοποιητικές από όσο στο παρελθόν (1995-2002). Στην εκτίμηση αυτή συνηγορεί το γεγονός ότι για πρώτη φορά μετά από μια τετραετία μηδενικής αύξησης της απασχόλησης (1999-2002), το 2003 σημειώθηκε αύξηση 2,2% ενώ αναμένεται νέα αύξηση το 2004 κατά 1,7% και το 2005 κατά 1% (εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εαρινές προβλέψεις 2004).

Επιπλέον, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 85, οι αυξήσεις των ετών 2003-2004, και του 2005 εφόσον επαληθευθούν οι προβλέψεις, θα έχουν οδηγήσει σε μια μεταστροφή της μακροχρόνιας πτωτικής τάσης της απασχόλησης που διαμορφώθηκε στην διάρκεια της εικοσαετίας 1982-2002 (και η οποία εμφανίζεται στο εν λόγω διάγραμμα ως η εξομάλυνση της χρονολογικής σειράς της απασχόλησης).

Ως εκ τούτου, κατά την εκτίμησή μας, η συνέχιση της μεγέθυνσης του ΑΕΠ με υψηλούς ρυθμούς και ο περιορισμός της επερχόμενης επιβράδυνσης της οικονομίας, τόσο σε ότι αφορά το βάθος της όσο και την διάρκειά της, **αποτελούν στόχους υψηλής προτεραιότητας**, διότι οι πιθανότητες να βελτιωθεί η κατάσταση στην αγορά εργασίας, κατά τα επόμενα έτη, χάρη στην διαδικασία της ανάπτυξης είναι αυξημένες.

Διάγραμμα 85

Για την περαιτέρω ανάλυση του ζητήματος είναι αναγκαίες περισσότερες ποσοτικές αναλύσεις που θα συσχετίζουν τις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας με τους προσδιοριστικούς της παράγοντες: την τεχνολογική πρόοδο, τις οικονομίες κλίμακας, τις εξωτερικές οικονομίες, την βελτίωση των γνώσεων και των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού, την αποτελεσματικότερη διοίκηση της παραγωγής κλπ.

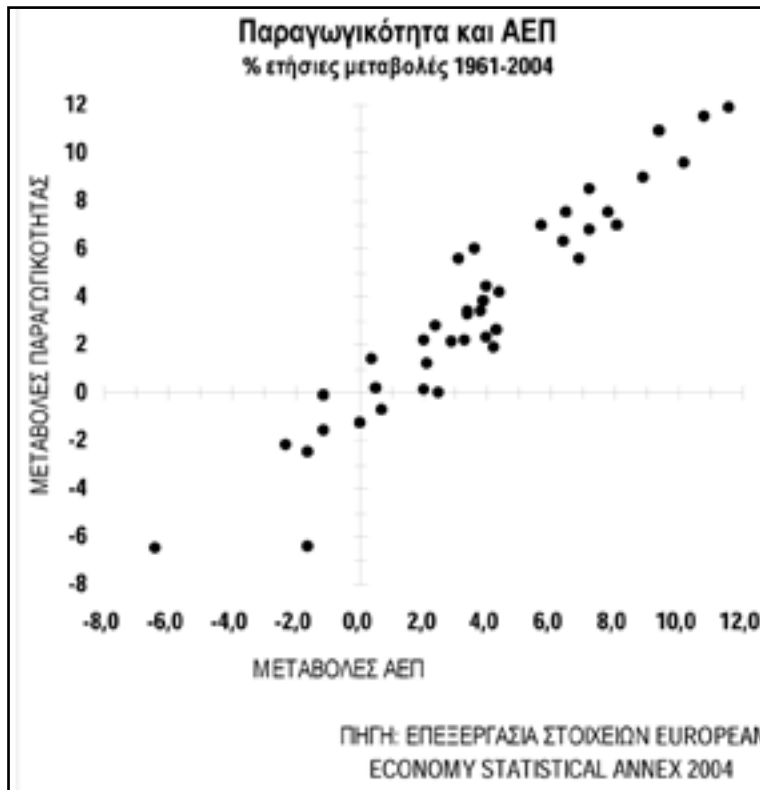
Ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης αποτελεί έναν ουσιαστικό καθοριστικό παράγοντα της εξέλιξης της παραγωγικότητας (Baudchon 1997, Mankiw et al. 1992, Boyer & Petit 1991, Englander & Mittelstad 1988, Kuznets 1975). Η επίδρασή του είναι διπλή:

Μακροπρόθεσμα, η επιβράδυνση του ΑΕΠ μειώνει τις οικονομίες κλίμακας, ανακόπτει τις τεχνολογικές ή οργανωτικές καινοτομίες, αυξάνει την μέση ηλικία του μηχανολογικού εξοπλισμού, επιβραδύνει την διάχυση των τεχνολογικών γνώσεων. Η υποαπασχόληση του παραγωγικού δυναμικού και οι δυσμενείς προοπτικές σχετικά με την μελλοντική ζήτηση, αποθαρρύνουν την επένδυση σε μηχανολογικό εξοπλισμό, την ίδρυση ή την επέκταση του παραγωγικού κεφαλαίου, επιβραδύνοντας έτσι την εισαγωγή νέων τεχνολογιών (και των συνακόλουθων οργανωτικών καινοτομιών) στην παραγωγή.

Βραχυπρόθεσμα, κάθε επιβράδυνση του ΑΕΠ αντανακλάται στις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας, διότι οι επιχειρήσεις δεν μεταβάλλουν τον αριθμό των απασχολουμένων και προχωρούν σε αποφάσεις για απολύσεις ή προσλήψεις όταν εκτιμήσουν ότι η επιβράδυνση ή μείωση της παραγωγής δεν έχει συγκυριακό χαρακτήρα, αλλά αποτελεί μονιμότερη αλλαγή.

Η εξάρτηση των μεταβολών της παραγωγικότητας της εργασίας, στην Ελλάδα, από τις μεταβολές του ΑΕΠ φαίνεται στο Διάγραμμα 86.

Διάγραμμα 86

Ως μια άλλη ουσιαστικής σημασίας μεταβλητή, αναφέρεται η υποκατάσταση εργασίας από μηχανικές λειτουργίες, δηλαδή η αύξηση της έντασης κεφαλαίου (του παγίου κεφαλαίου ανά απασχολούμενο, capital deepening), η οποία αποτελεί δείκτη της τεχνολογικής προόδου. Η εξάρτηση των μεταβολών της παραγωγικότητας της εργασίας από τις μεταβολές της έντασης κεφαλαίου φαίνεται στο Διάγραμμα 26 του Μέρους 2.

Εντούτοις, η μεταβλητή αυτή (η υποκατάσταση εργασίας από πάγιο κεφάλαιο) δεν περιγράφει επαρκώς όλες τις πλευρές της τεχνολογικής προόδου, η οποία ενδέχεται να μην σχετίζεται αποκλειστικά και μόνο με την ένταση κεφαλαίου (αυτόνομη ή ενδογενής τεχνολογική πρόοδος, ολική παραγωγικότητα των συντελεστών παραγωγής, Solow 1956, Romer 1986, 1990, Lucas 1988, 1992).

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω παρατηρήσεις, και με βάση τα ετήσια στοιχεία της ελληνικής οικονομίας²⁶, είναι δυνατό να εκτιμηθούν με αρκετή ακρίβεια, οι μετα-

26 Οι υπολογισμοί πραγματοποιήθηκαν για την περίοδο 1975-2004, με διόρθωση των στοιχείων του 1998 για την επίδραση που είχε στα μεγέθη της απασχόλησης, της παραγωγικότητας και της έντασης κεφαλαίου, η απογραφή των μεταναστών από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού κατά το 1998 εξαιτίας της νομιμοποίησης.

βολές της παραγωγικότητας της εργασίας ως συνάρτηση του ρυθμού μεγέθυνσης του ΑΕΠ (θετικό πρόσημο), του ρυθμού μεταβολής της έντασης κεφαλαίου (θετικό πρόσημο), του παραγωγικού κενού της ελληνικής οικονομίας (αρνητικό πρόσημο), και ενός όρου διόρθωσης λάθους (error correction term) (αρνητικό πρόσημο).

Θα ήταν χρήσιμο και επιθυμητό να συμπεριληφθούν μελλοντικά σε μια λεπτομερέστερη εκτίμηση και άλλες μεταβλητές, όπως τα ποσοστά συμμετοχής του αγροτικού τομέα και του τομέα των υπηρεσιών στην απασχόληση, το επίπεδο σχολικής εκπαίδευσης και άλλες μεταβλητές που περιγράφουν το «ανθρώπινο κεφάλαιο» κ.ά.

Στο Διάγραμμα 87 φαίνονται οι μεταβολές τη παραγωγικότητας της εργασίας που παρατηρήθηκαν και οι αντίστοιχες μεταβολές που εκτιμήθηκαν με βάση τις τρεις προαναφερθείσες μεταβλητές.

Διάγραμμα 87

Όπως φαίνεται στο παραπάνω διάγραμμα, οι εκτιμήσεις δίνουν για την διετία 2003-2004 τιμές που προσεγγίζουν ικανοποιητικά αυτές που πράγματι σημειώθηκαν. Επομένως, η αύξηση της απασχόλησης κατά την διετία 2003-2004 δεν σχετίζεται άμεσα με έκτακτους παράγοντες, όπως η προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων, δηλαδή με παράγοντες των οποίων η επίδραση θα ήταν πρόσκαιρη. Βέβαια, η επίδραση των Ολυμπιακών Αγώνων στην απασχόληση είναι υπαρκτή, πλην όμως διαμεσολαβείται από την επιτάχυνση του ΑΕΠ που προκαλεί η εν λόγω προετοιμασία.

Με βάση την σχέση που προσδιορίσαμε, προκύπτει ότι για ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ κατά 3,3% το 2005, και αύξηση της έντασης κεφαλαίου κατά 2,5%, η απασχόληση αναμένεται να αυξηθεί κατά 0,8% και η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 2,5%. Εάν η αύξηση της έντασης κεφαλαίου περιορισθεί σε 2% η αύξηση της απασχόλησης αναμένεται να αυξηθεί κατά 1,4% και η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 1.9%.

Οι αλλαγές αυτές στην εξέλιξη της παραγωγικότητας της εργασίας γίνονται κατανοητές εφόσον τεθούν στο ιστορικό τους πλαίσιο:

Η τριακονταετία που ακολούθησε το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου απετέλεσε μια περίοδο εξελίξεων και αλλαγών στην παραγωγική διαδικασία της ελληνικής οικονομίας. Το παραγωγικό υπόδειγμα βασίστηκε στην εγκατάσταση νέων βιομηχανικών κλάδων, στην μαζική τυποποιημένη παραγωγή προϊόντων, στην επικράτηση της ιεραρχικής-πειθαρχικής οργάνωσης της εργασίας στις μονάδες παραγωγής, στην αυτοματοποίηση στις βιομηχανίες συνεχούς ροής και στην εξωτερική μετανάστευση. Από την πλευρά της ζήτησης, σημαντικός παράγοντας υπήρξε η καταναλωτική δαπάνη για αγαθά μαζικής παραγωγής τα οποία κατέστησαν αρκούντως φθηνά ώστε να γίνουν προσιτά από μια μεγάλη μερίδα νοικοκυριών.

Η περίοδος αυτή της οικονομικής ανάπτυξης έληξε κατά την διάρκεια του πρώτου ημίσεως της δεκαετίας του '70, με μια διαρθρωτική κρίση που εκδηλώθηκε σε πολλές βαθμίδες της οικονομίας, της παραγωγής και της κατανάλωσης. Η κρίση αυτή οδήγησε, ιδιαίτερα από το 1995, στην αναδιάρθρωση της παραγωγής, δηλαδή σε μια σειρά από ριζικές αλλαγές, είτε στον κεφαλαιουχικό εξοπλισμό, είτε στην οργάνωση της εργασίας, που οδηγούν σε άνοδο της παραγωγικότητας της εργασίας, σε βελτίωση της ποιότητας και σε παραγωγή νέων προϊόντων. Ταυτόχρονα, σημαντικές είναι οι αλλαγές και από την πλευρά της ζήτησης, η οποία χαρακτηρίζεται από την μετατόπιση προς πρότυπα εξατομικευμένης κατανάλωσης και προς ποιοτικά προϊόντα. Αυτή η μετατόπιση έχει ως συνέπεια την αλματώδη αύξηση της ποικιλίας των αγαθών διαμέσου της διαφοροποίησης των προϊόντων, την ανάδειξη του ρόλου του εμπορικού ονόματος (brand) σε σημαντικό παράγοντα ανταγωνιστικότητας, την απόδοση ιδιαίτερης σημασίας στην παρουσίαση (την εξωτερική όψη) των προϊόντων, την ανάπτυξη δικτύων εξυπηρέτησης των πελατών πριν και μετά από την πώληση, την χρήση της διαφήμισης και των σύγχρονων μέσων μαζικής επικοινωνίας ως συνδέσμους μεταξύ της ευέλικτης μαζικής παραγωγής και του καταναλωτή που αναζητά την κοινωνική διάκριση ή την ποιότητα.

Η αναδιάρθρωση της παραγωγής που πραγματοποιείται με τον τρόπο αυτό χαρακτηρίζεται από την αυξανόμενη σημασία της γνώσης ως συντελεστού παραγωγής. Η ανάπτυξη αυτής της ικανότητας σχετίζεται με τις σύγχρονες ανάγκες της παραγωγής: την αυξημένη ταχύτητα προσαρμογής της προσφοράς στην ζήτηση, την δημιουργία προϊόντων προσαρμοσμένων στα χαρακτηριστικά της ζήτησης, την μαζική

παραγωγή μικρών σειρών με χαμηλό κόστος, την εξάλειψη των νεκρών χρόνων της παραγωγής, την καλή ποιότητα κλπ. Παράλληλα, η ανάπτυξη της διανομής και της διαφήμισης σηματοδοτούν τα νέα δεδομένα δημιουργίας προστιθέμενης αξίας. Η ανάπτυξη των τμημάτων μάρκετινγκ, έρευνας και ανάπτυξης νέων προϊόντων, ποιοτικού ελέγχου, εμπορικών λειτουργιών της επιχείρησης, ενισχύουν ακόμη περισσότερο την παραγωγή προστιθέμενης αξίας.

Μια άλλη σημαντική αλλαγή στις παραγωγικές διαδικασίες, είναι η αυξανόμενη σημασία των μην υλικών στοιχείων της παραγωγής (γνώσεις, ικανότητα επεξεργασίας της πληροφορίας, γενική μόρφωση, ικανότητα πρόσβασης στην πληροφορία, επίλυση προβλημάτων και άλλες δεξιότητες του εργατικού δυναμικού). Τα στοιχεία αυτά, τείνουν να διαδραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο στην παραγωγική διαδικασία και στην δημιουργία προστιθέμενης αξίας.

Η ανάπτυξη του νέου παραγωγικού υποδείγματος επιφέρει την ανατροπή των παραδοσιακών μορφών οργάνωσης της εργασίας. Πολλοί συγγραφείς διατείνονται ότι οι παραδοσιακές μορφές οργάνωσης της εργασίας αποτελούν πλέον εμπόδιο στην σύγχρονη οικονομική δυναμική εξαιτίας της δυσκαμψίας που τις χαρακτηρίζει. Σε ότι αφορά την οργάνωση της παραγωγής πιο συγκεκριμένα, στα πλαίσια του παλαιού παραγωγικού υποδείγματος, που βασιζόταν στις αρχές της «επιστημονικής οργάνωσης της εργασίας» του Taylor και της μαζικής παραγωγής ομοιόμορφων προϊόντων (Aglietta 1976), οι εργασιακές διαδικασίες χαρακτηρίζονταν από ακραίο καταμερισμό της εργασίας και αυξημένη, πλην όμως δύσκαμπτη, εκμηχάνιση της παραγωγής γύρω από τις κινούμενες γραμμές συναρμολόγησης.

Για πολλούς λόγους που σχετίζονται με κοινωνικές εξελίξεις, το παλαιό παραγωγικό πρότυπο έφθασε στα όριά του στην Ελλάδα αμέσως με την μεταπολίτευση του 1975. Την παρακμή του παλαιού παραγωγικού υποδείγματος ακολούθησε, χάρη σε μια σειρά επώδυνων μετασχηματισμών, η ανάδυση ενός νέου παραγωγικού υποδείγματος, που βασίζεται στις νέες «ευέλικτες» παραγωγικές διαδικασίες, όπου με τον όρο της «ευελιξίας» εννοούμε την ικανότητα των παραγωγικών διαδικασιών να παράγουν (χάρη στις τεχνολογίες της πληροφορικής και της μικρο-ηλεκτρονικής, αλλά και χάρη σε οργανωτικές καινοτομίες), διαφοροποιημένα προϊόντα σε μικρές σειρές με ταυτόχρονες οικονομίες στην χρήση του παγίου κεφαλαίου. Οι αλλαγές αυτές οδηγούν, μεταξύ άλλων, στην ανάδειξη νέων οργανωτικών πρακτικών στην εσωτερική οργάνωση της επιχείρησης: υιοθέτηση διαδικασιών ελέγχου της ποιότητας και δημιουργία ποιοτικών κανόνων, προαγωγή των ικανοτήτων του εργατικού δυναμικού με την ανάπτυξη της πολυειδίκευσης των εργαζομένων και της πολύπλευρης ανάπτυξης των δεξιοτήτων τους, νέες, καινοτομικές μορφές οργάνωσης της εργασίας.

Οι αλλαγές αυτές εισάγονται στο παραγωγικό σύστημα διαμέσου των αυξημένων επενδύσεων σε μηχανολογικό εξοπλισμό, του οποίου η χρήση, σε συνδυασμό με τα

νέα χαρακτηριστικά της ζήτησης επισύρει αλλαγές στην οργάνωση της εργασίας, στις ειδικότητες και τα επαγγέλματα κλπ. Ως εκ τούτου, **η τεχνολογική πρόοδος** (η οποία στην εξίσωση που υπολογίσαμε εκφράζεται με δύο μεταβλητές: τις ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές της έντασης κεφαλαίου και του ΑΕΠ) **αποτελεί τον καταλύτη όλων των αλλαγών που προαναφέρθηκαν και που οδηγούν από το παλαιό παραγωγικό υπόδειγμα στο νέο υπόδειγμα της παραγωγικής ευελιξίας.**

Αυτή η μετάβαση, όμως, από το παλαιό στο νέο παραγωγικό σύστημα πραγματοποιείται σταδιακά, με την έννοια ότι οι επιπτώσεις από την εισαγωγή νέων τεχνολογιών διαμέσου αυξημένων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, κλιμακώνονται στον χρόνο, δεν είναι δηλαδή άμεσες αλλά επηρεάζουν την παραγωγικότητα, όχι μόνον του έτους κατά το οποίο γίνεται η επένδυση, αλλά και κατά τα επόμενα («καμπύλη εκμάθησης» των νέων τεχνολογιών). Ως εκ τούτου, οι επιπτώσεις στην απασχόληση από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας παράλληλα με την αύξηση της παραγωγής επεκτείνονται σε μια σειρά ετών, με αποτέλεσμα να υπάρχει σαφής επιβράδυνση στο επίπεδο της απασχόλησης μεσοπρόθεσμα. Επειδή όμως οι αυξήσεις της παραγωγικότητας από την εισαγωγή νέων τεχνολογιών βαίνουν μειούμενες με τον χρόνο (χαρακτηρίζονται δηλαδή από φθίνουσες αποδόσεις), οι αρνητικές επιπτώσεις στην απασχόληση αναμένεται και αυτές να απαλυνθούν.

ΜΕΡΟΣ 6

Περιφερειακή Ανάπτυξη και Απασχόληση

Περιφερειακή Ανάπτυξη και Απασχόληση

6.1. Εισαγωγή

Όταν τίθεται το ζήτημα της περιφερειακής ανάπτυξης για κάθε ιδιαίτερη περιφέρεια της χώρας, σημαίνει στις σημερινές συνθήκες ότι είναι αναγκαίο να απαντηθούν τα εξής ερωτήματα: ποια είναι η οικονομική στρατηγική για την περιφέρεια; ποιοί είναι οι παράγοντες εκείνοι που εμποδίζουν ή αναστέλλουν την υλοποίηση ενός αναπτυξιακού προσανατολισμού που είναι εφικτός; ποιες είναι οι αλλαγές πολιτικών και συμπεριφορών σε τοπικό επίπεδο που θα οδηγήσουν στην απελευθέρωση του αναπτυξιακού δυναμικού της κάθε περιφέρειας;

Ενώ κυριαρχεί στις κρατικές πολιτικές η **λογική του οριζόντιου εκσυγχρονισμού της οικονομίας**, και αναζητούνται τρόποι ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας ανεξαρτήτως των οικονομικών κλάδων όπου αναπτύσσεται, είναι όλο και περισσότερο ορατό ότι οι θετικές επιδόσεις των περιφερειακών οικονομιών συνδέονται κάθε φορά με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αφορούν την ιστορία και τους διαθέσιμους πόρους της τοπικής οικονομίας, και ειδικότερα το ανθρώπινο δυναμικό. Η εξέλιξη των περιφερειακών οικονομιών εγγράφεται σε μια συνέχεια την οποία πρέπει να αναγνωρίσουν, αλλά και να επηρεάσουν οι περιφερειακές πολιτικές.

Τα εμπόδια που συναντάει η χάραξη περιφερειακών αναπτυξιακών στρατηγικών, δεν οφείλονται μόνο στην οριζόντια λογική που διέπει τις σημαντικές αναπτυξιακές πολιτικές (όπως ο αναπτυξιακός νόμος), και την αδυναμία να αποκτήσουν εξειδικευμένη τοπική στόχευση οι εξίσου σημαντικές διαρθρωτικές πολιτικές που αφορούν το ανθρώπινο δυναμικό, ή την αναδιάρθρωση των δραστηριοτήτων στην αγροτική οικονομία. Τα εμπόδια αυτά οφείλονται και στην αδυναμία των περισσότερων τοπικών κοινωνιών να επιδιώξουν, μέσω των αντιπροσωπευτικών φορέων και οργανώσεών τους, την διαμόρφωση αναπτυξιακής στρατηγικής, την επιλογή των μέσων και εργαλείων αυτής της στρατηγικής και την λήψη των κατάλληλων αποφάσεων σε ότι αφορά τους αναγκαίους οικονομικούς πόρους.

Η αλλαγή που χρειάζεται να πραγματοποιηθεί σχετικά με την προσέγγιση των αναπτυξιακών πολιτικών είναι ότι πρέπει να περάσουν **από τη λογική της μεταφοράς πόρων στη λογική της προσφοράς γνώσης**. Στο επίπεδο καταρχήν των επιχειρήσεων, η διαδικασία του αναπροσανατολισμού των δραστηριοτήτων εξαρτάται σε καθοριστικό βαθμό από τη δυνατότητά τους να αντλήσουν νέα γνώση σε ότι αφορά τις αγορές και τα προϊόντα, την τεχνολογία και τις μεθόδους παραγωγής, αλλά και τις ανάγκες σε ανθρώπινο δυναμικό, για να υλοποιήσουν καινοτομίες. Η νέα αυτή γνώση όπως και το συγκεκριμένο περιεχόμενό της πρέπει να προσφερθεί και να παραχθεί μέσω διαδικασιών που αποφασίζονται και λειτουργούν σε μεγάλο βαθμό

συλλογικά. Όπως συλλογικά πρέπει να παράγεται η γνώση που επιτρέπει επιλογές στο επίπεδο της αναπτυξιακής στρατηγικής. Αλλά η δαπάνη για την εισαγωγή νέας γνώσης στην επιχειρηματική δραστηριότητα, και για την εισαγωγή καινοτομιών στην οικονομική δραστηριότητα της περιφέρειας, διαφέρει ριζικά από πολλές δαπάνες για την επιδότηση υπαρκτών δραστηριοτήτων: δεν επιδιώκει να συντηρήσει στάσιμες ή μη αποδοτικές δραστηριότητες, αλλά να διαμορφώσει νέες δραστηριότητες που θα παρουσιάζουν αυξημένους ρυθμούς ανάπτυξης και αυξημένη παραγωγικότητα.

6.2. Περιφερειακές οικονομίες, ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα και απασχόληση

Ο προβληματισμός σχετικά με τον προσανατολισμό της περιφερειακής ανάπτυξης, οδηγεί πολύ γρήγορα στο συμπέρασμα ότι οι κατευθύνσεις της οικονομικής ανάπτυξης που είναι ή μπορούν να είναι επιτυχημένες αφορούν κατά κύριο λόγο την αναπροσαρμογή στις νέες συνθήκες του διεθνούς ανταγωνισμού, των παραδοσιακών δραστηριοτήτων και κλάδων των περιφερειακών οικονομιών. Ενώ φαίνεται να έχει επικρατήσει ένας κοινός τύπος που βλέπει το μέλλον ως απαραίτητο και απροσδιόριστο προϊόν μιας "τεχνολογικής αναβάθμισης" της οικονομίας, μια πιο προσεκτική διερεύνηση των πραγματικών εξελίξεων και δυνατοτήτων οδηγεί σε άλλα συμπεράσματα. Κλάδοι δραστηριοτήτων που συνδέονται με την καλλιέργεια και μεταποίηση τροφίμων, ή με άλλους ιστορικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας, όπως η παραγωγή ενδυμάτων, κλάδοι υπηρεσιών που εντάσσονται στο σύνολο των δραστηριοτήτων του τουρισμού, συγκεντρώσεις δραστηριοτήτων που μπορεί να ονομαστούν αγροτουριστικά clusters, αλλά και οικονομικοί κλάδοι που με το ένα ή τον άλλο τρόπο συνδέονται με τους παραπάνω τομείς οικονομικών δραστηριοτήτων, συνθέτουν το πλαίσιο εντός του οποίου πραγματοποιείται με διάφορους τρόπους η ανανέωση του παραγωγικού ιστού των ελληνικών περιφερειών.

Η σημασία αυτού του προσανατολισμού δεν είναι κυρίως συνάρτηση της ύπαρξης των παραπάνω παραδοσιακών δραστηριοτήτων, αλλά του γεγονότος ότι στον τομέα της παραγωγής τροφίμων όπως και στον τομέα των τουριστικών υπηρεσιών, αλλά και σε άλλους κλάδους χαμηλής ή μεσαίας τεχνολογίας που υπάρχουν στην Ελλάδα, παρατηρείται μια ταχεία αύξηση της διεθνούς ζήτησης για νέα ποιοτικά και ακριβότερα προϊόντα και υπηρεσίες, τα οποία έχει σαφώς τη δυνατότητα να προσφέρει η ελληνική οικονομία. Και έχει ήδη φανεί ότι η διεθνής αυτή ζήτηση προσφέρει ευκαιρίες και σε δραστηριότητες που εξυπηρετούν την προσφορά αυτών των αναβαθμισμένων προϊόντων, που είναι επίσης δυνατό να εντοπιστούν με μεγάλη ακρίβεια. Είναι ήδη ορατό ότι η ανταπόκριση σε αυτή τη νέα ζήτηση μπορεί να επηρεάσει αισθητά την απασχόληση με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, αυξάνοντας την προστιθέμενη αξία των προϊόντων, διευρύνοντας την εποχικότητα και την

συμπληρωματικότητα των δραστηριοτήτων, μεταθέτοντας την επιχειρηματικότητα και την εργασία από το πρότυπο "επιδοτούμενη δραστηριότητα - φτηνή εργασία", προς το πρότυπο "ανταγωνιστική δραστηριότητα - ειδικευμένη εργασία".

Κινητήρια δύναμη της ανανέωσης των κλάδων της ελληνικής οικονομίας δεν είναι μόνο η διεθνής ζήτηση. Η αναδιάρθρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων, αλλά και η ίδια η μεγέθυνση του εγχωρίου προϊόντος αποτελούν κινητήριες δυνάμεις της εμφάνισης ή ενίσχυσης της ζήτησης για νέα προϊόντα στους τομείς των υπηρεσιών, αλλά και της παραγωγής προϊόντων μέσης και υψηλής τεχνολογίας. Η εμφάνιση και ανάπτυξη τέτοιων δραστηριοτήτων δείχνει ότι είναι δυνατό να διαμορφωθούν χάρη στην εσωτερική ζήτηση νέες δραστηριότητες, που στο σημερινό διεθνές περιβάλλον είναι ανταγωνιστικές και μπορούν στις περισσότερες περιπτώσεις να διεκδικήσουν μια θέση στις διεθνείς αγορές. Τις περισσότερες φορές αυτές οι νέες δραστηριότητες που διαμορφώνονται χάρη σε μια νέα εσωτερική ζήτηση, έχουν έντονα περιφερειακά χαρακτηριστικά. Οι προσπάθειες επομένως ανανέωσης της διάρθρωσης της οικονομίας, δεν πρέπει πλέον να στηριχθεί στις μάταιες ελπίδες για προσέλκυση νέων επενδύσεων μέσω οικονομικών κινήτρων, αλλά στην ενίσχυση των ανανεωτικών τάσεων που ήδη εντοπίζονται στις ελληνικές περιφέρειες και μπορούν να εντάξουν ακόμα και ξένες επενδύσεις, σε κάποια φάση ωρίμανσής τους.

Στις περιπτώσεις που πραγματοποιούνται μελέτες περιφερειακού ή τοπικού χαρακτήρα οδηγούμαστε πράγματι στα συμπεράσματα τα οποία μόλις αναφέρθηκαν. Η "Μελέτη προσανατολισμού των παρεμβάσεων για την απασχόληση στο Νομό Θεσσαλονίκης"²⁷ έδειξε ότι η ανανέωση του παραγωγικού ιστού πραγματοποιείται κατά κύριο λόγο σε παραδοσιακούς κλάδους, αλλά υπάρχουν και θεαματικές περιπτώσεις νέων κλάδων. Σημαντικότερα παραδείγματα παλαιών κλάδων είναι το ένδυμα και η πλεκτοβιομηχανία, τα τρόφιμα και ποτά, καθώς και οι μεταλλοκατασκευές, που αναζωογονήθηκαν λόγω των νέων τάσεων στη διεθνή ζήτηση, που αφορούν τόσο τις εξαγωγές όσο και τις εγχώριες πωλήσεις, και επίσης ο κλάδος της παραγωγής λογισμικού, που γεννήθηκε για να ανταποκριθεί στις ανάγκες τοπικών βιομηχανιών και εξελίχθηκε σε μια διεθνοποιημένη δραστηριότητα. Αυτή τάση δεν παρέσυρε στους παραδοσιακούς κλάδους όλο το υπάρχον δυναμικό. Στην ίδια μελέτη διαπιστώθηκε το φαινόμενο του έντονου δυϊσμού²⁸, που αφορά τόσο την αδυναμία των επιχειρήσεων να περάσουν σε μια νέα περίοδο ανάπτυξης, όσο και την αδυναμία των πολιτικών που υλοποιούνται σε περιφερειακό επίπεδο να θέσουν και να επωμιστούν τους κατάλληλους στόχους.

27 Μελέτη προσανατολισμού των παρεμβάσεων σε σχέση με την απασχόληση στο Νομό Θεσσαλονίκης, Φάση ΣΤ, Συμπεράσματα, 2001.

28 Λινάρδος-Ρυλιών Π., Για ένα νέο "υπόδειγμα" πολιτικής για την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση, Τετράδια του ΙΝΕ, Αύγουστος 2001.

Υπάρχουν περιπτώσεις τοπικών κλάδων που δείχνουν τις υπάρχουσες δυνατότητες, αλλά και τις ανάγκες για εξειδικευμένες περιφερειακές πολιτικές. Οι επιχειρήσεις μεταποίησης και κονσερβοποιίας ροδάκινου στο Νομό Ημαθίας, έχουν ακολουθήσει μια πορεία ριζικής ανανέωσης των προϊόντων, των τεχνολογιών και των οργανωτικών τους μεθόδων, ανταποκρινόμενες στις εξελίξεις της διεθνούς ζήτησης, προς την οποία είναι αποκλειστικά σχεδόν προσανατολισμένες αυτές οι επιχειρήσεις. Παρά το γεγονός ότι έχουν πραγματοποιήσει εντυπωσιακά βήματα, αναδεικνύεται μέσα από τη διερεύνηση των παραγόντων αυτής της δυναμικής²⁹, η ανάγκη για αποτελεσματικότερη υποστήριξη από δημόσιες υπηρεσίες (πολιτικές κατάρτισης), ερευνητικά ιδρύματα (νέα προϊόντα και νέες πρώτες ύλες) και δομές υποστήριξης του διεθνούς μάρκετινγκ.

Οι περιοχές καλλιέργειας της ελιάς και παραγωγής ελαιολάδου, όπως της Μεσσηνίας ή της Λέσβου, ανταποκρίνονται σε μικρό βαθμό στην αναμόρφωση της διεθνούς αγοράς ελαιολάδου, με την επικράτηση της πιστοποίησης και ως ένα βαθμό των βιολογικών καλλιεργειών, από την άλλη μεριά όμως κερδίζει έδαφος η άποψη ότι ο νέος αυτός προσανατολισμός είναι μονόδρομος για τέτοιες περιοχές. Η υιοθέτηση όμως αυτής της στρατηγικής απαιτεί να γίνουν ριζικές αλλαγές στις πολιτικές των περιφερειών, και να υποστηριχθεί μια νέου τύπου επιχειρηματική δραστηριότητα, των συνεταιρισμών κατά κύριο λόγο, με έμφαση στα ποιοτικά και πιστοποιημένα προϊόντα, και ένας αναπροσανατολισμός των διαθέσιμων πόρων από την επιδότηση της αυτοκατανάλωσης και της εξαγωγής προϊόντων χαμηλής προστιθέμενης αξίας, στην υποστήριξη της παραγωγής ανταγωνιστικών προϊόντων.

Τα παραδείγματα των περιφερειών της Ν.Αιγαίου και της Κρήτης, δείχνουν πώς η περιφερειακή ανάπτυξη μπορεί να βασιστεί σε υπαρκτές και σε μεγάλο βαθμό σε παραδοσιακές δραστηριότητες, χαράσσοντας μια νέα δυναμική. Η αναβάθμιση του τουρισμού στο Νότιο Αιγαίο, αλλά και η διαδικασία δημιουργίας ενός αγροτουριστικού cluster στην Κρήτη, ακολουθούν μια επιτυχημένη πορεία, που σύμφωνα με τις υπάρχουσες εκτιμήσεις οφείλεται κατά κύριο λόγο στη δυνατότητα των τοπικών κοινωνιών να αξιοποιήσουν καλύτερα τους διαθέσιμους πόρους³⁰ και να επιλέξουν έναν προσανατολισμό που συνδυάζει ήδη υπαρκτές δραστηριότητες και ανταπόκριση στις νέες αντιλήψεις για την ανταγωνιστικότητα.

Η ετήσια έκθεση 2003 του INE είχε διαπιστώσει στο κεφάλαιο για τις περιφερειακές ανισότητες ότι "η υψηλότερη παραγωγικότητα της εργασίας, η μεγαλύτερη συμμετοχή στην αγορά εργασίας και το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας, καθώς και το υψηλότερο ποσοστό των εργάσιμων ηλικιών στον συνολικό πληθυσμό, οδηγούν σε

29 Δινάρδος-Ρυλιόν Π., *Η αειφόρος ανάπτυξη στη μεταποίηση τροφίμων και οι ανάγκες σε ανθρώπινο δυναμικό, PRO DIALOGUE, 2004.*

30 Paraskevopoulos Chr., *Interpreting convergence in the European Union, 2001.*

υψηλότερο Ακαθάριστο Προϊόν ανά κάτοικο". Στο επίπεδο της κάθε περιφερειακής οικονομίας, τα μεγέθη αλλά και τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης συνδέονται πράγματι με τον οικονομικό δυναμισμό, με αποτέλεσμα ο προβληματισμός για την περιφερειακή ανάπτυξη να στρέφεται γύρω από τη δυνατότητα της οικονομίας να αξιοποιήσει το ανθρώπινο δυναμικό που διαθέτει.

Από την άλλη μεριά οι διαπιστώσεις της τρίτης έκθεσης συνοχής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οδηγούν στο γενικό συμπέρασμα ότι οι περιφέρειες της χώρας που δεν βρίσκονται κοντά στα μεγάλα οικονομικά κέντρα της Αττικής και της Κεντρικής Μακεδονίας, μπορεί να χωριστούν στις νησιωτικές περιφέρειες, που παρουσιάζουν μεγαλύτερη ομοιομορφία και μεγαλύτερο δυναμισμό, όπως η Κρήτη, το Νότιο Αιγαίο και τα Ιόνια Νησιά, και στις "βιομηχανικές" περιφέρειες όπως η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη και η Δυτική Ελλάδα, που είναι πολύ λιγότερο ομοιόμορφες από την άποψη των δραστηριοτήτων τους και εμφανίζουν αισθητά μικρότερες επιδόσεις, τόσο από την άποψη του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ την περίοδο 1995-2001, όσο και από την άποψη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ το 2001. Μπορούμε επομένως να υποθέσουμε ότι οι περιφέρειες που έχουν συγκροτηθεί ως τουριστικά ή αγροτουριστικά clusters, εμφανίζουν για αυτό το λόγο μεγαλύτερο δυναμισμό, σε σύγκριση με περιφέρειες που δεν έχουν κατορθώσει να δώσουν στην οικονομική τους δραστηριότητα ένα αναγνωρίσιμο χαρακτήρα.

Παρόλο που είναι συνηθισμένη η εικόνα της περιορισμένης αξιοποίησης του διαθέσιμου ανθρώπινου δυναμικού, τόσο από την ποσοτική όσο και από την ποιοτική άποψη, δεν εμφανίζεται κατά κανόνα η υποαπασχόληση σε περιφερειακό επίπεδο ως ένα φαινόμενο μιας στρατιάς ανέργων. Πρόκειται πολύ περισσότερο για φαινόμενα εποχικής απασχόλησης, συμπληρωματικών απασχολήσεων σε ευκαιριακές δραστηριότητες, ή σε δραστηριότητες της παραοικονομίας, και για φαινόμενα μη αξιοποίησης υπαρκτών προσόντων ή εμπειρίας. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στην περιφέρεια του Νοτίου Αιγαίου συνυπάρχει το πίο χαμηλό ποσοστό απασχόλησης στον αγροτικό τομέα -7,1% - με το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας - 14,5% - διπλάσιο σχεδόν από αυτό της Κρήτης. Ένας μικρότερος συμπληρωματικός ρόλος του αγροτικού τομέα οδηγεί σε μεγαλύτερη ένταση στην αγορά εργασίας και σε αυξημένη ζήτηση για θέσεις εργασίας, ενώ η τοπική οικονομία εμφανίζει έναν αμαμφοβήτητο δυναμισμό. Η αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού δεν είναι καλύτερη στις άλλες περιφέρειες, αλλά η υποαπασχόληση συγκαλύπτεται από συμπληρωματικότητες που αναστέλουν την καταγραφή της ζήτησης θέσεων εργασίας.

Στο συμπέρασμα ότι υπάρχει ανθρώπινο δυναμικό με υψηλό επίπεδο σπουδών το οποίο δεν αξιοποιείται οδηγεί και η συσχέτιση των οικονομικών επιδόσεων των περιφερειών με το μορφωτικό επίπεδο του ανθρώπινου δυναμικού. Η περιφέρεια του Ν.Αιγαίου με 71,2% της απασχόλησης στις υπηρεσίες έχει το δεύτερο μικρότερο ποσοστό υψηλού

μορφωτικού επιπέδου των ηλικιών 25 με 64 ετών. Στην Κρήτη το ποσοστό αυτό είναι πολύ υψηλό - 15,5%, ενώ οι υπηρεσίες απορροφούν μόνο το 50,4% της απασχόλησης.

6.3. Οι ανεπάρκειες των αναπτυξιακών πολιτικών

Η σοβαρή υστέρηση που εμφανίζει η διαμόρφωση περιφερειακών στρατηγικών, ενώ υπάρχουν ορατές δυνατότητες ανάπτυξης ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, έχει σχέση με την αποδεδειγμένη αδυναμία της εθνικής αναπτυξιακής πολιτικής να αξιοποιήσει τέτοιες δυνατότητες.

- Ενώ έχει πολλές φορές επισημανθεί ότι αποτελεί σοβαρό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για τον ελληνικό τουρισμό, η ιστορία και ο πολιτισμός, διατηρήθηκε ένας προσανατολισμός της τουριστικής πολιτικής που ευνοεί εκ των πραγμάτων τον καλοκαιρινό τουρισμό και αφέθηκαν μεγάλα ιστορικά αστικά κέντρα και περιοχές, έξω από την στρατηγική που εφαρμόστηκε για τον κλάδο αυτό.
- Δεν αξιοποιήθηκε επαρκώς η δυνατότητα διάχυσης της ανάπτυξης σημαντικών κλάδων, στους προμηθευτές τους. Ενώ μια τέτοια διάχυση παρατηρήθηκε ως κάποιιο βαθμό στον κλάδο των τηλεπικοινωνιών, το ίδιο δεν συνέβη με συστηματικό τρόπο στον κλάδο παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος.
- Δεν αξιοποιήθηκε η ταχεία ανάπτυξη κατά την τελευταία δεκαπενταετία της εσωτερικής και διεθνούς ελληνικής ακτοπλοΐας για την αναβάθμιση του ελληνικού κλάδου των ναυπηγείων και όλων των δραστηριοτήτων που συνδέονται με την προστιθέμενη αξία των κατασκευών αυτών.
- Παρά το γεγονός ότι ο κλάδος του ενδύματος συνεχίζει να αποτελεί από την άποψη της απασχόλησης ένα κορυφαίο μεταποιητικό κλάδο, και παραμένει ένας πλεονασματικός κλάδος σε επίπεδο διεθνών συναλλαγών, δεν υποστηρίχθηκαν επαρκώς οι δυνατότητες να αναβαθμιστεί σε ότι αφορά τον σχεδιασμό, τον παραγωγικό εξοπλισμό και το ανθρώπινο δυναμικό.
- Στον κλάδο των τροφίμων, παρά την ανάπτυξη μεγάλων επιχειρήσεων στον τομέα της μεταποίησης και των υπηρεσιών, και παρά το ξεκίνημα της ανάπτυξης ποιοτικών παραγωγών, υπάρχει σημαντική υστέρηση σε ότι αφορά την αναδιάρθρωση και τον εκσυγχρονισμό του αγροτικού τομέα, η οποία οφείλεται στην αδυναμία ανάπτυξης συνδυασμένων πολιτικών σε κλαδικό ή τοπικό επίπεδο.
- Δεν υλοποιήθηκαν με συστηματικό τρόπο ολοκληρωμένες πολιτικές στήριξης της ζήτησης για να υποστηριχθούν νέοι δυναμικοί κλάδοι. Θα ήταν δυνατό να υποστηριχθεί πιο αποτελεσματικά η επέκταση της χρήσης της πληροφορικής στον επιχειρηματικό τομέα, τόσο στην μεταποιητική δραστηριότητα όσο και στις υπηρεσίες, που ενδιαφέρει τον νέο κλάδο παραγωγής λογισμικού.

- Η προοπτική της αναβάθμισης ενός διυλιστηρίου με στόχο την αύξηση της απασχόλησης και τη σημαντική υποκατάσταση εισαγωγών στον κλάδο των πετρελαιοειδών, δεν στηρίχθηκε αποτελεσματικά σε ότι αφορά τα περιβαλλοντικά ζητήματα που προέκυψαν, τα οποία απαιτούσαν μια ενεργό κρατική παρέμβαση σε ότι αφορά την προστασία της ποιότητας του περιβάλλοντος.

Τα προβλήματα που θα έπρεπε να αντιμετωπίσουν μεμονωμένα ή συνδυασμένα, οι πολιτικές που επηρεάζουν την αναπτυξιακή διαδικασία, έχουν σε αρκετές περιπτώσεις επισημανθεί και αναλυθεί:

- Στη βαριά χημική βιομηχανία, έχει διαπιστωθεί³¹ ότι δεν υπάρχει ένας μηχανισμός αντιστοίχισης των νέων αναγκών σε ειδικότητες, κυρίως στο επίπεδο των μεσαίων στελεχών της παραγωγής και της συντήρησης, με το εκπαιδευτικό σύστημα και το σύστημα κατάρτισης, και ότι οι ανασταλτικοί παράγοντες, είναι η υποτονική δραστηριότητα των θεσμών που αποτυπώνουν τις μεταβολές στην αγορά εργασίας, όπως και των ίδιων των αρμόδιων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, αλλά και η επιμονή των επιχειρήσεων του κλάδου να αντιμετωπίζουν αυτά τα ζητήματα στο επίπεδο της μεμονωμένης επιχείρησης.
- Στον κλάδο του ενδύματος είχε εδώ και αρκετά χρόνια επισημανθεί ότι είναι αναγκαία μια γενική αλλαγή αντιμετώπισης της στρατηγικής αυτού του σημαντικού κλάδου³², με την απομάκρυνσή του από το "πλεονέκτημα" της φτηνής εργασίας και την επίτευξη του πλεονεκτήματος του ποιοτικού και επώνυμου προϊόντος.
- Στον κλάδο των μεταλλοκατασκευών, η χρηματοδότηση της δημιουργίας ενός δικτύου επιχειρήσεων από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Βιομηχανίας, βρέθηκε αντιμετώπιση³³ με την άρνηση των επιχειρήσεων που συμμετείχαν να επωμιστούν συστηματικά το φυσικό αντικείμενο του έργου.
- Σε περιπτώσεις τοπικών παραγωγών και μεταποίησης γεωργικών προϊόντων, όπως στην περίπτωση της παραγωγής ελαιολάδου στη Μεσσηνία³⁴, ενός προϊόντος που διαθέτει ένα σαφές συγκριτικό πλεονέκτημα, το πέρασμα από την εξαγωγή χωρίς τυποποίηση του μεγαλύτερου μέρους του ελαιολάδου, στην παραγωγή επώνυμων ή βιολογικών προϊόντων συναντάει εμπόδια που αφορούν

31 Φωτεινοπούλου Κάτια και Λινάρδος-Ρυλιόν Π., στο *Τεχνολογία, οργάνωση της εργασίας και σχηματισμός των ειδικοτήτων*, ΙΝΕ ΓΣΕΕ 2003.

32 Λαμπριανίδης Λόης κ.α., *Ένδυση-Δράμα- Καβάλα*, Υπουργείο Ανάπτυξης, 1997.

33 Γεωργαντά Ζωή, «Εκθεση αξιολόγησης δικτύου μεταλλοκατασκευών Κοζάνης και Βόλου», Υπουργείο Ανάπτυξης, Αθήνα 2001.

34 Λινάρδος-Ρυλιόν Π., *Η αειφόρος ανάπτυξη στη μεταποίηση τροφίμων και οι ανάγκες σε ανθρώπινο δυναμικό*, *Pro Dialogue*, 2004.

τα επίπεδα των θεσμών που θα έπρεπε να στηρίζουν μια τέτοια εξέλιξη, τις πολιτικές που θα έπρεπε να τις μεθοδεύουν και τις τοπικές συνεργασίες που θα έπρεπε να ζητούν και να διαχειρίζονται αυτή την εξέλιξη.

- Τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας που αντιμετωπίζει η τουριστική δραστηριότητα στην Ελλάδα, αφορούν κατά κύριο λόγο την ποιότητα του προϊόντος και την εποχικότητα, την υπερβολική σύνδεση της δραστηριότητας αυτής με τις καλοκαιρινές διακοπές. Οι σχετικές μελέτες δείχνουν ότι υπάρχουν σοβαρές ελλείψεις στην επεξεργασία στόχων και στη συνεργασία θεσμών και φορέων, ιδιαίτερα στους τομείς του ανθρώπινου δυναμικού³⁵, του εκσυγχρονισμού των μικρών επιχειρήσεων και της διαμόρφωσης του περιβάλλοντος και της υποδομής³⁶ σε τοπικό επίπεδο και στο επίπεδο ιδιαίτερα των ιστορικών αστικών κέντρων.

Τα αίτια της πολύ περιορισμένης αξιοποίησης δυνατοτήτων και πλεονεκτημάτων των περιφερειακών οικονομιών από τις αναπτυξιακές πολιτικές, μπορεί να εξεταστούν από διαφορετικές πλευρές. **Διαμορφώθηκε καταρχήν και ισχυροποιήθηκε το δόγμα των "οριζόντιων πολιτικών", σε αντίθεση με τις κλαδικές πολιτικές**, που εμφανίστηκε ως μια προσέγγιση που θα απελευθερώσει την επιχειρηματική πρωτοβουλία από τις κρατικές πολιτικές και θα ενισχύσει την εφευρετικότητα των επιχειρηματιών. **Κατέληξε όμως να αποδυναμώσει όλα τα εργαλεία της αναπτυξιακής πολιτικής**, εμποδίζοντας την εξειδίκευσή τους, αλλά κατόρθωσε επίσης να συντηρήσει το σύστημα των πελατειακών σχέσεων κράτους και επιχειρηματιών και να συμβάλει επομένως στη συντήρηση της αναποτελεσματικής λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών, της λειτουργίας της κρατικής διοίκησης ως πεδίο ανταγωνισμού των επιχειρηματιών και όχι ως πεδίο υλοποίησης συλλογικών στρατηγικών.

Κατά τα τελευταία χρόνια έχει αναδειχθεί ως παράγοντας που εμποδίζει την υλοποίηση αναπτυξιακών στρατηγικών στην περιφέρεια, το αδύναμο κοινωνικό κεφάλαιο, την αδυναμία να υπάρχουν "χαρακτηριστικά της κοινωνικής οργάνωσης, όπως η εμπιστοσύνη, οι κανόνες και τα δίκτυα, που μπορεί να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα της κοινωνίας διευκολύνοντας τις συντονισμένες δράσεις".³⁷ Στην ως τώρα **προσέγγιση του ρόλου του κοινωνικού κεφαλαίου στην Ελλάδα** έχει συγκεντρωθεί κυρίως η προσοχή στο κατά πόσο ευνοήθηκε η δημιουργία νέων θεσμών (institution-building) στο πλαίσιο του εξευρωπαϊσμού των θεσμών και λειτουργιών που προωθούν την περιφερειακή ανάπτυξη, τον «προωθούμενο από τα Διαρθρωτικά Ταμεία (Structural Funds-induced)» μετασχηματισμό της θεσμικής υποδομής

35 Σπυροπούλου Θ., στο *Τεχνολογία, οργάνωση της εργασίας και σχηματισμός των ειδικοτήτων*, ΙΝΕ ΓΣΕΕ 2003.

36 Τσάρτας Π., *Τουριστική ανάπτυξη, Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, 2000.

37 Putnam R., *Making democracy work*, 1993.

τόσο στο εθνικό όσο και στο περιφερειακό επίπεδο της διακυβέρνησης της Ελλάδας³⁸. Και έχει επισημανθεί **ότι αυτή η διαδικασία υπονομεύεται από την ύπαρξη μιας συγκεντρωτικής κρατικής δομής και μιας ασθενούς κοινωνίας των πολιτών, που έτσι κι αλλιώς υπονομεύει την ανάπτυξη συλλογικών δράσεων.**

Η καινοτομία στο επίπεδο των θεσμών και η δημιουργία δικτύων και διαδικασιών εκμάθησης³⁹ που ταυτίστηκαν με τον εξευρωπαϊσμό, συνέχισαν να συναντούν, όπως διαπιστώνεται, εμπόδια όπως η συγκεντρωτική διαχείριση από το κράτος των ζητημάτων της περιφερειακής πολιτικής, η διαχειριστική προσέγγιση των ζητημάτων περιφερειακής πολιτικής, αλλά και η ισχύς των πελατειακών σχέσεων, που ανανεώθηκε μέσω της ανάπτυξης του τοπικού "κορπορατισμού". Το αποτέλεσμα είναι ότι η "εκμάθηση και η προσαρμογή από την πλευρά των θεσμών είναι μια αργή αποσπασματική και τεμαχισμένη διαδικασία με αιχμές και πτώσεις, με καινοτόμα βήματα και υποχωρήσεις".⁴⁰

Η προσέγγιση αυτή, παραβλέπει όμως έναν άλλο παράγοντα: τον ενεργό ρόλο κυρίαρχων αντιλήψεων και πρακτικών σε σχέση με τη λειτουργία του επιχειρηματικού τομέα της οικονομίας, μέρος του οποίου αντιστέκεται στη διαμόρφωση στρατηγικών και μεθόδων διοίκησης και οργάνωσης που μπορούν να οδηγήσουν στην νέα επιχειρηματικότητα, την οποία χρειάζεται η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Μια νέα επιχειρηματικότητα που χρειάζεται, τόσο ένα εκσυγχρονισμένο θεσμικό πλαίσιο, όσο και ένα κοινωνικό κεφάλαιο ικανό να διαμορφώσει τις προϋποθέσεις στις οποίες μπορούν να παίξουν κυρίαρχο ρόλο οι νέου τύπου επιχειρήσεις.

Η προβληματική γύρω από την εξέλιξη στον ελληνικό χώρο του κυρίαρχου προτύπου επιχείρησης, είναι καθοριστικής σημασίας, επειδή θέτει τα ζητήματα της ένταξης του ελληνικού επιχειρηματικού κόσμου στον διεθνή χώρο, της πραγματικής και όχι λεκτικής αναβάθμισης της θέσης της μισθωτής εργασίας στην οικονομία, και της επίδρασης που μπορεί να έχει αυτό το πρότυπο στον τρόπο λειτουργίας των ίδιων των θεσμών που διαχειρίζονται την εθνική ή περιφερειακή αναπτυξιακή πολιτική. Μερικές εσφαλμένες αλλά διαδεδομένες αντιλήψεις έχουν εμποδίσει την ανάπτυξη αυτού του προβληματισμού. Καταρχήν η αντίληψη ότι η εξασφάλιση της κερδοφορίας του επιχειρηματικού τομέα, που ενισχύθηκε για ένα διάστημα από την εκτίναξη του χρηματιστηρίου, μπορεί να αποτελέσει το βασικό παράγοντα εκσυγχρονισμού της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Αλλά και η αντίληψη ότι αποστιασιοποίηση των επιχειρήσεων από τα θεσμικά ζητήματα, και τα ζητήματα της αναπτυξιακής πολιτικής μπορεί να αποτελέσει έναν παράγοντα εκσυγχρονιστικό για το σύνολο των οικονομικών λειτουργιών.

38 Getimis P., Paraskevopoulos Chr., *Europeanisation of regional policy and institution building in Greece*, 2002, p. 5.

39 το ίδιο σ. 7.

40 το ίδιο σ. 10.

Η σύνδεση του ζητήματος του κοινωνικού κεφαλαίου με τα χαρακτηριστικά του νέου προτύπου επιχείρησης, οδηγεί αργά ή γρήγορα στο συμπέρασμα ότι αναζητείται ένα νέο σύστημα λειτουργίας του οικονομικού συστήματος, που ξεπερνάει το φορντιστικό ή διευθυντικό πρότυπο. Δεν αρκεί πράγματι η διαπίστωση ότι υπάρχουν προβλήματα λειτουργίας του κράτους και συμπεριφοράς της κοινωνίας των πολιτών, διότι πρέπει να ληφθούν επίσης υπόψιν οι κοινωνικές συμπεριφορές και οι σχέσεις των κοινωνικών ομάδων, σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Και ο βαθμός στον οποίο αυτές οι συμπεριφορές μπορούν να δημιουργήσουν νέους θεσμούς και νέες μορφές συνεργασίας, κοινωνικών φορέων, θεσμών και κρατικών υπηρεσιών.

Η διαθέσιμη βιβλιογραφία σχετικά με το κοινωνικό κεφάλαιο στην Ελλάδα, εντάσσεται στην προβληματική των σχέσεων κράτους και κοινωνίας των πολιτών, αναδεικνύοντας αφενός προβλήματα διακυβέρνησης και από την άλλη προβλήματα οργάνωσης της κοινωνίας των πολιτών. Εντάσσεται δηλαδή σε μια προσέγγιση που δεν εξετάζει το συνολικό καθεστώς λειτουργίας της οικονομίας στο οποίο έχει κινηθεί και κινείται η επιχειρηματικότητα. Φαίνεται να παραβλέπει ότι παρά τις διεθνείς εξελίξεις σε αυτό τον τομέα, η άσκηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας στην Ελλάδα παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό, ακόμη και κατά την περίοδο μετά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο, προσκολλημένη στον «ιδιοκτησιακό καπιταλισμό», αδυνατώντας καταρχήν να κάνει το βήμα προς την υιοθέτηση του «διευθυντικού καπιταλισμού» και των κρατικών και κοινωνικών λειτουργιών που συνεπαγόταν, και συναντώντας σήμερα σοβαρές δυσκολίες σε ότι αφορά το πέρασμα στην εποχή του «συλλογικού καπιταλισμού»⁴¹, ο οποίος συνεπάγεται και τη δυνατότητα αξιοποίησης του κοινωνικού κεφαλαίου προς την κατεύθυνση της καινοτομίας, της ανταγωνιστικότητας και της απασχόλησης.

Όπως έχει διαπιστωθεί σε όλες τις κοινωνίες που πέρασαν στην αρχή του 20ου αιώνα από την ιδιοκτησιακή στη διευθυντική (managerial) περίοδο των δυτικών οικονομιών, πρόκειται για μια δύσκολη και οδυνηρή διαδικασία η οποία δεν απαιτεί μόνο αλλαγή της προσέγγισης των επιχειρήσεων σχετικά με τη διοίκηση και οργάνωση της παραγωγής και της εργασίας, αλλά πρέπει να συνοδεύεται από τη δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου που ευνοεί την ανάπτυξη αυτού του νέου προτύπου, ειδικότερα στον τομέα της προσφοράς ειδικευμένης εργασίας. Αυτό που χαρακτηρίζει ακόμα την ελληνική κοινωνία ως σύνολο, **είναι μια αποδεδειγμένη και ευρύτατα διαδεδομένη αδυναμία** - τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο τομέα - **να σκεφτεί τα ζητήματα της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών από την πλευρά της αποτελεσματικής διοίκησης και οργάνωσης, και είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι παρά την διαθεσιμότητα πόρων δεν έχει δημιουργηθεί ένα αποτελεσματικό**

⁴¹ Lazonick W., *Η οργάνωση των επιχειρήσεων και ο μύθος της οικονομίας της αγοράς*, 2001.

θεσμικό πλαίσιο το οποίο να προσφέρει τις ειδικότητες που αντιστοιχούν στις ανάγκες των τεχνολογικών και οργανωτικών εξελίξεων.

Το πρότυπο λειτουργίας της ελληνικής οικονομίας δεν έχει ιστορικά βασιστεί σε ένα ενιαίο κοινωνικό συμβόλαιο, αλλά σε μεμονωμένα συμβόλαια του κρατικού μηχανισμού με κοινωνικές τάξεις ή ομάδες, που αποτέλεσε τον κύριο μηχανισμό αναπαραγωγής αυτών των τάξεων. Αντί για την ένταξη στη διεθνή αγορά με την παρακολούθηση των τεχνολογικών και οργανωτικών εξελίξεων, αναζητείται ακόμα η επίτευξη μονοπωλιακών ή ολιγοπωλιακών καταστάσεων που αποτελούν μορφές κρατικής συνδρομής. Το αποτέλεσμα είναι ότι η τάξη των μισθωτών στον επιχειρηματικό τομέα, είναι η μόνη τάξη που βρίσκεται εκτός αυτής της κατανομής, και καλείται σε διάφορες συγκυρίες να πληρώσει το κόστος μιας ανορθολογικής και δαπανηρής οργάνωσης και λειτουργίας της οικονομίας. Πρέπει να αναρωτηθούμε μήπως η νομιμοποίηση του οικονομικού συστήματος, πραγματοποιείται ακόμη σε μεγάλο βαθμό διαμέσου της διανομής του εισοδήματος και όχι διαμέσου της πραγματοποίησης ενός κοινωνικού συμβολαίου που αφορά το παραγωγικό πρότυπο.

Η διαιώνιση αυτής της αδυναμίας πραγματοποίησης του περάσματος από τον ιδιοκτησιακό στον διευθυντικό καπιταλισμό, σε συνθήκες ταχείας μεγέθυνσης της οικονομικής δραστηριότητας και του βιοτικού επιπέδου βρίσκεται στη ρίζα πολλών προβλημάτων που όσο περισσότερο διογκώνονται τόσο γίνεται δύσκολο να επιλυθούν. Κατά την προσέγγιση που παραμένει δυστυχώς ισχυρή, αν όχι κυρίαρχη, η εργασία παραμένει ένα κόστος το οποίο πρέπει από μόνο του να συγκρατηθεί, ενώ μόνο κατ' εξαίρεση παρεμβαίνει ο κόσμος των επιχειρήσεων σχετικά με τη ρύθμιση της προσφοράς ειδικοτήτων. Η διοίκηση και οργάνωση των επιχειρήσεων παραμένει ένα πεδίο που για τις μικρές επιχειρήσεις είναι εγκλωβισμένο στο στενό ορίζοντα των γνώσεων του ιδιοκτήτη, ενώ στις μεγάλες ιδιωτικές και δημόσιες επιχειρήσεις καλύπτει τις αδυναμίες της με διάφορες εκδοχές μονοπωλιακών ή ολιγοπωλιακών θέσεων στην αγορά. Στον τομέα των κρατικών υπηρεσιών η διοίκηση και οργάνωση παραμένει ένας άγνωστος τομέας προβληματισμού, αλλά και στον ιδιωτικό τομέα πολλοί τομείς υπηρεσιών ανθούν, όχι μόνο επωφελούμενοι από την ανεπάρκεια των δημοσίων υπηρεσιών, αλλά και επαναλαμβάνοντας σε πολλές περιπτώσεις παρωχημένες μεθόδους διοίκησης και οργάνωσης, κυρίως όταν το επιτρέπει η διάρθρωση της αγοράς.

Το κοινωνικό κεφάλαιο έχει αναδειχθεί σε έννοια κλειδί για να γίνουν κατανοητά τα νέα στοιχεία του πλαισίου στο οποίο μπορούν να αναπτυχθούν οι νέες επιχειρήσεις, αυτές που μπορούν να δώσουν μια αποφασιστική ώθηση στην παραγωγικότητα της οικονομίας και επομένως στην ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση. Έχει διαπιστωθεί ότι πραγματοποιήθηκε διεθνώς ένα πέρασμα από το πρότυπο της μοναχικής επιχείρησης που προσλαμβάνει ανώνυμους εργάτες και βοηθάται από τις

πολιτικές και τις υπηρεσίες ενός απρόσωπου κράτους, στο πρότυπο μιας μικρότερης κατά κανόνα επιχείρησης που ενεργοποιεί τις σχέσεις της διοίκησης με το προσωπικό το οποίο αξιοποιεί περισσότερες γνώσεις και περισσότερες δεξιότητες, που βασίζεται σε συνεργασίες, τυπικές ή άτυπες, με πολλές άλλες επιχειρήσεις, και που αξιοποιεί επίσης μορφές συνεργασίας μεταξύ συλλογικών και δημόσιων φορέων σε κρατικό ή περιφερειακό επίπεδο. **Το κοινωνικό κεφάλαιο εντάσσεται επομένως σε ένα κεφάλαιο θεσμών, ένα κεφάλαιο γνώσεων και ένα κεφάλαιο κοινωνικών συμπεριφορών.** Η ύπαρξή του κρίθηκε αναγκαία για να ξεπεραστεί το φορντιστικό στάδιο ανάπτυξης, και κρίθηκε απαραίτητη για να αναπτυχθούν παραγωγικές δραστηριότητες οι οποίες βασίζονται πλέον στην ένταση γνώσης, και ακόμα περισσότερο σε "μανθάνουσες" οργανώσεις και επιχειρήσεις.

Η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου συνδέθηκε επίσης με την μετατόπιση του κέντρου βάρους των αναπτυξιακών πολιτικών από το εθνικό στο περιφερειακό και το τοπικό. Αυτή η μετατόπιση οφείλεται στη διαπίστωση ότι η ανάπτυξη δραστηριοτήτων εντάσεως γνώσης και καινοτομίας απαιτεί συλλογικές διεργασίες οι οποίες μπορούν καλύτερα να αναπτυχθούν και να αποδώσουν σε συνθήκες όπου οι άμεσες κοινωνικές σχέσεις αποτελούν την προνομιακή οδό παραγωγής και αξιοποίησης τόσο των κωδικοποιημένων όσο και των άδηλων γνώσεων. Πρόκειται όμως και για μια μετατόπιση που σημαίνει επίσης ότι οι δραστηριότητες έντασης γνώσης μπορούν να αναπτυχθούν σε κάποιο βαθμό ανεξαρτήτως τοπικών χαρακτηριστικών, μέσω μιας διαδικασίας διαμόρφωσης νέων ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων.

6.4. Για τη διαμόρφωση περιφερειακών αναπτυξιακών στρατηγικών

Η διερεύνηση του πεδίου ανάπτυξης στην Ελλάδα νέων ανταγωνιστικών επιχειρήσεων και επιχειρήσεων που στον ένα ή τον άλλο βαθμό βασίζονται σε νέα και ανανεωνόμενη γνώση, έχει οδηγήσει στην ανακάλυψη μιας αντιφατικής κατάστασης. Από τη μία μεριά επιβεβαιώνεται ότι είναι δυνατή η δημιουργία και ανάπτυξη επιχειρήσεων νέου τύπου που είναι εντάσεως γνώσης και καινοτομίας, που είναι ανταγωνιστικές με διεθνή κριτήρια και που αξιοποιούν ανθρώπινο δυναμικό με αναβαθμισμένες τις γνώσεις και τις ευθύνες του⁴². Από την άλλη όμως αυτές οι επιχειρήσεις έχουν ακολουθήσει μοναχικές διαδρομές, και έχουν αναπτυχθεί σε πείσμα των αδυναμιών που παρατηρούνται σχετικά με τις κρατικές πολιτικές, ή το κοινωνικό κεφάλαιο της περιοχής. Πολύ γρήγορα όμως διαπιστώνεται ότι αυτές οι αδυναμίες οδηγούν στην εξάντληση των λίγων αλλά υπαρκτών αποθεμάτων κοινωνικού κεφαλαίου και ειδικότερα των δυνατοτήτων απασχόλησης ανθρώπινου

⁴² Μελέτη προσανατολισμού των παρεμβάσεων σε σχέση με την απασχόληση στο Νομό Θεσσαλονίκης, Φάση ΣΤ, Συμπεράσματα, 2001.

δυναμικού με τις κατάλληλες ειδικότητες και δεξιότητες, και ένα σημαντικό μέρος των υπαρκτών επιχειρήσεων αλλά και του διαθέσιμου ανθρώπινου δυναμικού, δεν εντάσσονται σε μια διευρυμένη διαδικασία δημιουργίας και ανάπτυξης επιχειρήσεων νέου τύπου και αποφασιστικής βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας και της απασχόλησης.

Αυτό που χαρακτηρίζει τις νέου τύπου επιχειρήσεις είναι μια διαδικασία εκμάθησης και αξιοποίησης νέας γνώσης, η οποία πραγματοποιείται σε διαφορετικά ταυτοχρόνως επίπεδα. Έχουν καταρχήν τη δυνατότητα να παρακολουθούν την αγορά των προϊόντων τους και τις καινοτομικές διαδικασίες στον διεθνή χώρο και να παίρνουν πρωτοβουλίες με βάση αυτή τη γνώση. Αυτή η δυνατότητα είναι κατά κανόνα το αποτέλεσμα ιδιαίτερων δυνατοτήτων ή εξαιρετικών περιπτώσεων και όχι προσπαθειών που έχουν έναν συλλογικό χαρακτήρα. Οι επιχειρήσεις αυτές κατορθώνουν να βρουν στην αγορά εργασίας την κρίσιμη μάζα εκπαιδευμένων και έμπειρων στελεχών και τεχνικών, που χρειάζονται, χωρίς αυτό να σημαίνει όμως ότι το εκπαιδευτικό σύστημα έχει πάρει υπόψη του τις ανάγκες του συγκεκριμένου κλάδου κατά την σημερινή περίοδο. Επίσης έχουν αξιοποιήσει πόρους των κρατικών πολιτικών που επιδοτούν επενδύσεις ή κόστος εργασίας, παρά το γεγονός ότι οι επιδοτήσεις αυτές συνεχίζουν να είναι ενταγμένες σε μια λογική μείωσης του επενδυτικού ή του λειτουργικού κόστους και όχι προσφοράς νέας γνώσης. Έχουν τέλος κατορθώσει να ενσωματώσουν νέα τεχνολογία, και νέες μεθόδους οργάνωσης και ελέγχου της ποιότητας, βασισμένες σχεδόν αποκλειστικά στο κεφάλαιο γνώσεων των στελεχών και των εργαζομένων τους, χωρίς συστηματική εξωτερική στήριξη, με μόνη εξαίρεση τους φορείς πιστοποίησης.

Το γεγονός όμως ότι η πλειοψηφία των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, αλλά και μερικών μεγάλων, δεν μπορεί να εμπλακεί σε συνεχείς διαδικασίες απορρόφησης και αξιοποίησης νέας γνώσης, κάνει ώστε να αναπαράγεται το πρότυπο της επιχείρησης που επιδιώκει να είναι ανταγωνιστική με κριτήριο το κόστος παραγωγής, αδυνατώντας να εμπλακεί σε καινοτομικές διαδικασίες και αδυνατώντας να υιοθετήσει τις απαιτούμενες νέες μορφές διοίκησης και οργάνωσης. Όσο κι αν αυτό φαίνεται εκ πρώτης όψεως παράδοξο, **η συνύπαρξη αυτών των δύο κατηγοριών επιχειρήσεων**, αναπαράγει μια εξατομικευμένη προσέγγιση της επιχειρηματικότητας από την πλευρά του επιχειρηματικού κόσμου, που δεν ευνοεί την μετεξέλιξη των κρατικών πολιτικών στήριξης της επιχειρηματικότητας από τη λογική της επιδότησης ενός κόστους, στη λογική της προσφοράς νέας γνώσης. Αυτή η ιδιότυπη συνύπαρξη, φαίνεται να έχει επίσης εμποδίζει την ανάπτυξη στο δημόσιο χώρο μιας συζήτησης για τα νέα χαρακτηριστικά της ελληνικής επιχείρησης, καθώς και την αξιολόγηση της λειτουργίας του νέου και εντυπωσιακού θεσμικού πλαισίου που έχει δημιουργηθεί διαμέσου των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων των διαδοχικών Προγραμμάτων Περιφερειακής Ανάπτυξης που χρηματοδοτούνται από τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης.

Ενώ δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι, όπως προκύπτει από μια μακροοικονομική ανάλυση, η δημιουργία αυτών των νέων θεσμών συνδυάστηκε σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας με ένα υπαρκτό στην κοινωνία κοινωνικό κεφάλαιο⁴³ και οδήγησε σε θετικά οικονομικά αποτελέσματα, τα εμπειρικά δεδομένα που προέρχονται από ειδικές περιοχές και κλάδους δραστηριότητας, δείχνουν ότι **συνεχίζει να υπάρχει στις ελληνικές περιφέρειες ένα σοβαρό έλλειμμα, τόσο στο επίπεδο των θεσμών, όσο και στο επίπεδο ορισμένων χαρακτηριστικών του κοινωνικού κεφαλαίου** που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση ενός νέου επιχειρηματικού τοπίου. Σχετικά με τις χώρες οι οποίες έχουν καθυστερήσει να ενταχθούν στη διεθνοποιημένη οικονομία, έχει επισημανθεί⁴⁴ ότι υπάρχει και ένα ζήτημα δημιουργίας των θεσμών εκείνων που παίζουν καθοριστικό ρόλο σε μια μανθάνουσα οικονομία. Η κατάληξη αυτής της διαπίστωσης είναι ότι "οι πολιτικές που επιδιώκουν να δημιουργήσουν ή να υποστηρίξουν μια μανθάνουσα οικονομία πρέπει να περιλαμβάνουν τη σχέση ανάμεσα σε δημόσιους και τυπικούς θεσμούς, και συμβάσεις και σχέσεις που είναι ούτε πλήρως δημόσιες, ούτε πλήρως τυπικές". Η αξιολόγηση επομένως της λειτουργίας των θεσμών που έχουν δημιουργηθεί στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής περιφερειακής πολιτικής, και ο αναπροσανατολισμός τους για την ένταξη της δραστηριότητάς τους σε μανθάνουσες τοπικές ή κλαδικές συνεργασίες, είναι ένα κεντρικό πολιτικό ζήτημα σε ότι αφορά την ανταγωνιστικότητα.

Ο αναπροσανατολισμός της οικονομικής δραστηριότητας προς την κατεύθυνση της μανθάνουσας οικονομίας, απαιτεί επομένως να υπάρξει συνεργασία κρατικών υπηρεσιών και κοινωνικών φορέων, στο πλαίσιο σχέσεων και συμβάσεων που συγκροτούνται με την αξιοποίηση ενός κοινωνικού κεφαλαίου συλλογικών συμπεριφορών και σχέσεων συνεργασίας. Τα εμπόδια που συναντάει μια τέτοια μετεξέλιξη της συμπεριφοράς θεσμών και κοινωνίας, δεν οφείλονται μόνο στη διατήρηση των αδυναμιών της διοίκησης από τη μια μεριά και της κοινωνίας των πολιτών από την άλλη. Χρειάζεται να αναγνωριστεί ότι έχει διαμορφωθεί **μια ενεργός συμμαχία που διαπερνά την κοινωνία και τον κρατικό μηχανισμό**, η οποία με τη συμπεριφορά και τον πολιτικό της ρόλο, κατορθώνει να επιβάλει τη στασιμότητα των λειτουργιών στον κράτος και την κοινωνία, αλλά και την απουσία της αξιολόγησης των πολιτικών που ασκούνται θεωρητικά και πρακτικά. Οι τοπικές γραφειοκρατίες που έχουν ενισχυθεί από τους ευρωπαϊκούς πόρους χωρίς να αλλάξουν συμπεριφορά, τα νέα επαγγέλματα που έχουν δημιουργηθεί σε νέους θεσμούς, οι οποίοι χρηματοδοτούνται αμέσως ή εμμέσως χωρίς όμως να μπορούν να επιδείξουν ουσιαστικό έργο προς την κατεύθυνση του "εξευρωπαϊσμού" του θεσμικού πλαισίου, συμμαχούν

43 Paraskevopoulos Chr., *Interpreting convergence in the European Union*, 2001.

44 Storper M., *Latecomers in the global economy*, 1998.

με διαδεδομένες συμπεριφορές στον επιχειρηματικό κόσμο που για τους λόγους οι οποίοι αναφέρθηκαν αντιστέκονται στην ανάπτυξη πολιτικών με συλλογικά χαρακτηριστικά, και επιδιώκουν τη διατήρηση της κρατικής πολιτικής και της λειτουργίας των νέων θεσμών στη λογική της στήριξης των μεμονωμένων επιχειρήσεων και υποστήριξης αυτής της έννοιας της επιχειρηματικότητας.

6.5. Συμπεράσματα

Η προσέγγιση του ζητήματος της περιφερειακής ανάπτυξης απαιτεί επομένως ορισμένες σοβαρές αλλαγές σε σχέση με την ως τώρα πρακτική. Η επεξεργασία και η υιοθέτηση με πολιτικούς όρους από τις τοπικές αρχές και αντιπροσωπευτικούς φορείς, μιας περιφερειακής αναπτυξιακής στρατηγικής αποτελεί μια προϋπόθεση για τον καθορισμό των μακροπρόθεσμων στόχων της ανάπτυξης, αλλά και των εξειδικευμένων στόχων των διαφόρων πολιτικών. Κάθε περιφέρεια έχει τις δικές της δυνατότητες, μπορεί να οικοδομήσει τα δικά της ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα. Χρειάζεται επομένως να πάρει μια μορφή η κοινή πολιτική βούληση σε ότι αφορά την αναπτυξιακή στρατηγική, αλλά χρειάζεται συγχρόνως να θεμελιωθούν οι κατευθύνσεις και οι επιμέρους στόχοι, όπως χρειάζεται να αξιολογούνται οι επιλογές και οι πολιτικές που επιδιώκουν να τις υλοποιήσουν, μέσω της εμπλοκής ενός μελετητικού φορέα της περιφέρειας.

Για τη χάραξη μιας στρατηγικής δεν αρκεί όμως να υιοθετηθούν κλαδικόι στόχοι και να κατανεμηθούν πόροι σε ενισχύσεις επιχειρήσεων, εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού και υποδομές. Για να περάσουν οι δραστηριότητες της περιφέρειας από τη στασιμότητα στην υιοθέτηση μιας νέου τύπου επιχειρηματικότητας, πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα να τους προσφερθούν νέες γνώσεις στους εξής τομείς:

- Νέα γνώση σχετικά με τις δυνατότητες των αγορών και σχετικά με τις δυνατότητες διαμόρφωσης νέων προϊόντων,
- Εξειδικευμένες γνώσεις για τη χρήση νέας τεχνολογίας,

Εξειδικευμένες γνώσεις για τις μεθόδους οργάνωσης των επιχειρήσεων και ειδικότερα την πιστοποίηση της ποιότητας των προϊόντων,

- Νέες γνώσεις του ανθρώπινου δυναμικού.

Η προσφορά αυτών των νέων γνώσεων σε περιφερειακό επίπεδο πρέπει να αποτελεί μέρος του περιφερειακού προγραμματισμού, αν και μπορεί να υπάρχουν διαφορετικές δυνατότητες επίλυσης του προβλήματος. Σε ότι αφορά την εξέλιξη των αγορών και την έρευνα γύρω από τα προϊόντα είναι δύσκολο να μην υπάρξουν εξειδικευμένες δομές, από τη στιγμή κυρίως που έχουμε να κάνουμε με μικρές ή μεσαίες επιχειρήσεις που δεν μπορούν να αναλάβουν τέτοιες δραστηριότητες. Επίσης η προσφορά νέων γνώσεων στο ανθρώπινο δυναμικό αφορά τις δραστηριότητες των

περιφερειακών υπηρεσιών απασχόλησης και εντάσσεται στο πλαίσιο των πολιτικών απασχόλησης που υλοποιούνται στην περιφέρεια. Οι γνώσεις που αφορούν την τεχνολογία και τις οργανωτικές μεθόδους, μπορεί να είναι διαθέσιμες σε φορείς και αναπτυξιακές εταιρίες της περιφέρειας, ή ακόμα και σε ιδιωτικές εταιρίες.

Στο πλαίσιο μιας αναπτυξιακής στρατηγικής υπάρχει η ανάγκη της συνεργασίας μεταξύ υπηρεσιών, φορέων και ειδικών πρωτοβουλιών που μπορεί να εμφανιστούν σε τοπικό επίπεδο. Πρόκειται για την προσπάθεια οικοδόμησης ενός κοινωνικού κεφαλαίου με βάση τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών και τις ανάγκες των περιφερειακών οικονομιών. **Η οικοδόμηση μιας νέας συλλογικότητας** σε σχέση με τις ανάγκες αυτές, απαιτεί πολύ σημαντικές αλλαγές στους τρόπους λειτουργίας των υπηρεσιών και των φορέων. Χρειάζεται να περάσουν από τη διαχείριση μεμονωμένων αιτημάτων επιχειρηματιών για "προγράμματα", στη διαχείριση στόχων και πολιτικών, να ενοποιήσουν τις δαπάνες τους και να προγραμματίζουν ενιαία τις τρέχουσες και τις επιδοτούμενες δραστηριότητες, και χρειάζεται, τέλος, στο πλαίσιο της αξιολόγησης των αποτελεσμάτων της στρατηγικής, να αξιολογούνται και οι δραστηριότητες των μεμονωμένων υπηρεσιών και φορέων.

Μέρος 7

Ανεργία και πληθωρισμός

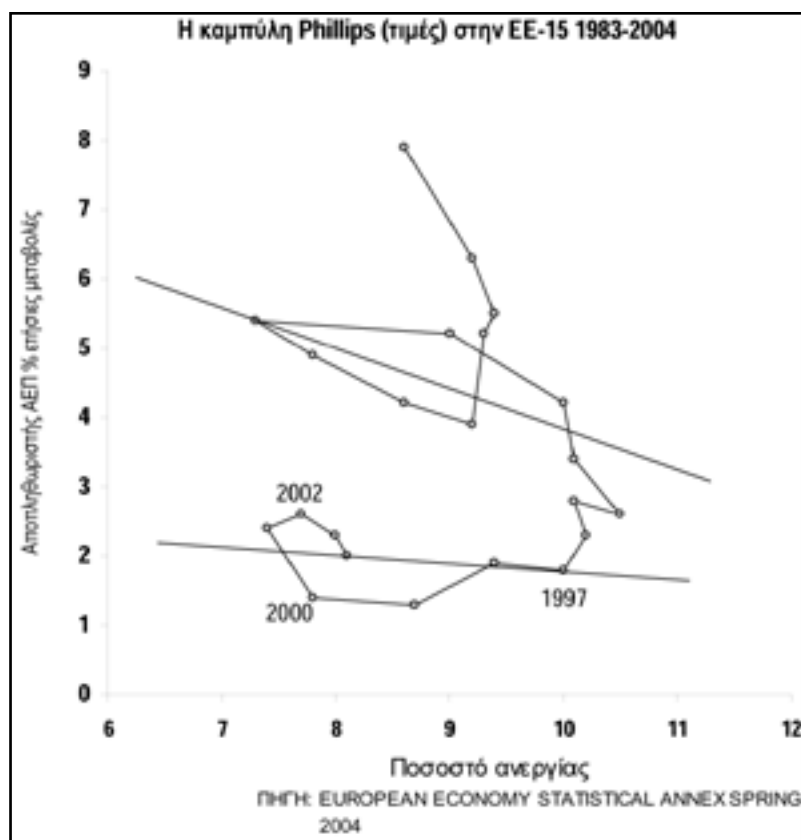
Ανεργία και πληθωρισμός

Η καμπύλη Phillips, δηλαδή η σχέση μεταξύ του πληθωρισμού και του ποσοστού ανεργίας υπήρξε επί σειρά ετών μια αμφιλεγόμενη σχέση, τόσο για την μακροοικονομική θεωρία, όσο και για την οικονομική πολιτική. Εντούτοις, κατά το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1990, στις ΗΠΑ, και πιο πρόσφατα σε μια σειρά ευρωπαϊκών χωρών, η καμπύλη Phillips προσέκλυσε το ενδιαφέρον περισσότερων ερευνητών, επειδή παρατηρήθηκε ότι το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε χωρίς να υπάρξει αναζωπύρωση του πληθωρισμού. Ως εκ τούτου επανήλθε και το ενδιαφέρον για την κατάσταση μιας εξίσωσης που συσχετίζει τις αυξήσεις, είτε των ονομαστικών μισθών, είτε των τιμών, αφενός με τις παρελθούσες ή προσδοκώμενες μεταβολές του δείκτη τιμών καταναλωτή, αφετέρου δε, με το ποσοστό ανεργίας ή τις μεταβολές του. Από τις εργασίες που πραγματοποιήθηκαν κατά τα πρώτα έτη της δεκαετίας του 2000, προέκυψαν νέες μορφές της «παραδοσιακής» καμπύλης του Phillips, μεταξύ των οποίων αναφέρεται η νέα κεϋνσιανή καμπύλη Phillips ως η πλέον γνωστή (Mankiw 2001, Akerlof, Dickens & Perry 2000, Ball & Moffitt 2001, Mankiw & Ball 2004). Σύμφωνα με αυτό το θεωρητικό ρεύμα, όταν οι επιχειρήσεις βελτιστοποιούν τα κέρδη τους μέσα σε συνθήκες σχετικά ισχυρής θέσης στην αγορά των προϊόντων, και επίσης, αντιμετωπίζουν αύξηση του κόστους κατά την αλλαγή των τιμών τους, τότε προκύπτει μια σχέση των ονομαστικών μισθών και του ποσοστού ανεργίας που μοιάζει σημαντικά με αντίστοιχες σχέσεις οι οποίες είχαν διατυπωθεί παλιότερα (από τον ίδιο τον Phillips 1958, και αργότερα από τους Friedman 1967 και Phelps 1967). Επιπλέον, πρόσφατες εμπειρικές εργασίες έχουν δείξει ότι ως εργαλείο πρόβλεψης η καμπύλη Phillips (επαυξημένη για να λαμβάνει υπόψη της τις προσδοκίες) αποδίδει σχετικά ακριβείς εκτιμήσεις του μελλοντικού πληθωρισμού (Stock and Watson 1999). Τις εργασίες αυτές ενθάρρυνε το γεγονός ότι στις ΗΠΑ, κατά το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του '90, υπήρξαν μεγάλες αυξήσεις του ΑΕΠ που συνοδεύονταν από χαμηλό πληθωρισμό.

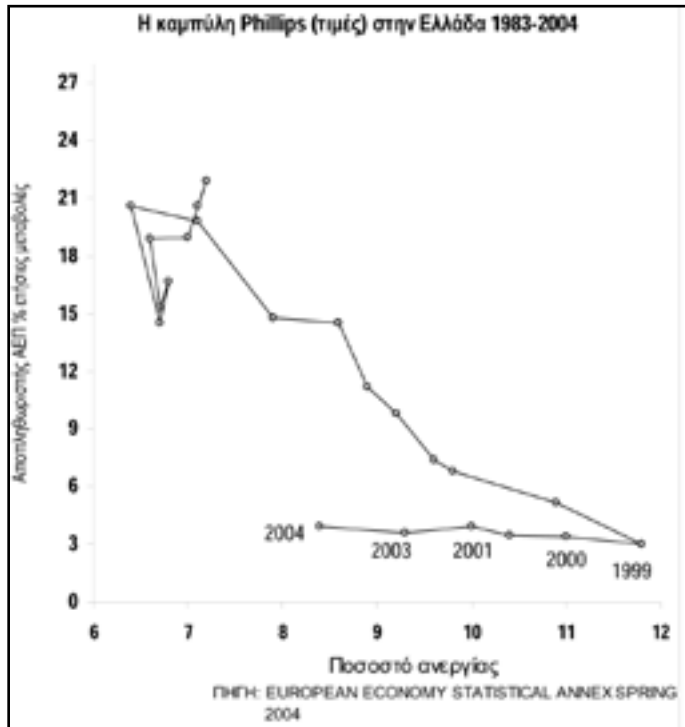
Από την περιγραφική ανάλυση των στοιχείων του πληθωρισμού και της ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, προκύπτει ότι η ευρωπαϊκή οικονομία πιθανότατα ακολουθεί, κατά την τελευταία επταετία (1998- 2004), μια καμπύλη Phillips διαφορετική από την αντίστοιχη των ετών 1983-1997. Πιο συγκεκριμένα, η καμπύλη φαίνεται ότι έχει μετατοπισθεί, και επιπλέον ότι έχει αλλάξει κλίση. Αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι **η οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει τεθεί πλέον σε μια πορεία χαμηλού πληθωρισμού και χαμηλών πληθωριστικών προσδοκιών**. Από το 1998, η καμπύλη Phillips έχει καταστεί σχεδόν οριζόντια (δηλαδή η ελαστικότητα των τιμών έναντι των μεταβολών του ποσοστού ανεργίας έχει μειωθεί εξαιρετικά), και αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι **το ποσοστό ανεργίας μπορεί να μειωθεί περαιτέρω χωρίς να υπάρξει μεγάλη αύξηση του πληθωρισμού**.

Οι ίδιες διαπιστώσεις ισχύουν και για την περίπτωση της Ελλάδας, και μάλιστα με πολύ μεγαλύτερη σαφήνεια. Από το 1999, ενώ ο πληθωρισμός διατηρείται περίπου σταθερός στα ίδια επίπεδα (Διάγραμμα 89.), το ποσοστό ανεργίας μειώνεται. Ως εκ τούτου, είναι βάσιμος ο ισχυρισμός ότι **το ποσοστό ανεργίας μπορεί στο εξής να μειωθεί στην Ελλάδα με αντίτιμο μια μικρή ή ακόμη και μηδενική αύξηση στον πληθωρισμό.**

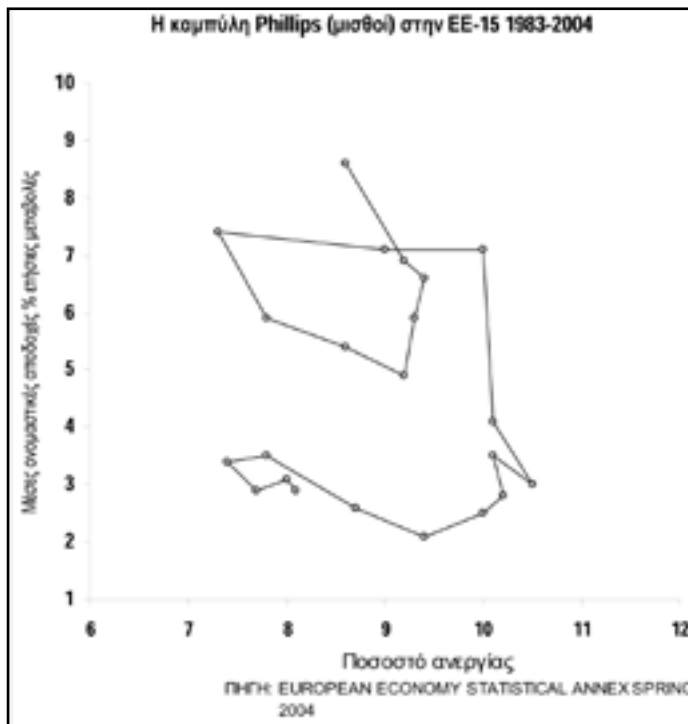
Διάγραμμα 88

Διάγραμμα 89

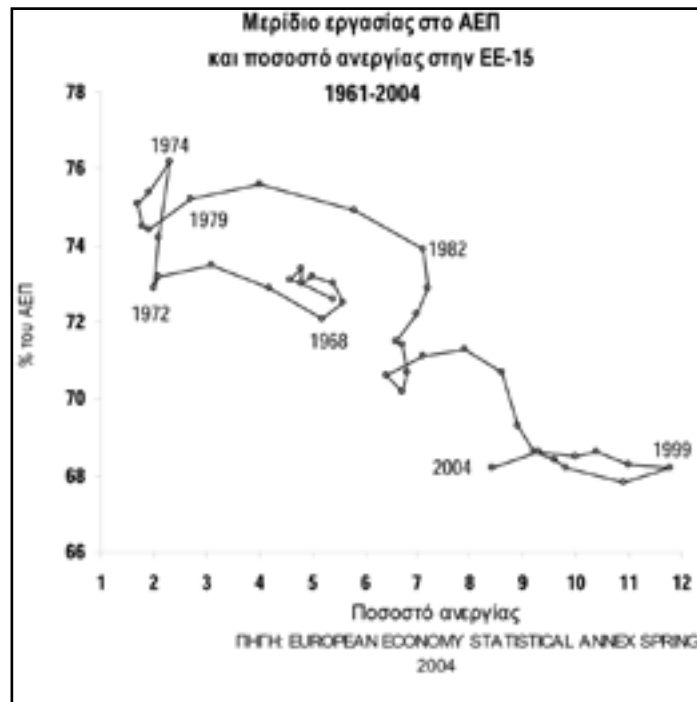
Διάγραμμα 90

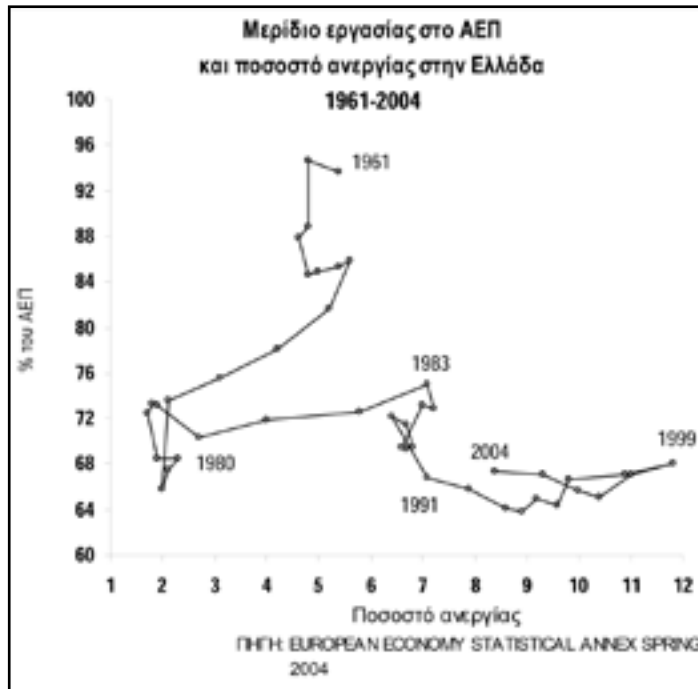
Διάγραμμα 91

Διάγραμμα 92

Διάγραμμα 93

Πολύ συχνά η καμπύλη Phillips νοείται ως η σχέση μεταξύ των μεταβολών του ποσοστού ανεργίας και των μεταβολών των ονομαστικών αποδοχών των μισθωτών (με αυτήν την μορφή εξάλλου την είχε διατυπώσει για πρώτη φορά ο Phillips). Στα Διαγράμματα 90 και 91, φαίνονται οι σχετικές καμπύλες για την ΕΕ-15 και την Ελλάδα.

Στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η καμπύλη δείχνει, και πάλι, να μετατοπίζεται προς τα κάτω από το έτος 1997. Αυτή η μετατόπιση, που υποδεικνύει την δυνατότητα να μειωθεί η ανεργία χωρίς μεγάλες αυξήσεις των ονομαστικών αμοιβών των μισθωτών, οφείλεται πιθανότατα στο γεγονός ότι οι ατομικές και οι συλλογικές διαπραγματεύσεις των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης πραγματοποιούνται πλέον μέσα σε συνθήκες χαμηλού πληθωρισμού. Σύμφωνα με τους Blanchard & Fitoussi (1998), η ελαστικότητα των ονομαστικών μισθών στις μεταβολές του ποσοστού ανεργίας μειώνεται σε συνθήκες χαμηλού πληθωρισμού. Οι συγγραφείς, κατά πάσα πιθανότητα ακολουθώντας μια σημαντική δημοσίευση των Akerlof, Dickens and Perry (1996), διατείνονται ότι η ευαισθησία των μισθών στις αλλαγές του ποσοστού ανεργίας φθίνει καθώς ο πληθωρισμός μειώνεται. Με άλλα λόγια, καθώς ο πληθωρισμός μειώνεται, η καμπύλη Phillips τείνει να καταστεί οριζόντια, ακριβώς όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Ελλάδας (Διάγραμμα 91) από το έτος 1999. Σε αυτήν την περίπτωση, το ποσοστό ανεργίας έχει πολύ μικρή επίπτωση στις αυξήσεις των ονομαστικών

μισθών. Ο λόγος για τον οποίο συμβαίνει αυτό, είναι ότι οι εργαζόμενοι δεν είναι πρόθυμοι να δεχθούν μια μείωση των ονομαστικών τους μισθών π.χ. -1%, όταν πληθωρισμός ανέρχεται σε 2% (δηλαδή δεν είναι πρόθυμοι να αποδεχθούν μια μείωση των πραγματικών αποδοχών τους κατά -3%), ενώ δέχθηκαν συχνά στο παρελθόν αυξήσεις π.χ. +17%, με τον ίδιο συσχετισμό διαπραγματευτικών δυνάμεων (με το ίδιο ποσοστό ανεργίας) όταν ο πληθωρισμός ήταν 20% (δηλαδή και πάλι μείωση των πραγματικών αποδοχών κατά -3%). Επομένως, **όταν ο πληθωρισμός είναι χαμηλός, οι εργαζόμενοι προβάλλουν πολύ μεγαλύτερη αντίσταση σε μια μείωση των μισθών.**

Ο λόγος για τον οποίο οι εργαζόμενοι αντιστέκονται στις μειώσεις των ονομαστικών μισθών όταν ο πληθωρισμός είναι χαμηλός, ενώ αποδέχονται ευκολότερα μια μείωση του πραγματικού μισθού όταν ο πληθωρισμός είναι υψηλός, ανάγεται πιθανότατα στο γεγονός ότι στις περιόδους ταχείας αύξησης των τιμών ασκείται πολύ μεγάλη ψυχολογική και ιδεολογική πίεση από τις εργοδοτικές οργανώσεις, τις κυβερνήσεις, τα ΜΜΕ και τους άλλους «διαμορφωτές γνώμης» επί των εργαζομένων και επί των συνδικαλιστικών τους οργανώσεων, ώστε να δεχθούν μια μείωση των πραγματικών μισθών, με το επιχείρημα ότι οι υψηλές αυξήσεις των ονομαστικών μισθών αποτελούν την αιτία (και μάλιστα την μοναδική) των αυξήσεων του πληθωρισμού. Η επίπτωση αυτής της διαφορετικής αντίστασης που προβάλλουν οι εργαζόμενοι στην μείωση ή την συγκράτηση των πραγματικών τους αποδοχών ανάλογα με το ύψος του πληθωρισμού, είναι η μικρότερη ή μεγαλύτερη κλίση της καμπύλης Phillips.

Άλλος παράγοντας που ενδεχομένως έχει επηρεάσει την θέση της καμπύλης Phillips, σε συνδυασμό με τα όσα προαναφέρθηκαν, είναι οι χαμηλές προσδοκίες που διαμορφώνονται πλέον σε σχέση με τον πληθωρισμό. Αυτές οι προσδοκίες ενδέχεται να είναι το αποτέλεσμα της αξιοπιστίας της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής στην ζώνη του ευρώ, μιας αξιοπιστίας που έχει εδραιωθεί είτε χάρη στην ίδρυση της ευρωπαϊκής κεντρικής τράπεζας και στην εμμονή με την οποία επιδιώκει την διατήρηση του πληθωρισμού σε χαμηλά επίπεδα, είτε χάρη στην πίστη που επιδεικνύουν οι κυβερνήσεις των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ασκούμενη οικονομική πολιτική, η οποία αποδίδει πρωτεύουσα σημασία στην διατήρηση της σταθερότητας των τιμών. Αυτό το περιβάλλον, είναι πιθανόν να έχει δημιουργήσει στις επιχειρήσεις και στους εργαζόμενους την πεποίθηση ότι ο πληθωρισμός θα διατηρηθεί επί μακρόν σε χαμηλά επίπεδα, έτσι ώστε τόσο στις συλλογικές διαπραγματεύσεις, όσο και στην τιμολογιακή πολιτική των επιχειρήσεων, οι αυξήσεις (των ονομαστικών μισθών και των τιμών αντίστοιχα) να είναι μετριοπαθείς. Ο Pissarides (2002) διατείνεται ότι οι αλλαγές στην σχέση μισθών-ανεργίας στην Βρετανία αντανακλούν τις αλλαγές στην νομισματική πολιτική και στον τρόπο με τον οποίο αυτή μείωσε τις προσδοκίες σχετικά με τον πληθωρισμό.

Αυτές οι αλλαγές στην μορφή και την θέση της καμπύλης Phillips σχετίζονται, σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές, με διαρθρωτικές αλλαγές. Διότι, εάν η ανεργία είναι κυρίως διαρθρωτική, τότε οι προσπάθειες για μείωση του ποσοστού ανεργίας κάτω από ένα κρίσιμο επίπεδο (το NAWRU) αυξάνοντας την συνολική ζήτηση, θα οδηγήσουν γρήγορα σε αυξανόμενο πληθωρισμό. Σε αυτήν την περίπτωση η καμπύλη θα έπρεπε να παρουσιάζει μεγάλη κλίση. Εάν, όμως, η ανεργία μειώνεται χωρίς να αυξάνεται ο πληθωρισμός, τότε, αυτό σημαίνει ότι έχουν αρθεί ή έχουν υποχωρήσει οι διαρθρωτικοί παράγοντες που προηγουμένως δεν επέτρεπαν την μείωση της ανεργίας. Σε αυτήν την περίπτωση η «νέα καμπύλη Phillips» περιγράφει μεταβολές του NAWRU. Ο Sargent (2002) σημειώνει ότι η οριζόντια μορφή της Phillips μπορεί να αποδοθεί και στο γεγονός ότι οι εργαζόμενοι προτιμούν πλέον μια μείωση της ανεργίας έναντι των μεγάλων αυξήσεων των μισθών.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η εξέλιξη του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ σε σχέση με τις μεταβολές του ποσοστού ανεργίας. Η σχέση αυτή φαίνεται στα Διαγράμματα 93 και 93 για τα έτη 1961 έως 2004, για την Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 χωρών και για την Ελλάδα αντίστοιχα.

Σε αμφότερες τις περιπτώσεις, το μερίδιο της εργασίας παρέμεινε σταθερό παρά την μείωση του ποσοστού ανεργίας. Ωστόσο, μια τέτοια μείωση, επειδή οδηγεί σε μια ενίσχυση της διαπραγματευτικής θέσης των εργαζομένων, θεωρώντας όλες τις άλλες συνθήκες σταθερές, θα έπρεπε να είχε προκαλέσει μια αύξηση του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ. Παρ' όλα αυτά, το μερίδιο της εργασίας διατηρήθηκε σταθερό μεταξύ των ετών 1998 και 2004 στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, και μεταξύ των ετών 1999 και 2002 στην Ελλάδα. Στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνολικά, αυτή η εξέλιξη υποδηλώνει μια υποχώρηση των απαιτήσεων της εργασίας επί του προϊόντος, η οποία σχετίζεται προφανώς με ιστορικούς λόγους. Στην περίπτωση της Ελλάδας, όπου υπήρξαν σημαντικές αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας και των πραγματικών μισθών, η εν λόγω υποχώρηση των απαιτήσεων του κόσμου της εργασίας (1999-2002) εκφράστηκε με μια υποχώρηση της προσφοράς εργασίας (μια μείωση του εργατικού δυναμικού που οδήγησε σε μείωση και του ποσοστού ανεργίας) και όχι με μια υποχώρηση των απαιτήσεων των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων.

Κατά την τελευταία διετία, 2003-2004, ωστόσο, το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ παρουσίασε στην Ελλάδα ελαφρά αύξηση. Αυτή η εξέλιξη υποδηλώνει ότι ανακόπηκε η υποχώρηση των απαιτήσεων των εργαζομένων επί του ΑΕΠ, παρόλο που αυτό δεν οδήγησε σε κάποια θεαματική άνοδο του μεριδίου του προϊόντος το οποίο ιδιοποιούνται. Το γεγονός ότι συνεχίστηκε η πτώση του ποσοστού ανεργίας παρά το γεγονός ότι ανακόπηκε η υποχώρηση των απαιτήσεων της εργασίας επί του προϊόντος σημαίνει ότι υπήρξε υποχώρηση των αντίστοιχων απαιτήσεων των

επιχειρήσεων, οι οποίες αναγκάστηκαν να μειώσουν τα περιθώρια κέρδους και όχι την απασχόληση (βλ. και την ανάλυση της ανταγωνιστικότητας τιμής στο Μέρος 3, Διάγραμμα 52). Σε αυτή την υποχώρηση των απαιτήσεων των επιχειρήσεων θα μπορούσε να αποδοθεί, έστω ως ένα βαθμό, η επαναφορά στην δημόσια συζήτηση, από την Τράπεζα της Ελλάδος και άλλους «διαμορφωτές της κοινής γνώμης», των ισχυρισμών περί «αδικαιολόγητα υψηλού» κόστους εργασίας στην Ελλάδα, το οποίο κατά τους ίδιους ισχυρισμούς μειώνει την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων,

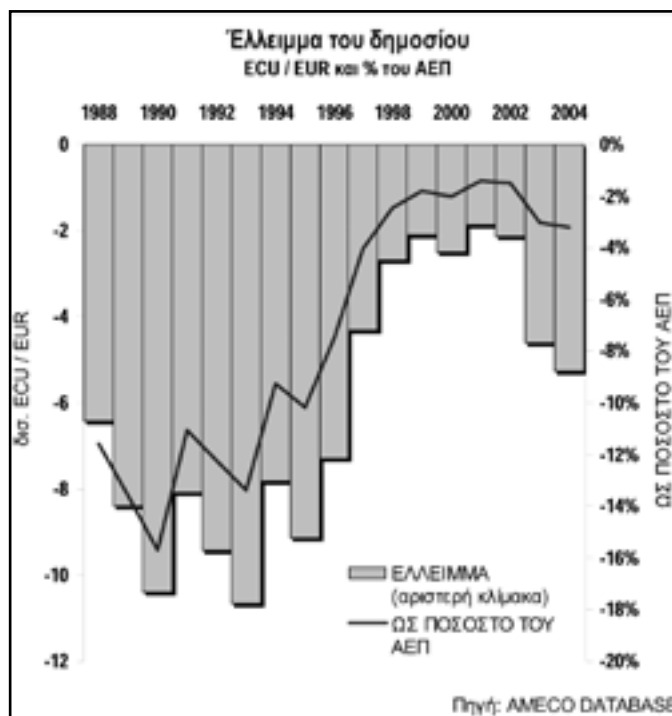
Σε ότι αφορά παλαιότερες περιόδους, όπως φαίνεται στα Διαγράμματα 92 και 93, τόσο στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και στην περίπτωση της Ελλάδας, η αύξηση του ποσοστού ανεργίας στην διάρκεια των δεκαετιών του 1980 και του 1990 οδήγησε σε μείωση του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ από το επίπεδο του 75% στο 68% στην ΕΕ-15 (έτος έναρξης το 1980) και από το επίπεδο του 72% στο 66% περίπου στην Ελλάδα (με έτος έναρξης το 1983). Μια αύξηση του ποσοστού ανεργίας, όπως ήταν αναμενόμενο οδήγησε σε μια μείωση των απαιτήσεων της εργασίας, και σε μια αύξηση των απαιτήσεων των επιχειρήσεων, επί του προϊόντος, όπως ήταν αναμενόμενο. Η περαιτέρω αύξηση του ποσοστού ανεργίας που παρατηρήθηκε τότε, παρά την υποχώρηση των απαιτήσεων της εργασίας, οφείλεται στο γεγονός ότι οι απαιτήσεις των επιχειρήσεων αυξάνονταν με ταχύτητα μεγαλύτερη από την ταχύτητα με την οποία υποχωρούσαν οι απαιτήσεις του κόσμου της εργασίας. Με άλλα λόγια, οι επιχειρήσεις δεν δέχονταν, με την υπάρχουσα διανομή του προϊόντος, και παρά το γεγονός ότι αυτή μετατρεπόταν σχεδόν συνεχώς προς όφελός τους, να επενδύσουν τόσο και να παράγουν όσο απαιτείτο για να απασχοληθούν όσοι προσέφεραν εργασία.

Μέρος 8
Οι δημοσιονομικές εξελίξεις

Οι δημοσιονομικές εξελίξεις

Η αύξηση του δημοσίου ελλείμματος κατά τα δύο τελευταία έτη 2003-2004 αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι η **δημοσιονομική πολιτική στην Ελλάδα απέκτησε πρόσφατα επεκτατικό χαρακτήρα**. Όπως ήδη αναφέρθηκε στο Μέρος 2 της Έκθεσης, η συμβολή της δημόσιας κατανάλωσης στην διαμόρφωση του ΑΕΠ, που κατά κανόνα υπήρξε μικρή ή ουδέτερη στην διάρκεια της δεκαετίας 1985-1995, υπήρξε θετική κατά την έναρξη της ανάκαμψης (1995-1996), στην συνέχεια μειώθηκε, αλλά έγινε και πάλι σημαντικά θετική κατά τα τελευταία έτη (βλ. Διάγραμμα 12, Μέρος 2). Ομοίως, η συμβολή των δημοσίων επενδύσεων στην αύξηση του ΑΕΠ ήταν σημαντική. Ως εκ τούτου, ο επεκτατικός χαρακτήρας της δημοσιονομικής πολιτικής στην Ελλάδα συνέβαλε θετικά στην διατήρηση της οικονομικής μεγέθυνσης σε υψηλά επίπεδα.

Διάγραμμα 94

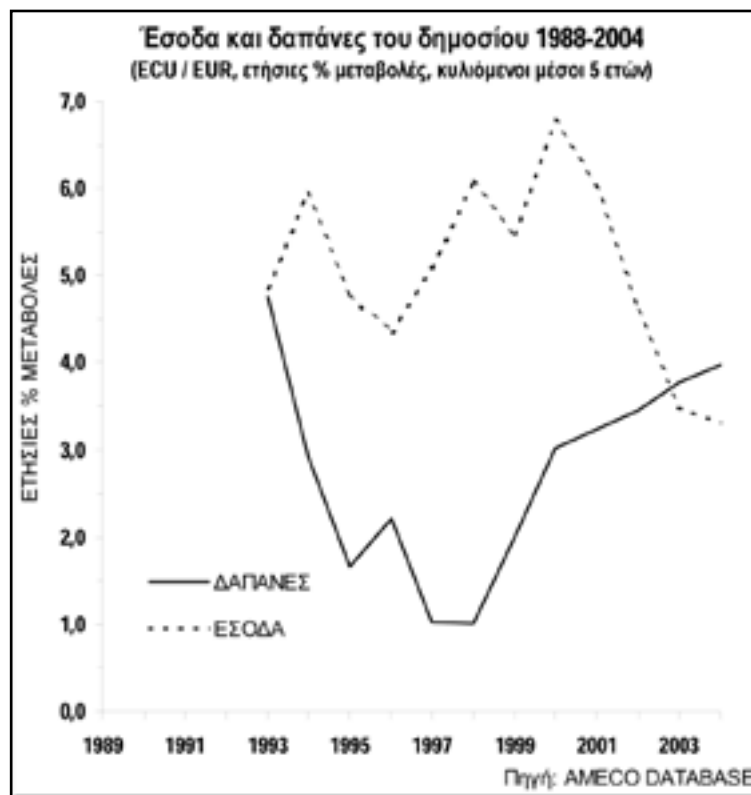
Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 94, το έλλειμμα του δημοσίου ακολούθησε πορεία συρρίκνωσης από το 1996, από το επίπεδο των 8 περίπου δις ευρώ στο επίπεδο των 2 δις ευρώ το 1999, έτσι ώστε να βρίσκεται εγκαίρως στα επίπεδα που κρίνονταν αναγκαία για την συμμετοχή της ελληνικής οικονομίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Ανάλογη και θεαματική ήταν η πτώση του ελλείμματος ως ποσο-

στό του ΑΕΠ, από το -15% περίπου σε -2% το 1999. Κατά τα αμέσως επόμενα έτη 2000-2002, το έλλειμμα, είτε σε απόλυτες τιμές, είτε ως ποσοστό του ΑΕΠ διατηρήθηκε στα ίδια χαμηλά επίπεδα. Εντούτοις, στην συνέχεια (2003-2004) αυξήθηκε σε απόλυτες τιμές περίπου στο επίπεδο των -5 δις ευρώ. Επειδή, όμως, στην διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές αυξήσεις σε ότι αφορά το ΑΕΠ της χώρας, η επιδείνωση του δημοσίου ελλείμματος ως ποσοστό του ΑΕΠ δεν είναι δραματική και περιορίζεται περίπου στο -3%.

Η επιδείνωση του δημοσίου ελλείμματος σχετίζεται με την εξέλιξη, τόσο των εσόδων όσο και των δαπανών του δημοσίου. Στο Διάγραμμα 95, φαίνονται οι ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές των εσόδων και των δαπανών του δημοσίου σε σταθερές τιμές. Προκειμένου να αναδειχθούν οι μεσοπρόθεσμες τάσεις εξέλιξης των δύο μεγεθών χρησιμοποιήθηκαν κυλιόμενοι μέσοι 5 ετών για την εξομάλυνση των χρονολογικών σειρών. Όπως προκύπτει από αυτήν την επεξεργασία:

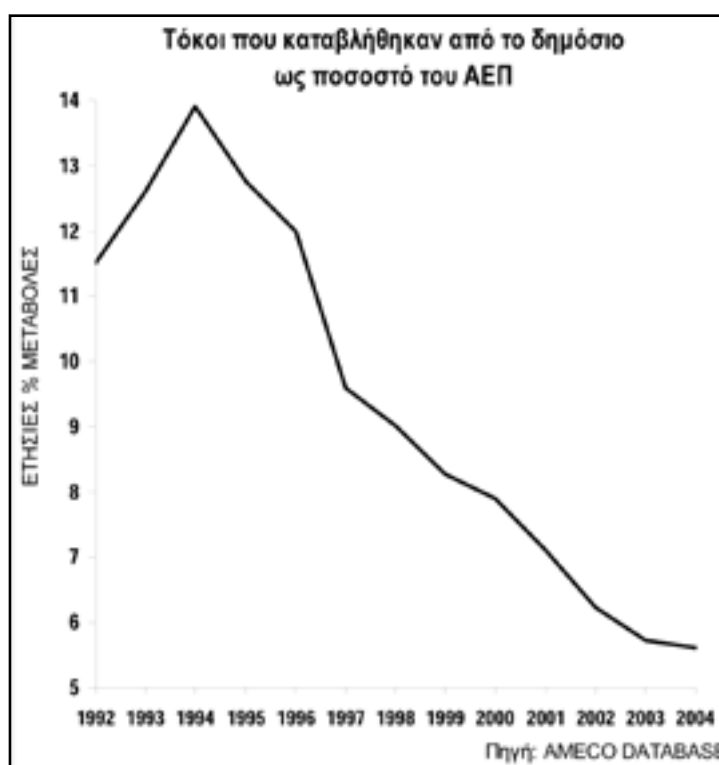
- οι μεν δαπάνες του δημοσίου ακολουθούν ανοδική τάση από το 1999 και ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησής τους έχει ανέλθει από 1% σε 4% περίπου,
- τα δε έσοδα του δημοσίου ακολουθούν πτωτική τάση από το 2001 και ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησής τους έχει περιορισθεί από 6% περίπου σε 3%.

Διάγραμμα 95

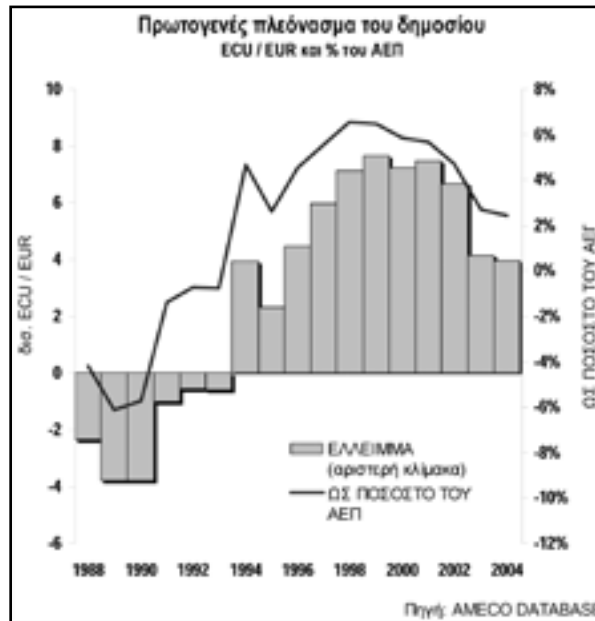
Σε ότι αφορά την εξέλιξη των δαπανών, αυτή δεν μπορεί να αποδοθεί στην αύξηση των πληρωμών για τόκους, αφού το μέγεθος αυτό ως ποσοστό του ΑΕΠ ακολουθεί πτωτική πορεία (Διάγραμμα 96). Από τα υψηλά επίπεδα του 1994 (14% του ΑΕΠ) στα οποία είχαν οδηγηθεί οι πληρωμές για τόκους εξαιτίας της πολιτικής των υψηλών επιτοκίων εκείνης της περιόδου, έχουν μειωθεί σήμερα στο επίπεδο του 5,5% περίπου. Κατά το 2004, εντούτοις, η πτώση του μεγέθους αυτού αναμένεται να ανακοπεί και να σταθεροποιηθεί στα ίδια επίπεδα με το 2003.

Διάγραμμα 96

Η μακροχρόνια πορεία του ελλείμματος σχετίζεται με τα πρωτογενή πλεονάσματα του δημοσίου: Στο Διάγραμμα 97 στο οποίο φαίνεται η διαχρονική εξέλιξη του πρωτογενούς ισοζυγίου στην Ελλάδα εμφανίζονται δύο διακριτές περιόδους. Στην διάρκεια ολόκληρης της δεκαετίας του 1980 τα ελλείμματα διατηρήθηκαν σε αρκετά υψηλά επίπεδα. Από το 1990, όμως, άρχισε μια πορεία μείωσης των ελλειμμάτων που οδήγησε από το 1994 στην δημιουργία πλεονασμάτων. Τα πλεονάσματα αυτά ήταν αυξανόμενα και προσέγγισαν το υψηλότερο σημείο τους (6,3% του ΑΕΠ) κατά το 1999. Σε επίπεδα υψηλότερα του 4% παρέμειναν έως το 2002, αλλά κατά το 2003 παρατηρήθηκε μείωση στο 2,5% περίπου του ΑΕΠ. Για το 2004 αναμένεται περαιτέρω μικρή μείωση.

Διάγραμμα 97

Εξαιτίας αυτών των εξελίξεων η Ελλάδα απομακρύνεται από τον στόχο του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης για ισοσκελισμένα δημόσια οικονομικά και υπερβαίνει έστω και οριακά την τιμή αναφοράς για το έλλειμμα. Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης δεσμεύει τις χώρες αναφορικά με το ύψος του δημοσίου ελλείμματος το οποίο δεν πρέπει να υπερβαίνει το 3% του ΑΕΠ. Στην πραγματικότητα, ο όρος αυτός είναι πολύ πιο περιοριστικός από ό,τι εκ πρώτης όψεως φαίνεται, διότι **το δημόσιο έλλειμμα παρουσιάζει διακυμάνσεις στην διάρκεια του οικονομικού κύκλου: Κατά την περίοδο της ανάκαμψης της οικονομίας**, όταν αυξάνεται το προϊόν, αυξάνονται αυτομάτως και τα δημόσια έσοδα, δηλαδή χωρίς να απαιτούνται αλλαγές στους φορολογικούς συντελεστές, στην ικανότητα του κρατικού μηχανισμού να συλλέγει τους φόρους ή σε οποιαδήποτε άλλον παράγοντα επηρεάζει τα έσοδα. **Κατά την περίοδο της ύφεσης**, αντίστροφα, τα δημόσια έσοδα μειώνονται στον βαθμό που ατονεί η οικονομική δραστηριότητα και μειώνεται ή επιβραδύνεται το προϊόν. Επομένως, η υποχρέωση μιας χώρας να διατηρεί το δημόσιο έλλειμμά της κάτω από το όριο του 3%, σημαίνει ότι το εν λόγω έλλειμμα πρέπει να φθάνει στο όριο αυτό όταν η οικονομία της θα βρίσκεται στο βαθύτερο σημείο της ύφεσης. **Διότι εάν επιτυγχάνει έλλειμμα 3% στην ανοδική φάση του κύκλου, όπως συμβαίνει στην Ελλάδα, όταν δηλαδή το προϊόν αυξάνεται με υψηλούς ρυθμούς, το έλλειμμα θα διευρύνεται και θα υπερβαίνει το προκαθορισμένο όριο στην διάρκεια της ύφεσης.**

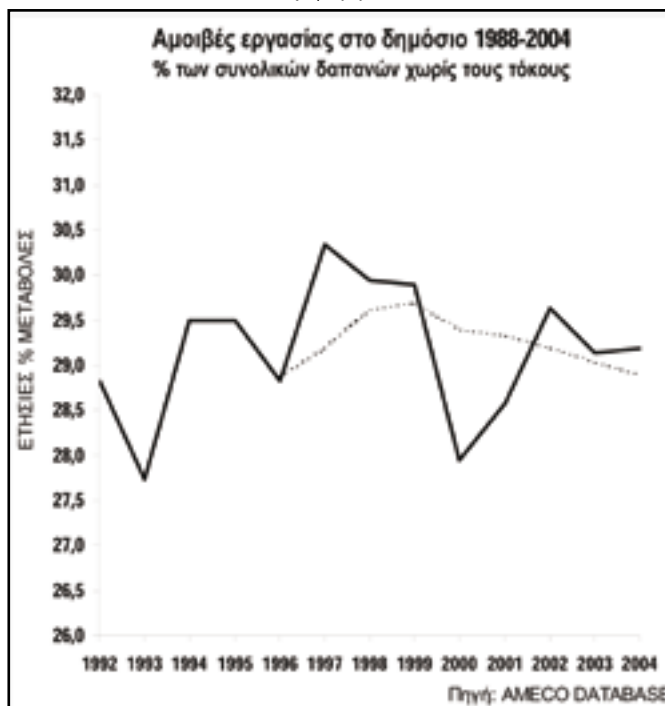
Κατά συνέπεια, το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης επιβάλλει μεν την διατήρηση των δημοσίων ελλειμμάτων κάτω από το ανώτατο όριο 3%, πλην όμως, επι-

βάλλει κατά μέσο όρο, στην διάρκεια δηλαδή ολόκληρου του οικονομικού κύκλου, μηδενικό δημόσιο έλλειμμα. Μάλιστα, με δεδομένη την υποχρέωση των χωρών να αποπληρώνουν το δημόσιο χρέος, **το μηδενικό δημόσιο έλλειμμα συνεπάγεται την ύπαρξη πρωτογενούς πλεονάσματος του οποίου το μέγεθος είναι ανάλογο των πληρωμών του δημοσίου για τόκους.**

Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης δημιουργεί, επομένως, τις συνθήκες για την αναίρεση της επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής στις χώρες εκείνες που έχουν επιτύχει, όπως η Ελλάδα, το ανώτατο όριο του 3% κατά την ανοδική φάση του οικονομικού κύκλου.

Με βάση αυτά τα δεδομένα, **οι φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα φθάνουν στο συμπέρασμα ότι είναι ανάγκη να τεθούν σε έλεγχο οι δημοσιονομικές ανισορροπίες**, ιδιαίτερα επειδή παραμένει εξαιρετικά υψηλό το δημόσιο χρέος. Ως πιθανά μέτρα αναφέρονται μεταξύ άλλων και η «μεταρρύθμιση» του ασφαλιστικού συστήματος και ο «εξορθολογισμός», δηλαδή η περιοσολή των δαπανών για την υγεία και την ιατρική περίθαλψη. Στο ίδιο πνεύμα σημειώνεται ότι οι δαπάνες του τακτικού προϋπολογισμού αυξήθηκαν κατά 10% έναντι του προηγούμενου έτους, και αυτό οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό στις αυξήσεις των αποδοχών των εργαζομένων στην γενική κυβέρνηση. Στο Διάγραμμα 98, φαίνεται η εξέλιξη των εν λόγω αποδοχών ως ποσοστό του συνόλου των δαπανών του δημοσίου.

Διάγραμμα 98

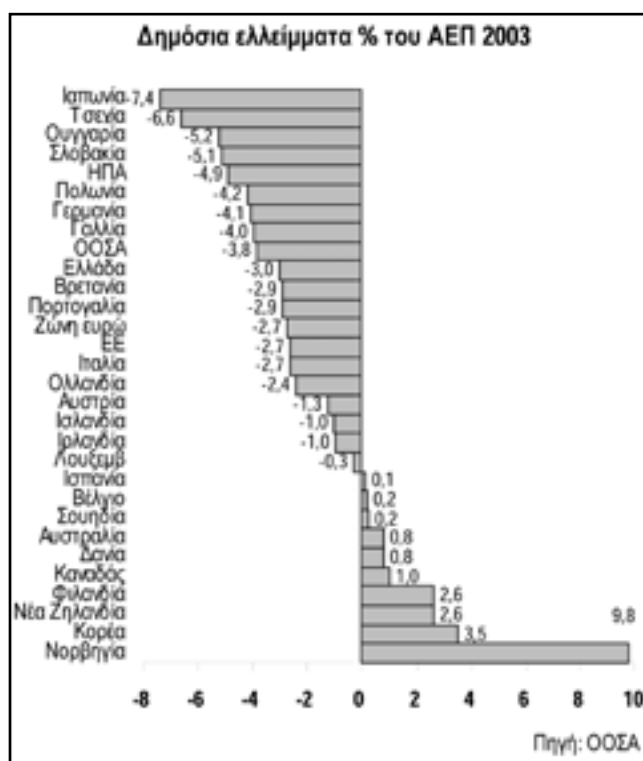

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα αυτό, οι αποδοχές των εργαζομένων στο δημόσιο ως ποσοστό των συνολικών δαπανών χωρίς τους τόκους ακολουθούν πτωτική τάση από το 1999. Η άνοδος των τριών τελευταίων ετών 2002-2004 αντισταθμίζει μόνο ως ένα βαθμό, την μείωση του 2000.

Από τις 27 χώρες του ΟΟΣΑ, μόνο 12 είχαν κατά το 2003 πρωτογενή πλεονάσματα που βρίσκονταν στην περιοχή του 1,5% έως 5,5%. Η Ελλάδα καταλαμβάνει στην κατάταξη αυτή την δέκατη θέση. Δέκα χώρες είχαν πρωτογενή ελλείμματα, εκ των οποίων η Γαλλία, η Γερμανία, η Βρετανία, οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία.

Ενδιαφέρον έχει και η σύγκριση των ελληνικών ελλειμμάτων με τα αντίστοιχα των άλλων χωρών της ΟΟΣΑ. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 99, το έλλειμμα της Ελλάδας, κατά το 2003, ήταν μικρότερο από το αντίστοιχο της Γαλλίας και της Γερμανίας και συγκρίσιμο με αυτό της Βρετανίας. Το δημόσιο έλλειμμα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κυρίως δε της ζώνης του ευρώ, αυξήθηκε και πλησίασε το ανώτατο όριο του 3% του ΑΕΠ, το οποίο επιτρέπει το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Βέβαια, μετά την διόρθωση των ελλειμμάτων για την διαφορετική θέση κάθε χώρας στον οικονομικό κύκλο, το έλλειμμα της Ελλάδας ανέρχεται σε 3,3% ενώ της Γερμανίας σε 3,2%, της Γαλλίας σε 3,8% και της Βρετανίας σε 2,8%.

Διάγραμμα 99

Συμπερασματικά, όπως αποδεικνύεται **η δημοσιονομική θέση της Ελλάδας δεν είναι δεινή, ούτε με βάση τις διεθνείς συγκρίσεις, ούτε αυτή καθαυτή.** Εξάλλου, οι περιορισμοί που τίθενται από το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, σε μεγάλο βαθμό, αυθαίρετοι και τους αποδίδονται ευθύνες για την στασιμότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 χωρών καθώς και για το γεγονός ότι οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου βρίσκονται στο χαμηλότερο ιστορικό τους σημείο. Από τη μία πλευρά, η προσήλωση στο Σύμφωνο συνεχίζει να αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια για τη βελτίωση της απασχόλησης και της ανάπτυξης στις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και από την άλλη πλευρά, το ανώτατο όριο του 3% του ΑΕΠ για το δημόσιο έλλειμμα έχει παραβιασθεί, τόσο από την Γερμανία, όσο και από την Γαλλία και δεν θα τηρηθεί ούτε το 2004. Αυτές οι εξελίξεις είναι το αποτέλεσμα μιας πολιτικής, που αφενός μειώνει τα έσοδα από τους φόρους κυρίως επί των επιχειρηματικών κερδών, επί των κερδών του χρηματιστικού κεφαλαίου και επί των υψηλότερων εισοδημάτων, και αφετέρου αποδίδει πολύ μεγάλη σημασία στη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος σε περίοδο αδύναμης ανάπτυξης και στασιμότητας, οδηγώντας έτσι στη συμπίεση της αύξησης του ΑΕΠ και προκαλώντας ακόμα μεγαλύτερη ανεργία. Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης δεν εγκαταλείφθηκε, όπως θα έπρεπε, αλλά ούτε και τηρήθηκε και δεν θα τηρηθεί και πάλι τα επόμενα χρόνια, ως αποτέλεσμα των επιζήμιων ρυθμίσεών του για τη δημοσιονομική πολιτική.

Για τους λόγους αυτούς θεωρούμε ότι **ο έντονος προβληματισμός σχετικά με την δημοσιονομική κατάσταση της Ελλάδας στρέφει το ενδιαφέρον της οικονομικής πολιτικής σε λανθασμένη κατεύθυνση.** Η προστασία των δημοσίων αγαθών και η παροχή υψηλού επιπέδου δημοσίων υπηρεσιών και υπηρεσιών γενικού συμφέροντος, η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος και η διαδικασία λήψης αποφάσεων με όρους διαφάνειας και δημοκρατίας απαιτείται να προηγούνται του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης.

Μέρος 9
Η ένταξη των 10 νέων κρατών-μελών
στην Ευρωπαϊκή Ένωση.
Προκλήσεις και προοπτικές

Η ένταξη των 10 νέων κρατών-μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Προκλήσεις και προοπτικές

9.1.Εισαγωγή

Στις 16 Απριλίου του 2003 στην Αθήνα, 8 Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης - Πολωνία, Ουγγαρία, Τσεχία, Σλοβακία, Σλοβενία, Εσθονία, Λιθουανία, Λετονία - και 2 χώρες της Μεσογείου - η Κύπρος και η Μάλτα - , υπέγραψαν τη Συνθήκη Προσχώρησης και από την 1^η Μαΐου 2004 έχουν ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση, που αριθμεί πλέον 25 κράτη μέλη. Για δύο άλλα κράτη της Βαλκανικής, τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία, επίσημοι υποψήφιοι που ξεκίνησαν τις διαπραγματεύσεις ένταξης με την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στην Σύνοδο Κορυφής της Κοπεγχάγης (Δεκ. 2002) έκρινε ότι παρά τις προόδους που έχουν επιτευχθεί δεν ικανοποιούν πλήρως τα κριτήρια ένταξης τους ώστε να γίνουν μέλη το 2004 και τέθηκε ως στόχος ένταξης τους το 2007. Η Τουρκία, αναγνωρίζεται μεν ως επίσημη υποψήφιος από το 1999, εκφράζει την θέληση της να γίνει μέλος το 2007, δεν έχει όμως ξεκινήσει τις διαπραγματεύσεις ένταξης και στην σύνοδο κορυφής της Κοπεγχάγης (Δεκέμβρη του 2002), τα δεκαπέντε κράτη-μέλη προτίμησαν να μην πάρουν θέση αλλά να δώσουν μία «ημερομηνία για την ημερομηνία», ορίζοντας ως επόμενο σταθμό τον Δεκέμβρη του 2004.

Η πρόσφατη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που είναι η πέμπτη από την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας διαφέρει από τις προηγούμενες ως προς το μέγεθος, καθώς και τις ιδιαιτερότητες των χωρών που εντάσσονται. Το πλαίσιο για την Ευρώπη των 25 και αργότερα των 27 ή των 29 είναι υπό διαμόρφωση, με σημαντικές προκλήσεις σε θεσμικό επίπεδο, δεδομένου ότι η αύξηση του αριθμού των μελών θα κάνει ακόμη πιο πολύπλοκη την λήψη αποφάσεων και ειδικότερα στα θέματα όπου απαιτείται ομοφωνία. Πέρα όμως από το θέμα της θεσμικής αρχιτεκτονικής που επιχειρείται μέσα από την συνταγματική συνθήκη, το βασικό ερώτημα σε σχέση με την διεύρυνση αφορά στη φύση της οικονομικής και κοινωνικής ολοκλήρωσης μετά την ένταξη των νέων κρατών μελών.

Η καταρχήν απόφαση σχετικά με την προοπτική διεύρυνσης της Ένωσης προς τις συνδεδεμένες χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ελήφθη από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης (1992) το οποίο καθόρισε τα κριτήρια που θα πρέπει να πληρούν οι υποψήφιοι χώρες πριν από την προσχώρησή τους.

Τα κριτήρια αυτά αφορούν:

- στην ύπαρξη σταθερών θεσμών οι οποίοι να εγγυώνται τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου, τα δικαιώματα του ανθρώπου, το σεβασμό και την προστασία των μειονοτήτων (πολιτικό κριτήριο),

- στην ύπαρξη βιώσιμης οικονομίας της αγοράς καθώς και την ικανότητα αντιμετώπισης των ανταγωνιστικών πιέσεων και των δυνάμεων της αγοράς στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης (**οικονομικό κριτήριο**),
- στην ικανότητα της υποψήφιας χώρας να επωμιστεί τις υποχρεώσεις της ως μέλους και, ειδικότερα, να υιοθετήσει τους στόχους της πολιτικής, οικονομικής και νομισματικής ένωσης (**κριτήριο της υιοθέτησης του κοινοτικού κεκτημένου**).

Οι διαπραγματεύσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τις υποψήφιες χώρες της ΚΑΕ οδήγησαν το 1994-95 στις ευρωπαϊκές συμφωνίες ενώ παρόμοιες συμφωνίες είχαν υπογραφεί πολύ παλαιότερα με την Τουρκία (1963), την Μάλτα (1970) και την Κύπρο (1972). Στόχος αυτών των συμφωνιών ήταν να εγκατασταθεί ένας μεταβατικό μηχανισμό για την προετοιμασία της ένταξης, συνοδευόμενος από μία περιορισμένη βοήθεια διαμέσου των προενταξιακών προγραμμάτων (κυρίως τα προγράμματα PHARE στα οποία προστέθηκαν το ISPA και SAPARD το 2000) αλλά κυρίως η απελευθέρωση του εμπορίου βιομηχανικών προϊόντων που είχε ως αποτέλεσμα η ΕΕ να γίνει ο πρώτος εμπορικός εταίρος των χωρών της κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΧΚΑΕ). Η ένταξη των 10 νέων μελών γίνεται μετά από μία δεκαετία έντονων προετοιμασιών. Οι 15 έθεσαν τους όρους ένταξης με τα κριτήρια της Κοπεγχάγης, οι ΧΚΑΕ βρίσκονται σε δύσκολη μετάβαση προς την οικονομία της αγοράς και διαθέτουν μικρή διαπραγματευτική ισχύ. Στην προσέγγιση που ακολούθησε η ΕΕ ως προς τις υποψήφιες χώρες, διατυπώθηκαν κριτικές⁴⁵, σχετικά με την στρατηγική της διεύρυνσης της στην Ανατολική Ευρώπη με την έννοια ότι αυτή διέπεται από μονομερή και βραχυπρόθεσμη λογική, δεδομένου ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση καθόρισε τα κριτήρια και επέλεξε τις υποψήφιες χώρες, χωρίς να λάβει αρκετά υπόψη ότι η ασφάλεια και η ευημερία της Ευρωπαϊκής Ηπείρου προϋποθέτουν την αμοιβαιότητα. Αυτό σημαίνει ότι θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη οι προσδοκίες των χωρών που επί σειρά ετών αντιμετωπίζουν μία επίπονη διαδικασία προσαρμογής

Επί σειρά ετών οι οικονομίες των ΧΚΑΕ πέρασαν μέσα από μία διαδικασία δύσκολης προσαρμογής και αναδιάρθρωσης, ενώ η μετάβαση χαρακτηρίστηκε από υψηλό κοινωνικό κόστος με παράλληλη προσπάθεια προσαρμογής των θεσμών στα κοινοτικά δεδομένα

Οι ΧΚΑΕ γνώρισαν την δεκαετία του 1990, μία διαδικασία μετάβασης με δύσκολες αλλαγές σε πολιτικό, οικονομικό και θεσμικό επίπεδο. Αυτή η διαδικασία μετάβασης συνεχίστηκε κατά τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις που αφορούσαν στο κοινοτικό κεκτημένο. Τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρίως η Επιτροπή

45 J. Fayolle «L'élargissement de l'Union européenne après la guerre du Kosovo: une «frontière» à ne pas abandonner aux libéraux», *mouvements*, no 6, novembre-décembre 1999.

έδωσαν μεγάλη βαρύτητα σε ότι αφορά στους όρους λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς, και ειδικότερα στα θέματα της ελεύθερης διακίνησης αγαθών υπηρεσιών και κεφαλαίων αλλά και στην ελευθερία εγκατάστασης, θέματα για τα οποία οι υποψήφιος χώρες χρειάστηκε να προσαρμόσουν τις εθνικές τους νομοθεσίες ώστε να τηρήσουν τα κριτήρια που επέβαλε η ΕΕ σχετικά με το άνοιγμα των δημόσιων προμηθειών, του ανταγωνισμού, την «αποδόμηση» (démantelement) των κρατικών ενισχύσεων αλλά και την απελευθέρωση των εμπορικών ανταλλαγών στα αγαθά, τις υπηρεσίες και τις κινήσεις κεφαλαίων (ο συσχετισμός δυνάμεων ήταν τέτοιος που ελάχιστες παραχωρήσεις έγιναν στις υποψήφιος χώρες).

Ενώ η διεύρυνση χαρακτηρίζεται ως ιστορική για την ευρωπαϊκή ήπειρο, η Agenda 2000⁴⁶ πρότεινε και το Συμβούλιο αποφάσισε το Μάρτιο του 1999, τα περιορισμένα όρια του κοινοτικού προϋπολογισμού για την περίοδο 2000-2006, ο οποίος δεν θα πρέπει να υπερβαίνει 1,27% του κοινοτικού ΑΕΠ και ότι στα νέα μέλη, τότε προβλέπονταν 6 με ορίζοντα το 2000, δεν θα πρέπει οι κοινοτικοί πόροι να ξεπερνούν το 4% του ΑΕΠ τους, εκτιμώντας ότι δεν θα είναι σε θέση να απορροφήσουν τους προβλεπόμενους πόρους.

Παράλληλα αυτό που παρατηρείται στις ΧΚΑΕ, και που ισχύει γενικά στην παγκόσμια οικονομία, είναι ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ) συγκεντρώνονται κυρίως στις αναπτυγμένες περιοχές και μάλιστα στις πρωτεύουσες, με αποτέλεσμα να συμβάλουν, στον βαθμό που τις αφορά, στην αύξηση των κοινωνικών και περιφερειακών ανισοτήτων.

Στην διαδικασία διαπραγμάτευσης για την ένταξη των νέων χωρών, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή **άφησε τα δύσκολα ζητήματα για το τέλος: αυτά αφορούν κυρίως στην ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων, την γεωργία, την περιφερειακή πολιτική και τις δημοσιονομικές προοπτικές.** Σε όλη αυτή την διαδικασία δεν ήταν οι υποψήφιος χώρες που ζητούσαν περιθώρια για να προσαρμοστούν αλλά οι 15 που προσπαθούσαν να προφυλαχθούν από ενδεχόμενες αρνητικές επιπτώσεις της διεύρυνσης, ενώ ήταν γνωστή η ανομοιογένεια που θα προέκυπτε μετά την ένταξη των νέων μελών, με αποτέλεσμα οι κοινοτικές πολιτικές να μην έχουν προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Οι 15 προσπάθησαν κυρίως να διαφυλάξουν τα συμφέροντα τους, πολλαπλασιάζοντας τα περιοριστικά μέτρα και τις μεταβατικές περιόδους προς τις νέες χώρες, τόσο στο θέμα της ελεύθερης διακίνησης εργαζομένων ή στην πρόσβαση τους στις κοινές πολιτικές (γεωργική πολιτική αλλά και περιφερειακή πολιτική τουλάχιστον μέχρι το 2006). Ζητούμενο παραμένει αν οι 25 θα είναι σε θέση να υπερβούν τις μεταξύ τους συγκρούσεις και επανακαθορίσουν τις αρχές μίας ευρωπαϊκής αλλη-

46 *Agenda 2000: Για μία ισχυρότερη και διευρυμένη Ένωση Η πρόκληση της Διεύρυνσης, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Com (97)2000.*

λεγγύης, βασικό στοιχείο για την επιτυχή έκβαση της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο μέρος αυτό της έκθεσης για την Ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2004, επιδιώκεται η παρουσίαση ορισμένων από τις βασικές πτυχές της διεύρυνσης της ΕΕ, κυρίως στο οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, με την περιγραφή της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης των νέων κρατών-μελών. Η ένταξη των νέων μελών οδηγεί την Ευρωπαϊκή Ένωση σε μία νέα πραγματικότητα. Έτσι, ο κεντρικός στόχος συνίσταται στην επισήμανση των βασικών προκλήσεων, σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, που πρόκειται να αντιμετωπίσουν τα συνδικάτα καθώς και στην ανάδειξη της αναγκαιότητας επεξεργασίας και ανάλυσης του προβληματισμού τους αναφορικά με τις προτεραιότητες και την στρατηγική τους για την αντιμετώπιση των προκλήσεων που προκύπτουν από την πρόσφατη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

9.2. Φυσιονομία των νέων κρατών-μελών

9.2.1. Σύντομη παρουσίαση της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης των νέων κρατών-μελών. Βασικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά

Η κεντρική επιδίωξη της συνοπτικής παρουσίασης της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης των νέων κρατών μελών σε σύγκριση με την Ε.Ε των 15, συνίσταται στην επισήμανση των αλλαγών που επιφέρει η ένταξη τους και οι προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση των 25.

■ Βασικά μεγέθη

Από τον Μάιο του 2004 η Ε.Ε. αριθμεί δέκα νέα κράτη μέλη, 2 μικρές μεσογειακές χώρες την Κύπρο και τη Μάλτα και οκτώ χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΧΚΑΕ). Με την ένταξη των 10 νέων κρατών μελών ο πληθυσμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης αυξάνεται περίπου κατά 20% (από 381 εκατ. σε 455 εκατ. κατοίκους). Στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 25, ο πληθυσμός των 10 νέων μελών αντιπροσωπεύει το 16% του συνόλου, ενώ το Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν των 10 νέων μελών αντιπροσωπεύει μόλις 5% του ΑΕΠ της ΕΕ-25 (Πίνακας 5).

Πίνακας 5: Σχετικά μεγέθη παλαιών και νέων κρατών-μελών στην ΕΕ-25

	ΕΕ-15	10 νέα μέλη
Έκταση	81%	19%
Πληθυσμός	84%	16%
ΑΕΠ	95%	5%

Η μεγαλύτερη χώρα η Πολωνία που αντιπροσωπεύει το 52% του συνολικού πληθυσμού των 10 νέων μελών, το 42% της συνολικής έκτασης και 45,5% του συνολικού ΑΕΠ, βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από την Τσεχία και την Ουγγαρία. (Πίνακας 6).

Πίνακας 6: Βασικά μεγέθη

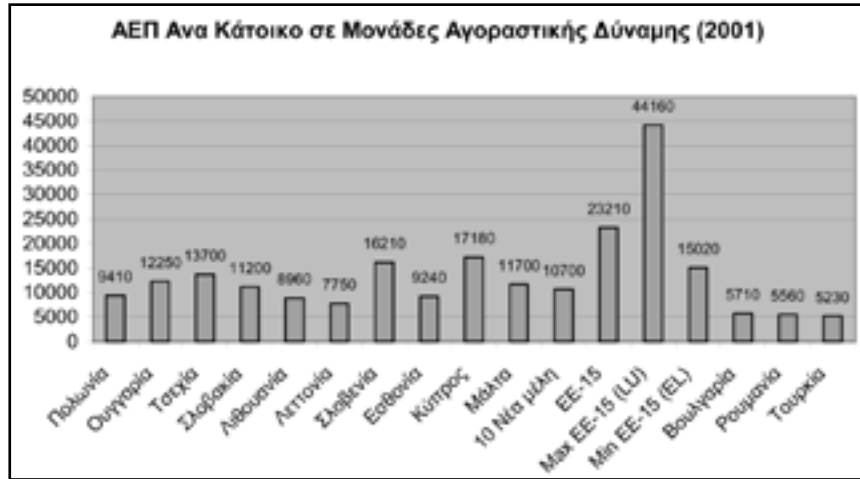
	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΕΚΤΑΣΗ	ΑΕΠ (2002)
	σε εκατ.	τετρ. Χιλ.	Δισ.ευρώ
ΕΕ-25	454.9	3.972.868	9612,7
ΕΕ-15	380.8	3.234.295	9168,5
10 Νέα Μέλη	74.1	738.574	444,1
Τσεχία (CZ)	10.2	78.865	78,2
Εσθονία (EE)	1.3	45.227	6,9
Κύπρος (CY)	0.7	9.251	10,8
Λετονία (LV)	2.3	64.589	8,9
Λιθουανία (LT)	3.4	65.300	14,7
Ουγγαρία (HU)	10.1	93.034	68,9
Μάλτα (MT)	0.4	316	4,4
Πολωνία (PL)	38.2	312.685	202,3
Σλοβενία (SI)	2.0	20.273	23,3
Σλοβακία (SK)	5.4	49.033	25,7

Πηγή: Eurostat (statistiques en bref, 17/2004).

■ Άνισες χώρες σε αναζήτηση σύγκλισης

Πρόκειται για άνισες μεταξύ τους χώρες σε αναζήτηση σύγκλισης . Ενώ το ΑΕΠ ανά κάτοικο σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης ΜΑΔ ανέρχεται σε 23.210 κατά μέσο όρο στην ΕΕ-15 , στα 10 νέα μέλη ανέρχεται μόλις σε 10.700. Η Κύπρος και η Σλοβενία παρουσιάζουν το υψηλότερο επίπεδο του κατά κεφαλή εισοδήματος τους, σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης, αφού αυτό προσεγγίζει ή υπερβαίνει τον αντίστοιχο δείκτη των φτωχότερων κρατών μελών της ΕΕ-15, ενώ οι βαλτικές χώρες και η Πολωνία υστερούν σημαντικά ως προς αυτόν τον δείκτη (Διάγραμμα 100).

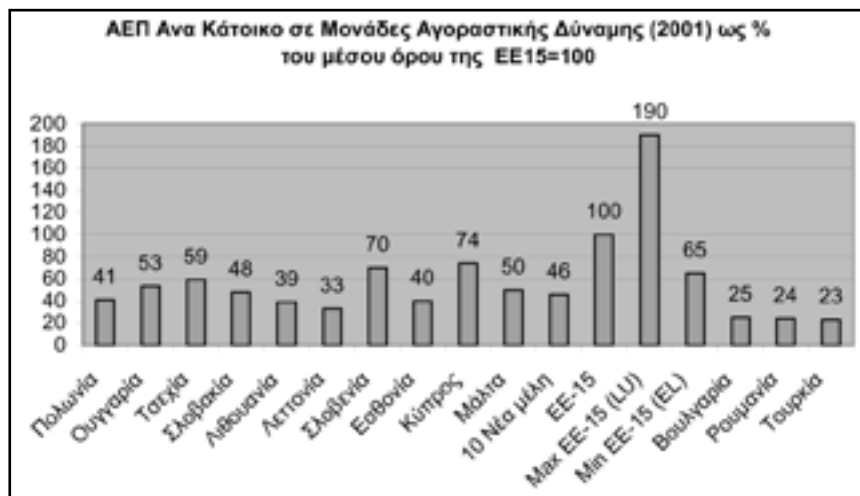
Διάγραμμα 100

Πηγή: Eurostat, 2002.

Στις δέκα νέες χώρες ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το ΑΕΠ ανά κάτοικο σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης αντιπροσωπεύει το 2001 λιγότερο από το ήμισυ του μέσου όρου της ΕΕ-15, ο μέσος όρος των 10 νέων κρατών μελών ανέρχεται μόλις στο 47% του μέσου όρου των ΕΕ-15 (Διάγραμμα 101). Βέβαια απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή στην εξέταση των στατιστικών στοιχείων λόγω της σπουδαιότητας της παράλληλης οικονομίας στα νέα κράτη μέλη. Επίσης πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι ο δείκτης ΑΕΠ ανά κάτοικο είναι ένας μέσος όρος που επιτρέπει μεν συγκρίσεις ανάμεσα σε χώρες, δεν απεικονίζει όμως τις κοινωνικές ανισότητες που υπάρχουν στο εσωτερικό των χωρών).

Διάγραμμα 101

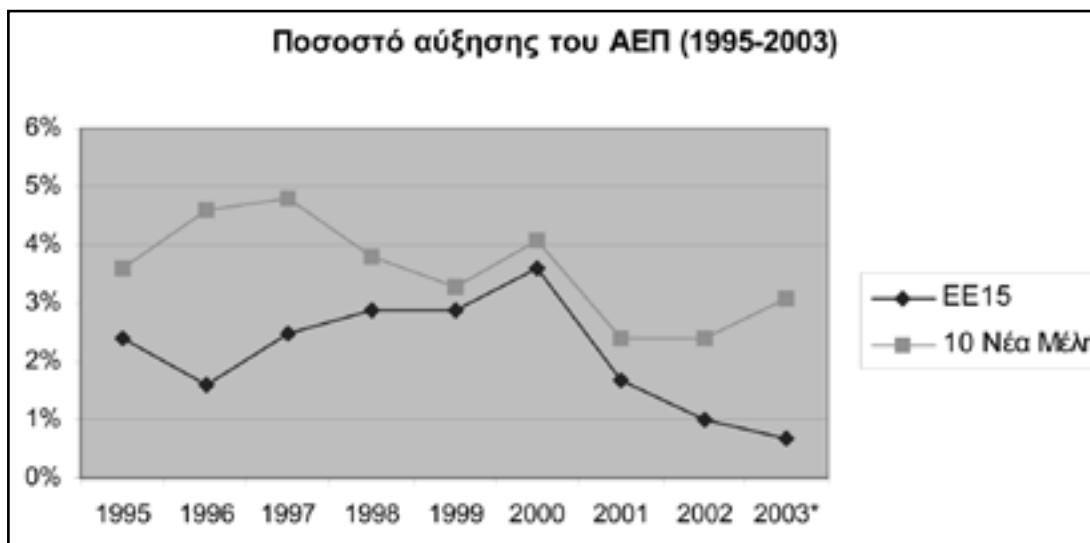
Πηγή: Eurostat, 2002.

Την τελευταία δεκαετία έχουν καταβληθεί από την πλευρά των χωρών αυτών σημαντικές προσπάθειες σε οικονομικό επίπεδο, ώστε να επιτύχουν τα κριτήρια που έθεσε η Ε.Ε για την ένταξη τους. Ωστόσο ο δρόμος είναι ακόμη μακρύς για να προσεγγίσουν το επίπεδο των σημερινών κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΧΚΑΕ), στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η περίοδος των συστημικών μεταβολών, με την απελευθέρωση των τιμών και του εμπορίου, τις διαρθρωτικές και θεσμικές αλλαγές, σήμανε μια βαθιά κρίση μετάβασης. Οι περιοριστικές πολιτικές νεοφιλελεύθερης αντίληψης που εφαρμόστηκαν την περίοδο της μετάβασης στην οικονομία της αγοράς, προκάλεσαν σημαντική μείωση της παραγωγής κατά το πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του 1990, σημαντική αύξηση της ανεργίας και της φτώχειας. Οι χώρες αυτές άρχισαν να έχουν θετικούς ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ μετά το 1995, ενώ το σύνολο των ΧΚΑΕ επανήλθε σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης στα τέλη της δεκαετίας του 1990.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, οι ρυθμοί ανάπτυξης στις 10 νέες χώρες είναι μεγαλύτεροι από το μέσο όρο της ΕΕ-15 (Διάγραμμα 102), ωστόσο πρόκειται για ρυθμούς ανάπτυξης που παραμένουν ευάλωτοι και σε πολλές χώρες δεν συνδέονται με την βελτίωση της απασχόλησης. Έτσι, παρά τους θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης η ανεργία αυξάνεται στις περισσότερες από τις ΧΚΑΕ (Διάγραμμα 110 και 111).

Διάγραμμα 102

Πηγή: Eurostat (για το 2003 προβλέψεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής).*

Παρά το γεγονός ότι η ανάκαμψη έχει δρομολογηθεί σε όλες τις νέες χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και η αναδιάρθρωση των οικονομιών τους βρίσκεται σε εξέλιξη, το επίπεδο ανάπτυξής τους παραμένει πολύ χαμηλότερο από το μέσο όρο της Ε.Ε.-15, θέτοντας σημαντικές προκλήσεις στην διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση, ειδικότερα σε ότι αφορά στην περιφερειακή πολιτική και στις πολιτικές συνοχής. Η πρόσβαση αυτών των χωρών στα διαρθρωτικά ταμεία της Ένωσης μέχρι το 2006 τουλάχιστον, είναι λιγότερο γενναιόδωρη σε σχέση με τις προηγούμενες διευρύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

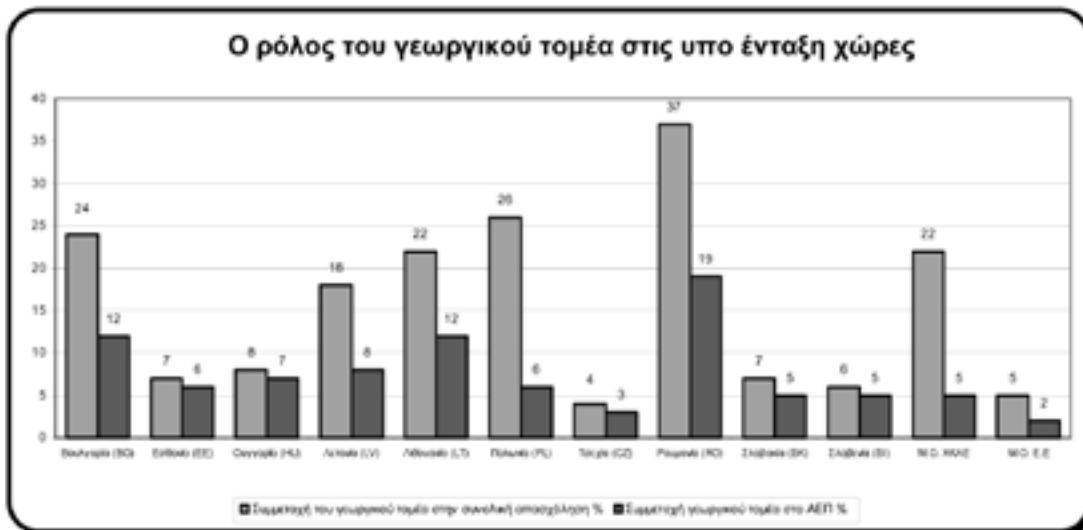
Ακόμα και αν υποθέσουμε ότι το ΑΕΠ αυξάνεται με ένα ρυθμό ίσο προς 2% ετησίως στην Ε.Ε.-15 και 4% στις χώρες ΚΑΕ, τα νέα κράτη μέλη θα χρειασθούν περίπου δύο δεκαετίες για να φθάσουν στο 60-70% του μέσου κατά κεφαλή εισοδήματος της Ε.Ε.-15, με μεγαλύτερες ή μικρότερες αποκλίσεις μεταξύ τους.

■ Σπουδαιότητα και πρόκληση του γεωργικού τομέα

Σημαντική πρόκληση για την κοινή γεωργική πολιτική (ΚΑΠ) αποτελεί η σπουδαιότητα του γεωργικού τομέα στα νέα κράτη-μέλη, τόσο σε όρους απασχόλησης όσο και σε όρους συμβολής στο ΑΕΠ. Το μερίδιο απασχόλησης στην γεωργία ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης είναι μεγαλύτερο από το ένα πέμπτο (22%), σε σύγκριση με το ένα εικοστό (5%) που αντιπροσωπεύει στην Ε.Ε.-15, ενώ η παραγωγικότητα του αγροτικού τομέα στην Ε.Ε.-15 είναι πέντε φορές υψηλότερη σε σχέση με τις χώρες αυτές (Διάγραμμα 103).

Η εξέλιξη του γεωργικού τομέα στις χώρες αυτές θα επηρεάσει τις μακροοικονομικές επιδόσεις αλλά θα έχει κυρίως σημαντικές επιπτώσεις σε κοινωνικό και περιφερειακό επίπεδο, αν ληφθεί υπόψη ότι στα νέα κράτη μέλη η φτώχεια αφορά σε μεγάλο βαθμό, τις αγροτικές περιοχές. Ωστόσο, η ΕΕ-15 αποφάσισε ότι οι γεωργοί των νέων κρατών μελών δεν θα επωφελούνται με τον ίδιο τρόπο παρά μόνο μετά από μία δεκαετία (σταδιακή σύγκλιση με τους 15 το 2013), ενώ καλούνται στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό ενός γεωργικού τομέα με υπερασύγχρονες δομές, οι οποίες στηρίχτηκαν επί δεκαετίες στην ΚΑΠ. Έτσι, δεδομένης της χαμηλότερης παραγωγικότητας τίθεται το ερώτημα των συνθηκών και των όρων εκσυγχρονισμού και επιβίωσης του αγροτικού τομέα των δέκα νέων χωρών ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Διάγραμμα 103

Πηγή: Eurostat, 2003.

Το παράδοξο είναι ότι η μόνη κοινή πολιτική που υπάρχει με κοινωνική διάσταση δεν θα εφαρμοστεί για μία δεκαετία στις χώρες αυτές, γεγονός που θα οδηγήσει, ενδεχομένως, στην μείωση του μεγάλου αγροτικού πληθυσμού σε χώρες, όπως για παράδειγμα η Πολωνία και η Λιθουανία. Σοβαρό ενδεχόμενο μίας τέτοιας εξέλιξης αποτελεί η μαζική εγκατάλειψη του αγροτικού τομέα, η οποία θα προκαλέσει κύματα μετανάστευσης, εάν μάλιστα αυτό γίνει μαζικά και σε χώρες που έχουν ήδη πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας, όπως η Πολωνία.

■ Οι εμπορικές συναλλαγές η πιο προχωρημένη μορφή ενσωμάτωσης των νέων κρατών στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Το άνοιγμα των οικονομιών των ΧΚΑΕ και ο ριζικός αναπροσανατολισμός των εμπορικών ανταλλαγών τους είχε ως αποτέλεσμα να γίνει η Ευρωπαϊκή Ένωση ο σημαντικότερος εμπορικός εταίρος των ΧΚΑΕ. Κατά την δεκαετία του 1990 και ειδικότερα με τις συμφωνίες σύνδεσης μειώθηκαν σταδιακά τα εμπόδια στις εμπορικές συναλλαγές ανάμεσα στους 15 και στις υποψήφιες χώρες. Από την σύναψη των πρώτων συμφωνιών σύνδεσης στα μέσα της δεκαετίας του 1990, τα εμπόδια των τελωνειακών δασμών προς τις χώρες αυτές καταργήθηκαν, με αποτέλεσμα το 80% περίπου των εισαγωγών της Ε.Ε να μην υπόκεινται σε κανένα δασμό.

Μεταξύ 1995 και 2000 οι εμπορικές συναλλαγές των 13 υποψήφιων χωρών με την Ευρωπαϊκή Ένωση πολλαπλασιάστηκαν επί 2,2 και η Ευρωπαϊκή Ένωση έγινε ο βασικός εμπορικός εταίρος με τον οποίο πραγματοποιούν το 65% των ανταλλαγών

τους. Για την Ευρωπαϊκή Ένωση το μερίδιο των 13 υποψήφιων χωρών αντιπροσωπεύει το 14% των εμπορικών της ανταλλαγών.⁴⁷

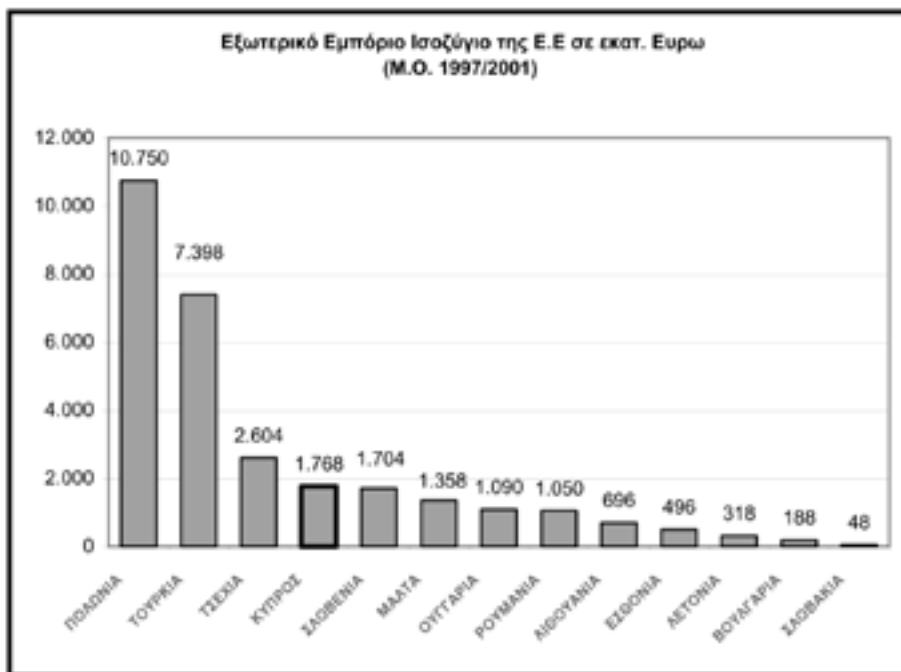
Αυτή η ανάπτυξη των εμπορικών ροών ανάμεσα στην ΕΕ-15 και στις υποψήφιες χώρες παρέμεινε, σε μεγάλο βαθμό ασύμμετρη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι χώρες αυτές να εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την οικονομική συγκυρία των χωρών της Δυτικής Ευρώπης. Επιπλέον επί σειρά ετών προκύπτει ένα εμπορικό πλεόνασμα για την ΕΕ-15 (με διαφοροποιήσεις ως προς το μέγεθος ανάμεσα στα κράτη μέλη). Το 2000, το εμπορικό πλεόνασμα της ΕΕ-15 με τις 13 υποψήφιες χώρες ανέρχεται σε 33,3 δις ευρώ και όλα τα κράτη μέλη (με εξαίρεση την Πορτογαλία) έχουν θετικό εμπορικό ισοζύγιο. Αντίθετα όλες οι νέες χώρες ένταξης έχουν αρνητικό εμπορικό ισοζύγιο με τα 15 κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πρέπει να σημειωθεί ότι κατά την διαδικασία της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η απελευθέρωση των εμπορικών ανταλλαγών με τις δέκα νέες χώρες, οι οποίες διαθέτουν συγκριτικά πλεονεκτήματα ως προς το κόστος εργασίας, παρουσιάστηκε συχνά ότι θα έχει αρνητικές επιπτώσεις για τα 15 κράτη-μέλη. Ωστόσο τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι έχει συμβεί ακριβώς το αντίθετο, ότι δηλαδή οι 15 χώρες έχουν θετικό εμπορικό ισοζύγιο με τις νέες χώρες και αυτό βαίνει αυξανόμενο. Το διαρθρωτικό εμπορικό έλλειμμα των ΧΚΑΕ τις καθιστά ακόμη πιο εξαρτημένες από την είσοδο ξένων κεφαλαίων.

Μπορεί τα νέα μέλη να κρίθηκαν ότι πληρούν το κριτήριο της Κοπεγχάγης, ωστόσο δεν είναι προς στιγμή, τουλάχιστον σε θέση να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό, δεδομένου ότι όλες οι νέες χώρες ένταξης έχουν ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο με την ΕΕ-15 (Διάγραμμα 104), παρουσιάζοντας ένα ποσοστό κάλυψης των εισαγωγών από τις εξαγωγές ανεπαρκές (Διάγραμμα 105), γεγονός που αναδεικνύει νέες εξαρτήσεις και ασυμμετρίες.

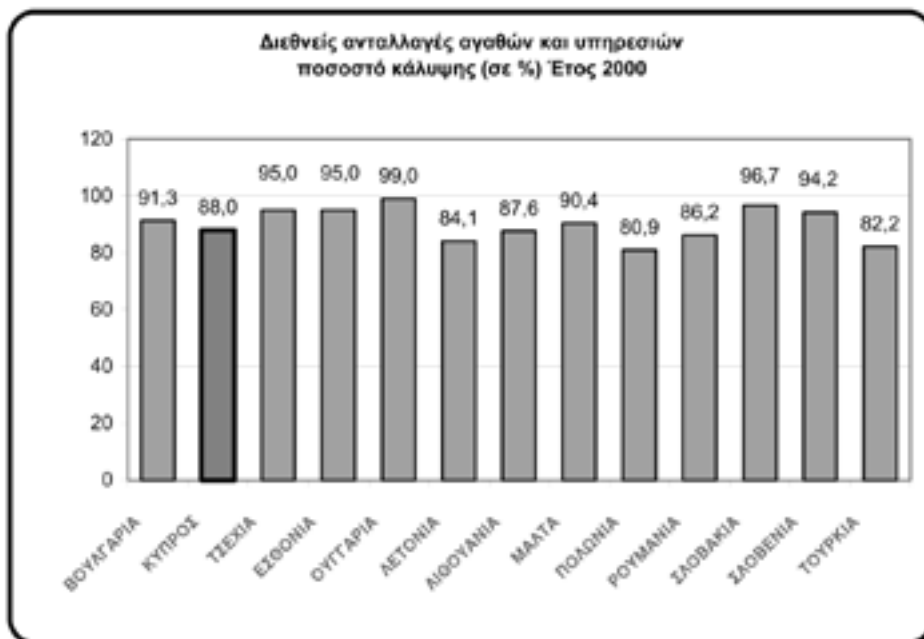
⁴⁷ Eurostat, «Le commerce des 13 pays candidats avec l' UE en 2000» statistiques en bref 8/2001.

Διάγραμμα 104

Πηγή: Eurostat και υπολογισμοί των υπηρεσιών της Επιτροπής στην βάση Εθνικών πηγών

Διάγραμμα 105

Πηγή: Eurostat, 2001

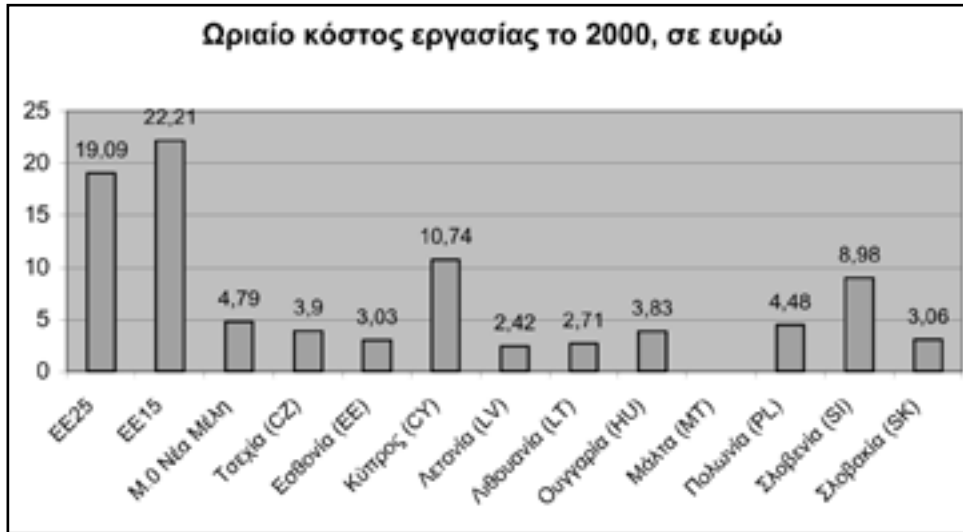
■ Ο ρόλος των άμεσων ξένων επενδύσεων

Κατά την δεκαετία του 1990 οι άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ) προς τις ΧΚΑΕ επιτάχυναν την αναδιάρθρωση των παραγωγικών τους συστημάτων επηρεάζοντας την εξέλιξη των ειδικεύσεων στο επίπεδο της βιομηχανίας. Ενώ για τις Δυτικές χώρες οι επενδύσεις αυτές αντιπροσωπεύουν ένα μικρό ποσοστό των κεφαλαίων που επενδύουν στο εξωτερικό για τις ΧΚΑΕ έχουν ιδιαίτερη σημασία, δεδομένου ότι σε πολλές από αυτές αντιπροσωπεύουν ένα υψηλό ποσοστό του ΑΕΠ (Διάγραμμα 108). Από μακροοικονομική άποψη οι ΑΞΕ είναι σημαντικές για τις χώρες αυτές για την κάλυψη των εξωτερικών ελλειμμάτων, συμβάλουν στην ενίσχυση της επενδυτικής δραστηριότητας, αποτελούν παράγοντες βελτίωσης της παραγωγικότητας και συμβάλουν στην αύξηση των εξαγωγών. Ωστόσο οι επιπτώσεις στην απασχόληση και στην μεταφορά νέας τεχνολογίας είναι συνάρτηση του τύπου της επένδυσης. Μέχρι σήμερα μεγάλο μέρος των επενδύσεων αφορά στην απόκτηση ιδιωτικοποιημένων τοπικών εταιριών και λιγότερο σε δημιουργίες νέων μονάδων παραγωγής. Ο έλεγχος από ξένες εταιρίες οδήγησε σε αρκετές περιπτώσεις, σε αναδιarrρώσεις και μαζικές απολύσεις, καθήλωσε τοπικούς ανταγωνιστές και υποκατέστησε δίκτυα τοπικής υπεργολαβίας με εισαγωγές. Από το τέλος της δεκαετίας του 1990 στις ΧΚΑΕ, οι τράπεζες ελέγχονται από το ξένο κεφάλαιο, σε ποσοστά πάνω από 55% σε όλες τις νέες χώρες ένταξης εκτός από την Ρουμανία και την Σλοβενία⁴⁸, γεγονός που σημαίνει μείωση της πίστωσης για τις δημόσιες υπηρεσίες που οδηγούνται σε ιδιωτικοποίηση όπως επίσης και για τις μεγάλες επιχειρήσεις που παρείχαν κοινωνική προστασία την περίοδο της διευθυνόμενης οικονομίας.

Ως προς τους στόχους των ΑΞΕ στις ΧΚΑΕ, πολλές επενδύσεις είχαν ως στόχο την κατάκτηση νέων αγορών και λιγότερο για να επωφεληθούν από το φτηνό εργατικό δυναμικό (τηλεπικοινωνίες, μεγάλες αλυσίδες διανομής, διανομή ύδατος, τραπεζικός τομέας κλπ.). Το κόστος εργασίας και οι χαμηλοί μισθοί στις ΧΚΑΕ δεν αποτελούν τον μοναδικό και καθοριστικό παράγοντα για την εγκατάσταση των επιχειρηρήσεων στις ΧΚΑΕ. Παρότι το ωριαίο κόστος εργασίας είναι πολύ χαμηλότερο, η σχέση είναι 1 προς 5 ανάμεσα στον μέσο όρο των 10 νέων κρατών και το μέσο όρο της ΕΕ-15 (Διάγραμμα 104), ωστόσο πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η παραγωγικότητα της εργασίας είναι πολύ χαμηλότερη στα νέα κράτη-μέλη και ανέρχεται περίπου στο 50% της ΕΕ-15 (Διάγραμμα 107), παρά το γεγονός ότι παρουσιάζει αυξητικές τάσεις στους κλάδους που επενδύονται ξένα κεφάλαια.

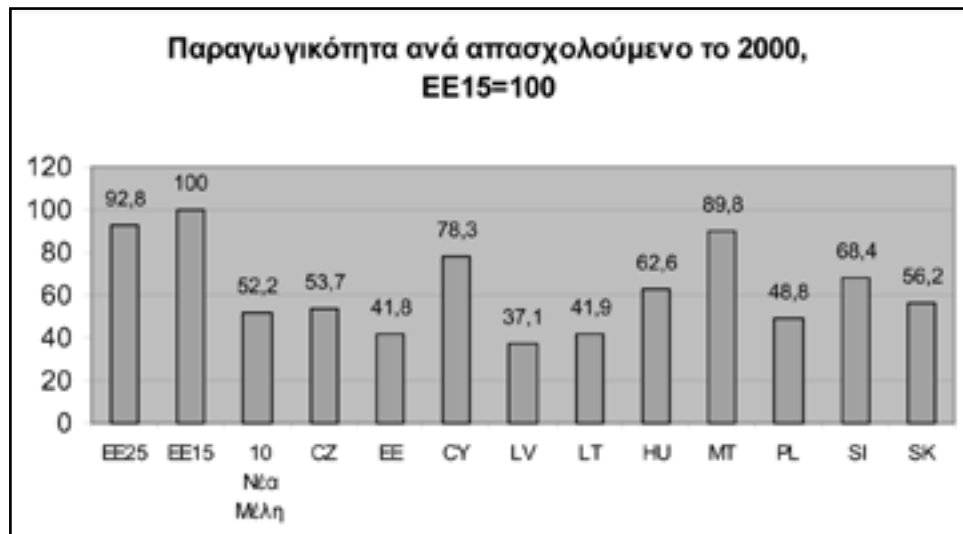
48 DREE, *Revue Elargissement Spécial, Banques no 17 - Avril 2002.*

Διάγραμμα 106

Πηγή: Eurostat (communiqué de presse 11 mars 2004)

Διάγραμμα 107

Πηγή: Eurostat (statistiques en bref, Thème 2 – 17/2004)

Ως προς την κατανομή των ΑΞΕ, υπάρχουν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις χώρες, τόσο σε απόλυτα μεγέθη όσο και ως ποσοστό του ΑΕΠ (Διαγράμματα 108 και 109) αλλά και ανάμεσα στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, ενώ παράγοντες όπως η γεωγραφική εγγύτητα και το επίπεδο ανάπτυξης των ΧΚΑΕ φαίνεται να επηρεάζουν τις αποφάσεις των εταιριών ως προς την εγκατάσταση.

Ωστόσο η ανάλυση των επιπτώσεων των ΑΞΕ βρίσκεται αντιμέτωπη με ένα δύσκολο ερώτημα: αν το επίπεδο ανάπτυξης των χωρών που δέχθηκαν ξένες επενδύσεις βελτιώνεται, ή αν οι χώρες αυτές δέχονται ξένες επενδύσεις επειδή βελτιώνονται.⁴⁹

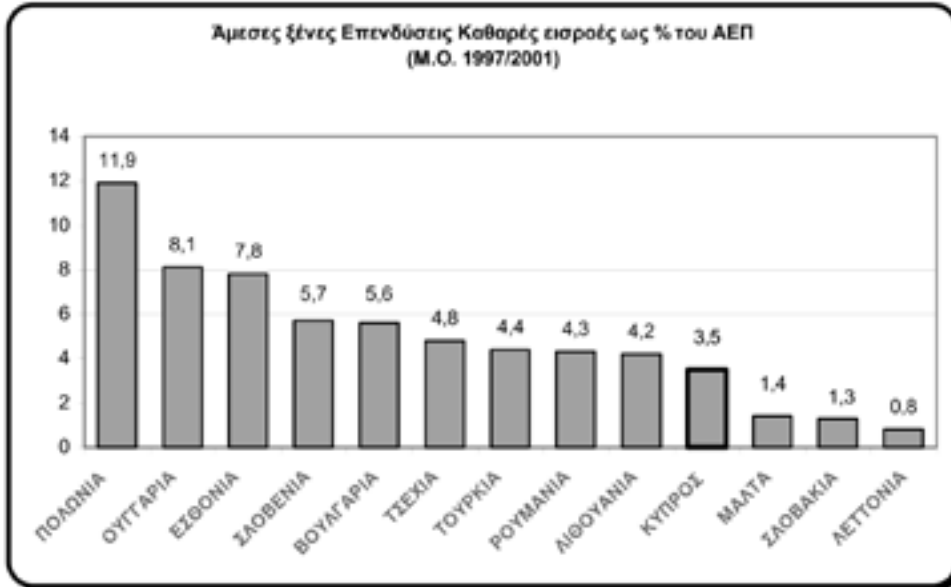
Οι άμεσες ξένες επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν στις χώρες αυτές συγκεντρώνονται στις πιο πλούσιες περιοχές, κυρίως στις πρωτεύουσες κάποιων χωρών και σε συγκεκριμένες ζώνες (Βουδαπέστη, κεντρική Βοημία, Πράγα, Εσθονία.) αυξάνοντας έτσι τις ανισότητες ανάμεσα στις χώρες αλλά και στο εσωτερικό των χωρών.

Παρά τις όποιες θετικές επιπτώσεις των ΑΞΕ στις χώρες αυτές, το ερώτημα είναι εάν θα πρέπει να αναμένουμε να πραγματοποιηθεί η διαδικασία σύγκλισης αυτών των χωρών και των περιφερειών τους χάρη μόνο στις ΑΞΕ ή αν θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη η σπουδαιότητα και ο ρόλος των δημόσιων πόρων στην διαδικασία της οικονομικής σύγκλισης και κυρίως της περιφερειακής και κοινωνικής σύγκλισης και συνοχής.

Το κεφάλαιο, η απασχόληση και ο πλούτος, συγκεντρώνονται σε ορισμένες περιοχές, ενώ άλλες περιφέρειες βρίσκονται σε πολύ δυσχερή κατάσταση. Έτσι οι κοινοτικές πολιτικές έχουν σημαντικό ρόλο να διαδραματίσουν, ώστε να αποφευχθούν έντονες ανισότητες στο εσωτερικό αυτών των χωρών.

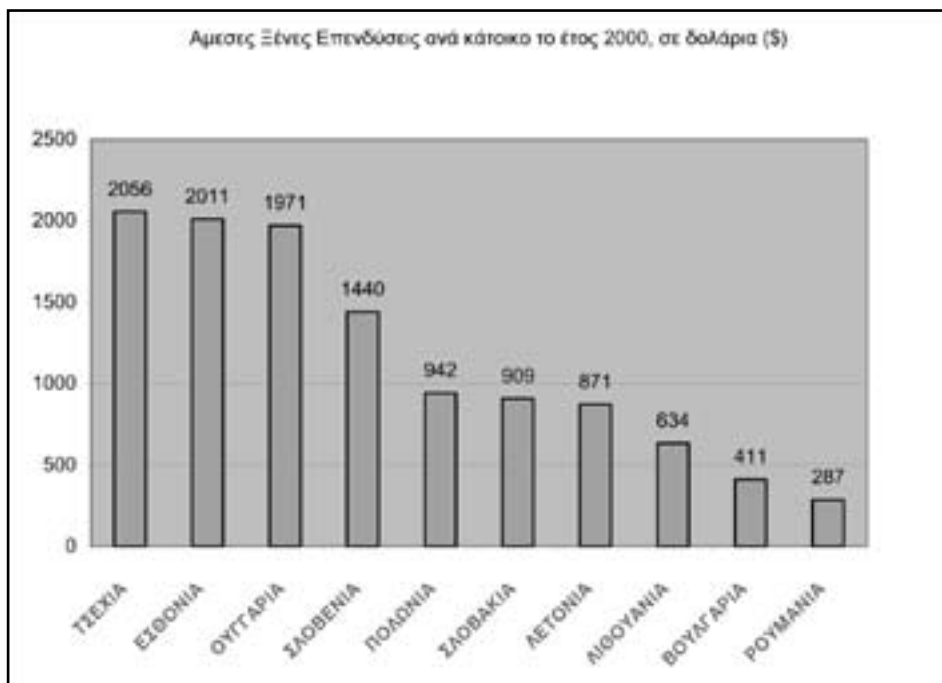
⁴⁹ W. Andreff, «L'investissement direct étranger dans le développement inégal des pays en transition» *Du socialisme à l'économie de marché, errances de la transition*, Paris, Nouveaux cahiers de l' IUED, Octobre 2001.

Διάγραμμα 108

Πηγή: Eurostat, 2002

Διάγραμμα 109

Πηγή: CNUCED & BERD, 2001

■ Η ζώνη του ευρώ και οι δέκα νέες χώρες ένταξης

Οι κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής έχουν οδηγήσει την ΕΕ-15 σε χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και σήμερα τίθεται υπό αμφισβήτηση, τόσο η ορθότητα όσο και η αποτελεσματικότητά τους. Παρόμοιες πολιτικές ακολουθήθηκαν από τις ΧΚΑΕ (συστάσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας, του ΔΝΤ και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στις οποίες προτεραιότητα αποτέλεσε η δημοσιονομική πειθαρχία, η μείωση του πληθωρισμού, οι ιδιωτικοποιήσεις, η μείωση ή η συγκράτηση των μισθών). Αν οι ΧΚΑΕ μετά την ένταξη τους αποφασίσουν μία γρήγορη είσοδο στην ζώνη του ευρώ, οι πολιτικές αυτές θα ενταθούν και θα γίνουν πιο περιοριστικές, με αποτέλεσμα να τηρηθούν τα κριτήρια του Μάαστριχτ σε βάρος της διαδικασίας της πραγματικής σύγκλισης. Οι εξελίξεις αυτές ενισχύόμενες και από το γεγονός ότι πιθανότατα ο κοινοτικός προϋπολογισμός θα παραμείνει σε παρεμφερή με τα σημερινά επίπεδα, θα έχουν ως αποτέλεσμα οι χώρες αυτές να επωφεληθούν σε μικρότερο βαθμό από τις σημερινές χώρες συνοχής που ήδη ξεκινούσαν από ένα καλύτερο επίπεδο.

9.2.2. Οι κοινωνικές πτυχές της διεύρυνσης, ως μεγάλη πρόκληση μετά την ένταξη των νέων χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Στις μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρίως της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τις δέκα νέες χώρες, δόθηκε προτεραιότητα στις συνθήκες ανταγωνισμού της εσωτερικής αγοράς, στην απελευθέρωση των δημόσιων αγορών, στον περιορισμό των κρατικών ενισχύσεων, στην απελευθέρωση των εμπορικών ανταλλαγών αγαθών και υπηρεσιών και των κινήσεων κεφαλαίου.

Οι κοινωνικές πτυχές της διεύρυνσης τέθηκαν στο περιθώριο των διαπραγματεύσεων ένταξης και αποτελούν παράλληλα την μεγάλη πρόκληση μετά την ένταξη, τόσο για τις νέες χώρες όσο και για τις χώρες μέλη της Ε.Ε. και φυσικά των συνδικαλιστικών οργανώσεων της ΕΕ-25.

Το κεφάλαιο απασχόληση και κοινωνικές υποθέσεις έκλεισε γρήγορα και με πολλές ανεπάρκειες. Παραμελήθηκαν οι κοινωνικές θυσίες που υπέστησαν οι πληθυσμοί των χωρών της ΚΑΕ κατά την περίοδο της μετάβασης: η αποδόμηση των παραγωγικών τους συστημάτων, και η γενικευμένη οικονομική και κοινωνική κρίση, εξάλειψαν κάθε πηγή εργασίας και εισοδήματος. Οι αναδιαρθρώσεις και η εμφάνιση του φαινομένου της ανεργίας, η απελευθέρωση των τιμών, η οποία όμως δεν αφορούσε τους μισθούς, με συνέπεια μία απότομη πτώση της αγοραστικής δύναμης, οδηγούν σε αμφισβήτηση τις υπάρχουσες κοινωνικές παροχές στο όνομα της δημοσιονομικής πειθαρχίας. Ταυτόχρονα, η παράλληλη οικονομία με τις ανασφάλειες και τις υπερβολές που εμπεριέχει, η εμφάνιση νέων ιδιωτικών επιχειρήσεων, αδύναμων και μικρού μεγέθους και η αυξημένη χρήση των άτυπων μορφών απασχόλησης, καθώς και η δύσκολη προσαρμογή στην οικονομία της αγοράς που επιβάλλει επιταχυνόμε-

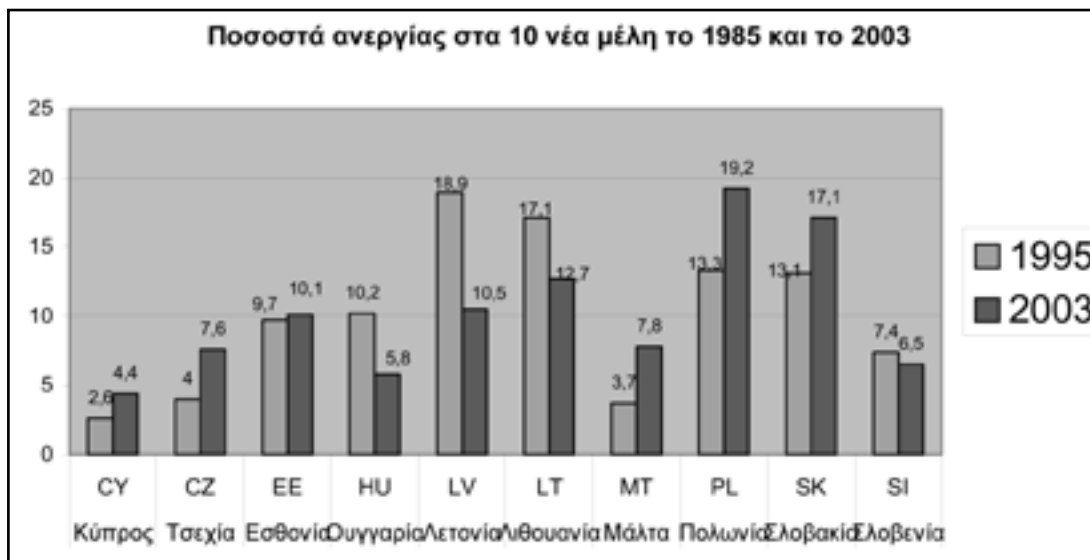
νους ρυθμούς εργασίας δημιουργούν συνθήκες επιμήκυνσης του εργάσιμου χρόνου και όρους υγιεινής και ασφάλειας της εργασίας συχνά ανεπαρκείς.

■ **Ανεργία και κοινωνικές ανισότητες**

Οι ΧΚΑΕ εμφανίζουν σημαντικές **μακροοικονομικές ανισορροπίες** και ιδιαίτερα **υψηλή ανεργία** η οποία προσέγγισε τα υψηλότερα της ποσοστά την περίοδο 1993-94, μειώθηκε με την επιστροφή των υψηλότερων ρυθμών ανάπτυξης αλλά και πάλι επανήλθε στα υψηλότερα επίπεδα. **Ο μέσος όρος του ποσοστού ανεργίας των 10 νέων κρατών-μελών είναι σχεδόν διπλάσιος από αυτόν της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Το 2003 η Κύπρος, η Ουγγαρία και η Σλοβενία είχαν χαμηλά ποσοστά, αρκετά χαμηλότερα από το μέσο όρο της ΕΕ 15 (8%), αντίθετα τα ποσοστά ανεργίας στην Πολωνία, στην Λετονία, στην Λιθουανία και στην Σλοβακία είναι πάρα πολύ υψηλά 19,2%, 18,9% και 17,1% αντίστοιχα.** (Διάγραμμα 110).

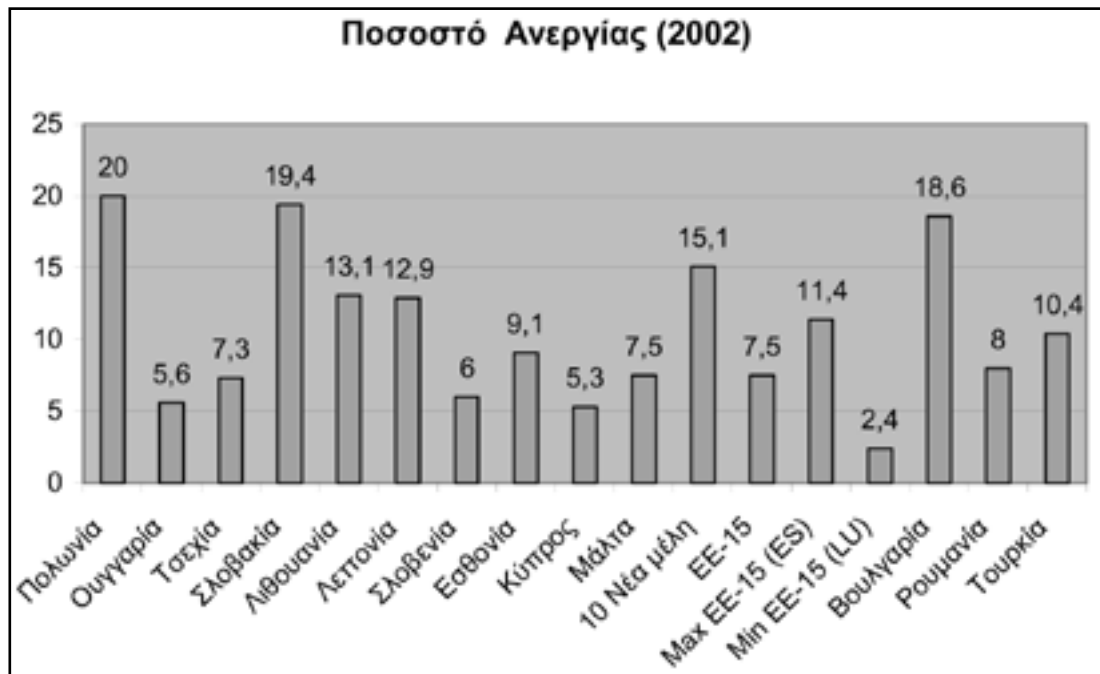
Το ποσοστό ανεργίας των νέων (< 25 ετών) είναι ανησυχητικό, δεδομένου ότι υπερβαίνει το 30% κατά μέσο όρο στις ΧΚΑΕ (15% στην ΕΕ-15), ενώ έχει αυξηθεί περίπου κατά 50% από το 1998, όπως επίσης και το ποσοστό των μακροχρόνιων ανέργων (> 1 έτος) υπερβαίνει το 50% (40% στην ΕΕ-15).

Διάγραμμα 110

Πηγή: Eurostat, 2004.

Διάγραμμα 111

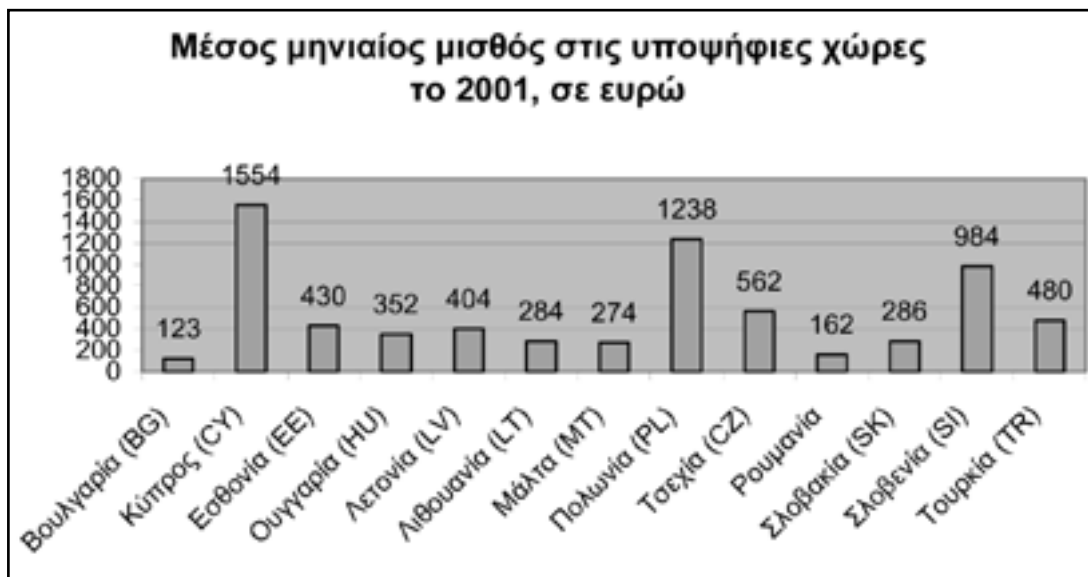
Πηγή: Eurostat, 2003.

Οι μισθοί αφού μειώθηκαν σε πραγματικούς όρους, σε μερικά έτη περίπου 50%, σε αρκετές χώρες της ΚΑΕ, βρίσκονται σήμερα σε επίπεδα πολύ χαμηλότερα σε σύγκριση με αυτούς που ισχύουν στην Ε.Ε, συχνά όμως με παρεμφερείς τιμές των αγαθών και υπηρεσιών.

Οι μισθοί στις ΧΚΑΕ (ανεξαρτήτως κλάδου και είδους εργασίας) είναι κατά πολύ χαμηλότεροι από το μέσο όρο των μισθών που παρατηρούνται στην ΕΕ-15, αλλά επίσης και από τους μισθούς της Πορτογαλίας, της Ελλάδας και της Ισπανίας (βλ. στο Μέρος 3, παράγραφος 3.7 σύγκριση κατώτατων μισθών στην ΕΕ-25 για το 2004).

Η αύξηση των μισθών στις χώρες αυτές έχει συμβάλει στην στήριξη της εσωτερικής ζήτησης, παρά το γεγονός ότι οι ρυθμοί ανάπτυξης των ΧΚΑΕ εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις εξαγωγές.

Διάγραμμα 112

Πηγή: Eurostat, Statistical yearbook on candidate countries 2003.

Παράλληλα στις ΧΚΑΕ επήλθε **απορρύθμιση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας**, μετά τη αποδόμηση των καθολικών συστημάτων που διασφάλιζαν μια κοινωνική προστασία στην πλειοψηφία του πληθυσμού, μετά την υιοθέτηση των θέσεων των διεθνών οργανισμών: επικέντρωση των κοινωνικών παροχών στις πιο αδύναμες κατηγορίες του πληθυσμού, γεγονός δύσκολο για χώρες όπου περισσότερο από το ήμισυ του πληθυσμού βρίσκεται κάτω από το όριο φτώχειας και σε δυσχερή κοινωνική κατάσταση. **Κατά συνέπεια οι κοινωνικές παροχές τέθηκαν κάτω από την λογική των κριτηρίων επιλεξιμότητας, και πολλές κοινωνικές υπηρεσίες ανήκουν στην διαχείριση του ιδιωτικού τομέα.** Τα 2/3 των κοινωνικών υπηρεσιών στις νέες χώρες ένταξης έχουν σήμερα ιδιωτικοποιηθεί. Έτσι οι δημόσιες αρχές μείωσαν δραστικά τις δαπάνες της κοινωνικής προστασίας, επιβεβαιώνοντας έτσι την θέληση τους να αποδεσμευτούν σταδιακά από την ευθύνη τους, ακόμη και δημοσιονομικά, σ' αυτόν τον τομέα. Σήμερα οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας στις νέες χώρες, ως ποσοστό του ΑΕΠ, βρίσκονται σε χαμηλό επίπεδο σε σχέση με τον μέσο όρο της Ε.Ε (Διάγραμμα 113).

Διάγραμμα 113

Πηγή: Eurostat, 2003.

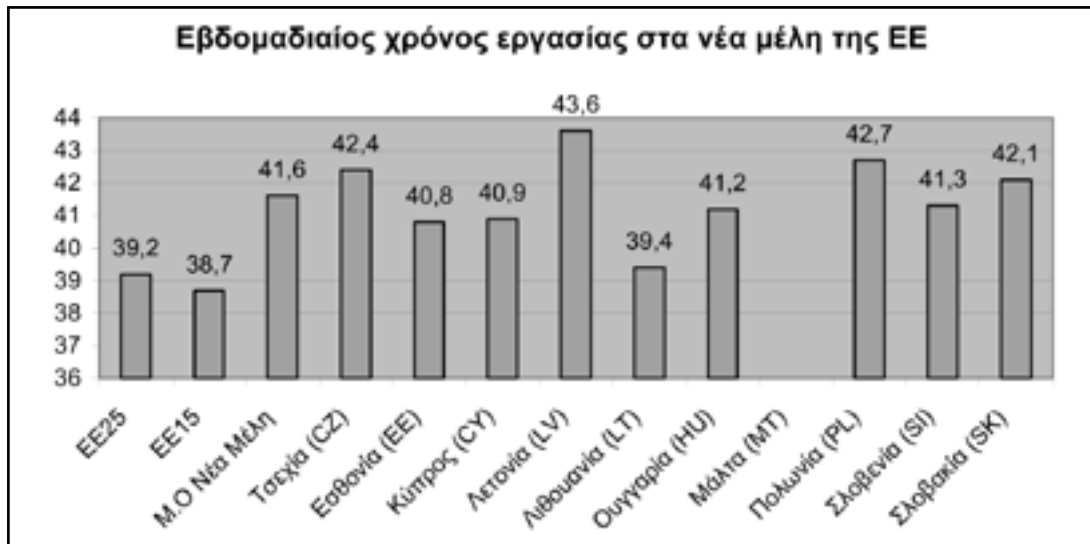
Η σταδιακή αποδόμηση των κοινωνικών παροχών συνδυαζόμενη με την ανεπαρκή αύξηση των μισθών, οδήγησε μία μεγάλη μερίδα του πληθυσμού κάτω από το όριο της φτώχειας.

Οι μισθωτοί των νέων χωρών ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, εκτός από την μείωση των εισοδημάτων, βρίσκονται αντιμέτωποι από την αρχή της περιόδου μετάβασης με σοβαρές ανακατατάξεις σε ότι αφορά τις μορφές απασχόλησης, τις συνθήκες εργασίας και τις εργασιακές σχέσεις στον χώρο εργασίας. Η οικονομική κρίση οδήγησε σε επισφάλεια των συμβάσεων εργασίας και σε αυξημένη χρήση της ιδιότητας του ανεξάρτητου εργαζόμενου συχνά μετά από προτροπή του εργοδότη (ένα είδος δελτίου παροχής υπηρεσιών), με στόχο την μείωση των κοινωνικών εισφορών και διαφόρων φορολογικών επιβαρύνσεων. Έτσι, πολλές επιχειρήσεις παροτρύνουν τους εργαζόμενους να μετατρέψουν την σύμβαση εργασίας σε σχέση ανεξάρτητης παροχής υπηρεσιών, πρακτική που δεν αφορά μόνο τις ΜΜΕ αλλά και τις μεγάλες επιχειρήσεις. Οι εργαζόμενοι δεν απολαμβάνουν πλέον ορισμένα εργασιακά δικαιώματα, όπως κοινωνικές παροχές, συνδικαλιστικά δικαιώματα και φυσικά το δικαίωμα της απεργίας. Αυτή η μορφή απασχόλησης συμβάλλει στην διεύρυνση της παραοικονομίας. Στην αναζήτηση των συνθηκών ευελιξίας, οι επιχειρήσεις συχνά υποβοηθούμενες από ευελικτοποιήσεις του κώδικα εργασίας, έχουν πολλαπλασιάσει τις συμβάσεις ορισμένου χρόνου και τις προσλήψεις διαμέσου γραφείων δανεισμού εργαζομένων. Μία άλλη πτυχή επίσης είναι η εντατικοποίηση της εργασίας. Οι συνθήκες εργασίας στις νέες χώρες εμπεριέχουν κινδύ-

νους για την υγεία και την ασφάλεια των εργαζομένων πολύ υψηλότερους από την Ε.Ε-15.

Ο εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας σε ότι αφορά στην βιομηχανία και στις υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα ανέρχεται το 2002, σε 38,7 ώρες κατά μέσο όρο στην ΕΕ-15 και 41,6 στα νέα κράτη μέλη.

Διάγραμμα 114

Πηγή: Eurostat, 2003.

Έτσι ενώ η υιοθέτηση από αυτές τις χώρες του κοινοτικού κεκτημένου θα έπρεπε να βοηθήσει στην κατεύθυνση μία σύγκλισης στις συνθήκες εργασίας, τα επόμενα χρόνια είναι πιθανό να γίνουμε μάρτυρες μίας απόστασης ανάμεσα στην τυπική εφαρμογή και στην ουσιαστική τήρηση των κοινοτικών οδηγιών. Παράλληλα η αδυναμία των κοινωνικών συνομιλητών, δεν επιτρέπει στην κοινωνική διαπραγμάτευση να διαδραματίσει ένα ρόλο διεκδίκησης και ικανοποίησης των αιτημάτων των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων. Ενώ οι νέες χώρες έχουν εγκαθιδρύσει πληθώρα τριμερείς θεσμούς σε εθνικό επίπεδο, ο αυτόνομος κοινωνικός διάλογος και η διαπραγμάτευση λείπει σε επίπεδο επιχείρησης και κλάδων.⁵⁰ Οι συλλογικές συμβάσεις που υπογράφονται από τους κοινωνικούς συνομιλητές παρουσιάζουν σοβαρές αδυναμίες ως προς το ποσοστό κάλυψης, (με μία συλλογική διαπραγμάτευση που καλύπτει λιγότερο από 20% του εργατικού δυναμικού, σημαίνει ότι τα συμφέροντα του 80% των εργαζομένων δεν εκπροσωπούνται). Παράλληλα τα συνδικάτα παρακολουθούν αδύναμα την μείωση των μελών τους.

50 Commission Européenne: Relations de travail en Europe 2002, Bruxelles 2003.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 οι ΧΚΑΕ, πέρασαν από μία οικονομία κεντρικά σχεδιασμένη σε μία οικονομία της αγοράς και ενώ η μετάβαση ήταν σχετικά προσαρμοστική στο πεδίο της οικονομίας, στον κοινωνικό τομέα οι εξελίξεις χαρακτηρίζονται από σοβαρές υστερήσεις. Η νεοφιλελεύθερη επιλογή που κυριάρχησε στο εργασιακό και κοινωνικό πεδίο στις ΧΚΑΕ, θέτει σοβαρά ερωτηματικά σχετικά με το αν θα υπάρξει σταδιακή σύγκλιση προς τα κοινωνικά δικαιώματα των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, ή αντίθετα εάν συνεχίσει να κυριαρχεί και στο μέλλον η νεοφιλελεύθερη επιλογή, θα αναδειχθούν οι κίνδυνοι μετάδοσης προς τα κράτη-μέλη της ΕΕ-15. Θεωρητικά με την ένταξη τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση οι νέες χώρες οφείλουν να υιοθετήσουν το κοινοτικό κοινωνικό κεκτημένο το οποίο συνοψίζεται στην τήρηση ορισμένων βασικών αρχών, όπως ο αυτόνομος κοινωνικός διάλογος, η ελευθερία του συνδικαλιζέσθαι, το δικαίωμα στην συλλογική διαπραγμάτευση και το δικαίωμα των εργαζομένων στην πληροφόρηση-διαβούλευση. Παράλληλα, απαιτείται το κοινοτικό κοινωνικό κεκτημένο να ενσωματωθεί στις εθνικές νομοθεσίες, συνοδευόμενο, βέβαια, από την ουσιαστική εφαρμογή του η οποία παραμένει όμως αβέβαιη.

Επειδή η «Κοινωνική Ευρώπη», ακολούθησε την στρατηγική της νομισματικής ενοποίησης, το κοινωνικό «κοινοτικό κεκτημένο» που καλούνται να υιοθετήσουν και να δρομολογήσουν τα νέα κράτη-μέλη απέχει πολύ από το σύνολο των «κοινωνικών κεκτημένων», που υπάρχουν στα εθνικά μοντέλα των κρατών-μελών της ΕΕ-15 τα οποία διαφέρουν και μεταξύ τους. Η υιοθέτηση του κοινοτικού κεκτημένου από τις χώρες αυτές προϋποθέτει πόρους, δεδομένου ότι απαιτείται να ενσωματώσουν κανόνες που οι άλλες χώρες χρειάστηκαν δεκαετίες. Η υιοθέτηση και η εφαρμογή από τις ΧΚΑΕ του κοινοτικού κεκτημένου δεν θα ισοδυναμεί με κάλυψη του κοινωνικού χάσματος, δηλαδή δεν πρόκειται να διαδοθούν στις χώρες αυτές τα «κοινωνικά κεκτημένα» των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Η αμφισβήτηση των κοινωνικών μοντέλων στα μέλη της ΕΕ-15 και η μετριότητα στην κάλυψη της κοινωνικής απόστασης στα νέα μέλη θα υποθήκευαν την επιτυχία της διεύρυνσης.⁵¹

51 J. Fayolle, «Union Européenne. Acquis social acquis communautaire? La solidarité à l'épreuve de l'élargissement, *Chronique Internationale de l'Ires* No 79 - Novembre 2002.

9.3. Προκλήσεις και προοπτικές μετά την ένταξη των νέων κρατών - μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Από την προηγούμενη ανάλυση προκύπτει ότι η ανομοιογένεια σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο που χαρακτηρίζει την Ευρωπαϊκή Ένωση των 25 αποτελεί την μεγάλη πρόκληση μετά την ένταξη των νέων μελών. Παρότι αυτή η ανομοιογένεια που θα πρόκυπτε ήταν γνωστή, οι μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις για την ένταξη άφησαν τα επίμαχα ζητήματα για το τέλος και η ΕΕ-15 υιοθετώντας μία βραχυπρόθεσμη λογική προσπάθησε να διαφυλάξει τα συμφέροντά της πολλαπλασιάζοντας της μεταβατικές περιόδους.

Ειδικότερα ως προς **τα επίμαχα θέματα: Στο θέμα της ελεύθερης διακίνησης των εργαζομένων** η ΕΕ αποφάσισε μία μεταβατική περίοδο «5+2» ετών, γεγονός που επιτρέπει στις χώρες που επιθυμούν, να μην δεχθούν για μία περίοδο έως και 7 ετών εργαζομένους από τις νέες χώρες ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Στο θέμα του κοινοτικού προϋπολογισμού, οι ανάγκες των νέων κρατών-μελών δεν αποτέλεσαν βασικό στοιχείο στις διαπραγματεύσεις πριν την διεύρυνση. Η ΕΕ-15 δεν ασχολήθηκε με το πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 25 με την έννοια μίας προσέγγισης προοπτικής αλλά κυρίως ασχολήθηκε με μία λογιστική προσέγγιση που στόχευε στην στατική διαφύλαξη των κοινοτικών δεδομένων. Έτσι μέχρι το 2006 το κόστος της διεύρυνσης περιορίστηκε για τους 15 σε αρκετά στενά περιθώρια. Λόγω έλλειψης συμφωνίας για την προσαρμογή των πολιτικών της Ένωσης (κυρίως την κοινή γεωργική πολιτική και την περιφερειακή πολιτική που απορροφούν το 80% του ισχνού κοινοτικού προϋπολογισμού) οι 15 αποφάσισαν επίσης να υπάρξει **μεταβατική περίοδος για την γεωργία και έτσι να μην επωφεληθούν τα νέα κράτη μέλη πλήρως από τη ΚΑΠ**. Έτσι το 2004 οι αγρότες των νέων χωρών μελών θα δικαιούνται το 25% των άμεσων ενισχύσεων που θα λάβουν οι αγρότες των παλαιών κρατών μελών με μία σταδιακή αύξηση που θα οδηγήσει σε εξίσωση το 2013.

Στο θέμα της πολιτικής συνοχής το συνολικό ύψος των δαπανών για τις νέες χώρες για την περίοδο μέχρι το 2006, προέκυψε με πολιτικό διακανονισμό και όχι με βάση τους ισχύοντες κανονισμούς για τα διαρθρωτικά ταμεία. Η κοινοτική βοήθεια μέσα από τα διαρθρωτικά ταμεία έχει οριστεί να μην ξεπερνά το 4% του ΑΕΠ των χωρών που επωφελούνται (αυτό εμπεριέχει το παράδοξο σε όρους σύγκλισης ότι όσο πιο φτωχή είναι μία χώρα τόσο λιγότερα μπορεί να αποκομίσει και αντίστροφα). Το επιχείρημα που χρησιμοποιείται είναι ότι πάνω από 4% η χώρα δεν θα έχει την δυνατότητα «απορρόφησης» (και ότι μία μαζική εξωτερική βοήθεια μπορεί να ευνοήσει την διαφθορά). Ωστόσο η υστέρηση των νέων χωρών σε οικονομικό επίπεδο

δο απαιτεί μία μεγαλύτερη προσπάθεια από την πλευρά της Ένωσης, δεδομένου ότι 4% του ΑΕΠ των νέων χωρών δεν ισοδυναμεί παρά μόνο με 0,2% του κοινοτικού ΑΕΠ, ενώ η επένδυση στις νέες χώρες με τεράστιες ανάγκες θα είναι επωφελής για την Ένωση και θα επιτρέψει στις χώρες αυτές να καλύψουν την απόσταση, βελτιώνοντας το επίπεδο διαβίωσης και κατανάλωσης τροφοδοτώντας έτσι την ανάπτυξη (ακόμη και αν το ειδικό βάρος αυτών των οικονομιών είναι περιορισμένο δεδομένων των χαμηλών ρυθμών ανάπτυξης της Ευρώπης θα έχει θετικό αντίκτυπο). Αντίθετα, μία πολύ αργή σύγκλιση των ΧΚΑΕ εμπεριέχει τον κίνδυνο οι χώρες αυτές να εγκλωβιστούν σε στρατηγικές φορολογικού και κοινωνικού dumping με αρνητικές επιπτώσεις για το σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τον Δεκέμβριο του 2003, 6 χώρες μεταξύ των οποίων είναι η Γαλλία και η Γερμανία, ζητούν με επιστολή τους από την Επιτροπή, για την νέα περίοδο των δημοσιονομικών προοπτικών της Ένωσης 2007-2013, ο κοινοτικός προϋπολογισμός να μην ξεπερνά το 1% του κοινοτικού ΑΕΠ (μικρότερος δηλαδή από ότι είναι σήμερα). Είναι αδύνατο σε έναν τέτοιο προϋπολογισμό να περιληφθεί η διαφύλαξη των σημερινών πολιτικών και η διατήρηση του οφέλους που αποκομίζουν οι 15, καθώς και η εφαρμογή αυτών των πολιτικών στις νέες χώρες όπως αυτές δικαιούνται και τέλος η χρηματοδότηση των στόχων της Λισαβώνας.

■ Ενδεχόμενες επιπτώσεις για την ελληνική οικονομία

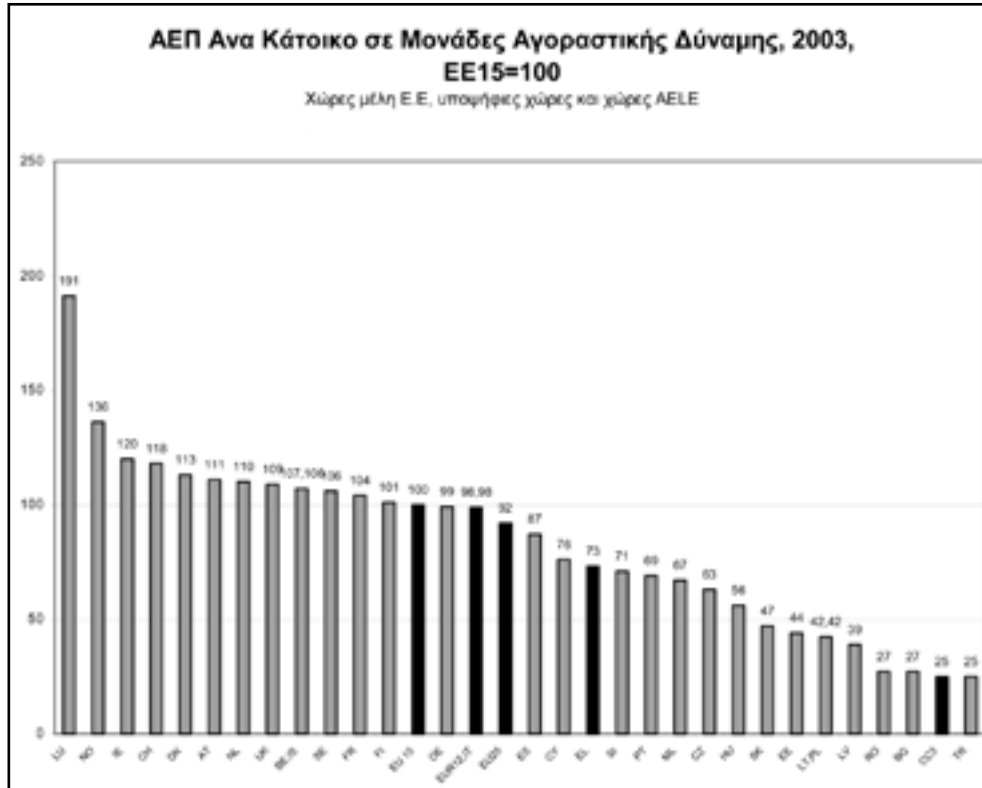
Η πιο άμεση επίπτωση που ενδέχεται να προκύψει μετά την ένταξη των νέων κρατών - μελών είναι η μείωση των μεταβιβάσεων από τον κοινοτικό προϋπολογισμό κυρίως μέσα από τους πόρους που εισρέουν από τα διαρθρωτικά ταμεία της Ε.Ε. Αυτό θα εξαρτηθεί, τόσο από το ύψος του προϋπολογισμού για την περίοδο 2007-2013, που σήμερα βρίσκεται υπό διαπραγμάτευση, όσο και από το καθεστώς μεταχείρισης που θα αποφασιστεί για τις περιφέρειες που έχουν υπερβεί το 75% του κοινοτικού ΑΕΠ (κριτήριο για επιλογή στο στόχο 1), είτε λόγω οικονομικής ανάπτυξης και βελτίωσης της κατάστασης τους, είτε ενώ δεν έχουν ολοκληρώσει την σύγκλιση και συνεχίζουν να υστερούν σημαντικά σε ποιο βαθμό θα υποστούν τη «στατιστική επίπτωση». Εδώ καθοριστικό ρόλο θα διαδραματίσουν οι αποφάσεις που θα ληφθούν περί «phasing out» των περιφερειών. Όπως φαίνεται από τα Διαγράμματα 114 και 115, η θέση κάθε χώρας (το ίδιο ισχύει και για τις περιφέρειες) με βάση το κατά κεφαλήν ΑΕΠ ως προς τον μέσο όρο είναι διαφορετική, ανάλογα με το αν υπολογίζεται ως προς την ΕΕ-15 ή την ΕΕ-25. Σύμφωνα με πρώτες εκτιμήσεις της Eurostat για το 2003, **για την Ελλάδα για παράδειγμα, ενώ το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, ανέρχεται στο 73% του μέσου όρου των 15, αυξάνεται στο 79% («στατιστική επίπτωση») αν υπολογιστεί ως προς το ΑΕΠ των 25.**

Σε ότι αφορά το εξωτερικό εμπόριο, μέχρι στιγμής η Ελλάδα έχει θετικό εμπορικό

ισοζύγιο με τις νέες χώρες μέλη. Η μετακίνηση του εξωτερικού εμπορίου τα τελευταία έτη από τον σκληρό πυρήνα των 15 προς αυτές τις χώρες, επιτρέπει μεν την συγκράτηση του εμπορικού ελλείμματος, θέτει όμως ερωτηματικά ως προς την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. Το θέμα της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας παραμένει και μελλοντικά σε σχέση με τα νέα μέλη δεδομένου ότι αυτές οι χώρες αναδιαρθρώνουν τον παραγωγικό τους ιστό.

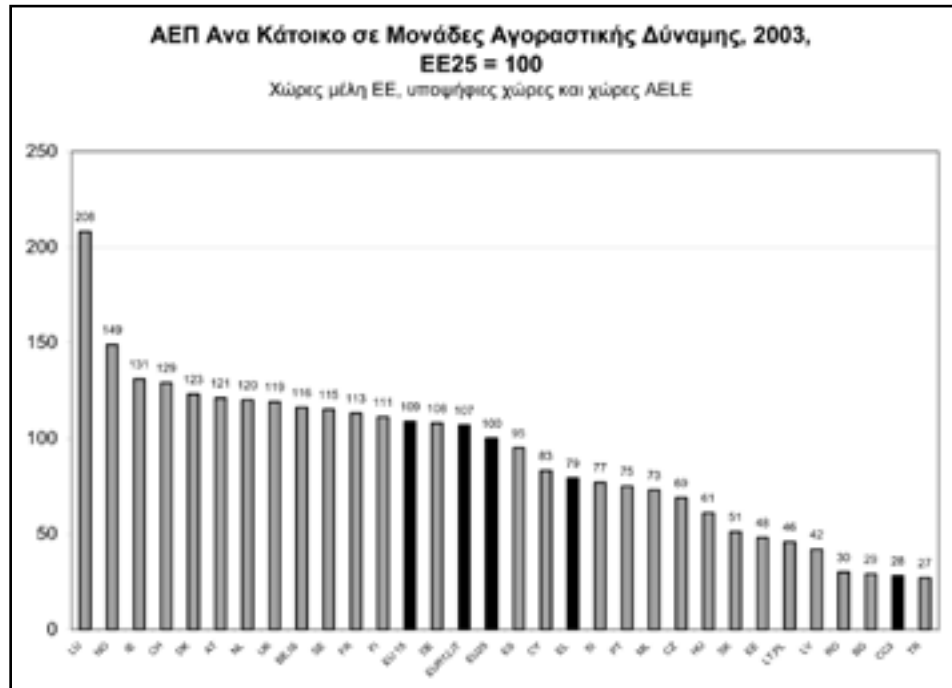
Σε ότι αφορά τις ΑΞΕ, δεδομένου ότι η Ελλάδα από το 1981 μέχρι σήμερα για διάφορους λόγους έχει προσελκύσει λιγότερες ξένες επενδύσεις από την Πορτογαλία ή την Ισπανία, ενδέχεται να επηρεαστεί λιγότερο από ότι οι χώρες αυτές από μία μετατόπιση των ροών των ΑΞΕ προς τις ΧΚΑΕ. Φυσικά παραμένει στο ακέραιο το θέμα της προσέλκυσης των ξένων επενδύσεων, ως αντιστάθμισμα μάλιστα στο ενδεχόμενο μείωσης των μονομερών μεταβιβάσεων από την ΕΕ προκειμένου για να συνεχίσουν οι αυξητικοί ρυθμοί ανάπτυξης. Όπως, όμως έχει επιβεβαιωθεί και στο παρελθόν αυτό δεν μπορεί να επιτευχθεί με συγκράτηση των αμοιβών και μείωση του κόστους εργασίας, **αλλά με την ανάδειξη κυρίως ποιοτικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων.**

Διάγραμμα 115

Πηγή: Eurostat (Statistiques en bref, Economie et finance 27/2004)

Διάγραμμα 116

Πηγή: Eurostat (Statistiques en bref, Economie et finance 27/2004)

Βέβαια παραμένει το θέμα μετεγκατάστασης ελληνικών επιχειρήσεων προς άλλες χώρες. Προς στιγμή, οι επιχειρήσεις αυτές στοχεύουν περισσότερο στην διεκδίκηση μεριδίων αγοράς (τηλεπικοινωνίες, τράπεζες, εμπορική διανομή), εαν εξαιρεθούν ορισμένοι κλάδοι εντάσεως εργασίας, όπως για παράδειγμα η ένδυση, όπου κεντρική επιδίωξη είναι να επωφεληθούν το φθηνότερο εργατικό δυναμικό, η μετεγκατάστασή τους δεν γίνεται κυρίως προς τις 10 νέες χώρες αλλά προς άλλες χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.

Ως προς την μετανάστευση από τα 10 νέα κράτη-μέλη αυτή δεν αναμένεται να αυξηθεί, αφού οι μεταναστευτικές πιέσεις προέρχονται κυρίως από άλλες χώρες.

■ Προκλήσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η οποία έχει επιταχυνθεί από την υιοθέτηση του ευρώ, είναι προφανές ότι δεν επιτρέπει τον περιορισμό σε προσεγγίσεις αμιγώς εθνικές, και ακόμη λιγότερο τοπικές. Κατά συνέπεια, μία ευρωπαϊκή προσέγγιση είναι αναγκαία, τόσο για τους εσωτερικούς χειρισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά την διεύρυνση, όσο και για τους εξωτερικούς χειρισμούς που σχετίζονται με την ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής οικονομίας αλλά και το κοινωνικό της μοντέλο.

Κατ' αρχήν απαιτείται να διασφαλιστεί μία ισόρροπη ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 25 μετά την ένταξη των δέκα νέων κρατών-μελών. Οι αγορές τους είναι

ήδη σε μεγάλο βαθμό ανοικτές μέσα από μία διαδικασία που ξεκίνησε προ δεκαετίας. Η μεγάλη πρόκληση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής θέτει ως βασικό θέμα, δεδομένης της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης των ΧΚΑΕ, το μέγεθος του κοινοτικού προϋπολογισμού **για να μην αποβεί η διεύρυνση σε βάρος της εμβάθυνσης της ΕΕ**, προκειμένου να στηριχθεί η διαδικασία της σταδιακής σύγκλισης ώστε να αποφευχθούν φαινόμενα μαζικής μετανάστευσης, φορολογικού και κοινωνικού dumping. Το κοινωνικό κοινοτικό κεκτημένο δεν αρκεί να υιοθετηθεί από την νομοθεσία αλλά πρέπει να εφαρμοστεί στην πράξη και να ενισχυθεί στην ΕΕ-25, τόσο για να βελτιωθεί το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων στις ΧΚΑΕ, όσο και για να αποφευχθεί ο κίνδυνος ενός κοινωνικού dumping με αρνητικές συνθήκες για τους εργαζόμενους της ΕΕ-25. Παράλληλα η διεύρυνση θέτει επίσης το θέμα των κατευθύνσεων των μακροοικονομικών πολιτικών που θα εφαρμοστούν, τόσο στις νέες χώρες όσο και στις παλαιές χώρες-μέλη. Τέλος, η μεγάλη εξάρτηση των ΧΚΑΕ από τις άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ) αυξάνει τον κίνδυνο αύξησης του φορολογικού dumping στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 25.

■ **Ο κίνδυνος αύξησης του φορολογικού ανταγωνισμού και οι απειλές μετεγκατάστασης των επιχειρήσεων**

Ήδη πριν την ένταξη των νέων κρατών-μελών, υπήρχαν σοβαρές διαφοροποιήσεις σε φορολογικό επίπεδο στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η διεύρυνση έφερε εκ νέου στο προσκήνιο το θέμα των επιπτώσεων που μπορεί να έχει η φορολογία ως προς την εγκατάσταση των επιχειρήσεων και ως προς τη δημοσιονομική διαχείριση.

Αυτές οι διαφοροποιήσεις οφείλονται στον τρόπο ολοκλήρωσης της ευρωπαϊκής οικοδόμησης, όπου τα κράτη μέλη έχουν από την μία δεσμευτεί σε μία νομισματική ένωση (κοινό νόμισμα με μία νομισματική αρχή ομοσπονδιακού τύπου), από την άλλη όμως, με εξαίρεση το ΦΠΑ, τα κράτη μέλη έχουν δυνατότητα άσκησης εθνικής πολιτικής, πλήρη φορολογική ελευθερία, παρά τις προφανείς αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στην δημοσιονομική (προϋπολογισμό) και κυρίως την φορολογική πολιτική και την νομισματική πολιτική. Από την ένταξη της Ιρλανδία, επωφελήθηκε, όπως και οι άλλες χώρες συνοχής, από τις κοινοτικές μεταβιβάσεις χωρίς καμία δέσμευση σε φορολογικό επίπεδο, υιοθέτησε χαμηλούς συντελεστές, (12,5% για την φορολογία των ανωνύμων εταιριών), οδηγώντας αρκετές ευρωπαϊκές επιχειρήσεις και κυρίως βρετανικές να προβούν σε μετεγκαταστάσεις (ίσως όχι μόνο γι' αυτόν τον λόγο) σημαντικού μέρους των δραστηριοτήτων τους στο έδαφος της. Υπάρχει κίνδυνος αυτή η πολιτική, να ακολουθηθεί από πολλά νέα μέλη της ΕΕ, δεδομένου ότι οι φορολογικοί συντελεστές στους οποίους υπόκεινται σήμερα οι επιχειρήσεις για την φορολόγηση των κερδών είναι, με εξαίρεση την Τσεχία (31%), πολύ δελεαστικοί δεδομένου ότι κυμαίνονται από 15% στην Κύπρο και Λιθουανία έως και 25% στην Σλοβενία. Στα νέα κράτη μέλη ο μέσος όρος των ανώτατων ποσοστών φορο-

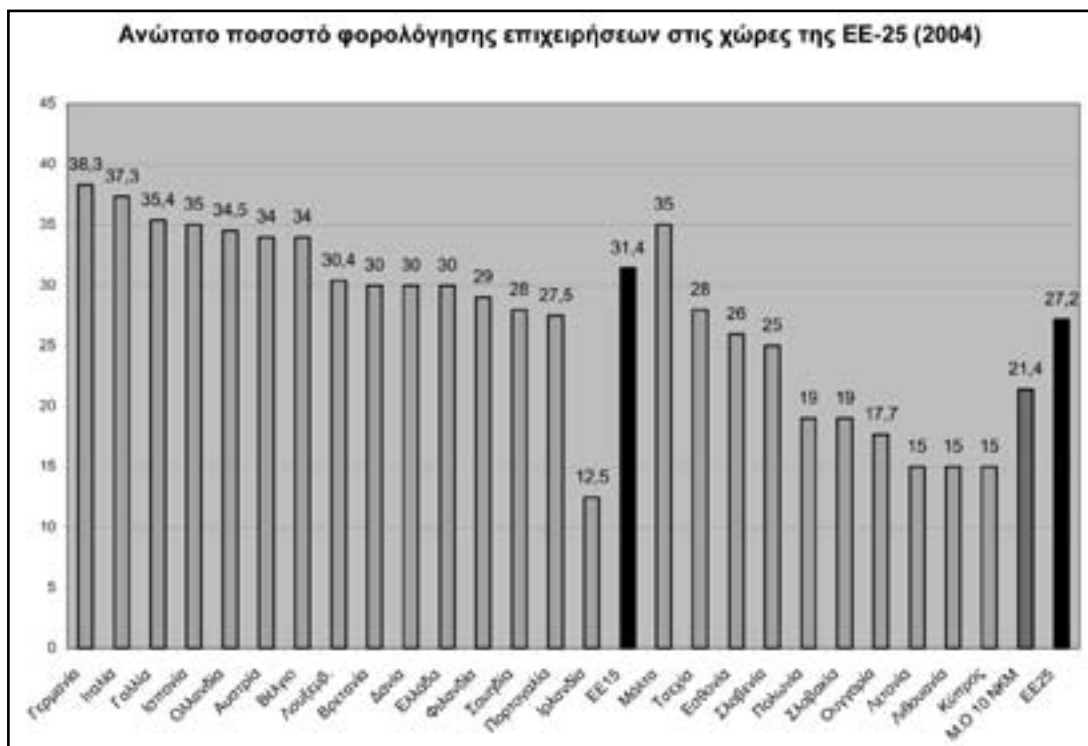
λόγησης των επιχειρήσεων ανέρχεται σε 21,4% έναντι 31,4% που είναι ο μέσος όρος στην ΕΕ-15. Αν μάλιστα εξαιρέσουμε την Ιρλανδία τα ποσοστά κυμαίνονται στην ΕΕ-15 από 27,5% στην Πορτογαλία σε 38,3% στην Γερμανία (Διάγραμμα 116). Επίσης το ποσοστό της Εσθονίας 26% αφορά στα διανεμημένα κέρδη, δεδομένου ότι από το 2000 ο συντελεστής στα μη διανεμημένα κέρδη είναι μηδενικός.⁵²

Από την στιγμή που τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης οδηγούνται σε ανταγωνισμό δια μέσου της φορολόγησης των επιχειρήσεων για να προσελκύσουν επενδύσεις, τίθεται το ζήτημα, ως προς την δυνατότητα των κρατών να ανταπεξέλθουν σε δημοσιονομικό επίπεδο, χωρίς να επιβαρύνουν τον παράγοντα εργασία ή χωρίς να συρρικνώσουν τις κοινωνικές δαπάνες.

Από την άποψη αυτή ενδιαφέρον παρουσιάζει το πρόσφατο παράδειγμα της εταιρίας Siemens στην Γερμανία. Πρόκειται για ένα καθαρό παράδειγμα φορολογικού dumping που αναδεικνύει με ανάγλυφο τρόπο την αναγκαιότητα φορολογικής εναρμόνισης στην Ευρώπη (τουλάχιστον για ένα ελάχιστο επίπεδο φορολόγησης των επιχειρήσεων) Πρόκειται για καθαρή περίπτωση «πιέσεων» από την πλευρά της εταιρίας Siemens, η οποία χρησιμοποιώντας ως απειλή την μετεγκατάσταση δύο μονάδων παραγωγής κινητών τηλεφώνων της στην Ουγγαρία, ζητά ως αντάλλαγμα από τους εργαζόμενους την αύξηση του χρόνου εργασίας στις 40 ώρες χωρίς αύξηση μισθού και μείωση επιδομάτων (Le Monde, 23 Ιουλίου 2004). Στην Ουγγαρία μία επιχείρηση μπορεί να τύχει κατά την εγκατάσταση δεκαετούς φορολογικής απαλλαγής και επίσης να επιδοτηθεί. Σε δύο εργοστάσια της Siemens τα γερμανικά συνδικάτα (IG-Metall) αναγκάστηκαν να υπογράψουν συμβάσεις που προβλέπουν την αύξηση του εβδομαδιαίου χρόνου εργασίας στις 40 ώρες και την μείωση των επιδομάτων. Πρόκειται στην ουσία για αύξηση του χρόνου εργασίας χωρίς αύξηση μισθού, παρά την γενική θέση της IG-Metall ότι ακόμη και με αύξηση του μισθού δεν είναι επιθυμητή γενικά η αύξηση του χρόνου εργασίας, δεδομένου ότι αυτό δεν αποτελεί λύση γιατί μειώνεται η απασχόληση. (Πρόκειται βέβαια για εξαίρεση δεδομένου ότι η συμφωνία δεν αφορά παρά μόνο 4.000 εργαζόμενους από ένα σύνολο 165.000 εργαζομένων του ομίλου). Εκτός από την ανάγκη φορολογικής εναρμόνισης προκύπτει και η ανάγκη μίας νέας κοινοτικής οδηγίας η οποία θα διέπει το καθεστώς κινήτρων για την εγκατάσταση των επιχειρήσεων.

⁵² Eurostat: Communiqué de presse 85/2004 - 1er juillet 2004.

Διάγραμμα 117

Πηγή: Eurostat (Communiqué de presse 85/2004)

Η ύπαρξη αυτών των φαινομένων δεν πρέπει να αποτελέσει αφορμή για να τεθεί υπό αμφισβήτηση η αναγκαιότητα παροχής βοήθειας προς τις νέες χώρες μέλη, η οποία είναι απαραίτητη για λόγους οικονομικής και κοινωνικής συνοχής και στήριξης της διαδικασίας σύγκλισης αυτών των χωρών, ούτε να μειωθεί το ύψος της. Η βοήθεια πρέπει να αυξηθεί και να συνδυαστεί με φορολογική εναρμόνιση και βελτίωση των κοινωνικών προτύπων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αν η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν προσανατολιστεί προς αυτή την κατεύθυνση, δεδομένης της σπουδαιότητας των άμεσων ξένων επενδύσεων στις ΧΚΑΕ, υπάρχει σοβαρός κίνδυνος να ενταθεί ακόμη περισσότερο ο φορολογικός ανταγωνισμός και το κοινωνικό dumping. Μία ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη στις ΧΚΑΕ δεν μπορεί να επαφίεται αποκλειστικά και μόνο στις ΑΞΕ, είναι απαραίτητη η μεταφορά δημόσιων πόρων διαμέσου του κοινοτικού προϋπολογισμού.

Συνοψίζοντας την προσέγγιση της ένταξης των νέων κρατών-μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση διαπιστώνεται ότι αυξάνεται ο πληθυσμός κατά 20% περίπου, ενώ το ΑΕΠ αυξάνεται μόλις κατά 5% και ο μέσος όρος του κατά κεφαλή ΑΕΠ σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (ΜΑΔ) στα 10 νέα κράτη μέλη αντιστοιχούσε το 2002, μόλις

στο 47% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Οι ακολουθούμενες επί σειρά ετών μακροοικονομικές πολιτικές στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν οδηγήσει σε ένα φαύλο κύκλο «υποτονικής οικονομικής δραστηριότητας», υψηλής ανεργίας και ανακατανομής του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας. Σε μακροοικονομικό επίπεδο η ένταξη των 10 νέων κρατών-μελών δεν αναμένεται να προκαλέσει σημαντικές μεταβολές, ειδικότερα μάλιστα, αν οι υψηλότεροι ρυθμοί ανάπτυξης που γνωρίζουν σήμερα αυτές οι ΧΚΑΕ (σε σύγκριση με την ΕΕ-15), από την εφαρμογή των κανόνων της Συνθήκης του Μάαστριχτ και του Συμφώνου Σταθερότητας, τα ανεπαρκή μέσα του κοινοτικού προϋπολογισμού καθώς επίσης και η πολιτική της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, κινδυνεύουν να δημιουργήσουν συνθήκες «αρνητικής σπείρας».

Παράλληλα η ένταξη των νέων κρατών-μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση αυξάνει την ανταγωνιστική πίεση στις παλαιές χώρες-μέλη μέσα από:

- **Τους χαμηλούς μισθούς**, όχι τόσο από τα μεταναστευτικά ρεύματα φτηνού εργατικού δυναμικού (που θα εισρεύσαν αναζητώντας καλύτερες συνθήκες εργασίας, αμοιβής και κοινωνικής προστασίας), όσο κυρίως μέσα από την απειλή της μετεγκατάστασης επιχειρήσεων ή δραστηριοτήτων στις ΧΚΑΕ, ειδικότερα σε τομείς εντάσεως εργασίας ώστε να επωφεληθούν από το φτηνό εργατικό κόστος. Αυτό αφορά κυρίως τους κλάδους εντάσεως εργασίας, παρότι πρέπει να υπογραμμιστεί ότι το εργατικό κόστος δεν αποτελεί το μόνο κριτήριο που λαμβάνουν υπόψη οι επιχειρήσεις για να προχωρήσουν σε μετεγκαταστάσεις των δραστηριοτήτων τους.
- **Ταφορολογικό ανταγωνισμό (dumping)**, ο οποίος ήδη υπάρχει στην ΕΕ-15 (χαρακτηριστικό το παράδειγμα της Ιρλανδίας), και ο οποίος αποτελεί ήδη ένα εργαλείο που χρησιμοποιείται από τις νέες χώρες κυρίως με βασικό στόχο την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων (ΑΞΕ), υιοθετώντας χαμηλούς συντελεστές φορολόγησης των επιχειρήσεων. Η έλλειψη φορολογικής εναρμόνισης συρρικνώνει τα δημόσια έσοδα, τόσο στις παλαιές όσο και στις νέες χώρες (και ή συνεχίζεται η μεταφορά του βάρους στον συντελεστή εργασία ή συρρικνώνονται οι δαπάνες για κοινωνικές πολιτικές).
- **Τη ιδιωτικοποίηση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στις ΧΚΑΕ**, η οποία έχει προχωρήσει σε μεγάλο βαθμό και χρησιμοποιείται ως μοχλός πίεσης για να προχωρήσει περαιτέρω η ιδιωτικοποίηση των κοινωνικών συστημάτων στις παλαιές χώρες-μέλη.

Το κοινωνικό έλλειμμα που υπήρχε στην Ευρωπαϊκή Ένωση πριν την διεύρυνση της γίνεται, κατά συνέπεια πιο έντονο με την ένταξη των νέων κρατών-μελών και θέτει εκ νέου προβληματισμούς, σχετικά, όχι τόσο ως προς την τυπική υιοθέτηση του ισχνού κοινωνικού κοινοτικού κεκτημένου αλλά κυρίως ως προς την ουσιαστική

εφαρμογή και την ενίσχυση του από τις νέες χώρες. Επίσης σε σχέση με την μακροοικονομική πολιτική όπως αυτή έχει παγιωθεί από τις Συνθήκες του Μάαστριχτ και του Άμστερνταμ (Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης) και κυρίως όπως αυτές προβλέπεται να ενσωματωθούν στη νέα Ευρωπαϊκή Συνθήκη («ευρωπαϊκό σύνταγμα»), με αδύναμο κρίκο για άλλη μία φορά τα κοινωνικά δικαιώματα και τις κοινωνικές πολιτικές.

Στις νέες αυτές προκλήσεις η Ευρωπαϊκή Ένωση των 25 απαιτείται να προωθήσει την:

- **Αλλαγίπτους προσανατολισμούς της οικονομικής πολιτικής στην Ε.Ε** μέσα από τον επαναπροσδιορισμό των στόχων και του περιεχομένου του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, αλλαγή στον ρόλο και στην αποστολή της ΕΚΤ με στόχους πολιτικής, την ανάπτυξη και την απασχόληση και όχι μόνο την σταθερότητα των τιμών.
- **Φορολογικήναρμόνιση στα κέρδη των επιχειρήσεων και στα εισοδήματα του κεφαλαίου** ώστε να τεθεί ένα τέρμα στον φορολογικό ανταγωνισμό. Η φορολογική εναρμόνιση μπορεί να συνδυαστεί με ενίσχυση προς τις αδύναμες χώρες για την υιοθέτηση ελάχιστων προτύπων
- **Διεύρυνση του κοινοτικού προϋπολογισμού.** Η Ευρωπαϊκή Ένωση απαιτείται να αφιερώσει περισσότερους πόρους για να στηρίξει την μακροοικονομική διαδικασία και την διαδικασία περιφερειακής ανάπτυξης και συνοχής των νέων χωρών (όπως αυτό έγινε την δεκαετία του 1980 με την ένταξη των χωρών της Νότιας Ευρώπης). Οι ΑΞΕ δεν μπορούν να αποτελέσουν από μόνες τους ένα εργαλείο για την ανάπτυξη των φτωχότερων μελών και σίγουρα όχι για την ισόρροπη ανάπτυξη (ήδη η επιλεκτική και άνιση κατανομή των ΑΞΕ στις ΧΚΑΕ αυξάνει τις ανισότητες όχι μόνο ανάμεσα σε χώρες αλλά και ανάμεσα στις περιφέρειες των ίδιων χωρών) η οποία προυποθέτει την αύξηση των δημοσίων πόρων. Βέβαια αυτό δεν μπορεί να γίνει με έναν κοινοτικό προϋπολογισμό που θα ανέρχεται στην νέα περίοδο 2007-2013 σε 1% (ή και λιγότερο) του κοινοτικού ΑΕΠ. Διαφορετικά αυτό θα σημαίνει μετατόπιση πόρων από τον Νότο στην Ανατολή στερώντας πόρους από περιφέρειες που δεν έχουν ολοκληρώσει την διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης.
- **Υιοθέτησηρυσιαστική εφαρμογή και κυρίως ενίσχυση του κοινωνικού κοινοτικού κεκτημένου.** Απαιτείται να ενισχυθούν τα μέσα και τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής για τη διεύρυνση των δημοσίων συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης προκειμένου να αποκτήσει νόημα η Κοινωνική Ευρώπη, προοπτική η οποία δεν μπορεί να επιτευχθεί με την ιδιωτικοποίηση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης.
- **Μετάβασηπό τον τριμερή διάλογο στην διμερή διαπραγμάτευση στα νέα**

κράτη μέλη. Αυτό αποτελεί βασική πρόκληση για τα συνδικάτα δεδομένου ότι μέχρι σήμερα στις ΧΚΑΕ ο κοινωνικός διάλογος σε τριμερές επίπεδο που έχει εγκαθιδρυθεί με πρωτοβουλία των εθνικών κυβερνήσεων μετά από προτροπές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής λειτουργεί υποτυπωδώς με πενιχρά αποτελέσματα στα ουσιαστικά ζητήματα. Η μετάβαση στην διμερή διαπραγμάτευση προϋποθέτει την ενδυνάμωση των συνδικάτων στις χώρες αυτές με πιέσεις προς τις κυβερνήσεις τους προκειμένου να θεσμοθετήσουν την διαπραγμάτευση και βέβαια να εφαρμόσουν την εργατική νομοθεσία μέσα από την εγκαθίδρυση και ενίσχυση των ελεγκτικών μηχανισμών. Δεν αρκεί η τυπική μεταφορά των κοινωνικών οδηγιών στο εθνικό δίκαιο και η ψήφιση νέων οδηγιών αν δεν υπάρχουν ελεγκτικοί μηχανισμοί που θα διασφαλίζουν την εφαρμογή τους. Στόχος είναι η βελτίωση της κατάστασης των εργαζομένων στις χώρες αυτές, προκειμένου να αποφευχθεί το κοινωνικό dumping προς τους εργαζόμενους άλλων χωρών.

Μέρος 10
Οι Εξελιξεις στο Χρόνο Εργασίας
στην Ευρώπη κατά το 2003

Οι Εξελίξεις στο Χρόνο Εργασίας στην Ευρώπη κατά το 2003

10.1. Εισαγωγή

Η προσέγγιση αυτή αποτελεί μια επισκόπηση των πρόσφατων εξελίξεων στη διάρκεια του εργάσιμου χρόνου, όπως προβλέπεται από το περιεχόμενο των συλλογικών συμβάσεων εργασίας και την ισχύουσα νομοθεσία, στις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη Νορβηγία και τις 10 χώρες ένταξης. Βασίζεται κυρίως στις συνεισφορές των εθνικών κέντρων που διατηρούν παρατηρητήρια εργασιακών σχέσεων στα πλαίσια ειδικής συνεργασίας με το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για τη Βελτίωση των Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας στο Δουβλίνο (EIRO). Το χρονικό διάστημα αναφοράς της μελέτης καλύπτει την περίοδο 2002- 2003, ενώ σε ορισμένα σημεία της μελέτης τα στοιχεία καλύπτουν την περίοδο 1999-2003.

Καταρχήν, εντοπίζονται οι τάσεις στις μέσες συμβατικές εβδομαδιαίες ώρες εργασίας⁵³, όπως απορρέουν από το περιεχόμενο των συλλογικών συμβάσεων εργασίας και δευτερευόντως της νομοθεσίας. Στη συνέχεια η ανάλυση επικεντρώνεται στα ανώτατα ημερήσια και εβδομαδιαία όρια εργασίας. Εκτός των συμβατικών εβδομαδιαίων ωρών ημερήσιας και εβδομαδιαίας εργασίας ιδιαίτερο βάρος δίδεται στο επίπεδο των Πραγματικών/ Συνηθισμένων εβδομαδιαίων ωρών εργασίας τόσο για τους πλήρως όσο και για τους μερικά απασχολούμενους. Δοθείσης μάλιστα της σύγχρονης τάσης υπολογισμού του εργάσιμου χρόνου σε ετήσια βάση, η ανάλυση ολοκληρώνεται με την διαπίστωση των τάσεων στις ετήσιες ώρες εργασίας λαμβάνοντας υπόψη τον αριθμό των ετήσιων ημερών αδείας και αργιών.

Ο καθορισμός της διάρκειας του χρόνου εργασίας εξακολουθεί να αποτελεί ένα βασικό ζήτημα διαπραγμάτευσης στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων. Αν και όπως θα επισημανθεί παρακάτω είναι σπάνιες οι περιπτώσεις εμφάνισης σημαντικών συλλογικών μειώσεων στις εβδομαδιαίες ώρες εργασίας τα τελευταία χρόνια, εντούτοις το ζήτημα της μείωσης του εργάσιμου χρόνου παραμένει στην ημερήσια διάταξη της συλλογικής διαπραγμάτευσης και της νομοθεσίας σε πολλές χώρες⁵⁴. Παρόλα αυτά διαπιστώνεται μια βασική αλλαγή στον μηχανισμό και την αντίληψη του εγχειρήματος της μείωσης του εργάσιμου χρόνου σε σχέση με προηγούμενως.

53 Το συμβατικό ωράριο εργασίας παραπέμπει σε ωράριο εργασίας προσδιορισμένο από συλλογικές συμβάσεις εργασίας.

54 Η γενικευμένη εισαγωγή της συμβατικής εργάσιμης εβδομάδας των 35 ωρών στη Γαλλία αποτελεί αξιοσημείωτη εξαίρεση.

Οι σημερινές περιπτώσεις εμφάνισης οριακών ή λιγότερο δραματικών μειώσεων στα χρονικά όρια εργασίας διαφέρουν σημαντικά από τη διαδικασία μείωσης του εργάσιμου χρόνου που χαρακτηρίζει το σύνολο σχεδόν της μεταπολεμικής περιόδου. Πιο συγκεκριμένα, οι μακροχρόνιες πτωτικές τάσεις στις ώρες εργασίας των προηγούμενων δεκαετιών αποτελούσαν το προϊόν ενός κοινωνικού συμβολαίου (social concensus). Στο πλαίσιο αυτό οι γενικευμένοι χαρακτήρα μειώσεις στη διάρκεια του εργάσιμου χρόνου γίνονταν αντιληπτές ως ένδειξη κοινωνικής προόδου και ως αντισταθμιστικό αντάλλαγμα προς την εργατική πλευρά για την επιτευχθείσα αύξηση της παραγωγικότητας.

Αντίθετα, οι οριακές ή λιγότερο δραματικές τουλάχιστον μειώσεις στα χρονικά όρια εργασίας που παρατηρούνται σήμερα μπορούν να γίνουν κατανοητές ως μια μορφή διαπραγματευόμενης ευελιξίας (negotiated flexibility), με την έννοια της παροχής αντισταθμιστικών ανταλλαγμάτων προς τους εργαζόμενους όχι για λόγους που σχετίζονται με την ανοδική πορεία της οικονομίας και την παραγωγικότητα, αλλά για την προοπτική εισαγωγής ποικίλων πρακτικών εργασιακής ευελιξίας, οι οποίες επιδιώκονται από την εργοδοτική πλευρά.

Παρόλα αυτά, η επίτευξη περαιτέρω μειώσεων στα χρονικά όρια εργασίας και ενός αυθεντικού μηχανισμού αναδιανομής της απασχόλησης μέσω της μείωσης των υπερωριών εξακολουθεί να αποτελεί μια κεντρική πλευρά του διεκδικητικού πλαισίου των συνδικάτων σε ολόκληρη την Ευρώπη. Για παράδειγμα η Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Συνδικάτων (CES) υιοθέτησε πρόσφατα στο τακτικό της συνέδριο (2003) **σχετικό ψήφισμα, το οποίο δεσμεύει την Συνομοσπονδία “να συνεχίσει την εκστρατεία για την εβδομάδα των 35 ωρών και την εφαρμογή καινοτόμων μέτρων μείωσης του χρόνου εργασίας μέσω της σύναψης συλλογικών συμβάσεων εργασίας και της συλλογικής διαπραγματεύσεως”**. Παρόλα αυτά στο ψήφισμα επισημαίνεται ότι, όπου είναι απαραίτητο, οι επιδιωκόμενες αλλαγές στο πρότυπο οργάνωσης και κατανομής του χρόνου εργασίας μπορούν να πραγματοποιούνται σε συνδυασμό και με αντίστοιχο περιεχομένου και χαρακτήρα νομοθετικές παρεμβάσεις.

Στο πλαίσιο των αιτημάτων της Συνομοσπονδίας συμπεριλαμβάνεται και η προσπάθεια αναθεώρησης της Κοινοτικής Οδηγίας για το χρόνο εργασίας (93/104/ΕΚ), ώστε να εξασφαλισθεί ότι η Οδηγία καλύπτει όλες τις κατηγορίες εργαζομένων. Στόχος της αναθεώρησης αυτής είναι να επιτευχθούν οι συνθήκες, οι οποίες ευνοούν την αρμονική συμφιλίωση της εργασίας και της οικογενειακής ζωής, τροφοδοτώντας παράλληλα την ανάγκη ενίσχυσης της ποιότητας εργασίας και της εκπαίδευσης λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη τα ζητήματα καταπολέμησης της ανεργίας και της ενίσχυσης των πολιτικών βιώσιμης ανάπτυξης.

Αντίστοιχο παράδειγμα της κινητοποίησης των συνδικάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο για τη μείωση και την προσαρμογή του χρόνου εργασίας στις σύγχρονες ανάγκες

των εργαζομένων είναι η υιοθέτηση ενός προγράμματος δράσης στο πρόσφατο συνέδριο (2003) της Ομοσπονδίας των Εργαζομένων στη Βιομηχανία Μετάλλου (EMF). Στο συγκεκριμένο πρόγραμμα, το οποίο θέτει ως χρονικό ορίζοντα την περίοδο 2003-2007, τονίζεται χαρακτηριστικά ότι “η οργάνωση και ο προσδιορισμός του χρόνου εργασίας παραμένουν στην πρώτη γραμμή της ημερήσιας διάταξης των συλλογικών διαπραγματεύσεων και είναι ένα σημαντικό εργαλείο καταπολέμησης της ανεργίας”. Το συγκεκριμένο Πρόγραμμα επιβεβαίωσε την αφοσίωση της EMF στην αναγκαιότητα αναμόρφωσης των χρονικών πλαισίων εργασίας, η οποία είχε εκφραστεί σε διακηρυκτικό τουλάχιστον επίπεδο με τη **διαμόρφωση μιας Χάρτας για το Χρόνο Εργασίας το 1998**. Στη Χάρτα αυτή επισημαίνονταν η αναγκαιότητα αναμόρφωσης του ρυθμιστικού πλαισίου, ώστε:

- να καθιερωθεί σε όλες τις χώρες-μέλη της ΕΕ-15 η εβδομαδιαία εργασία των 35 ωρών,
- να θεσμοθετηθεί ένα κοινό, σε ευρωπαϊκό πλαίσιο, επίπεδο μέγιστου συμβατικού χρόνου απασχόλησης της τάξεως των 1.750 ωρών σε ετήσια βάση (το οποίο μεταφράζεται σε εβδομαδιαία εργασία διάρκειας 38 ωρών)
- να ορισθεί ένα ετήσιο μέγιστο όριο υπερωριακής απασχόλησης 100 ωρών.

Σε ανάλογο χαρακτήρα και πνεύμα κινούνται τα σημεία δράσης (action points) που υιοθετήθηκαν στη διάσκεψη του 2003 του από την Uni-Euro, τον ευρωπαϊκό δηλαδή περιφερειακό οργανισμό του Διεθνούς Δικτύου Συνδικάτων στις Υπηρεσίες (UNI). Σύμφωνα με τις θεωρητικές αφηρητές των συγκεκριμένων θέσεων η Uni-Euro δεσμεύεται “στην προσπάθεια μείωσης του χρόνου απασχόλησης ως μια από τις βασικές διεκδικήσεις της”. Αν και η στασιμότητα που χαρακτηρίζει τις εξελίξεις στο πεδίο μείωσης της διάρκειας του χρόνου εργασίας είναι προφανής σε όλη σχεδόν την Ευρώπη, εντούτοις αξίζει να σημειωθεί ότι, όπως ακριβώς και με άλλους τομείς των στατιστικών εργασίας, έτσι και στην περίπτωση των ωρών εργασίας διαπιστώνονται σημαντικές δυσκολίες στην πραγματοποίηση αξιόπιστων διεθνών συγκρίσεων, καθώς τα σχετικά στοιχεία δεν συλλέγονται σε όλες τις χώρες με τον ίδιο τρόπο. Ειδικότερα, **τα βασικά προβλήματα πραγματοποίησης μιας ακριβούς και συγκρίσιμης στατιστικής εκτίμησης της διάρκειας του χρόνου εργασίας, περιλαμβάνουν:**

1. την ύπαρξη διαφορετικών μεθόδων εκτίμησης του χρόνου εργασίας, με τον υπολογισμό του σε ετήσια και όχι σε εβδομαδιαία βάση να γίνεται όλο και πιο διαδεδομένος σε διάφορες χώρες,
2. το γεγονός ότι σε ορισμένες χώρες οι μειώσεις του χρόνου απασχόλησης έχουν πραγματοποιηθεί μέσω περιοχών στις ετήσιες ώρες ή μέσω περιορισμού των ετήσιων ημερών εργασίας (αργίες, διακοπές κτλ.) αφήνοντας ουσιαστικά αμετάβλητη την διάρκεια της κανονικής εβδομαδιαίας εργασίας,

3. την αυξανόμενη χρήση των συμφωνιών διευθέτησης του χρόνου εργασίας. Με βάση τις συμφωνίες αυτές, οι εβδομαδιαίες ώρες εργασίας μπορούν να διαφοροποιούνται κατά τη διάρκεια του ημερολογιακού έτους ανάλογα με τις λεπτομέρειες που τις συνοδεύουν,
4. τη χρησιμοποίηση ποικίλων μεθόδων εκτίμησης και προσδιορισμού της μερικής απασχόλησης και
5. τη διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών αναφοράς ανάμεσα στη σημασία και το ρόλο της συλλογικής διαπραγμάτευσης και της νομοθεσίας, καθώς τόσο η συλλογική διαπραγμάτευση όσο και η νομοθεσία ασκούν σημαντική επίδραση στο επίπεδο των πραγματικών ωρών. Παρόλα αυτά σε ορισμένες χώρες η νομοθεσία λειτουργεί καταλυτικά στη διαμόρφωση των ωρών εργασίας, ενώ σε άλλες απλώς θέτει ένα ελάχιστο “δίχτυ προστασίας των εργαζομένων”.

Η διάρκεια της συμβατικής εβδομαδιαίας απασχόλησης είναι ένα επίσης προβληματικό μέγεθος για διεθνείς συγκρίσεις, δεδομένου ότι δεν συνυπολογίζονται οι υπερωρίες ή η διάρκεια της ετήσιας ή άλλων κατηγοριών άδειας εργασίας. Ο στόχος της παρούσας μελέτης είναι να παρουσιασθούν ορισμένες γενικές τάσεις όσον αφορά τις τρέχουσες εξελίξεις στο χρόνο εργασίας και να επισημανθούν οι δυσκολίες πραγματοποίησης αξιόπιστων και βάσιμων διεθνών συγκρίσεων. Για λόγους συντομίας, δεν παρέχονται πληροφορίες για τους ακριβείς ορισμούς των δεδομένων και για το πώς τα αναφερόμενα στοιχεία προσεγγίζονται σε κάθε χώρα. Ως εκ τούτου τα παρεχόμενα δεδομένα πρέπει να αντιμετωπιστούν με ιδιαίτερη προσοχή και σε συνδυασμό με τις διαθέσιμες σημειώσεις και εξηγήσεις που τα συνοδεύουν.

10.2. Μέσες συλλογικά συμφωνηθείσες εβδομαδιαίες ώρες

Οι συλλογικές διαπραγματεύσεις διαδραματίζουν ένα βασικό ρόλο στον καθορισμό της διάρκειας του χρόνου εργασίας στις περισσότερες υπό διερεύνηση χώρες. Ειδικότερα φαίνεται ότι στις χώρες-μέλη της ΕΕ-15, η συλλογική διαπραγμάτευση λειτουργεί, αν και όχι πάντα, πιο αποφασιστικά, συγκριτικά με τις υπό ένταξη χώρες, στον καθορισμό των ωρών εργασίας. Εντούτοις, η έκταση, το εύρος και ο ρόλος της συλλογικής διαπραγμάτευσης διαφοροποιείται σημαντικά κατά μήκος των χωρών της Ευρώπης. Έτσι σε ορισμένες χώρες κυριαρχεί το κλαδικό επίπεδο διαπραγμάτευσης, ενώ σε άλλες οι περισσότερες συλλογικές συμφωνίες συνάπτονται σε επίπεδο επιχείρησης. Αντίστοιχα το εύρος των εργαζομένων που καλύπτεται από τις υφιστάμενες συλλογικές συμφωνίες μπορεί να διαφοροποιείται κατά περίπτωση⁵⁵.

55 Πάντως εκτιμάται ότι κατά μέσο όρο περίπου τα τρία τέταρτα των εργαζόμενων στην σημερινή ΕΕ, και περίπου τέσσερις εργαζόμενοι στους 10 στα κράτη μέλη που θα ενταχθούν στην Ένωση το 2004 καλύπτονται από συλλογικές συμβάσεις εργασίας.

Ανεξάρτητα των παραπάνω, αξίζει να σημειωθεί ότι η επίδραση της συλλογικής διαπραγμάτευσης στον καθορισμό των ωρών εργασίας ποικίλλει αρκετά μεταξύ των διάφορων τομέων και κλάδων της οικονομίας και των διαφόρων ομάδων εργαζομένων. Παράλληλα η σχέση μεταξύ των συλλογικών συμφωνιών και των νομοθετικών διατάξεων στο χρόνο εργασίας παρουσιάζει αντίστοιχη επίσης σημαντική ανομοιογένεια μεταξύ των χωρών αναφοράς της μελέτης. Σε ορισμένες χώρες, κυρίως στη Βόρεια και την Κεντρική Ευρώπη, η συλλογική διαπραγμάτευση αποδεικνύεται πιο καθοριστικός παράγοντας επηρεασμού των ωρών εργασίας, ενώ σε άλλες πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραματίζει η νομοθεσία.

Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει τις μέσες κανονικές εβδομαδιαίες ώρες απασχόλησης το 2003 για τους πλήρους απασχολούμενους, όπως τίθενται από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις στο σύνολο της οικονομίας και σε 26 ευρωπαϊκές χώρες.

Πίνακας 7: Μέση διάρκεια συμβατικής εβδομαδιαίας εργασίας, 2003

Βουλγαρία	40.0
Εσθονία	40.0
Ελλάδα	40.0
Ουγγαρία	40.0
Λετονία	40.0
Μάλτα	40.0
Πολωνία	40.0
Ρουμανία	40.0
Σλοβενία	40.0
Ιρλανδία	39.0
Λουξεμβούργο	39.0
Πορτογαλία *	39.0
Σουηδία	38.8
Ισπανία	38.6
Αυστρία	38.5
Σλοβακία	38.5
Βέλγιο	38.0
Κύπρος	38.0
Ιταλία	38.0
Γερμανία	37.7
Νορβηγία	37.5
Φινλανδία	37.5
Ηνωμένο Βασίλειο	37.2
Δανία	37.0
Κάτω Χώρες	37.0
Γαλλία	35.0
Μέσος Όρος ΕΕ-26	38.6

Μέσος Όρος ΕΕ-15 και Νορβηγία	38.0
Μέσος Όρος νέων χωρών της ΕΕ	39.7
Μέσος όρος 8 νέων κρατών μελών που εντάχθηκαν στην ΕΕ το 2004	39.6
Μέσος Όρος ΕΕ-23	38.6

Πηγή: EIRO, (2003)

* στοιχεία του 2000.

Οι παρακάτω επεξηγηματικές σημειώσεις βοηθούν στην καλύτερη ανάγνωση των στοιχείων του πίνακα 7:

- **Βέλγιο:** Τα στοιχεία αναφέρονται στη διάρκεια της συμβατικής εβδομαδιαίας εργασίας σύμφωνα με την τελευταία διατομεακή συλλογική σύμβαση εργασίας. Η συγκεκριμένη σύμβαση είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της διάρκειας των εβδομαδιαίων ωρών εργασίας από 39 σε 38 τον Ιανουάριο του 2003.
- **Βουλγαρία:** Ο αριθμός αναφέρεται στην κανονική εβδομάδα που τίθενται στη συντριπτική πλειοψηφία των συλλογικών συμβάσεων εργασίας της χώρας.
- **Κύπρος:** Στοιχεία από την Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία (ΠΕΟ).
- **Εσθονία:** όπως καθορίζεται από το νόμο.
- **Φινλανδία:** Τα στοιχεία αποτελούν μια εκτίμηση, βασισμένο στις χαρακτηριστικές διατάξεις των περισσότερων κλαδικών συμφωνιών.
- **Γαλλία:** Από την 1η Ιανουαρίου 2002, οι κανονικές εβδομαδιαίες ώρες πρέπει, από το νόμο, να μειωθούν σε 35 ώρες σε όλες τις επιχειρήσεις, ενώ στις επιχειρήσεις με λιγότερους από 20 υπαλλήλους παρέχεται σχετική διακριτική ευχέρεια αναφορικά με τη χρήση των υπερωριών.
- **Γερμανία:** Ο αριθμός καλύπτει το σύνολο της Γερμανίας, ενώ τα σχετικά μεγέθη για τη Δυτική Γερμανία ήταν 37,4 ώρες τόσο το 2002 όσο και το 2003. Για την Ανατολική Γερμανία το αντίστοιχο μέγεθος ανέρχονταν σε 39,1 ώρες το 2002 και 39,0 το 2003. Στοιχεία από το ίδρυμα οικονομικών και κοινωνικών επιστημών και το αρχείο συλλογικών συμβάσεων εργασίας (Wirtschafts -und Sozialwissenschaftliches Institut, WSI).
- **Ελλάδα:** Στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (ΕΣΥΕ).
- **Ουγγαρία:** Οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας καθορίζουν συνήθως τις συμβατικές ώρες απασχόλησης σε 40 ώρες την εβδομάδα. Επιπλέον, αν και το εργατικό δίκαιο επιτρέπει στη διαδικασία της συλλογικής διαπραγμάτευσης να ορίζει μικρότερα χρονικά όρια εργασίας, στην πράξη, οι αποκλίσεις από το συμβατικό όριο των 40 ωρών είναι σχετικά σπάνιες.
- **Ιταλία:** Ο αριθμός αντιπροσωπεύει το μέσο επίπεδο όλων των συμφωνιών που προβλέπουν εβδομαδιαία εργασία διάρκειας 36-40 ωρών.

- **Λετονία:** όπως τίθεται από το νόμο.
- **Λουξεμβούργο:** Ο αριθμός αποτελεί εκτίμηση.
- **Μάλτα:** Σύμφωνα με τη βιβλιοθήκη και τη μονάδα πληροφοριών της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, οι περισσότερες συλλογικές συμβάσεις εργασίας διευκρινίζουν έναν κανονικό εβδομαδιαίο χρόνο απασχόλησης 40 ωρών. Ωστόσο στην πραγματικότητα δεν υπάρχει κανένα επίσημο δημοσιευμένο στατιστικό στοιχείο,
- **Ολλανδία:** αριθμός βασισμένος σε δείγμα των συλλογικών συμβάσεων εργασίας της χώρας.
- **Νορβηγία:** Ο αριθμός αντιπροσωπεύει τις “κανονικές ώρες απασχόλησης” για τους εργαζόμενους που καλύπτονται από συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Οι εργαζόμενοι με βάρδιες (π.χ. στη Μεταλλουργία) ή κατά τις νυχτερινές ώρες (π.χ. στο τομέα παροχής υπηρεσιών Υγείας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση) δουλεύουν λιγότερες ώρες.
- **Πολωνία:** όπως τίθεται από το νόμο.
- **Πορτογαλία:** Κανένα διαθέσιμο στοιχείο από το 2000. Στοιχεία από το Υπουργείο Εργασίας και το αρμόδιο Τμήμα στατιστικών εργασίας, απασχόλησης και επαγγελματικής κατάρτισης (Departamento de Estatística κάνει Trabalho, Emprego e Formação Profissional, DETEFP).
- **Ρουμανία:** όπως τίθεται από το περιεχόμενο της τριμερούς “ενιαίας εθνικής συλλογικής σύμβασης εργασίας”, η οποία παρέχει ένα ελάχιστο προστατευτικό πλαίσιο για τους όρους και τις συνθήκες εργασίας.
- **Σλοβακία:** ο αριθμός αναφέρεται στους εργαζόμενους με σύστημα εργασίας κατά βάρδιες. Το αντίστοιχο μέγεθος για τους εργαζόμενους σε καθεστώς διπλής εναλλασσόμενης βάρδιας ανέρχεται στις 37,4 ώρες. Στοιχεία από το Τμήμα Στατιστικής της Μπρατισλάβα για τις συνθήκες εργασίας.
- **Σλοβενία:** αριθμός βασισμένος σε κλαδικές συλλογικές συμβάσεις εργασίας της χώρας.
- **Ισπανία:** Ο αριθμός προέρχεται από υπολογισμούς του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών υποθέσεων (MTAS). Σχετικά στοιχεία βάση των πραγματοποιηθέντων συλλογικών συμφωνιών ορίζουν κατά μέσον όρο τις ετήσιες ώρες σε 1.762 (Απρίλιος, 2003), με την υπόθεση οργάνωσης της εργασίας σε εξαήμερη εβδομαδιαία βάση και 274 εργάσιμων ημερών ετησίως.
- **Σουηδία:** αριθμός από τον Οργανισμό Μεσολάβησης (Medlingsinstitutet).
- **Ηνωμένο Βασίλειο:** Στοιχεία από τη μελέτη του Incomes Data Services (IDS) για το Χρόνο και τις Άδειες εργασίας (Οκτώβριος 2003).

Ο πίνακας 7 περιλαμβάνει στοιχεία μόνο για το 2003, αν και στις περισσότερες περιπτώσεις τα σχετικά στοιχεία δεν διαφοροποιούνται για το 2002. Οι γενικές μέσες εβδομαδιαίες ώρες για τα 15 σημερινά κράτη μέλη της ΕΕ και τη Νορβηγία παρέμειναν ουσιαστικά αμετάβλητες σε 38,0, ενώ το 2002 ανέρχονταν σε 38,1. Η μόνη σημαντική αλλαγή μεταξύ 2002 και 2003 εντοπίζεται στο Βέλγιο, όπου η μέγιστη κανονική εβδομάδα, η οποία θεσμοθετήθηκε με την εθνική διατομεακή συλλογική σύμβαση εργασίας μειώθηκε στις 38 από τις 39 ώρες. Η ισχύ της ρύθμισης προβλέπεται από 1η Ιανουαρίου 2003. Παρόλα αυτά, πολλές κλαδικές συμφωνίες είχαν ήδη καθιερώσει μια εβδομαδιαία εργασία 38 ωρών ή και χαμηλότερη αυτής και επομένως σε ορισμένες περιπτώσεις η θεσμοθέτηση του 38ωρου δεν είχε ουσιαστικό αντίκτυπο στο πρότυπο οργάνωσης και κατανομής των ωρών εργασίας. Το 2003 κατά μήκος των χωρών-μελών της ΕΕ-15 και της Νορβηγίας, η απόκλιση μεταξύ της υψηλότερης και της χαμηλότερης διάρκειας εβδομαδιαίας εργασίας με βάση τις συμβατικές ώρες εργασίας ήταν 5 ώρες. Τα χαμηλότερα επίπεδα εντοπίζονται στη Γαλλία (35 ώρες) και τα υψηλότερα στην Ελλάδα (40 ώρες). Εντούτοις, η συντριπτική πλειοψηφία των χωρών της ΕΕ-15 διαθέτουν μια κανονική εβδομάδα εργασίας διάρκειας μεταξύ 37 και 39 ωρών. Επιπλέον εξετάζοντας την πενταετή περίοδο 1999-2003, οι μέσες συμφωνηθείσες κανονικές εβδομαδιαίες ώρες για την τρέχουσα ΕΕ και τη Νορβηγία έχουν μειωθεί από 38,6 σε 38,0. Σημαντικό τμήμα αυτής της αλλαγής προκύπτει πιθανώς από την προοδευτική, νομοθεσία στη Γαλλία και την γενικευμένη εισαγωγή του 35ωρου, η οποία ολοκληρώθηκε στις αρχές του 2002. Κατά συνέπεια, οι εξελίξεις στο πεδίο του εργάσιμου χρόνου στην Ευρώπη αναδεικνύουν την ύπαρξη σταθεροποιητικών τάσεων στα χρονικά όρια εργασίας με την εμφάνιση και οριακών μειώσεων σε σπάνιες και μεμονωμένες περιπτώσεις.

Στο πλαίσιο αυτό, η περίπτωση της Γαλλίας αποτελεί μάλλον την εξαίρεση του κανόνα, καθώς ο αριθμός των συμβατικών εβδομαδιαίων ωρών εργασίας έχει μειωθεί κατά τέσσερις ώρες (ή πάνω από 10%) κατά τη διάρκεια της τελευταίας πενταετίας. Σημαντική αν και μικρότερης έκτασης μείωση, παρατηρείται επίσης στο Βέλγιο, όπου με τη νέα εθνική συλλογική σύμβαση εργασίας η ανώτατη διάρκεια της συμβατικής εβδομαδιαίας εργασίας μειώθηκε κατά δύο ώρες (ή 5%). Ακόμη, μειώσεις στα εβδομαδιαία χρονικά όρια εργασίας εντοπίζονται στις περιπτώσεις του Λουξεμβούργου, της Σουηδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου (μείωση συμβατικού εβδομαδιαίου χρόνου κατά περίπου μια ώρα ή 2,5% - 3%). Στη Γερμανία, ο χρόνος εργασίας για το Δυτικό τμήμα της χώρας έχει παραμείνει στατικά τα τελευταία χρόνια, ενώ αυτός για την Ανατολική έχει μειωθεί οριακά (μέχρι 0,2 ώρες). Στη Φινλανδία παρατηρούνται οριακές καθοδικές τάσεις, αλλά οι πηγές των στατιστικών στοιχείων δεν επαρκούν για την τεκμηρίωση τους κατά τη διάρκεια της περιόδου 1998-2003. Το ίδιο φαίνεται να ισχύει και στην Πορτογαλία, παρά την απουσία δημοσίευσης νεότερων στοιχείων από το 2000 και εντεύθεν.

Στον αντίποδα των παραπάνω τάσεων, τα συμβατικά χρονικά όρια εργασίας έχουν παραμείνει αμετάβλητα κατά τη διάρκεια της τελευταίας πενταετίας στην Αυστρία, τη Δανία, την Ελλάδα, την Ιρλανδία, την Ιταλία, την Ολλανδία, τη Νορβηγία και την Ισπανία. Κατά συνέπεια, με μερικές εξαιρέσεις, στις αρχές του 21ου αιώνα διαπιστώνεται μια στασιμότητα στο μέσο συλλογικά συμφωνηθέντα συμβατικό χρόνο εργασίας. Στην πλειοψηφία των χωρών της Ευρώπης και ιδιαίτερα των χωρών-μελών της ΕΕ-15, οι περισσότερες μειώσεις είναι μικρές στο σύνολο της οικονομίας. Μεμονωμένες εξαιρέσεις παρατηρούνται μόνο σε συγκεκριμένους κλάδους και επιχειρήσεις, οι οποίες συχνά συνοδεύονται από την εισαγωγή επιπλέον στοιχείων ευελιξίας στο πρότυπο οργάνωσης και κατανομής του εργάσιμου χρόνου. Παρόλα αυτά ο μέσος όρος των συμβατικών ωρών εργασίας στην ΕΕ και την Νορβηγία εξακολουθεί να ακολουθεί πτωτική πορεία, αν και με ιδιαίτερα αργούς ρυθμούς, τα τελευταία χρόνια.

Εξετάζοντας λεπτομερέστερα **τις συλλογικές διαπραγματεύσεις στο χρόνο εργασίας το 2003**, ίσως το σημαντικότερο γεγονός να εμφανίστηκε στη Γερμανία. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η ένωση των εργαζομένων στη βιομηχανία μετάλλου (Industriegewerkschaft Metall, IG Metall), η οποία και διαθέτει πρωταγωνιστικό ρόλο διεθνώς στις εξελίξεις στο χρόνο εργασίας με την πρόμη εισαγωγή του 35ωρου στη Δυτική Γερμανία το 1995, επιδίωξε να το επεκτείνει στην ανατολική Γερμανία. Στην προσπάθεια της αυτή συνέβαλε στην επίτευξη μιας σχετικής συμφωνίας στη βιομηχανία επεξεργασίας χάλυβα αλλά απέτυχε να επιβάλλει τη δραστική μείωση του χρόνου εργασίας στο σύνολο της βιομηχανίας, παρά την ανάληψη έντονης απεργιακής δράσης για τέσσερις εβδομάδες. Έτσι το υπάρχον όριο των 38 ωρών διατηρήθηκε σε αντίθεση με τις επιδιώξεις των συνδικάτων να εναρμονιστούν πλήρως οι όροι και οι συνθήκες εργασίας των απασχολούμενων στον κλάδο του μετάλλου στο δυτικό και το ανατολικό τμήμα της χώρας 13 χρόνια αργότερα μετά την ένωση της χώρας. Η εξέλιξη αυτή αποτελεί ουσιαστικά την πρώτη μεγάλη κλίμακα ήττα της IG Metall από τη δεκαετία του '50 σε μια μείζονος σημασίας αντιπαράθεση με τους εργοδότες. Σε ευρύτερο επίπεδο η ήττα της IG Metall υποδεικνύει με έμμεσο τρόπο ότι η εποχή των διευρυσμένων, συλλογικών μειώσεων των ωρών εργασίας έχει τελειώσει οριστικά ή τουλάχιστον για την ώρα στις περισσότερες χώρες της ΕΕ.

Αντίθετα η διεύρυνση της ευελιξίας στο πεδίο του εργάσιμου χρόνου, με διάφορες μορφές και εκδοχές, εμφανίζεται να είναι το κυρίαρχο πλέον ζήτημα των σχετικών συλλογικών διαπραγματεύσεων και της συζήτησης για το μέλλον του χρόνου εργασίας. Για παράδειγμα το 2003, αρκετές κλαδικές συμφωνίες που εισήγαγαν ή επέκτειναν την ευελιξία των ωρών εργασίας υπεγράφησαν σε αρκετές χώρες, όπως η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία και η Ισπανία. Μια αρκετά ενδιαφέρουσα περίπτωση αναφοράς εντοπίζεται στη Δανία, όπου οι νέες συλλογικές συμβάσεις εργασίας στον κλάδο των χρηματοπιστωτικών οργανισμών και τη βιομηχανία τροφί-

μων εισήγαγαν ένα καινοτόμο σύστημα καθορισμού των ωρών εργασίας. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο σύστημα, ο χρόνος εργασίας προκύπτει βάση “μεμονωμένων επιλογών” με αποτέλεσμα οι υπάλληλοι να μπορούν να αποφασίσουν τις ώρες που θα αφιερώσουν στην εργασία τους. Πιο συγκεκριμένα, οι εργαζόμενοι μπορούν να επιλέξουν μεταξύ της διάθεσης ενός ορισμένου ποσού από το σύνολο των ετήσιων αποδοχών τους για την παροχή επιπλέον αδειών εργασίας ή αντίθετα της απόκτησης υψηλότερου εισοδήματος με την παροχή στην επιχείρηση περισσότερου χρόνου και υψηλότερων συνταξιοδοτικών συνεισφορών (εξατομικευμένοι λογαριασμοί αγοράς-πώλησης χρόνου εργασίας).

Σε κάθε περίπτωση πάντως οι εν λόγω συμβάσεις διασφαλίζουν ότι η σταθερότητα και ο χαρακτήρας της ατομικής σύμβασης εργασίας δεν αλλοιώνονται με την επιλογή της μιας ή της άλλης εκδοχής διακανονισμού των ωρών εργασίας. Παρόλα αυτά αξίζει να σημειωθεί ότι σημαντικές γενικές μειώσεις στο χρόνο εργασίας συνεχίζουν να επιτυγχάνονται σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στην περίπτωση της Ενωμένης Τράπεζας της Ιρλανδίας (AIB), όπου τον Απρίλιο του 2003 επιτεύχθηκε μια συμφωνία, η οποία εισήγαγε την 35ωρη εβδομαδιαία εργασία. Αντίστοιχου χαρακτήρα συμφωνίες είναι σχετικά σπάνιες στο σύνολο της χώρας και των υπόλοιπων κλάδων της οικονομίας.

Παρόλα αυτά, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, το ζήτημα της μείωσης του χρόνου εργασίας παραμένει στην ημερήσια διάταξη πολλών συνδικάτων στην ΕΕ. Η υπόθεση αυτή είναι περισσότερο έκδηλη σε εκείνες τις χώρες, οι οποίες παρουσιάζουν τις υψηλότερες εβδομαδιαίες ώρες. Για παράδειγμα, τον Δεκέμβριο του 2003, η Εθνική Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος (ΓΣΕΕ) κοινοποίησε τις προτάσεις της για την νέα εθνική γενική συλλογική σύμβαση εργασίας. Στην προτεραιότητα των διεκδικήσεων της Συνομοσπονδίας περιλαμβάνονταν το αίτημα της μείωσης του χρόνου εργασίας με κεντρικό προσανατολισμό την θεσμοθέτηση του 35ωρου. Αντίστοιχα συνέβησαν στη Σουηδία κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για τη νέα συλλογική σύμβαση εργασίας στη Βιομηχανία. Πιο συγκεκριμένα στις αρχικές διαπραγματεύσεις τα συνδικάτα των εργαζομένων στη βιομηχανία αντέταξαν τις προτάσεις των εργοδοτών να βάλουν ένα τέλος στις προοδευτικές περικοπές του χρόνου εργασίας (0,5% του κόστους εργασίας ετησίως), οι οποίες έχουν καθιερωθεί από το 1998.

Πριν αναφερθούμε στην περίπτωση των νέων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πρέπει πρώτα να σημειωθεί ότι ο ρόλος των συλλογικών διαπραγματεύσεων στον καθορισμό των κανονικών εβδομαδιαίων ωρών είναι σχετικά αμελητέος και δευτερεύουσας σημασίας σε πολλές χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Κατά συνέπεια, σε διάφορες χώρες όπως η Εσθονία, η Λετονία και η Πολωνία, οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας τείνουν να μην παρεκκλίνουν από τις συμβατικές

κανονικές ώρες που ορίζει η νομοθεσία (συνήθως 40 ώρες). Οι μέσες συμφωνηθείσες εβδομαδιαίες ώρες στις 10 χώρες ανέρχονται σε 39,7 το 2003, ενώ το 2002 κυμαίνονταν σε λιγότερο από 39,8. Βάσει των συγκεκριμένων στοιχείων προκύπτει ότι οι εβδομαδιαίες ώρες εργασίας στις υπό-ένταξη είναι κατά 1,7 ώρες υψηλότερες από ό,τι στην ΕΕ-15 και τη Νορβηγία. Οι μόνες αλλαγές που παρατηρήθηκαν μεταξύ 2002-2003 εντοπίζονται στην Πολωνία, όπου ο συμβατικός χρόνος εργασίας (βασισμένος σχεδόν αποκλειστικά στη σχετική νομοθεσία), μειώθηκε κατά μια ώρα περίπου, και στη Σλοβακία, όπου υπήρξε μια ημίωρη μείωση του εβδομαδιαίου εργάσιμου χρόνου.

Σε γενικές γραμμές στις **10 νέες χώρες** με εξαίρεση τη Σλοβακία και την Κύπρο, όπου οι συμφωνηθείσες κανονικές ώρες εργασίας προσεγγίζουν τον τρέχοντα μέσο όρο της ΕΕ-15, η διάρκεια της συμβατικής εβδομαδιαίας εργασίας ανέρχεται στις 40 ώρες. **Η μείωση του χρόνου εργασίας δεν φαίνεται να βρίσκεται στην πρώτη θέση της ημερήσιας διάταξης των συλλογικών διαπραγματεύσεων** και των επιχειρούμενων αλλαγών στο θεσμικό πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων. Παρόλα αυτά, αξίζει να επισημανθούν ορισμένες εξαιρέσεις. Για παράδειγμα στη Βουλγαρία, τα συνδικάτα απαίτησαν τον Σεπτέμβριο του 2003 να μειωθεί σταδιακά ο κανονικός εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας από 40 σε 35 ώρες. Η αρχική απάντηση όλων των οργανώσεων των εργοδοτών ήταν αρνητική, ενώ το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Πολιτικής δεν θέλησε να παρέμβει, προτιμώντας να αφήσει τη συζήτηση σχετικά με το ζήτημα στη διακριτική ευχέρεια επίλυσης των κοινωνικών συνομιλητών. Στην Ουγγαρία, οι διαπραγματεύσεις για τη μείωση του χρόνου εργασίας κατά τη διάρκεια του 2003 έφθασαν στο Τριμερές Συμβούλιο Συμφιλίωσης Εθνικού Συμφέροντος (Országos Érdekegyeztető Tanács, ΟΕΤ). Οι διαπραγματεύσεις μέχρι στιγμής έχουν καταλήξει σε αδιέξοδο και έχουν προσωρινά διακοπεί μέχρι να εκτιμηθεί το ενδεχόμενο κόστος μιας σταδιακής εφαρμογής του 38ωρου, που ζήτησαν τα συνδικάτα.

Ο υπολογισμός της μέσης διάρκειας του συμβατικού εβδομαδιαίου χρόνου εργασίας θα ανέρχεται σε 38,6 το 2003 με την προσθήκη των οκτώ νέων χωρών που θα προσχωρήσουν στην ΕΕ το 2004. Επισημαίνεται ότι το αντίστοιχο μέγεθος το 2002 ανέρχονταν στα επίπεδα των 38,7 ωρών. Κατά συνέπεια οι υπό ένταξη χώρες το 2003, εμφανίζουν μια απόκλιση στη μέση διάρκεια της τυπικής εβδομαδιαίας εργασίας, συγκριτικά με το μέσο κοινοτικό όρο, η οποία αντιστοιχεί σε 0,6 ώρες.

10.3. Ανώτατα ημερήσια και εβδομαδιαία όρια εργασίας

Οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στη διάρκεια του χρόνου εργασίας πραγματοποιούνται σε όλες τις χώρες στα πλαίσια των υφιστάμενων κανόνων του εργατικού δικαίου για τα ανώτατα χρονικά όρια εργασίας και της επικρατούσας κουλτούρας εργασιακών σχέσεων. Στην ΕΕ και τη Νορβηγία, οι θεσμικοί κανόνες οφείλουν πρωτίστως να σεβαστούν τις ελάχιστες απαιτήσεις της Κοινοτικής Οδηγίας για το Χρόνο Εργασίας (Οδηγία (93/104/ΕΚ) Σχετικά με ορισμένες πτυχές της οργάνωσης του χρόνου απασχόλησης), οι οποίες περιλαμβάνουν:

- μια μέγιστη εβδομαδιαία εργασία 48ωρών⁵⁶,
- μια ελάχιστη καθημερινή περίοδο ανάπαυσης 11 ωρών και
- ένα καθημερινό όριο 8 ωρών εργασίας για τους νυχτερινούς εργάτες.

Οι δέκα νέες χώρες της ΕΕ πρέπει να εκπληρώνουν τους όρους της οδηγίας μέχρι την καταληκτική ημερομηνία ενσωμάτωσης τους στην Ένωση.

Πίνακας 8: Ανώτατα όρια εβδομαδιαίας εργασίας, 2003

Κύπρος	48
Δανία	48
Γαλλία	48
Γερμανία *	48
Ελλάδα **	40
Ουγγαρία	48
Ιρλανδία	48
Ιταλία	48
Λουξεμβούργο	48
Μάλτα	48
Ολλανδία	48
Προτογαλία	48
Ρουμανία	48
Ηνωμένο Βασίλειο	48
Αυστρία	40
Εσθονία	40
Φινλανδία	40
Λετονία	40
Νορβηγία	40
Πολωνία	40
Σλοβακία	40

⁵⁶ Ουσιαστικά η μέγιστη διάρκεια εργασίας που ορίζει η Κοινοτική Οδηγία αφορά μια εβδομαδιαία εργασία 48 ωρών κατά μέσον όρο κατά τη διάρκεια μιας περιόδου αναφοράς που δεν υπερβαίνει τέσσερις μήνες.

Σλοβενία	40
Ισπανία	40
Σουηδία	40
Βέλγιο	38

* Στη Γερμανία δεν ισχύει κανένα ρητά προσδιορισμένο ανώτατο όριο εβδομαδιαίας εργασίας. Το όριο των 48 ωρών δεν αντιπροσωπεύει παρά έναν μέσο όρο βασισμένο στις νομοθετικές ρυθμίσεις για τα όρια της ημερήσιας εργασίας.

* * Με το νόμο 2874/2000 και την κατάργηση της υπερεργασίας ο νόμιμος χρόνος εβδομαδιαίας εργασίας συμπίπτει με τον συμβατικό και αντιστοιχεί πλέον σε 40 ώρες από 48 που ήταν πριν την ισχύ των διατάξεων του συγκεκριμένου νόμου.

Πηγή: EIRO. (2003)

Όπως αποτυπώνεται στον πίνακα 8, **οι εξεταζόμενες χώρες μπορούν να διαχωριστούν σε δύο κύριες ομάδες:**

α) σε εκείνες που θέτουν τις μέγιστες εβδομαδιαίες ώρες τους στο επίπεδο των 48ωρών, όπως διευκρινίζεται και στο περιεχόμενο της Κοινοτικής Οδηγίας για το χρόνο εργασίας, και **β)** σε εκείνες που εφαρμόζουν ένα χρονικό όριο εβδομαδιαίας εργασίας της τάξεως των 40 ωρών (ή των 38 στο Βέλγιο).

Στην πρώτη ομάδα των 14 χωρών, το μέγιστο όριο εργασίας που προβλέπεται από την ισχύουσα νομοθεσία είναι υψηλότερο από τις μέσες συμβατικές ή ακόμη και τις πραγματικές ώρες εβδομαδιαίας απασχόλησης, που ορίζει η συλλογική διαπραγμάτευση. Έτσι το ανώτατο χρονικό όριο της εβδομαδιαίας εργασίας εμφανίζεται να λειτουργεί ουσιαστικά ως «δίχτυ ασφάλειας». Στόχος δηλαδή των νομοθετικών διατάξεων είναι η διατήρηση ενός πλαισίου προστασίας των εργαζομένων και η δυνατότητα παρέκκλισης της εργάσιμης ημέρας/ εβδομάδας μέχρι ένα συγκεκριμένο όριο.

Στη δεύτερη ομάδα των 12 χωρών, το ανώτατο όριο εβδομαδιαίας εργασίας που ορίζει η νομοθεσία είναι πλησίον των μέσων συμβατικών ή πραγματικών ωρών εβδομαδιαίας εργασίας. Σε μερικές μάλιστα περιπτώσεις το όριο αυτό συμπίπτει ή είναι αντίστοιχο με τις ώρες που προσδιορίζουν οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Η περίπτωση αυτή υποδεικνύει ουσιαστικά έναν πιο ενεργό ρόλο της νομοθεσίας στον καθορισμό του χρόνου εργασίας με την έννοια της διαμόρφωσης πιο αυστηρών κανόνων και περιορισμών απέναντι στο ενδεχόμενο επιμήκυνσης του καθημερινού/εβδομαδιαίου ωραρίου εργασίας.

Στις δέκα νέες χώρες της Ε Ε παρατηρήθηκε κατά το 2003 κάποια κινητικότητα αναμόρφωσης του θεσμικού πλαισίου για τα ανώτατα εβδομαδιαία όρια εργασίας, με την εισαγωγή για πρώτη φορά του σχετικού ορίου στη Μάλτα, και την αντίστοιχη μείωση του (μέχρι μια ώρα) στην Πολωνία και τη Σλοβενία (μέχρι δύο ώρες). Παράλληλα η ανώτατη διάρκεια εβδομαδιαίας εργασίας μειώθηκε κατά μια ώρα στο Βέλγιο.

Η υπέρβαση των ανώτατων ορίων εβδομαδιαίας απασχόλησης μπορεί να πραγματοποιηθεί με νόμιμο τρόπο και χωρίς την εφαρμογή των διατάξεων για τις υπερωρίες στα πλαίσια εκπόνησης ειδικών σχεδίων διευθέτησης των ωρών εργασίας. Τα σχέδια αυτά, προϊόν συνήθως συλλογικών συμφωνιών- επιτρέπουν στις εβδομαδιαίες ώρες να ανακατανέμονται ανισομερώς κατά τη διάρκεια μιας περιόδου αναφοράς (reference period) μικρότερης ή ισοδύναμης ενός ημερολογιακού έτους, με την υποχρέωση της διατήρησης ενός μέσου όρου εβδομαδιαίων ωρών εργασίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι **η εφαρμογή μεθόδων διευθέτησης** είναι συμβατή με το περιεχόμενο της Κοινοτικής Οδηγίας για το Χρόνο Εργασίας, όπου και περιλαμβάνεται σχετική μνεία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα των όρων εφαρμογής σχεδίων διευθέτησης (annualized-hours projects) είναι τα παρακάτω:

- στην Αυστρία, οι εβδομαδιαίες ώρες μπορούν να ανέλθουν μέχρι και τις 50 μέσα σε μια περίοδο αναφοράς, με την προϋπόθεση ότι διατηρείται μια μέση εβδομάδα εργασίας διάρκειας 40 ωρών,
- στη Δανία, κάθε σχέδιο διευθέτησης οφείλει να τηρεί ένα μέγιστο όριο 48 ωρών εβδομαδιαίας εργασίας κατά μέσο όρο εντός μιας περιόδου τεσσάρων μηνών,
- στην Εσθονία, η μέση διάρκεια της εβδομαδιαίας εργασίας μπορεί να ανέρχεται σε 48 ώρες για μια περίοδο τεσσάρων μηνών με την προϋπόθεση ότι στο όριο αυτό συμπεριλαμβάνονται και οι υπερωρίες,
- στη Φινλανδία, οι εβδομαδιαίες ώρες μπορούν να ανακατανεμηθούν μέσα σε μια περίοδο αναφοράς 52 εβδομάδων, εάν διατηρείται μια μέση εβδομάδα διάρκειας 40 ωρών,
- στην Ολλανδία, το μέγιστο όριο των 48 ωρών μπορεί να διατηρηθεί κατά τη διάρκεια μιας περιόδου αναφοράς 13 εβδομάδων. Εάν καμία συμφωνία δεν επιτυγχάνεται μεταξύ του εργοδότη και του συνδικάτου (ή του συμβουλίου των επιχειρήσεων), η μέγιστη διάρκεια της ημερήσιας εργασίας από το νόμο δεν μπορεί να είναι μεγαλύτερη των εννέα. Παρόλα αυτά με τη σύναψη σχετικής συλλογικής συμφωνίας οι καθημερινές ώρες μπορούν να επεκταθούν σε 12, εφ' όσον οι μέσες εβδομαδιαίες ώρες δεν υπερβαίνουν τις 60 κατά τη διάρκεια μιας τεσσάρων εβδομάδων περιόδου αναφοράς ή τις 48 κατά τη διάρκεια μιας περιόδου 13-εβδομάδων
- στη Νορβηγία, οι μέσες εβδομαδιαίες ώρες μπορούν να ποικίλουν και να ανέρχονται ακόμη και σε 48, εφ' όσον κατά τη διάρκεια μιας περιόδου αναφοράς που δεν μπορεί να υπερβαίνει ένα ημερολογιακό έτος, η μέση διάρκεια της εβδομαδιαίας εργασίας δεν μπορεί να υπερβαίνει τις 40 ώρες. Σε συγκεκριμένες περιστάσεις, και με την ύπαρξη σχετικής συμφωνίας με τους συνδικαλιστικούς εκπροσώπους, ο χρόνος εργασίας μπορεί να φθάνει τις 54 και τις 10 ώρες σε

εβδομαδιαία και ημερήσια βάση αντίστοιχα, και για χρονική περίοδο μέχρι και έξι διαδοχικών εβδομάδων,

- στην Πορτογαλία, από το 2003, οι εβδομαδιαίες ώρες μπορούν να αυξηθούν σε 60 σε μερικές περιπτώσεις
- στην Ισπανία, οι εβδομαδιαίες ώρες μπορούν να είναι υψηλότερες εάν διατηρείται ένας μέσος όρος 40 ωρών εβδομαδιαίας εργασίας κατά τη διάρκεια υλοποίησης του σχεδίου διευθέτησης και
- στο Ηνωμένο Βασίλειο, οι εβδομαδιαίες ώρες μπορούν να υπερβούν τις 48 εφ' όσον διατηρείται ο μέσος όρος των 40 ωρών κατά τη διάρκεια μιας περιόδου αναφοράς που ισοδυναμεί μέχρι και 17 εβδομάδες.

Επίσης όλες οι χώρες αναφοράς της μελέτης έχουν ένα όριο μέγιστης εργάσιμης ημέρας, όπως καθορίζεται στον παρακάτω πίνακα, αν και ένα αντίστοιχο όριο εισήχθη μόλις το 2003 στη Μάλτα και τη Σλοβενία. Στην Κύπρο, τη Δανία, την Ιρλανδία, την Ιταλία και το Ηνωμένο Βασίλειο δεν υπάρχει καμία ρητά προσδιορισμένη από το νόμο μέγιστη διάρκεια όσον αφορά την έκταση της εργάσιμης ημέρας (εκτός από τους νυχτερινούς εργάτες), αλλά ένα μέγιστο 13 ωρών ημερήσιας εργασίας, το οποίο μπορεί να προκύψει με την προϋπόθεση τήρησης των κανόνων της Κοινοτικής Οδηγίας σχετικά με την ελάχιστη περίοδο 11ώρης καθημερινής ανάπαυσης. Το αν οι υπερωρίες συμπεριλαμβάνονται ή όχι στα επίπεδα που θέτει ο νόμος και η συλλογική διαπραγμάτευση για τα ανώτατα όρια ημερήσιας εργασίας διαφέρει μεταξύ των χωρών αναφοράς. Παρόλα αυτά και πάλι οι καθημερινές ώρες εργασίας μπορούν συχνά να είναι υψηλότερες στα πλαίσια εφαρμογής συμφωνιών διευθέτησης του εργάσιμου χρόνου. Για παράδειγμα:

- στη Φινλανδία, οι καθημερινές ώρες μπορούν να ανακατανέμονται ανισομερώς μέσα σε μια περίοδο αναφοράς 52 εβδομάδων, εάν διατηρείται μια μέση εβδομάδα διάρκειας 40 ωρών,
- στη Γερμανία, οι καθημερινές ώρες μπορούν να επεκταθούν μέχρι και τις 10, εάν διατηρείται ένας μέσος όρος οκτώ ωρών κατά τη διάρκεια μιας περιόδου αναφοράς όχι μεγαλύτερης των 24 εβδομάδων,
- στην Ολλανδία, όπως αναφέρεται παραπάνω, η μέγιστη διάρκεια της ημερήσιας εργασίας ανέρχεται στις εννέα ώρες εάν καμία συμφωνία δεν επιτυγχάνεται μεταξύ του εργοδότη και των συνδικάτων (ή των επιχειρησιακών συμβουλίων). Ωστόσο με τη σύναψη σχετικής συλλογικής συμφωνίας η παραπάνω ρύθμιση «απελευθερώνεται», καθώς οι καθημερινές ώρες μπορούν να επεκταθούν σε 12, εφ' όσον οι μέσες εβδομαδιαίες ώρες δεν υπερβαίνουν τις 60 ή τις 48 κατά τη διάρκεια μιας περιόδου αναφοράς τεσσάρων ή δεκατριών εβδομάδων αντίστοιχα,

- στην Πορτογαλία, από το 2003, οι καθημερινές ώρες μπορούν να αυξηθούν σε 12 σε μερικές περιπτώσεις,
- στη Ρουμανία, οι καθημερινές ώρες εργασίας μπορούν να είναι υψηλότερες εάν κατά τη διάρκεια εκπόνησης του σχεδίου διατηρείται ένας μέσος όρος 8ωρης ημερήσιας εργασίας,
- στην Ισπανία, οι καθημερινές ώρες μπορούν να είναι υψηλότερες εάν ο μέσος όρος των εννέα ωρών διατηρείται κατά τη διάρκεια μιας περιόδου αναφοράς και
- στη Σουηδία, οι καθημερινές ώρες μπορούν να ανακατανεμηθούν σε ορισμένες περιπτώσεις.

Πίνακας 9: Ανώτατα όρια ημερήσιας εργασίας, 2003

Κύπρος	13
Δανία	13
Ιρλανδία	13
Ιταλία	13
Ελλάδα	12
Ηνωμένο Βασίλειο	13
Μάλτα	12.5
Ουγγαρία	12
Αυστρία	10
Γαλλία	10
Λουξεμβούργο	10
Πορτογαλία	10
Σλοβενία	10
Κάτω Χώρες	9
Νορβηγία	9
Σλοβακία	9
Ισπανία	9
Βέλγιο	8
Βουλγαρία	8
Εσθονία	8
Φινλανδία	8
Γερμανία	8
Λετονία	8
Πολωνία	8
Ρουμανία	8
Σουηδία	8

Πηγή: EIRO (2003)

10.4. Συλλογικά συμφωνηθείσες εβδομαδιαίες ώρες κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

Επικεντρώνοντας την ανάλυση σε μεμονωμένους κλάδους παραγωγής, παρουσιάζουμε σχετικό στατιστικό υλικό για τις μέσες κανονικές εβδομαδιαίες ώρες εργασίας των πλήρως απασχολούμενων, όπως αυτές καθορίζονται από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις. Η ανάλυση περιλαμβάνει τρεις κλάδους που εντάσσονται στο δευτερογενή τομέα παραγωγής και τις υπηρεσίες. Πιο συγκεκριμένα η μελέτη επικεντρώνεται στους παρακάτω κλάδους:

- Βιομηχανία κατασκευής μεταλλικών προϊόντων και επεξεργασίας μετάλλου
- Τράπεζες και
- Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Τα σχετικά με τους συγκεκριμένους κλάδους είναι πιθανώς ακριβέστερα από τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν προηγουμένως αναφορικά με το γενικό επίπεδο των ωρών εργασίας στο σύνολο της οικονομίας. Παρόλα αυτά ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει και πάλι στις σημειώσεις που τα συνοδεύουν. Εξυπακούεται ότι οι δυσκολίες μέτρησης και συγκρισιμότητας των σχετικών στοιχείων που εντοπίστηκαν στην αρχή της μελέτης ισχύουν και στην περίπτωση των εξεταζόμενων κλάδων.

Συγκρίνοντας τους τρεις κλάδους, η υψηλότερη διάρκεια των συμβατικών εβδομαδιαίων ωρών εργασίας στην ΕΕ και η Νορβηγία το 2003 παρατηρείται στη βιομηχανία Μετάλλου με 37,9 ώρες. Ακολουθούν ο χώρος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με 37,6 και οι Τράπεζες με 37,2. Αντίστοιχα ισχύουν και το 2001 και το 1999. Και στους τρεις κλάδους, οι μέσες ώρες κυμαίνονταν κάτω του επιπέδου του συνόλου της οικονομίας (38,0 ώρες). Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1999-2003 υπήρξαν μικρές πτώσεις και στους τρεις κλάδους, οι οποίες οφείλονται κυρίως εξαιτίας των αντίστοιχων μειώσεων που παρατηρήθηκαν στις παρακάτω χώρες: Γαλλία, Φινλανδία, Ολλανδία (στην περίπτωση της μεταλλουργίας), Γαλλία, Βέλγιο, Ελλάδα, Ιταλία, Λουξεμβούργο και Ισπανία (στην περίπτωση των Τραπεζών) και Γαλλία και Ιταλία (στην περίπτωση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης). Η εξέλιξη αυτή επιβεβαιώνει ότι οι σχετικά μικρές μειώσεις του χρόνου εργασίας εξακολουθούν να κυριαρχούν στους συγκεκριμένους κλάδους και τις χώρες αναφοράς. Η τάση αυτή άλλωστε συνάδει με την προαναφερθείσα μικρή, αλλά σταθερή πτώση του εργασιμου χρόνου στο σύνολο της οικονομίας αρκετών χωρών.

Όσον αφορά τις δέκα νέες χώρες ένταξης, οι συμφωνηθείσες εβδομαδιαίες ώρες διατηρούνται πάνω από το μέσο όρο της ΕΕ-15 και τη Νορβηγία, αν και συχνά δεν είναι υψηλότερες από τις αντίστοιχες που διαπιστώνονται σε μερικά από τα κράτη μέλη της ΕΕ-15 με τις πιο πολλές ώρες. Η διαφορά των μέσων ωρών εργασίας μεταξύ της ΕΕ-15 και της Νορβηγία και των χωρών ένταξης κυμαίνεται μεταξύ 2,1 ωρών στις Τράπεζες και 1,4 ωρών στη Βιομηχανία Μετάλλου.

10.4.1. Βιομηχανία Μετάλλου

Ο πίνακας 7 παρακάτω παρουσιάζει τις συμβατικές εβδομαδιαίες ώρες στη μεταλλουργία βασισμένος στις σχετικές κλαδικές συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Κανένα στοιχείο δεν είναι διαθέσιμο για την Εσθονία, τη Λετονία και την Πολωνία, ενώ η μεταλλουργική βιομηχανία υπό αυτήν τη μορφή δεν υπάρχει στην περίπτωση της Μάλτας. Τα στοιχεία αφορούν μόνο το 2003 και σε γενικές γραμμές δεν υπήρξε καμία ουσιαστικά αλλαγή, συγκριτικά με το 2002, σε όλες τις υπό-διερεύνηση χώρες. Η Ισπανία και το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελούν σημαντικές εξαιρέσεις, καθώς στις συγκεκριμένες περιπτώσεις παρατηρήθηκαν ελαφρές μειώσεις της τάξεως του 0.1 - 0.2 ωρών.

Στην ΕΕ και τη Νορβηγία, οι μέσες συμφωνηθείσες εβδομαδιαίες ώρες στη βιομηχανία μετάλλου στάθηκαν στις 37,9 το 2003. Από το 1999 (38,4 ώρες), η μέση διάρκεια της εβδομαδιαίας εργασίας έχει μειωθεί κατά ένα μεγάλο μέρος εξαιτίας των μειώσεων της Γαλλίας, της Φινλανδίας, της Ολλανδίας και σε μικρότερο βαθμό, εξαιτίας της Ισπανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν οι αποκλίσεις των διαφόρων χωρών αναφορικά με τη μέση διάρκεια της εβδομαδιαίας εργασίας. Το 2003 στην ΕΕ και τη Νορβηγία, οι πιο πολλές εβδομαδιαίες ώρες στον κλάδο του μετάλλου (40) παρατηρούνται στην Ελλάδα, την Πορτογαλία και τη Σουηδία⁵⁷. Αντίθετα η μικρότερη διάρκεια της εβδομαδιαίας εργασίας εντοπίζεται στη Γαλλία και τη Δυτική Γερμανία (35). Η γενική ταξινόμηση των χωρών είναι παρόμοια με αυτήν που αναφέρθηκε στο σύνολο της οικονομίας, αν και οι ώρες εργασίας στη δυτικό-γερμανική και τη φινλανδική μεταλλουργία είναι χαμηλότερες από τον εθνικό μέσο όρο, ενώ εκείνοι στην Ιταλία, την Πορτογαλία και τη Σουηδία είναι αντίθετα υψηλότεροι. Συνολικά, η μέση συμφωνηθείσα εβδομάδα εργασίας στον κλάδο (37,9) είναι ελαφρώς χαμηλότερη του γενικού μέσου όρου της οικονομίας (38.0).

Αναφορικά με τις δέκα νέες χώρες ένταξης, τα διαθέσιμα στοιχεία (αφορούν μόνο έξι χώρες) καταδεικνύουν ότι οι μέσες εβδομαδιαίες ώρες στέκονται στις 39,3 το 2003 - 1,4 ώρες δηλαδή περισσότερο από τον τρέχοντα μέσο όρο της ΕΕ-15 και της Νορβηγίας. Παράλληλα καμία αλλαγή δεν διαπιστώθηκε σε σχέση με το 2002. Οι μέσες εβδομαδιαίες ώρες εργασίας στη Σλοβακία και την Κύπρο προσεγγίζουν το μέσο επίπεδο των χωρών-μελών της ΕΕ-15, ενώ στις υπόλοιπες τέσσερις νέες χώρες ένταξης, η διαφορά με την ΕΕ-15 ανέρχεται σε πάνω από δύο ώρες. Στη Σλοβακία, οι εβδομαδιαίες ώρες στον κλάδο επεξεργασίας μετάλλου και κατασκευής μεταλλ-

57 Παρόλα αυτά το σχετικό δεδομένο για τη Σουηδία είναι πιθανό να μην αντιστοιχεί στην πραγματικότητα και οι μέσες εβδομαδιαίες ώρες εργασίας να είναι χαμηλότερες στην πράξη, εξαιτίας της πρόσφατης λήψης διάφορων μέτρων μείωσης του χρόνου εργασίας και ειδικότερα των υπερωριών.

λικών προϊόντων και μηχανημάτων κυμαίνονται σε επίπεδα χαμηλότερα του μέσου όρου της συνολικής οικονομίας, ενώ στις άλλες χώρες το μέγεθος των εβδομαδιαίων ωρών εργασίας ανέρχεται στα ίδια επίπεδα ή πλησίον σε αυτά του μέσου όρου.

Εξετάζοντας τις εξελίξεις στο σύνολο των χωρών που θα ενταχθούν στην ΕΕ μετά από τον Μάιο του 2004, οι μέσες εβδομαδιαίες ώρες στη μεταλλουργία στάθηκαν στις 38,1 το 2003, μισή ώρα δηλαδή χαμηλότερα από το σύνολο της οικονομίας, και 0,2 υψηλότερα από ό,τι στη μεταλλουργία στην σημερινή οντότητα της ΕΕ.

Σύμφωνα με το βασικό διεκδικητικό πλαίσιο της EMF για τη διάρκεια του εργάσιμου χρόνου και ειδικότερα του επανειλημμένως διακηρυγμένου στόχου για την επίτευξη μιας εβδομαδιαίας εργασίας μέγιστης διάρκειας 38 ωρών, φαίνεται ότι στην παρούσα φάση ο στόχος αυτός έχει πραγματοποιηθεί αν συνυπολογίσουμε τη μέση διάρκεια της εβδομαδιαίας εργασίας σε επίπεδο ΕΕ-15 και της Νορβηγίας. Παρόλα αυτά αν εξεταστεί η διάρκεια της απασχόλησης αναλυτικά ανά χώρα διαπιστώνεται ότι ορισμένες χώρες αποκλίνουν σημαντικά από το συγκεκριμένο στόχο. Πιο συγκεκριμένα πρόκειται για τις περιπτώσεις της Ελλάδας, της Πορτογαλίας, της Σουηδίας, της Ιρλανδίας, της Ιταλίας, του Λουξεμβούργου, της Αυστρίας και της Ισπανίας. Στις χώρες αυτές δηλαδή ο στόχος του 38ωρου όχι μόνο δεν έχει επιτευχθεί, αλλά ενδέχεται να αποτελεί και ένα ιδιαίτερα δύσκολο εγχείρημα στο άμεσο μέλλον.

Παρόλα αυτά η **εμφανής διάδοση των πρακτικών ελαστικοποίησης του εργάσιμου χρόνου και η διεύρυνση της εφαρμογής συμφωνιών διευθέτησης** σε αρκετές χώρες επηρεάζει πολλαπλώς τις πραγματικές τάσεις στη διάρκεια των ωρών εργασίας⁵⁸. Ουσιαστικά, η ανομοιογένεια και η πολλαπλότητα του τρόπου εφαρμογής των πρακτικών διευθέτησης συμβάλλει στο να μην μπορεί να εξαχθεί κάποιο σταθερό και ακριβές συμπέρασμα σχετικά με το πως εξελίσσονται και αναμένεται να εξελιχθούν οι ετήσιες και οι εβδομαδιαίες ώρες εργασίας στο μέλλον. Σε γενικές γραμμές ο στόχος των συνδικάτων στον κλάδο του Μετάλλου σε ευρωπαϊκό επίπεδο φαίνεται να είναι πλησιέστερος και πιο εφικτός, όταν η ανάλυση επικεντρώνεται στην ΕΕ-15 και τη Νορβηγία και σαφώς πιο απόμακρος και απρόσιτος, όταν αναφερόμαστε στις περισσότερες από τις δέκα νέες χώρες ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

⁵⁸ Για παράδειγμα είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στις δύο μεγαλύτερες χώρες της Ένωσης, Γαλλία και Γερμανία, το μέτρο της διευθέτησης είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο και κυρίαρχο στον τρόπο ρύθμισης της οργάνωσης του εργάσιμου χρόνου. Σύμφωνα με τη μελέτη των Γ. Κουζή & Α. Κρέτσου (2003), περίπου το 54% των επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων εργασίας στη Γαλλία αφορούν συμφωνίες διευθέτησης, ενώ περίπου το 40% των εργαζομένων στη Γερμανία καλύπτονται από αντίστοιχες συμβάσεις.

Πίνακας 10: Συμβατικός εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας στη βιομηχανία μετάλλου, 2003

Βουλγαρία	40.0
Ελλάδα	40.0
Ουγγαρία	40.0
Πορτογαλία	40.0
Ρουμανία	40.0
Σλοβενία	40.0
Σουηδία	40.0
Ιταλία *	39.1
Ιρλανδία	39.0
Λουξεμβούργο	39.0
Αυστρία	38.5
Ισπανία	38.5
Βέλγιο	38.0
Κύπρος	38.0
Νορβηγία	37.5
Σλοβακία	37.5
Ηνωμένο Βασίλειο	37.3
Δανία	37.0
Φινλανδία	36.5
Κάτω Χώρες	35.2
Γαλλία	35.0
Γερμανία	35.0
Μέσος Όρος ΕΕ-26	38.2
Μέσος Όρος ΕΕ-15 και Νορβηγία	37.9
Μέσος Όρος νέων χωρών της ΕΕ	39.3
Μέσος όρος 8 νέων κρατών μελών που εντάχθηκαν στην ΕΕ το 2004	38.1

Πηγή: EIRO (2003);

*στοιχεία του 2002

Ο πίνακας 10 πρέπει να διαβαστεί από κοινού με τις ακόλουθες σημειώσεις.

- **Βέλγιο:** Ο αριθμός αναφέρεται στη βιομηχανική και χειρωνακτική μεταλλουργία. Ειδικότερα στον τομέα της δομικής μεταλλουργίας η συλλογικά καθορισόμενη εβδομαδιαία εργασία ανέρχονταν σε 37 ώρες.
- **Βουλγαρία:** Για τους υπαλλήλους με επιβλαβείς συνθήκες εργασίας η σχετική διάρκεια του εργάσιμου χρόνου αντιστοιχεί σε 37 ώρες την εβδομάδα.
- **Γερμανία:** Ο αριθμός ισχύει για τη Δυτική Γερμανία και προέρχεται από το αρχείο συλλογικών συμβάσεων εργασίας (WSI). Ο αντίστοιχος αριθμός για την Ανατολική Γερμανία ήταν 38 ώρες.

- **Ελλάδα:** 35 ώρες στη ναυπηγό- επισκευαστική ζώνη.
- **Ιταλία:** Εκτίμηση βασισμένη από την τράπεζα της Ιταλίας (Banca D'Italia) υποδεικνύει ότι σε ετήσια βάση η μέση διάρκεια εργασίας ανέρχεται σε 1.730 ώρες με την υπόθεση μιας ετήσιας άδειας διάρκειας 28 ημερών και την καθιέρωση 12 επίσημων αργιών.
- **Ολλανδία:** Ο αριθμός λαμβάνει υπόψη το χρόνο άδειας που χρησιμοποιείται για τη μείωση του χρόνου εργασίας.
- **Σλοβακία:** 33,5 ώρες για εκείνους που εργάζονται στους εργασιακούς χώρους με σοβαρό κίνδυνο έκθεσης σε καρκινογόνες ουσίες.
- **Ισπανία:** Οι αριθμοί αναφέρονται σε ολόκληρο τον τομέα της βιομηχανίας και υπολογίζονται από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων (MTAS) σε συνεργασία με την αρμόδια υπηρεσία στατιστικής κάλυψης των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Οι συλλογικά συμφωνημένες ετήσιες ώρες εργασίας ανέρχονται κατά μέσο όρο σε 1,758.1 το 2003 με την υπόθεση μιας εξαήμερης εργάσιμης εβδομάδας και 274 εργάσιμων ημερών το χρόνο.
- **Σουηδία:** Οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας που καλύπτουν την περίοδο 2001-2004 ορίζουν ότι συνολικά το 1,5% των συνολικών ετήσιων αποδοχών μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την παροχή επιπλέον άδειας μετ' αποδοχών και την αγορά επιπλέον ελεύθερου χρόνου (time-off). Παρόλα αυτά δεν υπάρχει κανένα στοιχείο ακόμα στον τρόπο με τον οποίο αυτές οι "εξατομικευμένοι λογαριασμοί εργάσιμου χρόνου" έχουν επηρεάσει τις πραγματικές ώρες εργασίας.
- **Ηνωμένο Βασίλειο:** Στοιχεία από τη μελέτη του Incomes Data Services (IDS) για το Χρόνο και τις Άδειες εργασίας (Οκτώβριος 2003).

10.4.2. Τράπεζες

Ο πίνακας 10 παρακάτω παρουσιάζει τις συμβατικές εβδομαδιαίες ώρες απασχόλησης στις Τράπεζες. Ο πίνακας βασίζεται στις σχετικές κλαδικές συλλογικές συμβάσεις εργασίας, εκτός από μεμονωμένες περιπτώσεις, όπου υπάρχει ειδική υποσημείωση. Κανένα στοιχείο δεν είναι διαθέσιμο για την Εσθονία, τη Λετονία και την Πολωνία. Τα στοιχεία αφορούν μόνο το 2003, δεδομένου ότι δεν υπήρξε καμία αλλαγή σε όλες τις χώρες συγκριτικά με το 2002. Το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελεί μοναδική εξαίρεση, καθώς στη Βρετανία παρατηρήθηκε μια οριακή άνοδος των εβδομαδιαίων ωρών εργασίας.

Από το 1999, οι μέσες εβδομαδιαίες ώρες στις Τράπεζες έχουν μειωθεί ελαφρώς από 37,6 σε 37,2 κατά μήκος των χωρών-μελών της ΕΕ-15 και της Νορβηγίας. Οι μειώσεις αυτές οφείλονται κατά ένα μεγάλο μέρος στις αντίστοιχες μειώσεις που

επιτεύχθηκαν στη Γαλλία, στο Βέλγιο, στην Ελλάδα (όπου υπήρξε μια μείωση κατά 1,3ώρες τον Σεπτέμβριο του 2002), στην Ιταλία, το Λουξεμβούργο και την Ισπανία. Στις υπόλοιπες χώρες-μέλη ο χρόνος εργασίας παρέμεινε σταθερός και αγκυλωμένος στα επίπεδα των προηγούμενων ετών.

Το 2003 στην ΕΕ και τη Νορβηγία, το υψηλότερης διάρκειας συμβατικό εβδομαδιαίο ωράριο εργασίας στις Τράπεζες ανέρχονταν στις 40 ώρες. Οι ρυθμίσεις αυτές εντοπίζονται στην περίπτωση της Σουηδίας. Αντίθετα το μικρότερης διάρκειας συμβατικό ωράριο εργασίας παρατηρείται στο Βέλγιο, τη Γαλλία και την Πορτογαλία (35). Οι ώρες απασχόλησης στον τραπεζικό κλάδο είναι συχνά χαμηλότερες από τον εθνικό μέσο όρο. Η υπόθεση αυτή είναι ιδιαίτερα έντονη στις περιπτώσεις του Βελγίου, της Ελλάδας και της Πορτογαλίας, και σε μια μικρότερη έκταση αντιστοιχούν επίσης στις περιπτώσεις της Φινλανδίας, της Ιταλίας, της Ολλανδίας, της Ισπανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου. Εντούτοις, υψηλότερης διάρκειας ωράριο εργασίας από τον εθνικό μέσο όρο απολαμβάνουν οι εργαζόμενοι του κλάδου στη Γερμανία και τη Σουηδία.

Όσον αφορά τις χώρες, που συμμετείχαν το 2004 στην ενταξιακή διαδικασία, τα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν επτά χώρες, με τις μέσες εβδομαδιαίες ώρες στις Τράπεζες να στέκονται στις 39,3 το 2003 - 2,1 ώρες παραπάνω δηλαδή από τον τρέχοντα μέσο όρο της ΕΕ-15 και της Νορβηγίας. Όπως και προηγουμένως στον κλάδο του μετάλλου έτσι και εδώ δεν διαπιστώθηκε καμία αλλαγή μεταξύ 2002-2003 με τις μέσες εβδομαδιαίες ώρες στην Κύπρο να κυμαίνονται στα μέσα επίπεδα της ΕΕ-15 (περίπου 39 ώρες). Αντίθετα στη Σλοβακία και τη Μάλτα, οι μέσες εβδομαδιαίες ώρες ανέρχονται περίπου στις 40 ώρες, ενώ στις υπόλοιπες τέσσερις από τις δέκα νέες χώρες της ΕΕ είναι περίπου τρεις ώρες υψηλότερες απ' ό,τι στην ΕΕ-15. Επιπρόσθετα στην Κύπρο και τη Μάλτα, οι εβδομαδιαίες ώρες στον κλάδο των Τραπεζών προσεγγίζει τα επίπεδα του μέσου εθνικού όρου (μια ώρα λιγότερο).

Συμπεριλαμβάνουσες όλες τις χώρες που αποτελούν κράτη μέλη της ΕΕ από τον Μάιο του 2004, οι μέσες εβδομαδιαίες ώρες στον συγκεκριμένο κλάδο ανήλθαν σε 37,6 το 2003, μια ώρα λιγότερο δηλαδή από το μέσο όρο του συνόλου της οικονομίας, και 0,4 ώρες περισσότερο από ότι στην ΕΕ-15.

Πίνακας 11: Συμβατικός εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας στις Τράπεζες, 2003

Βουλγαρία	40.0
Ουγγαρία	40.0
Ρουμανία	40.0
Σλοβενία	40.0
Σουηδία	40.0
Γερμανία	39.0
Ιρλανδία	39.0
Λουξεμβούργο	39.0
Μάλτα	39.0
Σλοβακία	38.8
Αυστρία	38.5
Νορβηγία	37.5
Κύπρος	37.2
Ισπανία	37.2
Ιταλία*	37.1
Δανία	37.0
Φινλανδία	37.0
Ελλάδα	37.0
Ολλανδία	36.0
Ηνωμένο Βασίλειο	35.3
Βέλγιο	35.0
Γαλλία	35.0
Πορτογαλία	35.0
ΜΟ όλων των χωρών	37.8
ΜΟ ΕΕ-15 και Νορβηγίας	37.2
ΜΟ νέων χωρών της ΕΕ	39.3
ΜΟ ΕΕ μετά το Μάιο του 2004	37.6

Πηγή: EIRO (2003)

** στοιχεία του 2002*

Ο πίνακας 11 πρέπει να διαβαστεί από κοινού με τις ακόλουθες σημειώσεις.

- **Κύπρος:** Κανονικός εβδομαδιαίος χρόνος απασχόλησης 35 ώρες κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού (Μάιος-Αύγουστος) και 37,5 ώρες κατά τη διάρκεια του υπολοίπου του έτους.
- **Ιταλία:** Εκτίμηση από την τράπεζα της Ιταλίας για τη διάρκεια του ετήσιου χρόνου εργασίας υπολογίζει τον ετήσιο αριθμό ωρών σε 1.639 ώρες με την υπόθεση λήψης μιας ετήσιας άδειας 28 ημερών και την καθιέρωση 12 επίσημων αργιών. Ο αριθμός αναφέρεται κυρίως για τον τομέα ασφάλισης. Πιο πρόσφατη εκτίμηση για τις Τράπεζες (2000) υπολογισμένη στη βάση μιας εβδομαδιαίας εργασίας 37,3 ωρών ανεβάζει τις ετήσιες ώρες εργασίας στις 1,649.
- **Μάλτα:** εκτίμηση από την Ομοσπονδία τραπεζο-υπαλλήλων της Μάλτας.

- **Ρουμανία:** Αριθμός βασισιμένος στις συλλογικές συμβάσεις εργασίας των πέντε σημαντικότερων τραπεζών της χώρας.
- **Ισπανία:** Αριθμός υπολογισμένος από τα συνδικάτα (COMFIA). Σε ετήσια βάση το αντίστοιχο μέγεθος ανέρχεται σε 1.700 ώρες με την υπόθεση παροχής μιας εξαήμερης εργάσιμης εβδομάδας και 274 εργάσιμων ημερών ετησίως.
- **Ηνωμένο Βασίλειο:** Στοιχεία από τη μελέτη του Incomes Data Services (IDS) για το Χρόνο και τις Άδειες εργασίας (Οκτώβριος 2003).

10.4.3. Τοπική Αυτοδιοίκηση

Ο πίνακας 11 παρουσιάζει τις συμβατικές εβδομαδιαίες ώρες στην Τοπική Αυτοδιοίκηση το 2003, όπως προσδιορίζονται από το περιεχόμενο των σχετικών κλαδικών συλλογικών συμβάσεων εργασίας. Κανένα στοιχείο δεν είναι διαθέσιμο για την Εσθονία, τη Λετονία και την Πολωνία. Η μόνη αλλαγή που παρατηρείται από το 2002 ως το 2003 εντοπίζεται στη Σλοβακία, όπου ο χρόνος απασχόλησης στην Τοπική Αυτοδιοίκηση ρυθμίστηκε αρχικά με νομοθετική διάταξη, η οποία και θεσμοθέτησε την εβδομαδιαία εργασία των 40 ωρών. Στη συνέχεια και κατά το 2003 εισήχθη η πρώτη συλλογική σύμβαση εργασίας του κλάδου. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη σύμβαση, η συμβατική διάρκεια της εβδομαδιαίας εργασίας των μισθωτών του κλάδου αντιστοιχεί σε 37,5 ώρες. Σε γενικές γραμμές, η νομοθεσία, παρά την ύπαρξη της συλλογικής διαπραγμάτευσης, εξακολουθεί να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον καθορισμό των εβδομαδιαίων ωρών στην Τοπική Αυτοδιοίκηση σε διάφορες χώρες όπως η Αυστρία, η Πορτογαλία και η Ισπανία. Από το 1999 στην ΕΕ και την Νορβηγία, οι συμβατικές εβδομαδιαίες ώρες του συγκεκριμένου κλάδου έχουν μειωθεί ελαφρώς από 37,9 σε 37,6. Η τάση αυτή κυρίως οφείλεται εξαιτίας των σχετικών μειώσεων που έλαβαν χώρα στη Γαλλία και την Ιταλία.

Το 2003 στην ΕΕ και τη Νορβηγία, τα υψηλότερα επίπεδα στη διάρκεια των εβδομαδιαίων ωρών εργασίας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση (40 ώρες) παρατηρούνται στην Αυστρία, την Ελλάδα, το Λουξεμβούργο και τη Σουηδία. Αντίθετα τα χαμηλότερα εντοπίζονται στην Ιταλία (33 ώρες). Επιπλέον οι ώρες απασχόλησης στο χώρο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης είναι σημαντικά χαμηλότερες από τον εθνικό μέσο όρο στην Ιταλία και την Πορτογαλία και σε μικρότερη έκταση στο Βέλγιο, την Ολλανδία, την Ισπανία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Αναφορικά με τις δέκα νέες χώρες της ΕΕ, τα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν επτά χώρες, με τις μέσες εβδομαδιαίες ώρες στην Τοπική Αυτοδιοίκηση να προσεγγίζουν τις 39,3 το 2003, το οποίο συνεπάγεται ότι ο χρόνος εργασίας στις συγκεκριμένες χώρες είναι κατά 1,7 ώρες υψηλότερος από τον τρέχοντα μέσο όρο της ΕΕ-15 και της Νορβηγίας. Η μόνη αλλαγή που παρατηρείται κατά τη χρονική περίοδο 2002

- 2003 αφορά τη Σλοβακία. Η 40ωρη εβδομάδα εργασίας αποτελεί τον κανόνα στις υποψήφιες για ένταξη χώρες (δηλ. 2,4 ώρες υψηλότερες από ό,τι στην παρούσα ΕΕ). Ωστόσο στην Κύπρο και την Σλοβακία οι μέσες συμβατικές εβδομαδιαίες ώρες εργασίας κυμαίνονται στα όρια του μέσου όρου της τρέχουσας ΕΕ. Παράλληλα στην Κύπρο και τη Σλοβακία, οι εβδομαδιαίες ώρες εργασίας στην τοπική κυβέρνηση κυμαίνονται σε επίπεδα κάτω του μέσου της συνολικής οικονομίας, ενώ αντίθετα στις υπόλοιπες υπό-ένταξη χώρες ο χρόνος εργασίας είναι στα ίδια επίπεδα ή πλησίον των επιπέδων του συνόλου της οικονομίας.

Στο σύνολο των χωρών-μελών της ΕΕ-25, οι μέσες εβδομαδιαίες ώρες στην Τοπική Αυτοδιοίκηση ανήλθαν στις 38,0 το 2003, το οποίο σημαίνει ότι βρίσκονται κατά 0,6 ώρες πιο κάτω από το μέσο όρο στο σύνολο της οικονομίας, και 0,4 ώρες πιο πάνω από ό,τι στην ΕΕ-15.

Η ευρωπαϊκή συνδικαλιστική ομοσπονδία των δημόσιων υπαλλήλων (EPSU) στην πιο πρόσφατη γενική συνέλευσή της το 2000, έθεσε το 35ωρο ως “αίτημα υψίστης προτεραιότητας” για τα συνεργαζόμενα μέλη της. Αν και ο συγκεκριμένος στόχος φαίνεται να απέχει πολύ από την σημερινή πραγματικότητα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το 35ωρο στο συγκεκριμένο κλάδο έχει ήδη επιτευχθεί στη Γαλλία, την Πορτογαλία και την Ιταλία.

Πίνακας 12: Συμβατικός εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, 2003

Αυστρία	40.0
Βουλγαρία	40.0
Ελλάδα	40.0
Ουγγαρία	40.0
Λουξεμβούργο	40.0
Μάλτα	40.0
Ρουμανία	40.0
Σλοβενία	40.0
Σουηδία	40.0
Ιρλανδία	39.0
Γερμανία	38.5
Φινλανδία	38.3
Βέλγιο	38.0
Κύπρος	37.5
Νορβηγία	37.5
Σλοβακία	37.5
Ισπανία	37.5
Ηνωμένο Βασίλειο	37.0
Δανία	37.0
Ολλανδία	36.0
Γαλλία	35.0

Πορτογαλία	35.0
Ιταλία*	33.0
Μέσος Όρος ΕΕ-26	38.1
Μέσος Όρος ΕΕ-15 και Νορβηγία	37.6
Μέσος Όρος νέων χωρών της ΕΕ	39.3
Μέσος όρος 8 νέων κρατών μελών που εντάχθηκαν στην ΕΕ το 2004	38.0

Πηγή: EIRO (2003)

* στοιχεία 2002.

Ο πίνακας 12 πρέπει να διαβαστεί σε συνδυασμό με τις ακόλουθες σημειώσεις.

- **Αυστρία:** Η συμβατική διάρκεια της εβδομαδιαίας εργασίας για τους υπαλλήλους στην Τοπική Αυτοδιοίκηση καθορίζεται συνήθως από το νόμο. Ο χρόνος εργασίας για όλους σχεδόν τους υπαλλήλους του δημόσιου τομέα δεν μπορεί να καθορισθεί από διαδικασίες συλλογικής διαπραγμάτευσης, καθώς δεν αναγνωρίζεται στον συγκεκριμένο κλάδο το δικαίωμα σύναψης συλλογικών συμβάσεων εργασίας.
- **Κύπρος:** Ο κανονικός εβδομαδιαίος χρόνος απασχόλησης ανέρχεται σε 36 ώρες κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού (Ιούνιος-Αύγουστος) και σε 38 ώρες κατά τη διάρκεια του υπολοίπου του έτους.
- **Γερμανία:** Ο αριθμός προέρχεται από το αρχείο συλλογικών συμβάσεων εργασίας (WSI) και ισχύει για τη Δυτική Γερμανία. Στην περίπτωση της Ανατολικής Γερμανίας το αντίστοιχο μέγεθος ανέρχεται σε 40 ώρες και η Τοπική Κυβέρνηση καλύπτεται από τις διατάξεις της εθνική σύμβασης για το δημόσιο τομέα.
- **Ιταλία:** Εκτίμηση βασισμένη από την τράπεζα της Ιταλίας, η οποία σε ετήσια βάση αντιστοιχεί σε 1.458 ώρες εργασίας με την υπόθεση μιας μέσης ετήσιας άδειας 28 ημερών και την καθιέρωση 12 επίσημων αργιών. Ο αριθμός αναφέρεται όχι μόνο στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, αλλά στη δημόσια διοίκηση γενικά.
- **Μάλτα:** αριθμός από το Συμβούλιο Συνδικάτων στην Τοπική Αυτοδιοίκηση.
- **Πορτογαλία:** Όπως καθορίζεται από το νόμο (διάταγμα-νόμος no.187/88 27 του Μαΐου του 1988).
- **Σλοβακία:** 36,25 ώρες για εκείνους που εργάζονται σε καθεστώς διπλής βάρδιας και 35 ώρες για τους εργαζόμενους που εργάζονται σε σύστημα τριπλής βάρδιας ή σε καθεστώς συνεχούς εναλλαγής εργασίας.
- **Ισπανία:** όπως καθορίζεται από το νόμο περί κρατικών προϋπολογισμών.

- **Σουηδία:** Οι εργαζόμενοι στις δημοτικές υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης έχουν μια εβδομάδα 37 ωρών εργασίας.

10.5. Πραγματικές/ συνηθισμένες εβδομαδιαίες ώρες απασχόλησης

Μερικά από τα προβλήματα με τα στοιχεία όσον αφορά τις συμβατικές εβδομαδιαίες ώρες αποφεύγονται στις στατιστικές καταγραφές (κυρίως έρευνες εργατικού δυναμικού) των πραγματικών εβδομαδιαίων ωρών εργασίας. Τα συγκεκριμένα στοιχεία δίνουν μια ακριβέστερη εντύπωση του αριθμού των ωρών που οι μισθωτοί εργάζονται πραγματικά σε μια δεδομένη εβδομάδα, δεδομένου ότι περιλαμβάνουν διάφορους ιδιαίτερα κρίσιμους παράγοντες, όπως οι υπερωρίες και οι απουσίες από την εργασία.

Εντούτοις, τα στοιχεία από τις εθνικές στατιστικές υπηρεσίες όσον αφορά τις μέσες πραγματικές εβδομαδιαίες ώρες είναι συχνά προβληματικά για την πραγματοποίηση αξιόπιστων διεθνών συγκρίσεων, αν λάβουμε υπόψη μας τους διαφορετικούς ορισμούς που χρησιμοποιούνται. Ειδικότερα, μερικές εθνικές έρευνες δεν διακρίνουν τους μερικά απασχολούμενους από το σύνολο των απασχολούμενων και των μισθωτών. Επομένως, στον πίνακα 7 που ακολουθεί παρέχονται τα στοιχεία της EUROSTAT για τις συνηθισμένες εβδομαδιαίες ώρες εργασίας των πλήρως απασχολούμενων. Ο πίνακας βασίζεται στις έρευνες εργατικού δυναμικού του 2002 στα κράτη μέλη της ΕΕ-15, την Νορβηγία και τις 10 χώρες ένταξης.

Οι συνηθισμένες ώρες εργασίας (usual hours) αντιστοιχούν στον αριθμό των συμβατικών ή κανονικών ωρών εργασίας (normal hours), συμπεριλαμβανομένων των πρόσθετων ωρών εργασίας ή των υπερωριών (extra hours & overtime) – αμειβόμενων ή απλήρωτων – αποκλείοντας το χρόνο ταξιδιού από και προς την εργασία (travel time), καθώς και τα κύρια διαλείμματα γεύματος (meal breaks).

Πίνακας 13: Πραγματικές ώρες εργασίας πλήρως απασχολούμενων σε εβδομαδιαία βάση υπολογισμού, 2002

	Σύνολο	Γυναίκες	Άντρες
Λετονία	43.6	42.5	44.8
Ηνωμένο Βασίλειο	43.3	40.6	44.9
Ρουμανία	41.8	41.4	42.1
Σλοβακία	41.8	41.4	42.1
Πολωνία	41.6	39.9	43.1
Σλοβενία	41.6	41.0	42.0
Τσεχία	41.2	40.4	41.9
Βουλγαρία	41.1	40.8	41.4
Εσθονία	41.1	40.4	41.8
Ελλάδα	41.0	39.7	41.9
Ουγγαρία	40.9	40.3	41.5
Μάλτα	40.4	38.7	41.1
Ισπανία	40.4	39.5	41.0
Πορτογαλία	40.3	39.2	41.1
Αυστρία	40.0	39.9	40.1
Κύπρος	40.0	39.6	40.4
Σουηδία	39.9	39.6	40.1
Γερμανία	39.9	39.2	40.3
Ιρλανδία	39.5	37.7	40.7
Λιθουανία	39.5	38.5	40.5
Λουξεμβούργο	39.5	37.9	40.3
Βέλγιο	39.3	38.3	39.7
Φινλανδία	39.2	38.2	40.0
Δανία	39.1	37.7	40.1
Ολλανδία	38.9	38.1	39.1
Ιταλία	38.5	36.4	39.8
Νορβηγία	38.5	37.6	39.0
Γαλλία	37.7	36.9	38.2
ΕΕ-15	40.0	38.6	40.8
Νέες χώρες της ΕΕ	41.4	40.2	42.4

Πηγή: Έρευνα εργατικού δυναμικού της EUROSTAT (2002).

Στην ΕΕ-15 και τη Νορβηγία, τα πιο υψηλά επίπεδα των πραγματικών ωρών εργασίας στους πλήρως απασχολούμενους εμφανίζονται στο Ηνωμένο Βασίλειο και με σημαντική απόκλιση ακολουθούν η Ελλάδα και η Ισπανία. Αντίθετα τα χαμηλότερα εντοπίζονται στην Ιταλία, τη Νορβηγία και τη Γαλλία. Μεταξύ 2001 και 2002, το μέσο επίπεδο των πραγματικών ωρών εργασίας στην ΕΕ-15 παρουσίασε οριακή μείωση (από 40,1 ώρες σε 40). Αντίστοιχα το μέσο επίπεδο για τις 10 εντασσόμενες στο άμεσο μέλλον χώρες ήταν 1,4 ώρες υψηλότερο από αυτό της ΕΕ-15 το 2002. Επιπλέον, το μέσο επίπεδο όλων των χωρών ένταξης εκτός από την Κύπρο και τη

Λιθουανία είναι υψηλότερο από τον τρέχοντα μέσο όρο της ΕΕ-15. Εντούτοις, το Ηνωμένο Βασίλειο διαθέτει το μεγαλύτερο επίπεδο συνηθισμένων ωρών εργασίας από οποιαδήποτε από τις υπό-ένταξη χώρες. Η Λετονία αποτελεί την εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα.

Σε όλες τις χώρες, οι μέσες συνηθισμένες ώρες των ανδρών μισθωτών είναι περισσότερες από αυτές των γυναικών. Η διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα ανέρχεται σε 2,2 ώρες εβδομαδιαίως (ή περίπου 6%) κατά μήκος όλων των χωρών αναφοράς της μελέτης. Η αντίστοιχη απόκλιση ανάμεσα στην τρέχουσα επικράτεια της ΕΕ και τις υποψήφιες προς ένταξη χώρες είναι τρεις ώρες σε εβδομαδιαία βάση ή και περισσότερο στο Ηνωμένο Βασίλειο, την Πολωνία, την Ιρλανδία και την Ιταλία, αλλά λιγότερο από μια ώρα στην Αυστρία, τη Σουηδία, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, τη Σλοβακία και την Κύπρο.

Οι συνηθισμένες ώρες εργασίας είναι υψηλότερες από τις μέσες κανονικές συλλογικά συμφωνηθείσες εβδομαδιαίες ώρες εργασίας σε όλες τις χώρες αναφοράς της μελέτης. Οι μέσες συνηθισμένες εβδομαδιαίες ώρες στην τρέχουσα ΕΕ ήταν 40,0 το 2002, έναντι του μέσου συμβατικού χρόνου εβδομαδιαίας απασχόλησης 38,0 ωρών. Αν και δεν είναι δυνατό να υπολογιστεί ο ακριβής αριθμός για τις χώρες ένταξης, το χάσμα φαίνεται να είναι παρόμοιο με αυτό στην παρούσα ΕΕ. Η μέση συνηθισμένη εβδομάδα εργασίας είναι υψηλότερη από την κανονική εβδομάδα που προσδιορίζουν οι συλλογικές συμβάσεις κατά μία ώρα στην Ελλάδα, την Ουγγαρία, τη Μάλτα, την Ιρλανδία, το Λουξεμβούργο, την Ιταλία και τη Νορβηγία. Εντούτοις, σε επτά χώρες οι συνηθισμένες ώρες υπερβαίνουν τις συμβατικές μέχρι δύο ώρες ή και περισσότερο. Πρόκειται για τις παρακάτω χώρες:

- Κύπρος,
- Δανία,
- Γερμανία,
- Γαλλία,
- Σλοβακία,
- Λετονία και
- το Ηνωμένο Βασίλειο.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο διαπιστώνεται ένα χάσμα 6,1 ωρών μεταξύ των συμβατικών και των πραγματικών ωρών, το οποίο απεικονίζει αμφισβητήσιμα την κουλτούρα των παρατεταμένων ωραρίων. Η εξέλιξη αυτή επίσης δεν μπορεί παρά να συνδέεται με τη χαμηλή έκταση των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των εργαζόμενων που καλύπτονται από αυτές στη Βρετανία. Οι έρευνες εργατικού δυναμικού της EUROSTAT για το 2002 παρέχουν επίσης τα αντίστοιχα μεγέθη των συνηθισμένων ωρών εργασίας για τους μερικά απασχολούμενους. Τα σχετικά στοιχεία παρέχονται στον πίνακα που ακολουθεί.

**Πίνακας 14: Πραγματικές εβδομαδιαίες ώρες εργασίας
των μερικά απασχολούμενων, 2002**

	Σύνολο	Γυναίκες	Άντρες
Ρουμανία	33.1	31.7	35.2
Λετονία	24.2	23.3	26.1
Ουγγαρία	24.1	24.0	24.2
Τσεχία	23.9	24.2	22.9
Ιταλία	23.8	22.6	28.0
Σλοβακία	23.6	23.8	23.1
Πολωνία	23.4	22.6	24.6
Γαλλία	23.0	23.1	22.7
Βέλγιο	22.7	22.7	22.8
Σουηδία	22.5	23.6	19.0
Μάλτα	22.1	21.6	23.3
Κύπρος	22.0	22.4	21.1
Νορβηγία	22.0	22.4	19.8
Αυστρία	21.8	21.8	22.0
Εσθονία	21.6	20.8	23.7
Λουξεμβούργο	20.9	20.6	24.8
Ελλάδα	20.7	20.1	22.1
Φινλανδία	20.6	21.0	19.7
Πορτογαλία	20.6	20.2	22.2
Βουλγαρία	20.5	20.0	22.0
Λιθουανία	20.4	20.5	20.2
Ολλανδία	19.2	19.2	19.2
Σλοβενία	18.8	18.9	18.5
Ηνωμένο Βασίλειο	18.8	19.1	17.3
Ιρλανδία	18.7	18.7	18.6
Δανία	18.5	20.4	13.6
Ισπανία	18.3	18.1	18.9
Γερμανία	17.7	18.1	15.5
ΕΕ-15	19.7	19.9	19.0
Νέες χώρες της ΕΕ	23.2	22.8	23.9

Πηγή: Έρευνα εργατικού δυναμικού της EUROSTAT.(2002)

Τα πιο υψηλά επίπεδα συνηθισμένων ωρών εργασίας των μερικά απασχολούμενων στην ΕΕ-15 και την Νορβηγία εντοπίζονται στην Ιταλία, τη Γαλλία, το Βέλγιο και τη Σουηδία και τα χαμηλότερα στην Ιρλανδία, τη Δανία, την Ισπανία και τη Γερμανία. Μεταξύ 2001 και 2002, το μέσο επίπεδο των πραγματικών ωρών εργασίας για την ΕΕ-15 μειώθηκε ελαφρώς από 19,8 ώρες σε 19,7 ώρες. Το μέσο επίπεδο για τις 10 υπό-ένταξη χώρες ήταν 3,5 ώρες υψηλότερο από το αντίστοιχο για την τρέχουσα ΕΕ. Όλες οι νέες χώρες ένταξης στην ΕΕ εκτός από τη Σλοβενία έχουν τις συνηθισμένες ώρες των μερικά απασχολούμενων πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ-15, ενώ

οι συνηθισμένες ώρες των εν λόγω απασχολούμενων στην Ιταλία κινούνται σε υψηλότερα επίπεδα από το μέσο όρο για τις δέκα νέες χώρες της ΕΕ.

Κατά μέσον όρο, οι συνηθισμένες ώρες εργασίας των μερικά απασχολούμενων γυναικών είναι περισσότερες από αυτές των ανδρών στην τρέχουσα ΕΕ (μέχρι 0,9 ώρες εβδομαδιαίως), αλλά μικρότερες από αυτές των ανδρών (μέχρι 1,1 ώρες) στις υπό ένταξη χώρες. Επιπλέον τα διαθέσιμα στοιχεία καταδεικνύουν μια ταξινόμηση των χωρών αναφοράς της μελέτης ανάμεσα σε εκείνες, όπου οι άνδρες μερικά απασχολούμενοι εργάζονται συνήθως περισσότερες ώρες και σε εκείνες, όπου οι γυναίκες αντίστοιχα εργάζονται περισσότερο. Για παράδειγμα στην Ιταλία, το Λουξεμβούργο και τη Ρουμανία οι άνδρες μερικά απασχολούμενοι εργάζονται κατά τρεις ώρες περισσότερο από τις γυναίκες. Αντίθετα οι γυναίκες με συμβάσεις μερικής απασχόλησης εργάζονται κατά μέσο όρο πάνω από τέσσερις ώρες, συγκριτικά με τους άνδρες, στη Σουηδία και τη Δανία.

Αξίζει να σημειωθεί ότι φαίνεται να υπάρχει μικρή σχέση μεταξύ της διάρκειας εργασίας των απασχολούμενων με πλήρες ωράριο και της διάρκειας εργασίας αυτών με μερική απασχόληση, αν και υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ τους σε διάφορες χώρες ένταξης και ειδικά τη Ρουμανία, τη Λετονία, την Τσεχία, την Σλοβακία και την Πολωνία. Επιπλέον μερικές χώρες, οι οποίες εμφανίζουν τα υψηλότερα επίπεδα συνηθισμένων ωρών εργασίας στους πλήρως απασχολούμενους εμφανίζουν παράλληλα τα χαμηλότερα επίπεδα πραγματικών ωρών εργασίας στους μερικά απασχολούμενους. Ειδικότερα η περίπτωση αυτή ισχύει στο Ηνωμένο Βασίλειο και τη Σλοβενία, ενώ μερικές από τις χώρες με τις χαμηλότερες πραγματικές ώρες στους πλήρως απασχολούμενους παρουσιάζουν ταυτόχρονα τα υψηλότερα επίπεδα πραγματικών ωρών εργασίας στους μερικά απασχολούμενους. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις περιπτώσεις της Ιταλίας, της Γαλλίας και του Βελγίου.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τα στοιχεία των εθνικών στατιστικών υπηρεσιών όσον αφορά τις μέσες πραγματικές εβδομαδιαίες ώρες είναι προβληματικά για λόγους σύγκρισης, λαμβάνοντας υπόψη τους διαφορετικούς ορισμούς που χρησιμοποιούνται. Εντούτοις, για τις 16 χώρες, όπου αυτά είναι διαθέσιμα, οι περισσότερες πληροφορίες παρέχονται για τους πλήρως απασχολούμενους.

Πίνακας 15: Μέσες πραγματικές εβδομαδιαίες ώρες εργασίας πλήρους απασχόλησης, 2002 - 2003

Χώρα	2002			2003		
	Σύνολο	Γυναίκες	Άντρες	Σύνολο	Γυναίκες	Άντρες
Αυστρία*	40.1	39.9	40.2	nd	nd	nd
Βέλγιο	39.2	38.0	39.8	nd	nd	nd
Βουλγαρία	40.9	40.7	40.2	40.7	40.6	41.0
Κύπρος	40.0	39.6	40.4	nd	nd	nd
Εσθονία	42.4	41.5	43.1	nd	nd	nd
Φινλανδία	40.7	39.1	42.0	nd	nd	nd
Ιρλανδία	37.8	32.8	41.9	37.4	32.5	41.4
Λετονία*	43.5	42.0	44.9	nd	nd	nd
Μάλτα	40.0	38.3	40.7	39.9	38.2	40.6
Ολλανδία*	39.1	38.1	39.4	nd	nd	nd
Νορβηγία	39.0	36.6	40.2	nd	nd	nd
Ρουμανία	41.6	40.5	42.3	41.3	40.6	42.0
Σλοβακία	40.8	40.5	41.1	40.5	40.0	40.9
Σλοβενία	41.5	40.3	42.4	41.1	39.8	42.1
Ισπανία	nd	37.3	39.8	nd	nd	nd
Ηνωμένο Βασίλειο	37.8	34.4	39.6	37.5	34.2	39.3

Πηγή: EIRO (2003)

** στοιχεία για το 2001*

Τα περιεχόμενα του πίνακα 15 πρέπει να διαβαστούν σε συνδυασμό με τις ακόλουθες σημειώσεις.

- **Αυστρία:** Στοιχεία από το Επιμελητήριο της εργασίας (Arbeitskammer) (ο αριθμός αποτελεί εκτίμηση).
- **Βέλγιο:** Αριθμοί από την έρευνα εργατικού δυναμικού του Βελγίου και την εθνική υπηρεσία στατιστικής (Institut National de Statistique / voor de Statistiek, INS/NAK Nationaal Instituut).
- **Βουλγαρία:** Στοιχεία από Εθνικό Ινστιτούτο Στατιστικής (τα στοιχεία για το 2003 καλύπτουν το δεύτερο τρίμηνο).
- **Κύπρος:** Αριθμοί από την εθνική στατιστική υπηρεσία και την έρευνα εργατικού δυναμικού της Κύπρου.
- **Εσθονία:** Στοιχεία από την Εσθονική έρευνα εργατικού δυναμικού.
- **Φινλανδία:** Στοιχεία από την έρευνα εργατικού δυναμικού της Φινλανδίας και το αρμόδιο τμήμα στατιστικών μελετών για θέματα απασχόλησης και αγοράς εργασίας.
- **Ιρλανδία:** Στοιχεία από την κεντρική υπηρεσία στατιστικών μελετών και την τριμηνι-

αία εθνική έρευνα νοικοκυριών, (τα στοιχεία αφορούν το τρίτο τρίμηνο κάθε έτους).

- **Λετονία:** Στοιχεία από την κεντρική στατιστική υπηρεσία (Centrālā statistikas pārvalde, CSP) και την έρευνα εργατικού δυναμικού.
- **Μάλτα:** Στοιχεία από το εθνικό γραφείο στατιστικών μελετών για τον Ιούνιο κάθε έτους.
- **Ολλανδία:** Στοιχεία από την κεντρική στατιστική υπηρεσία (voor de Statistiek, CBS γραφείων Centraal), (τα στοιχεία περιλαμβάνουν τις υπερωρίες)
- **Νορβηγία:** Ανεπίσημοι αριθμοί βασισμένοι στις έρευνες εργατικού δυναμικού της Νορβηγίας (στα στοιχεία συμπεριλαμβάνονται οι προσωρινά απόντες από την εργασία υπάλληλοι).
- **Ρουμανία:** Στοιχεία από το ίδρυμα εθνικών στατιστικών μελετών (Institutul National de Statistica, INS). Τα στοιχεία για το 2003 αφορούν το πρώτο εξάμηνο.
- **Σλοβακία:** Τα στοιχεία προέρχονται από τη Σλοβάκιη έρευνα εργατικού δυναμικού και τη διεύθυνση στατιστικών υπηρεσιών (Statistick ý SR ýradSlove nskejrepubliky,) και αναφέρονται στο τέταρτο τρίμηνο του 2002 και το δεύτερο τρίμηνο του 2003,
- **Σλοβενία:** Στοιχεία από τη στατιστική υπηρεσία της Δημοκρατίας της Σλοβενίας (Statistični urad Republike Slovenije, SURS), τα οποία προέρχονται από την έρευνα εργατικού δυναμικού (για το 2003 τα στοιχεία αφορούν το δεύτερο τρίμηνο).
- **Ισπανία:** Υπολογισμοί του εθνικού ιδρύματος στατιστικών μελετών (Instituto Nacional de Estadística, INE), προερχόμενα από την έρευνα εργατικού δυναμικού (δεύτερο τρίμηνο).
- **Ηνωμένο Βασίλειο:** Στοιχεία από την εθνική διεύθυνση στατιστικής (ONS) και την έρευνα εργατικού δυναμικού. Τα στοιχεία για το 2003 αναφέρονται στην περίοδο Ιουνίου-Αυγούστου.

Για 15 χώρες, ορισμένα στοιχεία είναι επίσης διαθέσιμα για τις μέσες πραγματικές εβδομαδιαίες ώρες απασχόλησης των μερικά απασχολούμενων, όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα. Ωστόσο σε αρκετές χώρες δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί η επεξεργασία των στοιχείων για το 2003. Αξίζει επιπλέον να σημειωθεί ότι ο προσδιορισμός της μερικής απασχόλησης ποικίλλει από χώρα σε χώρα.

**Πίνακας 16: Μέσες Πραγματικές εβδομαδιαίες ώρες εργασίας,
Μερική Απασχόληση, 2002 και 2003**

Χώρα	2002			2002		
	Σύνολο	Γυναίκες	Άντρες	Σύνολο	Γυναίκες	Άντρες
Αυστρία *	22.0	21.9	22.1	nd	nd	nd
Βέλγιο	23.1	23.1	23.1	nd	nd	nd
Βουλγαρία	20.7	20.3	21.6	19.2	19.3	20.8
Κύπρος	22.0	22.4	21.1	nd	nd	nd
Εσθονία	22.2	22.2	22.2	nd	nd	nd
Φινλανδία	20.1	20.4	19.5	nd	nd	nd
Γαλλία	23.6	23.6	23.5	23.2	nd	nd
Λετονία *	21.9	21.9	21.9	nd	nd	nd
Μάλτα	21.2	21.1	21.6	20.4	19.7	21.6
Ολλανδία *	21.2	20.8	21.9	nd	nd	nd
Νορβηγία	20.5	21.2	18.2	nd	nd	nd
Ρουμανία	25.0	22.1	28.6	25.9	26.4	25.5
Σλοβακία	23.3	23.2	23.4	21.9	22.1	21.5
Ισπανία	nd	17.2	18.0	nd	nd	nd
Ηνωμένο Βασίλειο	15.6	15.8	15.1	15.7	15.7	15.5

Πηγή: EIRO (2003)

* στοιχεία του 2001.

Τα στοιχεία στον πίνακα 16 πρέπει να διαβαστούν από κοινού με τις ακόλουθες σημειώσεις.

- **Αυστρία:** Αριθμοί από το Επιμελητήριο της εργασίας (ο αριθμός για τα άτομα είναι μια εκτίμηση).
- **Βέλγιο:** Αριθμοί από την έρευνα εργατικού δυναμικού INS/twn NAK.
- **Βουλγαρία:** αριθμοί από το Εθνικό Ινστιτούτο Στατιστικής (στοιχεία του 2003 για το δεύτερο τρίμηνο).
- **Κύπρος:** Αριθμοί από τη στατιστική υπηρεσία της Κύπρου από την έρευνα εργατικού δυναμικού.
- **Εσθονία:** Αριθμοί από την Εσθονική έρευνα εργατικού δυναμικού.
- **Φινλανδία:** Αριθμός από την εθνική έρευνα εργατικού δυναμικού.
- **Γαλλία:** στοιχεία από το εθνικό ίδρυμα στατιστικών μελετών και την αρμόδια διεύθυνση οικονομικής έρευνας και εργατικού δυναμικού (Institut National de La statistique et iconomiques, INSEE). Τα στοιχεία για το 2003 αφορούν το πρώτο τρίμηνο.
- **Λετονία:** στοιχεία από την έρευνα εργατικού δυναμικού CSP, για το Νοέμβριο κάθε έτους.

- **Μάλτα:** Στοιχεία από την εθνική στατιστική υπηρεσία για τον Ιούνιο κάθε έτους.
- **Ολλανδία:** Τα στοιχεία προέρχονται από την CBS και περιλαμβάνουν τις υπερωρίες.
- **Νορβηγία:** Ανεπίσημα στοιχεία στη βάση των ερευνών εργατικού δυναμικού της Νορβηγίας (στα στοιχεία συμπεριλαμβάνονται οι προσωρινά απόντες υπάλληλοι από την εργασία).
- **Ρουμανία:** Τα στοιχεία από το INS (για το 2003 αφορούν το πρώτο εξάμηνο του έτους).
- **Σλοβακία:** Τα στοιχεία έχουν ληφθεί από την έρευνα εργατικού δυναμικού και αναφέρονται στο τέταρτο τρίμηνο του 2002 και το δεύτερο τρίμηνο 2003,
- **Ισπανία:** Ο υπολογισμός των στοιχείων βασίζονται στην έρευνα εργατικού δυναμικού (INE) και αφορούν το δεύτερο τρίμηνο.
- **ΗνωμένοΒασίλειο:** Στοιχεία από την έρευνα εργατικού δυναμικού (ONS) (τα σχετικά στοιχεία για το 2003 αφορούν την περίοδο Ιουνίου-Αυγούστου).

Οι εθνικές έρευνες εργατικού δυναμικού στην Ουγγαρία, την Ιρλανδία, την Ιταλία, την Πολωνία και τη Σουηδία δεν διακρίνουν μεταξύ των μέσων πραγματικών εβδομαδιαίων ωρών των μερικά και των πλήρως απασχολούμενων, ενώ η αντίστοιχη έρευνα στη Γαλλία περιλαμβάνει μερική διάκριση. Ο πίνακας 16 παρακάτω εμφανίζει τις μέσες πραγματικές εβδομαδιαίες ώρες όλων των εργαζομένων στις χώρες αυτές.

Πίνακας 17: Μέσες Πραγματικές εβδομαδιαίες ώρες εργασίας το 2002 και το 2003, Σύνολο Απασχόλησης

Χώρα	2002			2003		
	Σύνολο	Γυναίκες	Άντρες	Σύνολο	Γυναίκες	Άντρες
Γαλλία	36.3	33.4	38.9	38.8	nd	Nd
Ουγγαρία*	39.5	37.1	41.4	nd	nd	Nd
Ιρλανδία	37.8	32.8	41.9	37.4	32.5	41.4
Ιταλία	37.0	33.0	39.0	nd	nd	Nd
Πολωνία	42.9	39.8	45.4	43.0	39.7	45.5
Σουηδία	30.4	26.6	33.9	nd	nd	Nd

Πηγή: EIRO (2003).

* Στοιχεία του 2000.

Οι αριθμοί στον πίνακα 17 πρέπει να διαβαστούν από κοινού με τις ακόλουθες σημειώσεις.

- **Γαλλία:** Τα στοιχεία αναφέρονται στο συνηθισμένο μέσο εβδομαδιαίο χρόνο απασχόλησης που δηλώνεται από τους υπαλλήλους στην έρευνα εργατικού δυναμικού (INSEE). Τα στοιχεία για το 2003 αφορούν το πρώτο τρίμηνο.

- **Ουγγαρία:** Στοιχεία από το Διεθνές Γραφείο Εργασίας (ILO). Το μερίδιο των υπαλλήλων μερικής απασχόλησης είναι σχετικά χαμηλό και συνεπώς τα σχετικά στοιχεία αντιπροσωπεύουν περίπου μόνο τις ώρες των πλήρως απασχολούμενων.
- **Ιρλανδία:** Στοιχεία από την εθνική έρευνα νοικοκυριών και τη διεύθυνση στατιστικών υπηρεσιών (CSO). Τα στοιχεία αφορούν το τρίτο τέταρτο κάθε έτους.
- **Ιταλία:** στοιχεία από το εθνικό ίδρυμα στατιστικών μελετών (Istituto Nazionale Di Statistica, ISTAT).
- **Πολωνία:** στοιχεία “για το μέσο αριθμό ωρών που δαπανώνται στην κύρια και την δεύτερη εργασία”, από την κεντρική στατιστική υπηρεσία (Główny Urząd Statystyczny, GUS). Τα στοιχεία αναφέρονται στο τρίτο τρίμηνο κάθε έτους.
- **Σουηδία:** στοιχεία από την εθνική υπηρεσία στατιστικής και την έρευνα αγοράς εργασίας της χώρας.

10.6. Ετήσια άδεια εργασίας

Η ετήσια διάρκεια του χρόνου εργασίας επηρεάζεται έντονα από το καταβαλλόμενο ποσό αποδοχών που τη συνοδεύει και στο οποίο έχουν δικαίωμα οι εργαζόμενοι. Ο πίνακας 17 παρουσιάζει το μέσο αριθμό ημερών της ετήσιας άδειας για 16 χώρες. Για τις χώρες που δεν περιλαμβάνονται στον πίνακα δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Ο σχετικός δείκτης είναι εναρμονισμένος στη βάση μιας εβδομαδιαίας εργασίας πέντε ημερών. Παράλληλα τα σχετικά στοιχεία ισχύουν γενικά για το 2003. Κατά το συγκεκριμένο έτος σημαντικές αλλαγές εμφανίζονται μόνο στην περίπτωση της Δανίας, όπου αυξήθηκε η συνολική διάρκεια της άδειας. Σε γενικές γραμμές η μέση διάρκεια της ετήσιας άδειας σε ολόκληρη την ΕΕ και τη Νορβηγία ανέρχεται σε 26,5 ημέρες, εμφανίζοντας οριακές ανοδικές τάσεις τα τελευταία χρόνια. Το 2000 η διάρκεια της ετήσιας άδειας εργασίας στην ΕΕ-15 και τη Νορβηγία ανέρχονταν κατά μέσο όρο σε 25,6 ημέρες.

Επισημαίνεται ότι η εκτίμηση αυτή επιδέχεται επαλήθευσης, καθώς οι μέθοδοι υπολογισμού της άδειας δεν είναι ομοιόμορφοι ανάμεσα στις διάφορες χώρες αναφοράς κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου. Αναλυτικότερα η ετήσια άδεια ποικίλλει αρκετά κατά μήκος των χωρών της ΕΕ-15. Για παράδειγμα το ύψος αυτής ανέρχεται σε 33 ημέρες στη Σουηδία και σε 20 ημέρες αντίστοιχα στην Ιρλανδία. Επιπλέον λίγες πληροφορίες είναι διαθέσιμες για το συγκεκριμένο ζήτημα αναφορικά με τις δέκα νέες χώρες της ΕΕ. Παρόλα αυτά τα σχετικά στοιχεία για την Κύπρο και τη Ρουμανία υποδεικνύουν ότι και οι δύο χώρες εμφανίζουν χαμηλότερα από το μέσο όρο της ΕΕ-15 και της Νορβηγίας επίπεδα. Στις περισσότερες νέες χώρες ένταξης στην ΕΕ, η ετήσια άδεια αντιστοιχεί στο κατώτατο επίπεδο που θέτει

η νομοθεσία. Παρόλα αυτά στη Σλοβακία, περίπου το 25% των συλλογικών συμβάσεων εργασίας κατά το 2003 προέβλεπαν την παροχή πρόσθετης άδειας πέρα από το νομικό ελάχιστο (συνήθως μιας εργάσιμης εβδομάδας επιπλέον).

Πίνακας 18: Μέση διάρκεια ετήσιας άδειας εργασίας μετ' αποδοχών (σε ημέρες), 2003

Σουηδία	33.0
Ολλανδία *	31.3
Δανία	30.0
Γερμανία	29.1
Ιταλία	28.0
Λουξεμβούργο	28.0
Αυστρία **	25.0
Φινλανδία **	25.0
Γαλλία	25.0
Νορβηγία	25.0
Πορτογαλία	24.5
Ηνωμένο Βασίλειο	24.5
Ρουμανία	24.0
Ελλάδα	23.0
Κύπρος	20.0
Ιρλανδία	20.0
ΜΟ ΕΕ-15 και Νορβηγίας	26.5
ΜΟ όλων των χωρών	25.9

Πηγή: EIRO, (2003)

* στοιχεία του 2001

** στοιχεία του 2002

Ο παραπάνω πίνακας πρέπει να διαβαστεί σε συνδυασμό με τις ακόλουθες σημειώσεις:

- **Αυστρία:** Υπολογισμός από το Επιμελητήριο της εργασίας στη βάση 30 εργάσιμων ημερών, συμπεριλαμβανομένων των Σαββάτων.
- **Δανία:** Το υπάρχον ρυθμιστικό πλαίσιο καθορίζει την παροχή μιας ετήσιας άδειας διάρκειας πέντε εβδομάδων, συν τέσσερις ημέρες που επιτρέπεται στην διακριτική ευχέρεια των εργαζομένων να αποφασίσουν τη διαχείρισή τους. Το 2003 ο αριθμός των σχετικών πρόσθετων ημερών άδειας ανήλθαν σε πέντε.
- **Φινλανδία:** 25 ημέρες (ή 30 ημέρες συμπεριλαμβανομένων των Σαββάτων), οι οποίες καθίστανται εφικτές μετά από υπηρεσία εργασίας ενός έτους. Για τους εργαζόμενους με μικρότερη του ενός έτους αρχαιότητα εργασίας η διάρκεια της ετήσιας άδειας αντιστοιχεί 20 ημέρες (ή 24 ημέρες συμπεριλαμβανομένων των Σαββάτων)

- **Γερμανία:** Στοιχεία από το αρχείο συλλογικών συμβάσεων εργασίας (WSI). Τα στοιχεία καλύπτουν το σύνολο της χώρας. Για τη Δυτική Γερμανία η ετήσια άδεια ανέρχεται σε 29,2 ημέρες τόσο το 2002 όσο και το 2003. Αντίστοιχα τα σχετικά μεγέθη για την Ανατολική Γερμανία ήταν 28,4 ημέρες το 2002 και 28,3 ημέρες το 2003.
- **Ελλάδα:** Οι ημέρες ετήσιας άδειας εργασίας ποικίλλουν από 20 έως 25 ημέρες, ανάλογα με την προϋπηρεσία.
- **Ιταλία:** Το υπάρχον ρυθμιστικό πλαίσιο καθορίζει την παροχή μιας ετήσιας άδειας διάρκειας πέντε εβδομάδων, συν την παροχή επιπλέον αδειών εργασίας με στόχο τη μείωση του ετήσιου χρόνου εργασίας. Οι πρόσθετες ημέρες δεν μπορούν να είναι λιγότερες από 5 και περισσότερες από 10.
- **Λουξεμβούργο:** Ο αριθμός αποτελεί εκτίμηση.
- **Ολλανδία:** Ο αριθμός αντιπροσωπεύει 25,3 ημέρες των διακοπών συν έξι ημέρες που απονέμονται στο πλαίσιο της μείωσης του χρόνου εργασίας.
- **Πορτογαλία:** Ο γενικός ισχύον κανόνας καθορίζει την παροχή 24 ή 25 ημερών άδειας, με την 25η ημέρα να είναι πολλές φορές εξαρτώμενη από διάφορους παράγοντες όπως η ηλικία και η προϋπηρεσία.
- **Ρουμανία:** Αριθμός υπολογισμένος στη βάση της τριμερούς ενιαίας εθνικής συλλογικής σύμβασης εργασίας.
- **Σουηδία:** Το ρυθμιστικό πλαίσιο καθορίζει την παροχή μιας κατώτατης ετήσιας άδειας διάρκειας 25 ημέρες, αλλά στις περισσότερες συλλογικές συμβάσεις εργασίας παρέχεται η δυνατότητα επιπλέον ημερών άδειας. Ο αριθμός των ημερών αυτών κυμαίνεται συνήθως μεταξύ 5 έως και 10 ημέρες.
- **Ηνωμένο Βασίλειο:** Στοιχεία από τη μελέτη του Incomes Data Services (IDS, 2003).

Όλες οι χώρες που εξετάζονται διαθέτουν μια ελάχιστη, που ορίζεται από το νόμο, περίοδο ετήσιας άδειας με αποδοχές. Ο πίνακας 18 παρουσιάζει ακριβώς την έκταση της συμβατικά καθοριζόμενης ετήσιας άδειας στις χώρες αναφοράς. Η άδεια εκφράζεται σε αριθμό ημερών και υπολογίζεται βάσει μιας πέντε ημερών εβδομάδας εργασίας. Τα συγκεκριμένα στοιχεία αποτελούν τα κατώτατα όρια που ισχύουν στις εξεταζόμενες χώρες-αναφοράς. Βάση των συγκεκριμένων στοιχείων, οι χώρες-μέλη της ΕΕ-15 και η Νορβηγία μπορούν να χωριστούν σε δύο κατηγορίες:

α) στις χώρες που περιλαμβάνουν μια ελάχιστη ετήσια άδεια διάρκειας 20 ημερών (21 στην περίπτωση της Νορβηγίας και 22 στις περιπτώσεις της Πορτογαλίας και της Ισπανίας), όπως ακριβώς καθορίζεται και στο περιεχόμενο της Κοινοτικής Οδηγίας για το χρόνο εργασίας, και β) στις χώρες, οι οποίες περιλαμβάνουν μια ελάχιστη

εξουσιοδότηση ετήσιας άδειας εργασίας διάρκειας 25 ημερών (ή 24 στην περίπτωση της Φινλανδίας).

Όλες οι νέες χώρες ένταξης, εκτός από τη Μάλτα, έχουν μια ελάχιστη εξουσιοδότηση 20 ημερών. Ειδικότερα το επίπεδο ετήσιας άδειας των 20 ημερών εισήχθη το 2003 στην Πολωνία, τη Ρουμανία και τη Σλοβενία, οι οποίες στο παρελθόν διέθεταν μια ελάχιστη εξουσιοδότηση 18 ημερών.

Ο μέσος όρος της ετήσιας άδειας εργασίας υπερβαίνει το ελάχιστο συμβατικό όριο κατά τέσσερις ή περισσότερες ημέρες στη Δανία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Ολλανδία, τη Νορβηγία, τη Ρουμανία, τη Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Στις χώρες αυτές φαίνεται ότι ο νόμος ενεργεί ουσιαστικά ως «δίχτυ ασφάλειας» και εξασφάλισης ενός κατώτατου επιπέδου προστασίας των εργαζομένων με άμεση συνέπεια τα αποτελέσματα της συλλογικής διαπραγμάτευσης να καθορίζουν ευρύτερα χρονικά διαστήματα αμειβόμενης και δικαιολογημένης απουσίας από την εργασία. Αντίθετα η μέση διάρκεια της ετήσιας άδειας που καθορίζεται από τη διαδικασία της συλλογικής διαπραγμάτευσης και τη νομοθεσία δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά στην Αυστρία, τη Φινλανδία, τη Γαλλία και την Ιρλανδία - και επίσης πιθανώς στις περισσότερες από τις νέες χώρες ένταξης στην ΕΕ - υποδεικνύοντας έτσι έναν πιο ενεργό ρόλο στο νομοθετικό πλαίσιο και την παρέμβαση του νομοθέτη.

**Πίνακας 19: Ελάχιστη ετήσια μετ' αποδοχών άδεια (σε αριθμό ημερών)
βάσει του νομοθετικού πλαισίου, 2003**

Αυστρία	25
Δανία	25
Γαλλία	25
Λουξεμβούργο	25
Σουηδία	25
Φινλανδία	24
Μάλτα	24
Πορτογαλία	22
Ισπανία	22
Νορβηγία	21
Βέλγιο	20
Βουλγαρία	20
Κύπρος	20
Εσθονία	20
Γερμανία	20
Ελλάδα	20
Ουγγαρία	20
Ιρλανδία	20
Ιταλία	20
Λετονία	20
Ολλανδία	20

Πολωνία	20
Ρουμανία	20
Σλοβακία	20
Σλοβενία	20
Ηνωμένο Βασίλειο	20
ΜΟ ΕΕ-15 - Νορβηγίας	22.1
ΜΟ νέων χωρών στην ΕΕ	20.4
ΜΟ όλων των χωρών	21.5

Πηγή: EIRO (2003).

Οι παρακάτω σημειώσεις διευκολύνουν την ανάγνωση του πίνακα 19.

- **Αυστρία:** Εξουσιοδότηση άδειας που εκφράζεται ως 30 εργάσιμες ημέρες, συμπεριλαμβανομένων των Σαββάτων. Επιπλέον αυξήσεις μέχρι πέντε ημέρες καθορίζονται μετά την παρέλευση υπηρεσίας 25 ετών.
- **Κύπρος:** 25 ημέρες για εκείνους που απασχολούνται σε μια εβδομάδα διάρκειας έξι ημερών.
- **Εσθονία:** Αριθμός εκφρασμένος ως 28 ημερολογιακές ημέρες. Σε ορισμένες κοινωνικές ομάδες (όπως τα άτομα με ειδικές ανάγκες) προβλέπονται περισσότερες ημέρες άδειας.
- **Φινλανδία:** Ο υπολογισμός της ετήσιας άδειας γίνεται ως εξής: δύο ημέρες ανά ημερολογιακό μήνα για τους εργαζόμενους που δεν έχουν συμπληρώσει ένα χρόνο προϋπηρεσίας στην επιχείρηση και 2,5 ημέρες ανά μήνα για τους εργαζόμενους έχουν συμπληρώσει πάνω από ένα χρόνο προϋπηρεσίας.
- **Γαλλία:** Εξουσιοδότηση που εκφράζεται ως 30 εργάσιμες ημέρες ή πέντε εβδομάδες ανά έτος.
- **Γερμανία:** Εξουσιοδότηση που εκφράζεται ως 24 εργάσιμες ημέρες.
- **Ιταλία:** Εκφρασμένος ως τέσσερις εβδομάδες.
- **Λετονία:** Εκφρασμένος στη βάση τεσσάρων ημερολογιακών εβδομάδων.
- **Μάλτα:** Εκφρασμένος στη βάση τεσσάρων εργασίας και τεσσάρων εργάσιμων ημερών.
- **Ολλανδία:** Υπολογισμός της ετήσιας άδειας μέσα από τον πολλαπλασιασμό των συμβατικών εβδομαδιαίων ωρών εργασίας επί τέσσερις φορές.
- **Πολωνία:** Η διάρκεια της άδειας ανέρχεται σταδιακά από 20 ημέρες σε 23 ημέρες για εργαζόμενους με συνολική προϋπηρεσία μέχρι πέντε έτη απασχόλησης και σε 26 ημέρες μετά από 10 έτη απασχόλησης.

- **Σλοβακία:** Άδεια που εκφράζεται ως τέσσερις εβδομάδες.
- **Σλοβενία:** Δυνατότητα λήψης άδειας υπολογισμένης στη βάση τεσσάρων εβδομάδων. Οι ημέρες της άδειας στους εργαζόμενους γονείς αυξάνονται κατά μια ημέρα το χρόνο και για κάθε παιδί μέχρι την ηλικία των 15 ετών.
- **Ισπανία:** Η άδεια υπολογίζεται στη βάση 30 ημερολογιακών ημερών.
- **Ηνωμένο Βασίλειο:** Η άδεια υπολογίζεται στη βάση τεσσάρων εβδομάδων.

10.7. Ετήσιος χρόνος εργασίας

Ο συλλογικά καθορισμένος ετήσιος χρόνος εργασίας αποτελεί ενδεχομένως έναν πιο καλό δείκτη εκτίμησης της διάρκειας των ωρών εργασίας, καθώς συμπεριλαμβάνει σημαντικούς παράγοντες επηρεασμού του μεγέθους τους (volume of actual working hours), όπως είναι η ετήσια άδεια εργασίας, οι ρυθμίσεις για τις διακοπές και τα διαλείμματα εργασίας και οι ευέλικτες οργάνωσης του εργάσιμου χρόνου⁵⁹. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα διαθέσιμα στοιχεία για τις ετήσιες ώρες εργασίας προερχόμενα τις εθνικές στατιστικές υπηρεσίες.

Πίνακας 20: Μέσες συλλογικά συμφωνηθείσες ετήσιες ώρες εργασίας, 2002 και 2003

Χώρα	2002	2003
Βουλγαρία	1,718	1,710
Δανία	1,643	1,636
Φινλανδία	1,630	nd
Γερμανία	1,656	1,656
Ιταλία	1,647	nd
Ολλανδία	1,747	nd
Ρουμανία	1,840	1,840
Ισπανία	1,756	1,757

Πηγή: EIRO (2003).

⁵⁹ Η ενεργητικότητα στις ώρες εργασίας δεν επηρεάζει μόνο το πραγματικό μέγεθος τους, αλλά και τον τρόπο οργάνωσης και κατανομής τους κατά τη διάρκεια της ημέρας, της εβδομάδας ή και του έτους.

Οι αριθμοί στον παραπάνω πίνακα πρέπει να διαβαστούν σε συνδυασμό με τις ακόλουθες σημειώσεις:

- **Βουλγαρία:** Τα σχετικά μεγέθη προέρχονται από το Εθνικό Ινστιτούτο Στατιστικών Μελετών. Τα στοιχεία για το 2003 αφορούν τις πραγματικές ετήσιες ώρες εργασίας βασισμένα στους πρώτους εννέα μήνες του έτους.
- **Δανία:** Στοιχεία από τη Συνομοσπονδία των Δανών Εργοδοτών (Dansk Arbejdsgiverforening, DA).
- **Φινλανδία:** 1.686 ώρες αν συμπεριληφθούν οι υπερωρίες και το μέγεθος των ωρών της δεύτερης-πολλαπλής εργασίας.
- **Γερμανία:** Οι αριθμοί καλύπτουν το σύνολο της Γερμανίας. Τα αντίστοιχα μεγέθη για τη Δυτική Γερμανία ανέρχονταν σε 1.643 το 2002 και σε 1.644 το 2003. Τα ανάλογα στοιχεία για την Ανατολική Γερμανία ανέρχονταν σε 1.723 το 2002 και σε 1.722 το 2003. Όλα τα στοιχεία προέρχονται από το αρχείο συλλογικών συμβάσεων εργασίας (WSI).
- **Ιταλία:** Τα στοιχεία από την Τράπεζα της Ιταλίας ανεβάζουν τις ετήσιες ώρες στις 1.719 και στις 1.458 στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα αντίστοιχα.
- **Ολλανδία:** Ο αριθμός είναι μια εκτίμηση βασισμένος σε δείγμα των πραγματοποιηθέντων συλλογικών συμβάσεων εργασίας.
- **Ρουμανία:** Τα στοιχεία (δεν περιλαμβάνουν τις υπερωρίες) είναι εκτιμήσεις βασισμένες στις διατάξεις των εθνικών και κλαδικών συμφωνιών.
- **Ισπανία:** Στοιχεία από τις στατιστικές εργασίας του MTAS.

Προκειμένου να φθάσουμε σε μια αυτούσια ετήσια εκτίμηση για τον ετήσιο κανονικό χρόνο απασχόλησης σε όλες τις χώρες για το 2002, πραγματοποιούμε σχετικούς υπολογισμούς με βάση τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν σε προηγούμενα σημεία της μελέτης. Πιο συγκεκριμένα, αρχικά παίρνουμε τα στοιχεία για τις μέσες συλλογικά συμφωνηθείσες κανονικές εβδομαδιαίες ώρες υποθέτοντας μια εβδομάδα εργασίας πέντε ημερών και ένα έτος 52 εβδομάδων. Πολλαπλασιάζοντας τις μέσες εβδομαδιαίες ώρες με το μέσο αριθμό εργασιμων εβδομάδων ανά έτος λαμβάνουμε τον συνολικό ετήσιο αριθμό ωρών εργασίας. Στη συνέχεια, αφαιρούμε από τον συνολικό αριθμό των ωρών εργασίας σε ετήσια βάση:

α) τη μέση συλλογικά μετ' αποδοχών ετήσια άδεια ή όπου κανένα στοιχείο δεν είναι διαθέσιμο σε αυτό το σημείο, την ελάχιστη από τις νομοθετικές διατάξεις ετήσια άδεια - και β) τον αριθμό των ετησίων επίσημων αργιών.

Τα στοιχεία βασίζονται κυρίως στα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα κράτη μέλη της ΕΕ-15, και στις διάφορες εθνικές πηγές για τις υπόλοιπες χώρες.

Όπου παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις των επίσημων αργιών κατά περιφέρεια, γίνεται μια προσπάθεια εκτίμησης ενός μέσου εθνικού όρου. Επίσης πρέπει να σημειωθεί ότι οι πρόσθετες διακοπές ή αργίες μπορούν να διαφοροποιούνται σε τοπικό επίπεδο ή βάσει του περιεχομένου ορισμένων συλλογικών συμβάσεων εργασίας και του εθνικού δικαίου. Οι προκύπτοντες αριθμοί, φυσικά, δεν λαμβάνουν υπόψη τους σημαντικούς παράγοντες όπως είναι οι υπερωρίες ή άλλες μορφές αδειών εργασίας. Αν και οι εκτιμήσεις γίνονται κατά προσέγγιση, εντούτοις επιτρέπουν την εξαγωγή ευρύτερων συμπερασμάτων και παρατηρήσεων.

Βάση των συγκεκριμένων υπολογισμών διαπιστώνεται ότι στην ΕΕ-15 και τη Νορβηγία ο μέσος ετήσιος κανονικός χρόνος εργασίας το 2003 στάθηκε στις 1,696.8 στις ώρες. Στην Ελλάδα και την Ιρλανδία ο μέσος ετήσιος κανονικός χρόνος εργασίας κυμάνθηκε στις 1.800 ώρες περίπου παρουσιάζοντας τα υψηλότερα επίπεδα, σε αντίθεση με τη Γαλλία, όπου το σχετικό μέγεθος αντιστοιχεί σε μόλις 1.600 ώρες. Το Βέλγιο και η Πορτογαλία εμφανίζουν επίσης πολύ υψηλή διάρκεια ετήσιων ωρών εργασίας, ενώ η Δανία και η Ολλανδία αντίστοιχα εμφανίζουν ένα ιδιαίτερα χαμηλό μέγεθος συνολικών ετήσιων ωρών εργασίας. Οι μέσες ετήσιες ώρες στην Ελλάδα είναι περίπου 232 ώρες υψηλότερες (σχεδόν 15% περισσότερο) από τις αντίστοιχες στη Γαλλία. Η διαφορά αυτή ισοδυναμεί με το αντίτιμο έξι σχεδόν επιπλέον εβδομάδων εργασίας στην Ελλάδα.

Εξετάζοντας την ταξινόμηση των 16 χωρών από την άποψη της διάρκειας των ωρών εργασίας, οι χώρες με τις περισσότερες και τις λιγότερες εβδομαδιαίες ώρες είναι ακριβώς οι ίδιες με εκείνες με τις περισσότερες και τις λιγότερες ετήσιες ώρες. Εντούτοις, η ετήσια βάση υπολογισμού του εργάσιμου χρόνου οδηγεί μάλλον σε διαφορετικές ταξινομήσεις ορισμένων χωρών από την ταξινόμηση τους βάση των εβδομαδιαίων ωρών. Μερικές χώρες δηλαδή λαμβάνουν χαμηλότερη θέση στον πίνακα κατάταξης ανάλογα με τη διάρκεια των κανονικών ετήσιων ωρών συγκριτικά με την αντίστοιχη θέση ανάλογα με τη διάρκεια των κανονικών εβδομαδιαίων ωρών, εξαιτίας της επίδρασης του ύψους της ετήσιας άδειας (π.χ. Γερμανία και Λουξεμβούργο) ή ενός σχετικά υψηλού αριθμού επίσημων αργιών (π.χ. Πορτογαλία), ή και των δύο (π.χ. Δανία, Ιταλία και Σουηδία). Αντίθετα, μερικές χώρες έχουν μια υψηλότερη θέση στον πίνακα για τις κανονικές ετήσιες ώρες από αυτή για τις κανονικές εβδομαδιαίες ώρες λόγω των επιδράσεων της σχετικά χαμηλής ετήσιας άδειας (π.χ. Βέλγιο και Ισπανία, αν και οι αριθμοί χρησιμοποιούμενοι είναι για την ελάχιστη νομική άδεια, λόγω μιας απουσίας αριθμών για την ετήσια άδεια που απορρέει από το περιεχόμενο των συλλογικών συμβάσεων εργασίας) ή ενός σχετικά χαμηλού αριθμού επίσημων αργιών (π.χ. Ιρλανδία, Νορβηγία, ΗΒ).

Σε γενικές γραμμές, το σύνολο της ετήσιας άδειας και των επίσημων αργιών ποικίλλει στην ΕΕ-15 και τη Νορβηγία. Για παράδειγμα το σχετικό μέγεθος κυμαίνεται

από 44 ημέρες στη Σουηδία σε μόλις 29 ημέρες στην Ιρλανδία - μια διαφορά της τάξεως του 50% περίπου ή μια διαφορά που ισοδυναμεί με τη διάρκεια σχεδόν τριών εβδομάδων εργασίας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα χωρών με υψηλή διάρκεια ετήσιας άδειας είναι η Δανία, η Ιταλία, η Γερμανία και η Ολλανδία. Αντίστοιχα το Βέλγιο, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ελλάδα και η Πορτογαλία αποτελούν περιπτώσεις χωρών με χαμηλή διάρκεια ετήσιας άδειας. Αξίζει επίσης να σημειωθούν οι σημαντικές διαφοροποιήσεις στον αριθμό των επίσημων αργιών κατά μήκος των χωρών-μελών της Ένωσης, με την Ισπανία να διαθέτει δεκατέσσερις αργίες και την Ολλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο μόλις οκτώ⁶⁰.

Στις δέκα νέες χώρες της ΕΕ, ο μέσος όρος του ετήσιου κανονικού χρόνου εργασίας το 2003 ανήλθε στις 1,805.8 ώρες, κατά 109 ώρες δηλαδή υψηλότερος από τον τρέχοντα μέσο όρο της ΕΕ-15 και της Νορβηγίας, ή το ισοδύναμο σχεδόν τριών εβδομάδων εργασίας σε ετήσια βάση. Περίπου το 80% της διαφοράς αυτής προέρχεται από την υψηλότερη διάρκεια των μέσων εβδομαδιαίων ωρών στις χώρες ένταξης και το υπόλοιπο 20% οφείλεται στην υψηλότερη μέση ετήσια άδεια στα παλαιά κράτη μέλη. Ο μέσος αριθμός των επίσημων αργιών ετησίως είναι ελαφρώς υψηλότερος στις νέες χώρες ένταξης στην Ένωση απ' ό,τι στην ΕΕ-15 και τη Νορβηγία.

Ωστόσο μεταξύ των χωρών ένταξης, οι υψηλότερες μέσες ετήσιες ώρες εντοπίζονται στην Εσθονία, την Ουγγαρία, τη Λετονία και την Πολωνία, Αντίστοιχα οι χαμηλότερες ετήσιες ώρες παρατηρούνται στην Κύπρο και τη Σλοβακία. Στις χώρες αυτές οι ετήσιες ώρες δεν αποκλίνουν σημαντικά από τον τρέχοντα μέσο όρο της ΕΕ-15, ενώ αν συγκριθούν με ορισμένες χώρες, όπως η Ελλάδα και η Ιρλανδία, η διαφορά γίνεται αρνητική, καθώς παρουσιάζουν εμφανώς χαμηλότερα επίπεδα. Σε γενικές γραμμές παρατηρείται μεγαλύτερη ομοιομορφία στην ετήσια άδεια μεταξύ των χωρών ένταξης από ότι ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ-15, με μοναδική εξαίρεση τη Μάλτα και τη Ρουμανία, οι οποίες υπερβαίνουν το όριο των 20 ημερών. Αντίθετα, ο αριθμός των επίσημων αργιών διαφοροποιείται σημαντικά κατά μήκος των χωρών ένταξης. Για παράδειγμα το σχετικό μέγεθος στην Κύπρο ανέρχεται σε 15 ημέρες και μόλις σε επτά στη Ρουμανία. Το σύνολο των ημερών της ετήσιας άδειας και των επίσημων αργιών ποικίλλει από 38 ημέρες στη Μάλτα σε 30 ημέρες στην Εσθονία, την Ουγγαρία, τη Λετονία και την Πολωνία.

60 Η μελέτη δεν διευκρινίζει τον προαιρετικό ή μη χαρακτήρα των αργιών κάθε χώρας.

Πίνακας 21: Μέσος συμβατικός ετήσιος χρόνος εργασίας, 2002

Χώρα	Α. Εβδομαδιαίες ώρες	Β. Σύνολο ετήσιων ωρών εργασίας* (Αx52)	Γ. Ετήσια άδεια (ημέρες)	Δ. Επίσημες αργίες (ημέρες)	Ε. Όλη η άδεια** (Γ+Δ) (εκφρασμένη σε ώρες)	Ζ. Ετήσιες ώρες*** (Β-Ε)
Εσθονία	40.0	2,080.0	20.0*	10.0	240.0	1,840.0
Ουγγαρία	40.0	2,080.0	20.0*	10.0	240.0	1,840.0
Λετονία	40.0	2,080.0	20.0*	10.0	240.0	1,840.0
Πολωνία	40.0	2,080.0	20.0*	10.0	240.0	1,840.0
Ρουμανία	40.0	2,080.0	24.0	7.0	264.0	1,832.0
Βουλγαρία	40.0	2,080.0	20.0*	13.0	264.0	1,816.0
Σλοβενία	40.0	2,080.0	20.0*	13.0	264.0	1,816.0
Ιρλανδία	39.0	2,028.0	20.0	9.0	226.2	1,801.8
Ελλάδα	40.0	2,080.0	23.0	12.0	280.0	1,800.0
Μάλτα	40.0	2,080.0	24.0*	14.0	304.0	1,776.0
Βέλγιο	38.0	1,976.0	20.0*	10.0	228.0	1,748.0
Σλοβακία	38.5	2,002.0	20.0*	13.0	254.1	1,747.9
Πορτογαλία	39.0	2,028.0	24.5	11.0	280.5	1,747.5
Ισπανία	38.6	2,007.2	22.0*	14.0	277.9	1,729.3
Λουξεμβούργο	39.0	2,028.0	28.0	10.0	300.2	1,727.8
Αυστρία	38.5	2,002.0	25.0	12.0	284.9	1,717.1
Κύπρος	38.0	1,976.0	20.0	15.0	266.0	1,710.0
Ηνωμένο Βασίλειο	37.2	1,934.4	24.5	8.0	241.8	1,692.6

* Ο αριθμός προκύπτει από το γινόμενο του συμβατικού εβδομαδιαίου ωραρίου επί τον αριθμό των εργάσιμων εβδομάδων του έτους (52).

** Ο αριθμός προκύπτει από το άθροισμα της μέσης διάρκειας της ετήσιας άδειας, όπως καθορίζεται από τη συλλογική διαπραγμάτευση και τη νομοθεσία με τον αριθμό των ετησίων επίσημων αργιών.

*** Ο αριθμός προκύπτει από τη διαφορά των ετήσιων συμβατικών ωρών εργασίας με το σύνολο των δικαιολογημένων ημερών απουσίας από την εργασία.

Νορβηγία	37.5	1,950.0	25.0	10.0	262.5	1,687.5
Σουηδία	38.8	2,017.6	33.0	11.0	341.4	1,676.2
Φινλανδία	37.5	1,950.0	25.0	12.0	277.5	1,672.5
Ιταλία	38.0	1,976.0	28.0	12.0	304.0	1,672.0
Γερμανία	37.7	1,960.4	29.1	10.5	298.6	1,661.8
Ολλανδία	37.0	1,924.0	31.3	8.0	290.8	1,633.2
Δανία	37.0	1,924.0	30.0	12.0	310.8	1,613.2
Γαλλία	35.0	1,820.0	25.0	11.0	252.0	1,568.0
ΜΟ ΕΕ και Νορβηγία	38.0	1,975.4	25.8	10.8	278.6	1,696.8
ΜΟ νέων χωρών στην ΕΕ	39.7	2,061.8	20.8	11.5	256.0	1,805.8
ΜΟ όλων των χωρών	38.6	2,008.6	23.9	11.1	269.9	1,738.7

Πηγή: EIRO (2003)

* Κατώτατη ετήσια άδεια εργασίας, όπως ορίζεται από τη νομοθεσία.

Μέρος 11
Οι σύγχρονες εξελίξεις και οι προοπτικές
στον τομέα της κοινωνικής προστασίας
και της κοινωνικής ασφάλισης

Οι σύγχρονες εξελίξεις και οι προοπτικές στον τομέα της κοινωνικής προστασίας και της κοινωνικής ασφάλισης

11.1. Εισαγωγή

Τα θέματα της κοινωνικής προστασίας και της κοινωνικής ασφάλισης στη χώρα μας, αντιμετωπίζονται, συνήθως, με αναφορά και συσχέτιση με τις κατά καιρούς αντίστοιχες θέσεις και συστάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των λοιπών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Όσο κι αν αυτή η προσέγγιση είναι λογική και αναγκαία, εν τούτοις, έχει παρατηρηθεί, ότι, κατά σύστημα, στην Ελλάδα, αγνοούνται οι αντίστοιχες πρωτοβουλίες και οι συναφείς απόψεις του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας.

Με δεδομένα:

- την ευρύτερη σύνθεση του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (που αποτελεί τμήμα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών), συμμετέχουν στη σύνθεσή του 179 χώρες⁶¹ από όλον τον κόσμο,
- την ενεργό συμμετοχή στο Διεθνές Γραφείο Εργασίας όλων των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι λογικό να παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον η διερεύνηση των θέσεων του Γραφείου στα θέματα της κοινωνικής προστασίας (και ειδικότερα της κοινωνικής ασφάλισης). Επισημαίνεται, άλλωστε, ότι οι αποφάσεις του, στο βαθμό που μετασχηματίζονται σε Διεθνείς Συμβάσεις Εργασίας (ΔΣΕ), δεσμεύουν και τις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης που πάντως, με τη διαδικασία της τριμερούς εκπροσώπησής τους στα όργανα του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, έχουν, προηγουμένως, συμβάλλει στη λήψη αυτών των αποφάσεων.

Το κενό αυτό που εμφανίζεται, εδώ και αρκετά χρόνια στη χώρα μας, με τη μονομερή παρουσίαση των εκάστοτε θέσεων και απόψεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, επιχειρούμε να καλύψουμε, σήμερα, με την προσέγγιση των απόψεων για την κοινωνική προστασία και ειδικότερα την κοινωνική ασφάλιση, του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας. Άλλωστε, στη διάρκεια των τελευταίων ετών, το Διεθνές Γραφείο Εργα-

61 ILO: "The ILO: what it is. What it does", Έκδοση του ILO, Γενεύη, 2004, σελ. 10 (όπου και κατάλογος όλων των κρατών μελών).

σίας (εφεξής ΔΓΕ), έχει αναλάβει σειρά νέων σημαντικών πρωτοβουλιών στον τομέα της κοινωνικής προστασίας και έχει διερευνήσει σε βάθος τις παρατηρούμενες συναφείς, σε διεθνές επίπεδο, εξελίξεις⁶².

Προσθέτουμε, ότι, με στόχο τη βαθύτερη κατανόηση των διεθνών εξελίξεων, την καταγραφή των απόψεων του ΔΓΕ, έχουμε πλαισιώσει από συγκεκριμένα κράτη, και με ειδικές αναφορές σε μέτρα πολιτικής για την κοινωνική προστασία που έχουν ληφθεί, στη διάρκεια της τελευταίας 20ετίας.

11.2. Τα κύρια χαρακτηριστικά των τελευταίων εξελίξεων στον τομέα της κοινωνικής προστασίας και η ανάδειξη νέων μοντέλων οργάνωσης και παροχής της προστασίας

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΔΓΕ, στη διάρκεια των τελευταίων 20 ετών, ο σχεδιασμός και η φιλοσοφία της κοινωνικής πολιτικής κυριαρχούνται από συγκεκριμένες εξελίξεις και ειδικότερα από:

- τη γήρανση των πληθυσμών,
- τις αλλαγές στη δομή της οικογένειας,
- την ενίσχυση των δυνάμεων της αγοράς με τάση την παγκοσμιοποίηση,
- τις εντάσεις των μεταναστευτικών ροών και
- τις πολιτικές και ιδεολογικές αναθεωρήσεις.

Ο συνδυασμός των συγκεκριμένων αυτών εξελίξεων έχει επιφέρει **ισχυρότατες πιέσεις στα συστήματα κοινωνικής προστασίας** (και ειδικότερα κοινωνικής ασφάλισης), με συνέπεια **την ανάγκη ανασχεδιασμού και αναπροσανατολισμού των ιεραρχήσεων και των προτεραιοτήτων τους.**

Η διεθνής εμπειρία αναδεικνύει **νέα, ήδη αναδυόμενα σε αρκετές χώρες, μοντέλα κοινωνικής προστασίας:**

- που χαρακτηρίζονται **από άγνωστα, μέχρι σήμερα, χαρακτηριστικά** (π.χ. σύστημα «καθορισμένης εισφοράς» αντί του συστήματος «καθορισμένης παροχής», σε σχέση με τη λειτουργία των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης),
- ή που **αναπροσαρμόζουν τις επιλογές τους σε θεσμούς και μορφές κοινωνικής προστασίας που μέχρι σήμερα δεν ήταν αποδεκτοί** (π.χ. απομάκρυνση από

⁶² Πρόσφατη σχετική εργασία του ΙΛΟ με τίτλο "Research for social policy" εκδόθηκε το 2003, με τη συμπλήρωση 40 ετών δράσης του «Ινστιτούτου Έρευνας για την Κοινωνική Ανάπτυξη του ΟΗΕ», UNISD: 1963 – 2003.

την αρχή της «καθολικότητας» και ενίσχυση της αρχής της «μερικότητας» των παροχών κοινωνικής προστασίας με βάση επιλεγμένες ευάλωτες κοινωνικές «ομάδες στόχους»).

Είναι ενδιαφέρον να παρατηρηθεί, ότι, τα νέα αυτά μοντέλα κοινωνικής προστασίας παίρνουν ήδη συγκεκριμένη μορφή σε χώρες παραδοσιακά υψηλής κοινωνικής προστασίας όπως π. χ. στη Γερμανία, στη Γαλλία, στην Ολλανδία, στη Σουηδία, στη Νέα Ζηλανδία, στο Ηνωμένο Βασίλειο αλλά και στην Ιταλία και τις Ηνωμ. Πολιτείες⁶³.

11.3. Οι θέσεις του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας

Θα εξετάσουμε στη συνέχεια τις τελευταίες απόψεις του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας σε 6 ενότητες, ως εξής:

- Διάκριση μεταξύ των εννοιών κοινωνικής προστασίας και κοινωνικής ασφάλισης,
- Η κοινωνική προστασία ως παραγωγικός συντελεστής,
- Η ανάγκη ενσωμάτωσης όλων των πολιτικών σε κοινό πλαίσιο συνεπούς εφαρμογής,
- Η μετακίνηση από την αρχή της καθολικότητας των παροχών κοινωνικής προστασίας στην επιλογή (ευάλωτων) ομάδων στόχων (μερικότητα των παροχών),
- Η ανάδειξη των συστημάτων «καθορισμένης εισφοράς», σ' αντίθεση με τα (παραδοσιακά ισχύοντα) συστήματα «καθορισμένης παροχής», στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης,
- Η συσχέτιση των διεθνών εξελίξεων στον τομέα της κοινωνικής προστασίας, με την αρχή της επικουρικότητας που καθιερώνεται από τις ευρωπαϊκές Συνθήκες.

11.3.1. Διάκριση μεταξύ των εννοιών «κοινωνική προστασία» και «κοινωνική ασφάλιση»

Η «κοινωνική προστασία» είναι έννοια **ευρύτερη** της «κοινωνικής ασφάλισης». Η τελευταία εμπεριέχεται στην έννοια της «κοινωνικής προστασίας», ως ένα ειδικότερο τμήμα της με σαφώς προσδιορισμένα χαρακτηριστικά και λειτουργίες.

Σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας 102 που αναφέρεται στα ελάχιστα όρια των παροχών της κοινωνικής ασφάλισης, διακρίνονται 9 τομείς (κλάδοι) όπου αναπτύσσονται οι ειδικότερες μέριμνες της κοινωνικής ασφάλισης. Η κοινωνική

63 Βλ. Neil Gilbert – Rebecca A. Van Voorhis: “Changing Patterns of Social Protection”, N. Jersey, 2003, κεφ. 1, 2, 3, 4, 7 και 8.

προστασία, όμως, επεκτείνεται και σ' άλλους τομείς που ξεπερνούν τα στενότερα όρια της κοινωνικής ασφάλισης. Παρόμοια παραδείγματα αποτελούν η μέριμνα για τη στέγαση των μεσοκατώτερων εισοδηματικών στρωμάτων του πληθυσμού, η προνοιακή κάλυψη των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (π.χ. παροχή ποικίλων επιδομάτων ή μη ανταποδοτικών συνταξιοδοτήσεων κλπ), η μέριμνα για την πολιτιστική ή την ψυχαγωγική κάλυψη των ασθενέστερων εισοδηματικών ομάδων του πληθυσμού (εισιτήρια από την Εργατική Εστία για θεατρικές παραστάσεις ή αγορά βιβλίων ή εκδρομές ή θερινές διακοπές κλπ), η αντιμετώπιση ειδικών ομάδων προς αποφυγή περιθωριοποίησής τους (ασθενείς με χρόνια νοσήματα, ανάπηροι, μετανάστες, παλιννοστούντες κλπ).

Η κοινωνική προστασία αποτελεί, στο σύνολό της, μέριμνα του κράτους. Στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης *η μέριμνα αυτή εξειδικεύεται με βάση ειδικούς κανόνες που συγκροτούν το εκάστοτε ισχύον εθνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης*. Για τους θεσμούς κοινωνικής προστασίας, όμως που βρίσκονται πέραν του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, την ευθύνη παροχής της κοινωνικής προστασίας αναλαμβάνει το κράτος. Η ευθύνη αυτή του κράτους περιλαμβάνει, *τόσο τη νομοθετική θέσπιση των θεσμών, όσο και τη χρηματοδότησή τους από τον κρατικό προϋπολογισμό*.

Είναι σαφές, κατά συνέπεια, ότι, στην κοινωνική ασφάλιση κυριαρχεί ο ανταποδοτικός χαρακτήρας των παροχών, με παράλληλη, όμως καλλιέργεια και του πνεύματος της κοινωνικής αλληλεγγύης. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα ο χώρος της υγείας όπου, κατά την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας, δεσπόζουν δύο αρχές κοινωνικής αλληλεγγύης: **πρώτον**, ότι, «*οι πλούσιοι χρηματοδοτούν (εν μέρει) τις ανάγκες της υγείας των φτωχών*» και **δεύτερον**, ότι, «*οι υγιείς χρηματοδοτούν (εν μέρει) τις ανάγκες της υγείας των ασθενών*». Η έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης συνοψίζεται στην ανάγκη ενίσχυσης μίας ευάλωτης ή ασθενούς κοινωνικής ομάδας από μια η περισσότερες άλλες (κατά τεκμήριο ευημερούσες) κοινωνικές ομάδες.

Αντίθετα, στους θεσμούς της κοινωνικής προστασίας που βρίσκονται εκτός των ορίων της κοινωνικής ασφάλισης, δεν φαίνεται να έχει κάποια έννοια η αναζήτηση στοιχείων ανταποδοτικότητας των παροχών ή στοιχείων κοινωνικής αλληλεγγύης. Εδώ, κυρίαρχος είναι ο ρόλος του κράτους που υπέχει οιοσδήποτε «πρωτογενή» και πάντως απόλυτη ευθύνη, για τη λήψη μέριμνας και μέτρων ώστε να αποφευχθεί η κοινωνική και οικονομική περιθωριοποίηση ομάδων του πληθυσμού.

11.3.2. Η κοινωνική ασφάλιση ως παραγωγικός συντελεστής

Εδώ και πολλά χρόνια, διεξάγεται μια συζήτηση γύρω από τη φύση και τις συνέπειες της λειτουργίας των θεσμών της κοινωνικής ασφάλισης.

Είναι γνωστή η άποψη που προβάλλεται, κατά καιρούς, ότι, η κοινωνική ασφάλιση

συνιστά δαπάνη δηλαδή κόστος για την οικονομία και συνεπώς πρέπει να αντιμετωπίζεται με κριτήριο τον περιορισμό της έκτασης της λειτουργίας της και των καλύψεων που παρέχει.

Αντίθετη, βεβαίως, είναι η γνωστή, επίσης, άποψη που υποστηρίζει, ότι, οι δαπάνες της κοινωνικής ασφάλισης συνιστούν επενδυτικές (δηλαδή παραγωγικές) επιλογές και συνεπώς, οδηγούν στη βελτίωση της παραγωγικότητας της οικονομίας και συμβάλλουν στην αναπτυξιακή της δυναμική.

Με αντίστοιχες πρόσφατες αποφάσεις του το Διεθνές Γραφείο Εργασίας τάσσεται αναφανδόν υπέρ της δεύτερης άποψης. Τελευταίο σχετικό κείμενο αποτελεί η «Παγκόσμια Στρατηγική για την Απασχόληση» που υιοθετήθηκε από τη Διοικούσα Επιτροπή του Διεθνούς Γραφείου το Μάρτιο του 2003⁶⁴.

Στο κείμενο αυτό, καταγράφονται **10 σημεία κλειδιά (core elements) που υπηρετούν, ταυτοχρόνως και παραλλήλως, τους συνδυασμένους στόχους:**

- **Προαγωγής της απασχόλησης,**
- **Οικονομικής ανάπτυξης και**
- **Κοινωνικής δικαιοσύνης.**

Από τα σημεία αυτά το με αριθ. 8 επιγράφεται «*Η κοινωνική προστασία ως παραγωγικός συντελεστής*», ενώ το με αριθ. 9 επιγράφεται «*Η υγιεινή και ασφάλεια στους χώρους εργασίας: συσχετίσεις μεταξύ ασφάλειας και παραγωγικότητας*».

Στο σημείο κλειδί με αριθ. 8 αναφέρονται τα εξής⁶⁵:

Η κοινωνική πολιτική λειτουργεί ως παραγωγικός συντελεστής κατά διαφόρους τρόπους. Βέβαια, ο κύριος στόχος της κοινωνικής πολιτικής είναι η προστασία έναντι σοβαρών κινδύνων (ασθένεια, ανικανότητα προς εργασία, γήρας, μητρότητα) αλλά και έναντι της αδυναμίας πρόσκτησης εισοδήματος για ποικίλες αιτίες. Με την αποτελεσματικότητα, όμως, της λειτουργίας της αυτής, η κοινωνική πολιτική μπορεί να διατηρήσει ή και να αυξήσει την παραγωγικότητα της εργασίας και να δημιουργήσει ευκαιρίες για νέες οικονομικές δραστηριότητες με αυξημένες δυνα-

64 Ο κύριος στόχος της «Ατζέντας» είναι να αναδείξει την απασχόληση ως το κυρίαρχο στοιχείο τόσο της οικονομικής όσο και της κοινωνικής πολιτικής. Τα βασικά σημεία της σχετικής στρατηγικής συζητήθηκαν για πρώτη φορά στο «Παγκόσμιο Φόρουμ για την Απασχόληση» στη Γενεύη το 2001 (1-3 Νοεμβρίου) που παρακολούθησαν ανώτεροι κρατικοί λειτουργοί και σχεδιαστές πολιτικής, αντιπρόσωποι των εργοδοτών και των εργαζομένων, ακαδημαϊκοί και μέλη μη κυβερνητικών οργανώσεων. Τα βασικά αυτά σημεία αποτέλεσαν αντικείμενο νέων συζητήσεων στην τριμερούς σύνθεσης Επιτροπή για την Απασχόληση και την Κοινωνική Πολιτική και ακολούθως στη Διοικούσα Επιτροπή (σε τρεις συνεχείς Συνόδους της το 2002 και το 2003) του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας ώστε, τελικώς, να γίνουν δεκτά.

65 ILO: «Global Employment Agenda», Γενεύη, 2003, σελ. 18.

τότητες και υψηλούς δείκτες απασχόλησης, ειδικότερα, μάλιστα για τις γυναίκες. Όπως και η πολιτική για την αγορά εργασίας, η κοινωνική πολιτική αποτελεί κρίσιμο εργαλείο διαχείρισης των αλλαγών, καθώς μπορεί να ενισχύσει το δυναμισμό της οικονομίας και την κινητικότητα της εργασίας.

Όσοι αντιμετωπίζουν αιφνίδια απώλεια του εισοδήματός τους και στερούνται οποιασδήποτε αντίστοιχης προστασίας, εμφανίζουν σαφή απροθυμία να προχωρήσουν στην ανάληψη κινδύνων που συνεπάγεται η δημιουργία νέας μορφής απασχόλησης αυξημένης παραγωγικότητας.

Εξάλλου, η κοινωνική προστασία διασφαλίζει την οικονομική ισορροπία και σταθερότητα, σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, με την παροχή εισοδηματικών αναπληρώσεων.

Στην ίδια ενότητα του κειμένου, το Διεθνές Γραφείο Εργασίας αναφέρεται και στην ανάγκη εκσυγχρονισμού των υφισταμένων συστημάτων κοινωνικής προστασίας: *«υπάρχει ανάγκη μεταρρύθμισης των σημερινών συστημάτων κοινωνικής προστασίας, με στόχο την υιοθέτηση καινοτομικών μεθόδων αποτελεσματικότερης κάλυψης των κινδύνων και αποφυγής πιθανών αντικινήτρων στη δημιουργία απασχόλησης η και στην αναζήτηση απασχόλησης»⁶⁶.*

Εξάλλου, στο σημείο κλειδί με αριθ. 9 αναφέρεται⁶⁷, ότι:

Σε συνεργασία με την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (ΠΟΥ), το Διεθνές Γραφείο Εργασίας έχει χαράξει και αναπτύξει αλλά και εφαρμόζει **ειδική στρατηγική** που φέρει τον τίτλο *«Ασφαλής Εργασία» (Safe Work)* και στοχεύει στην παγκόσμια εγρήγορση για την αποφυγή ή την ελαχιστοποίηση των εργατικών ατυχημάτων και των επαγγελματικών ασθενειών καθώς, επίσης και τη διασφάλιση της εργασίας και τη βελτίωση της παραγωγικότητάς της, διαμέσου της ανόδου του επιπέδου προστασίας όλων των εργαζομένων στους χώρους εργασίας.

Κύριος στόχος της στρατηγικής για την «ασφαλή εργασία» είναι η βελτίωση των δυνατοτήτων των κυβερνήσεων και της βιομηχανίας στους τομείς της χάραξης και εφαρμογής περισσότερο αποτελεσματικών πολιτικών πρόληψης και προστασίας.

Οι κοινωνικοί συνομιλητές, επίσης, μπορούν να συμβάλλουν στην επίτευξη καλύτερων συνθηκών υγιεινής και ασφάλειας στους χώρους εργασίας, διαμέσου της διαπραγμάτευσης και υπογραφής συλλογικών συμβάσεων εργασίας. Κατά την άποψη του ΔΓΕ οι κοινωνικοί συνομιλητές ως ευρισκόμενοι πλησιέστερα στα προβλήματα

66 ILO: "Global Employment Agenda", Γενεύη, 2003, σελ. 18.

67 ILO: "Global Employment Agenda", σελ. 19.

υγιεινής και ασφάλειας στους χώρους εργασίας μπορούν να επιτύχουν τις αποτελεσματικότερες συναφείς λύσεις.

Η φιλοσοφία και οι σχετικές δραστηριότητες του ΔΓΕ ξεκινούν από την παραδοχή, ότι, η θέσπιση κανονισμών για την ασφάλεια στους χώρους εργασίας συνιστά επένδυση στην ποιότητα της ζωής των εργαζομένων. Είναι, όμως, επένδυση που παρέχει και οικονομική ανταπόδοση: οι υγιείς εργαζόμενοι χαρακτηρίζονται από υψηλότερη παραγωγικότητα. Έτσι, δικαιολογείται σαφώς η άποψη του ΔΓΕ ότι «η ασφάλεια ανταποδίδει» και οικονομικό όφελος.

Η διασφάλιση της καλής υγείας των εργαζομένων, πέραν του ότι συνιστά «ανθρώπινο δικαίωμα», αποτελεί, επίσης και προϋπόθεση διατήρησης της εργασίας αλλά και βελτίωσης της παραγωγικότητας και τελικά, του προϊόντος της ανάπτυξης.

11.3.3. Η ανάγκη ενσωμάτωσης όλων των πολιτικών σε κοινό πλαίσιο συνεπούς εφαρμογής

Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας αναδεικνύει και επιχειρεί να δώσει απάντηση στο ερώτημα: σε ποιο βαθμό οι πολιτικές που συγκροτούν τον πυρήνα της μακρο-οικονομικής πολιτικής δηλαδή η νομισματική, η πιστωτική και η συναλλαγματική πολιτική, μπορούν να επηρεάσουν την κοινωνική και κυρίως, την πολιτική για την απασχόληση.

Είναι γνωστό, άλλωστε, ότι, το ΔΓΕ έχει αναδείξει, τα τελευταία χρόνια, ως κεντρικό σημείο των ενδιαφερόντων του, την προαγωγή της έννοιας και της πρακτικής της «σωστής και πρόσφορης εργασίας» (*decent work*).

Στην έννοια αυτή ενσωματώνονται τα στοιχεία⁶⁸:

- Της επαρκώς αμειβόμενης εργασίας,
- Της εργασίας που παρέχεται υπό συνθήκες υγιεινής και ασφάλειας στους χώρους δουλειάς και
- Της εργασίας που παρέχεται σε καθεστώς κοινωνικής ασφάλισης.

Τις τρεις αυτές προϋποθέσεις, το ΔΓΕ θεωρεί ως απολύτως απαραίτητες για την παροχή οποιασδήποτε μορφής εργασίας και η σχετική στρατηγική του εκτείνεται από τον τομέα της ενημέρωσης σε παγκόσμιο επίπεδο, μέχρι τον τομέα της κατοχύρωσης των προϋποθέσεων αυτών στα αντίστοιχα διεθνή κείμενα με τα οποία ερμηνεύονται, συμπληρώνονται ή και τροποποιούνται και εκσυγχρονίζονται οι Διεθνείς Συμβάσεις και Συστάσεις Εργασίας.

68 Βλ. ILO: "Reducing Decent Work Deficit – A global challenge", Γενεύη, 2001.

Στην προβληματική της αποτελεσματικότερης και συνεπέστερης προώθησης της στρατηγικής του για την «πρόσφορη εργασία», το ΔΓΕ εντάσσει, τώρα, ως τμήμα της σχετικής συζήτησης και το βαθμό ενδεχόμενου επηρεασμού της αποδοχής και εφαρμογής της στρατηγικής αυτής στην πράξη, το περιεχόμενο, τους στόχους και την εν γένει κατάσταση καθώς και της μακρο-οικονομικής πολιτικής και ιδιαίτερα της νομισματικής, της πιστωτικής και της συναλλαγματικής πολιτικής.

Βέβαια, το ΔΓΕ έχει, ήδη, από την εποχή της ιστορικής Διακήρυξης της Φιλαδέλφειας (1949), αναγνωρίζει την εσωτερική αλληλουσυσχέτιση των διαφόρων πολιτικών και τον επηρεασμό της πολιτικής για την απασχόληση από το περιεχόμενο και την άσκηση των λοιπών πολιτικών. Με την ίδια Διακήρυξη, άλλωστε, το ΔΓΕ έχει αναλάβει την υποχρέωση να παρέχει στις κυβερνήσεις τη συμβουλή του για τις πιθανές συνέπειες στον τομέα της απασχόλησης, μιάς συγκεκριμένης κατεύθυνσης των λοιπών πολιτικών (νομισματικής, πιστωτικής, συναλλαγματικής κλπ.).

Στην προβληματική του αυτή, το ΔΓΕ διατυπώνει την άποψη, ότι, *η πρόκληση της απασχόλησης εμφανίζεται τόσο έντονη, σήμερα, επειδή, ακριβώς, η απασχόληση αντιμετωπίζεται, απλώς, ως παράγωγο των άλλων πολιτικών, αντί να αντιμετωπίζεται ως το βασικό σημείο προσδιορισμού του περιεχομένου και της κατεύθυνσης των λοιπών πολιτικών.* Στα συμπεράσματα της εισήγησής του στο «*Forum για την Παγκόσμια Απασχόληση*», ο εισηγητής ανέφερε, ότι «*η απασχόληση δεν επιτρέπεται να αντιμετωπίζεται ως το υπόλειμμα (residual) των άλλων πολιτικών αλλά ως ένας στόχος που υπερκαλύπτει, επιστέφει ως αφίδα όλες τις πολιτικές και που κυριαρχεί σ' αυτές. Η πολιτική για την απασχόληση δεν επιτρέπεται να θεωρείται ως τομεακή πολιτική στο περιθώριο της γενικότερης οικονομικής πολιτικής. Αντίθετα, πρέπει να προκύπτει ως συνδυασμός επιτυχούς συνεργασίας όλων των πολιτικών – μακρο-οικονομικών και διαρθρωτικών*»⁶⁹.

Στη χώρα μας, τα τελευταία χρόνια, έχει αναδειχθεί το ζήτημα της σημαντικότητας του τομέα της προσφοράς και εκείνου της ζήτησης εργασίας, σε σχέση με το ύψος της απασχόλησης. Με άλλη διατύπωση, μας έχει απασχολήσει η αναζήτηση των αιτίων της αυξημένης ανεργίας, στην έλλειψη της κατάλληλης για τη συγκεκριμένη αγορά εργασίας προσφοράς εργατικών ειδικοτήτων ή στην ανεπαρκή ζήτηση εργασίας. Κατά την άποψη του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, το πρόβλημα, σε παγκόσμιο επίπεδο, εντοπίζεται κυρίως στη μειωμένη ζήτηση: «παρά τον εντοπισμό ειδικότερων προβλημάτων στις αγορές εργασίας, σε παγκόσμιο επίπεδο, στην ανεπάρκεια κατάλληλα εκπαιδευμένων εργατικών ειδικεύσεων, η μέγιστη πρόκληση παραμένει

69 ILO: "Global Employment Agenda", σελ. 12.

στην ανάγκη δημιουργίας επαρκούς ζήτησης εργασίας για ένα, μάλιστα διαρκώς και σταθερά διογκούμενο πληθυσμό»⁷⁰.

Εννοείται, ότι, **μέχρι σήμερα, στη χώρα μας, δεν έχει αναφερθεί, στη διεξαγόμενη συζήτηση, η συγκεκριμένη αυτή θέση του ΔΓΕ, σε σχέση με τον εντοπισμό των αιτίων της αυξημένης ανεργίας, στην πλευρά της προσφοράς ή σ' εκείνη της ζήτησης.**

Συνοψίζοντας, μπορούμε να συμπεράνουμε, ότι, το ΔΓΕ θεωρεί ως **απολύτως αναγκαία την ολοκληρωμένη παρέμβαση των οικονομικών και των κοινωνικών πολιτικών.**

Ειδικότερα, σε σχέση με την πολιτική για την απασχόληση, το ΔΓΕ επισημαίνει ότι, στα πλαίσια της μακρο-οικονομικής πολιτικής, πρέπει να αντιμετωπισθούν τα ζητήματα:

- Του τρόπου μεγιστοποίησης της αύξησης της ζήτησης εργασίας,
- Της επιλογής της μορφής εκείνης της ανάπτυξης που οδηγεί σε περισσότερες θέσεις εργασίας,
- Της διασφάλισης της εφαρμογής αυτής ακριβώς της μακρο-οικονομικής πολιτικής που οδηγεί στη βελτιστοποίηση της αύξησης της απασχόλησης και
- Του τρόπου βελτίωσης του αλληλοσυσχετισμού και της συμπληρωματικότητας των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών, *ώστε να τεθεί στην καρδιά των πολιτικών αυτών η αύξηση της απασχόλησης.*

Η επιτυχής αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών προϋποθέτει την ενεργότερη ανάμιξη των υφισταμένων υπερεθνικών Οργανισμών (ΔΓΕ) στην, κατά περίπτωση, εκτίμηση των επιπτώσεων στην απασχόληση των εκάστοτε κατευθύνσεων και επιλογών του συνόλου των πολιτικών. Το ΔΓΕ δεν παραλείπει να επισημάνει, κατά τρόπο σαφή και ρητό, ότι, στη διαδικασία αντιμετώπισης των προβλημάτων αυτών, η ενεργός συμμετοχή των κοινωνικών συνομιλητών και η αποδοχή των προτάσεών τους κατά τη διαμόρφωση και εφαρμογή των μακρο-οικονομικών πολιτικών, μπορεί να αποδειχθεί εξαιρετικά αποτελεσματική⁷¹.

70 ILO: "Global Employment Agenda", σελ. 12.

71 ILO: "Global Employment Agenda", σελ.13.

11.3.4. Η μετακίνηση από την αρχή της καθολικότητας των παροχών κοινωνικής προστασίας στην επιλογή (ευάλωτων) ομάδων στόχων (μερικότητα των παροχών)

Στα μέσα της 10ετίας του 1980 βρισκόταν σε έξαρση μια αρνητικής κατεύθυνσης συζήτηση για τις προοπτικές του κράτους-πρόνοιας. Μερικοί ερευνητές έφθασαν να υποστηρίζουν ότι το κοινωνικό κράτος απορυθμιζόταν με ταχύτατους ρυθμούς και επιχειρηματολογούσαν για την αναπόδραστη τελική αποκαθήλωση και απονέκρωση του. Σύνηθες κριτήριο για τη στήριξη αυτής της επιχειρηματολογίας αποτελούσε το ύψος των δαπανών που διέθεταν τα κράτη για την κοινωνική προστασία. Η διαχρονική, όμως, επισκόπηση των δαπανών αυτών δεν φαίνεται να δικαιολογεί, επαρκώς, την ένταση και την έκταση των θρήνων για την αποδόμηση του κοινωνικού κράτους. Πράγματι, παρά την ελαφρά πτώση που παρουσίασαν οι δαπάνες αυτές στις αρχές της 10ετίας του 1990, ποτέ δεν εμφάνισαν οξεία μείωση.

Εξάλλου, οι πολίτες των οικονομικά αναπτυγμένων χωρών έχουν εξοικειωθεί και ζυμωθεί με την έννοια και την πρακτική των κοινωνικών παροχών, ώστε να εμφανίζεται σχεδόν αδύνατη μια πιθανή προσπάθεια κατάργησής των παροχών αυτών. Ποιος, αλήθεια, κομματικός σχηματισμός θα μπορούσε να περιλάβει στο κυβερνητικό του πρόγραμμα, μέτρα κατάργησης των δημόσιων συντάξεων ή της κάλυψης των περιπτώσεων ασθένειας, ανικανότητας και αναπηρίας ή της αντιμετώπισης της ανεργίας ή της καταβολής επιδομάτων προστασίας της μητρότητας και της οικογένειας ή και άλλων μορφών κοινωνικής προστασίας; Μια παρόμοια πιθανή προοπτική κατάργησης των κοινωνικών παροχών φαίνεται αδιανόητη στη σκέψη των πολιτών των χωρών του δυτικού αναπτυγμένου κόσμου.

Η αναγνώριση, όμως, ότι και στο σημερινό κόσμο, οι παροχές των θεσμών της κοινωνικής προστασίας παραμένουν αναγκαίες για όλους όσους βρίσκονται ή θα βρεθούν στο περιθώριο της οικονομικής και κοινωνικής ζωής⁷², δεν σημαίνει, ότι, επιτρέπεται να παραγνωρίζουμε, ότι, οι πραγματικές συνθήκες (οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές) έχουν διαφοροποιηθεί ουσιαστικά σε σχέση με τις συνθήκες εκείνες που ίσχυαν την εποχή της καθιέρωσης του κοινωνικού κράτους, των παροχών του και των προϋποθέσεων πρόσβασης στις παροχές αυτές.

Πράγματι, στη διάρκεια των δύο τελευταίων 10ετιών έχουν αλλάξει ουσιαστικά οι συνθήκες και συνεπώς και οι προϋποθέσεις της κοινωνικής προστασίας. Με βάση τις αλλαγές και διαφοροποιήσεις αυτές έχουν πραγματοποιηθεί πάμπολλες μεταρρυθμίσεις στον τομέα της κοινωνικής προστασίας. Μεταρρυθμίσεις που δεν περιορίστηκαν σε δευτερεύουσας σημασίας παρεμβάσεις στα όρια του κοινωνικού

⁷² Βλ. ανωτέρω "Changing Patterns etc.", σελ. 1.

κράτους αλλά επεκτάθηκαν στο εσωτερικό των θεσμών του και «άγγιξαν» τις κύριες εκφράσεις της κοινωνικής προστασίας:

- Τις συντάξεις γήρατος,
- Την ανικανότητα και αναπηρία,
- Την ανεργία,
- Τη στήριξη της οικογένειας και της μητρότητας,
- Την υγεία και την αντιμετώπιση της ασθένειας,
- Την κοινωνική πρόνοια.

Η επισκόπηση της κατεύθυνσης των αλλαγών αυτών οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι, τα κύρια χαρακτηριστικά τους είναι κοινά και κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες.

Στην πρώτη κατηγορία των κοινών χαρακτηριστικών, εντοπίζεται η μεταβολή στην κατεύθυνση των διατιθέμενων για κοινωνική προστασία πόρων. Διαπιστώνεται διαφοροποίηση στα κριτήρια νομιμοποίησης των δικαιούχων στην πρόσβαση και απόληψη των κοινωνικών παροχών.

Στη δεύτερη κατηγορία των χαρακτηριστικών αυτών, αναδεικνύεται η προϊούσα ιδιωτικοποίηση των παροχών. Η εξέλιξη αυτή αποτελεί δυσμενή για την κοινωνική προστασία συνέπεια που έχει την προέλευσή της στην παγκοσμιοποίηση των οικονομιών και στην αντίστοιχη επικράτηση νέο-φιλελεύθερων πολιτικών και οικονομικών αντιλήψεων.

Στην τρίτη, τέλος ομάδα των κοινών χαρακτηριστικών εντάσσεται σειρά μέτρων που επιδιώκουν την ενίσχυση της τάσης παραμονής στην εργασία και αναστολής της τάσης για αποχώρηση και συνταξιοδότηση του εργατικού δυναμικού.

Θα ασχοληθούμε, περισσότερο με την πρώτη κατηγορία των κοινών χαρακτηριστικών.

Η διαφοροποίηση των κριτηρίων νομιμοποίησης των δικαιούχων των κοινωνικών παροχών, αποτελεί στην πραγματικότητα εξειδίκευση και εμβάθυνση των κριτηρίων αυτών σε βαθμό ουσιαστικού περιορισμού του αριθμού των δικαιούχων. Πρόκειται δηλαδή για αυστηροποίηση των σχετικών κριτηρίων, ώστε, τελικά, οι διατιθέμενοι πόροι να κατευθυνθούν στην ενίσχυση εκείνων, μόνον, των πολιτών που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη και αντιμετωπίζουν αμεσότερο και εντονότερο κίνδυνο παραγωγής τους στο περιθώριο της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Παραδείγματα παρόμοιας αυστηροποίησης των κριτηρίων νομιμοποίησης αποτελούν οι μειώσεις των ποσοστών αναπλήρωσης στις συντάξεις, τα υψηλότερα όρια ηλικίας και χρόνου ασφάλισης για τη θεμελίωση του δικαιώματος συνταξιοδότησης, ο περιορισμός του χρόνου καταβολής των επιδομάτων ανεργίας, η διαφοροποίηση των ανέργων και η

θέσπιση ειδικών ενισχύσεων για συγκεκριμένες κατηγορίες εξ αυτών (νέοι, γυναίκες, ηλικιωμένοι, μακροχρόνια άνεργοι κλπ.).

Στον ίδιο, βέβαια, στόχο, αποβλέπουν και διάφορες έμμεσες επιβαρύνσεις των κοινωνικών παροχών, με την επιβολή ειδικών φορολογιών που επανεισπράττουν για λογαριασμό των κρατικών προϋπολογισμών και επιστρέφουν στα κρατικά ταμεία μέρος των παροχών αυτών.

Με τη γενικευμένη εισαγωγή των κριτηρίων νομιμοποίησης και την αυστηροποίησή τους, βέβαια, κατ' ουσίαν καταργείται η μέχρι σήμερα γνωστή «καθολικότητα» των παροχών κοινωνικής προστασίας και θεσμοθετούνται ποικίλα, κατά κράτος, συστήματα μερικότητας των παροχών αυτών.

Μερικά παραδείγματα⁷³:

- Η τάση που κυριαρχεί στη Γερμανία, σήμερα, είναι η διαφοροποίηση των παροχών κοινωνικής προστασίας (κυρίως σε σχέση με την προστασία των αλλοδαπών και την προστασία της οικογένειας) κατά διακριτές πληθυσμιακές ομάδες.
- Στη Σουηδία, η προστασία των υπερηλίκων, με βάση τα προγράμματα παροχής βοήθειας στο σπίτι, περιορίστηκε σε ειδικές κατηγορίες υπερηλίκων που κρίθηκε, ότι, έχουν μεγαλύτερη ανάγκη κρατικής μέριμνας.
- Σε πολλές χώρες αυστηροποιήθηκαν οι διατάξεις για την παροχή των επιδομάτων ανικανότητας, με την εισαγωγή διαδικασιών περιοδικών ιατρικών επανεξετάσεων των δικαιούχων.
- Σε πολλές, επίσης, χώρες περιορίστηκαν οι συνταξιοδοτήσεις με τη θέσπιση υψηλότερων ηλικιακών ορίων ή με την υποχρέωση μεγαλύτερου χρόνου καταβολής εισφορών ή με την εισαγωγή και των δύο αυτών νέων δυσμενέστερων ρυθμίσεων.
- Στις ΗΠΑ οι παροχές κοινωνικής πρόνοιας προϋποθέτουν, πλέον, πέραν των προϋποθέσεων της διαπίστωσης της οικονομικής και κοινωνικής ανάγκης προστασίας και «ηθικής τάξεως» προϋποθέσεις (π.χ. τη φοίτηση των παιδιών σε πανεπιστημιακά ιδρύματα ή τον προηγούμενο εμβολιασμό τους).
- Στη Ν. Ζηλανδία οι παροχές των επιδομάτων προστασίας της οικογένειας που είχαν παραδοσιακά γενικευμένο και καθολικό χαρακτήρα, περιορίστηκαν το 1991 σε ειδικές πληθυσμιακές ομάδες και χορηγούνται, πλέον, μόνον σ' όσους πληρούν και τις προϋποθέσεις συγκεκριμένων εισοδηματικών κριτηρίων (το οικογενειακό επίδομα από universal μετατράπηκε σε means-tested benefit).

73 Βλ. ανωτέρω "Changing Patterns etc.", σελ.5.

Έπειτα, βέβαια, από τις εξελίξεις αυτές, είναι λογικό να διερωτάται κανείς, όχι, απλά, αν μετατράπηκε και αναπροσαρμόστηκε η λειτουργία του κοινωνικού κράτους αλλά αν αυτό εξακολουθεί να υφίσταται σήμερα. Η αλήθεια είναι, ότι, δεν μπορεί να υποστηριχθεί, πειστικά, η άποψη ότι, το κοινωνικό κράτος έχει, ήδη, αποδομηθεί. Ένας ισχυρισμός, όμως, ότι, έχουμε εισέλθει σε μια περίοδο απειλούμενης σταδιακής συρρίκνωσης του κοινωνικού κράτους δεν θα είναι υπερβολικός. Γι αυτό και οι πρωτοβουλίες του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας στοχεύουν, ακριβώς, στην αποτροπή αυτής της οπισθοδρόμησης.

Για την καλύτερη κατανόηση όσων αναφέρθηκαν μέχρι εδώ, παραθέτουμε αριθμητικά στοιχεία (συνοδευόμενα από αντίστοιχα επεξηγηματικά υπομνήματα) των εξελίξεων στον τομέα της κοινωνικής προστασίας, σε συγκεκριμένα κράτη (Γερμανία, Ολλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιταλία, Σουηδία (βλ. ΠΙΝΑΚΕΣ 22 - 26 και Διαγράμματα 118 - 126).

11.3.5. Η ανάδειξη των συστημάτων «καθορισμένης εισφοράς», σ' αντίθεση με τα (παραδοσιακώς ισχύοντα) συστήματα «καθορισμένης παροχής», στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης⁷⁴

Ένα βασικό ερώτημα που ανακύπτει, σε κάθε συνταξιοδοτικό σύστημα, είναι ο τρόπος προσδιορισμού του ύψους των καταβαλλόμενων συντάξεων και ο, κατά περίπτωση χαλαρότερος ή στενότερος, βαθμός σύνδεσης του ύψους των συντάξεων με το ύψος των αντίστοιχων ασφαλιστικών εισφορών.

Η ειδικότερη διατύπωση του σχετικού ερωτήματος αναφέρεται στην εξάρτηση των αποδόσεων (δηλαδή των συντάξεων) από την πορεία και την εξέλιξη των επενδυτικών προσόδων του συγκεκριμένου συνταξιοδοτικού σχήματος ή αντίθετα, από την εξ αρχής εγγύηση του συνταξιοδοτικού φορέα (για την καταβολή καθοριζόμενου από το καταστατικό του Ταμείου ύψους σύνταξης).

Στην πρώτη περίπτωση, ο συνταξιοδοτικός φορέας δεν αναλαμβάνει δέσμευση για την καταβολή ποσών συντάξεων προσδιοριζόμενων εξ υπαρχής αλλ' εξαρτά το ύψος του σχετικού ποσού από την επιτυχία η όχι των επενδυτικών επιλογών του Ταμείου. **Η υποχρέωση του φορέα περιορίζεται στην αξιοποίηση της καταβαλλόμενης ασφαλιστικής εισφοράς και, ακριβώς, εξ αυτού του λόγου, το σύστημα ονομάζεται «σύστημα προκαθορισμένης εισφοράς» (defined contribution system).** Κατά συνέπεια, αν οι αποδόσεις του συστήματος είναι ικανοποιητικές, λόγω υψηλών επιτοκίων ή ευνοϊκών αναπροσαρμογών της αξίας των στοιχείων της επένδυσης του φορέα, τότε

74 Γ. Ρωμανιάς: «Ταμεία Επαγγελματικής Ασφάλισης», σελ. 132 επ.

και οι συντάξεις θα βρίσκονται σε ικανοποιητικό επίπεδο. Αντίθετα, σε περιόδους χαμηλών επιτοκίων ή αναταραχών και δυσκαμψιών στις επενδυτικές αγορές, οπότε οι αποδόσεις υστερούν, οι αντιστοίχως καταβαλλόμενες συντάξεις υπολείπονται αναλόγως.

Στη δεύτερη περίπτωση, ο χρηματοδότης του συστήματος αναλαμβάνει, εξ υπαρχής, με ρητή δέσμευσή του, να εγγυηθεί και να καταβάλει ύψος συντάξεων ρητώς προσδιοριζόμενο στο καταστατικό του Ταμείου. Στην περίπτωση αυτή δηλαδή το ύψος της καταβαλλόμενης σύνταξης δεν συναρτάται με το ύψος της εισφοράς, ούτε με τις αποδόσεις των κεφαλαίων που έχουν επενδυθεί αλλά είναι γνωστός, απ' αρχής, ο τύπος (formula) υπολογισμού του. Το Σύστημα αυτό είναι γνωστό ως «*σύστημα προκαθορισμένης παροχής (defined benefit system)*» η «*σύστημα του τελικού μισθού (final salary system)*». Γνωστή μορφή του Συστήματος αυτού αποτελεί η μέθοδος υπολογισμού των συντάξεων ως ποσοστό του μισθού του καταβαλλόμενου κατά το χρόνο της συνταξιοδότησης (τελικού μισθού).

Εξάλλου, οι δυνατοί συνδυασμοί μεταξύ των επιλογών των δύο συστημάτων έχουν οδηγήσει, στην πράξη, στη δημιουργία συστημάτων *μικτού χαρακτήρα* που περιλαμβάνουν, επιλεκτικά, στοιχεία τόσο της προκαθορισμένης παροχής όσο και της προκαθορισμένης εισφοράς (Plamondon: Actuarial Practice, σελ.199, Mixed Systems)⁷⁵.

Είναι πρόδηλο, ότι, στην περίπτωση του «*συστήματος των προκαθορισμένων παροχών*», τον πιθανό κίνδυνο μειωμένης ή μη ικανοποιητικής απόδοσης των επενδυτικών επιλογών του Ταμείου, φέρει ο ασφαλιστικός φορέας, αφού, οι δικαιούχοι (beneficiaries) διατηρούν τις αξιώσεις τους, ασχέτως της επιτυχούς ή μη επενδυτικής πολιτικής, για τη λήψη των, εξ υπαρχής προσδιορισμένων, με βάση τις προβλεπόμενες αποδόσεις των κεφαλαιακών συσσωρεύσεων, παροχών. Αντίθετα, στο «*σύστημα της προκαθορισμένης εισφοράς*», ο κίνδυνος μιας ανεπιτυχούς επενδυτικής πολιτικής η πολιτικής αξιοποίησης των ασφαλιστικών αποθεματικών, μεταφέρεται σε βάρος των δικαιούχων, αφού οι υποχρεώσεις του φορέα περιορίζονται στην καταβολή της συμφωνημένης (συν)εισφοράς του.

11.3.6. Η συσχέτιση των διεθνών εξελίξεων στον τομέα της κοινωνικής προστασίας, με την αρχή της επικουρικότητας που καθιερώνεται από τις ευρωπαϊκές Συνθήκες

Η ανάληψη νέων πρωτοβουλιών από το Διεθνές Γραφείο Εργασίας για τη διεθνοποίηση των πολιτικών κοινωνικής προστασίας και τον ανάλογο προσανατολισμό

75 Βλ. ILO - ISSA: "Quantitative Methods in Social Protection series - Actuarial Practice in Social Security" (Plamondon R. - Drouin A. - Binet G. - Cichon M. - Mc Gilvray W. - Bedard M. - Perez-Montas H.), Γενεύη 2002.

των επί μέρους πολιτικών των εθνικών κρατών, συμπίπτει, χρονικά, με την καθιέρωση του ευρωπαϊκού Συνταγματικού Χάρτη με τον οποίο διευρύνονται, επίσης, οι εξουσίες των συλλογικών ευρωπαϊκών Οργάνων με αντίστοιχη συρρίκνωση των εξουσιών και αρμοδιοτήτων των εθνικών κρατών μελών της Ε.Ε.

Η θέσπιση δηλαδή του ευρωπαϊκού Συνταγματικού Χάρτη φέρνει στο προσκήνιο τη σκοπιμότητα και την έκταση εφαρμογής της «αρχής της επικουρικότητας» (subsidiarity) που έχει καθιερωθεί από τις ευρωπαϊκές συνθήκες και αποτελεί βασικό θεσμό της Ε.Ε. Υπενθυμίζεται, ότι, «η αρχή της επικουρικότητας» αναγνωρίζει, γενικώς, την προτεραιότητα των εθνικών έναντι των κοινών ευρωπαϊκών πολιτικών και παρέχει τη δυνατότητα παρέμβασης των ευρωπαϊκών Οργάνων στη χάραξη και την άσκηση πολιτικής στα επί μέρους κράτη μέλη, μόνο εάν η παρέμβαση αυτή βοηθά στην επίτευξη των στόχων της Ε.Ε.⁷⁶ ή στην, ανάλογα με τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, «καλύτερη επίτευξή τους»⁷⁷.

Πρέπει, μάλιστα, να επισημανθεί, ότι, η παρέμβαση αυτή των κοινοτικών Οργάνων έχει τον χαρακτήρα «στήριξης και συμπλήρωσης των ενεργειών των κρατών μελών», κατά τη ρητή διατύπωση της κείμενου του άρθρου 137.

Σύμφωνα, εξάλλου, με το σύνολο των ρυθμίσεων των ευρωπαϊκών Συνθηκών, οι πολιτικές που ασκούνται, στα πλαίσια των κρατών μελών, διακρίνονται στις κοινές ευρωπαϊκές πολιτικές και στις εθνικές πολιτικές.

Οι κοινές ευρωπαϊκές πολιτικές αποφασίζονται στις Βρυξέλλες και δεσμεύουν τα κράτη μέλη που δεν μπορούν να παρεκκλίνουν από τα σχετικά, κατά πολιτική, πλαίσια που έχει χαράξει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Στις πολιτικές αυτές εντάσσονται η πολιτική για την κοινή εσωτερική αγορά, η κοινή αγροτική πολιτική, η κοινή οικονομική και νομισματική πολιτική, η κοινή πολιτική για τις μεταφορές, η κοινή πολιτική ανταγωνισμού και κρατικών ενισχύσεων, η κοινή εμπορική πολιτική.

Αντίθετα, οι εθνικές πολιτικές αποφασίζονται, χαράσσονται και υλοποιούνται από τα επί μέρους κράτη μέλη, χωρίς ανάμιξη και οποιασδήποτε μορφής αποφασιστική παρέμβαση των ευρωπαϊκών Οργάνων. Στις πολιτικές αυτές, τα κράτη διατηρούν την εξουσία προσδιορισμού, επιλογής και λήψης των αναγκαίων, κατά περίπτωση, μέτρων υλοποίησης και ολοκλήρωσης. Εδώ, ανευρίσκονται οι πολιτικές για την απασχόληση και την αντιμετώπιση της ανεργίας, την υγεία, την κοινωνική προστασία και την κοινωνική ασφάλιση. Στο κείμενο του άρθρου 137 αναφέρονται αναλυτικά οι πολιτικές που βρίσκονται στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, ενώ, η Ε.Ε. με

76 Άρθρο 137 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, όπως αυτό συμπληρώθηκε με τη Συνθήκη της Νίκαιας.

77 Άρθρο 5 της Συνθήκης.

ρητές σχετικές, επί μέρους, αναφορές στα κείμενα των Συνθηκών, έχει αφήσει το δικαίωμα χάραξης και άσκησης των πολιτικών αυτών στην αρμοδιότητα και την ευθύνη των επί μέρους κρατών μελών.

Στη διάρκεια, όμως, των τελευταίων ετών, έχει εντοπιστεί και μια τρίτη ομάδα πολιτικών στα πλαίσια της Ε.Ε. Η ομάδα αυτή αποτελείται από εθνικές πολιτικές που, όμως, χωρίς να καθίστανται εξ ολοκλήρου ευρωπαϊκές πολιτικές, πρέπει να ασκηθούν, πλέον, μέσα σε συγκεκριμένα γενικά πλαίσια που αποφασίζονται και ανακοινώνονται στα κράτη μέλη από τα συλλογικά ευρωπαϊκά όργανα. *Με την καθιέρωση των νέων αυτών πολιτικών δηλαδή η κοινότητα αφαιρεί και ιδιοποιείται, υπέρ των ευρωπαϊκών οργάνων, ένα μέρος της, μέχρι σήμερα, εξουσίας των εθνικών κρατών μελών που είναι πλέον, υποχρεωμένα να προσαρμόσουν τις αρμοδιότητές τους στο πεδίο των εθνικών πολιτικών, στις γενικές αρχές και τις συναφείς ρυθμίσεις που έχουν αποφασίσει τα όργανα της Ε.Ε. Πρόκειται για εθνικές, κατ' αρχήν, πολιτικές που ασκούνται, όμως, μέσα σε πλαίσια που δεν αποφασίζονται από τα κράτη μέλη. Ίσως, θα μπορούσαμε να τις ονομάσουμε εθνικές πολιτικές με περιορισμένο, όμως, το δικαίωμα πλήρους προσδιορισμού τους από τα κράτη μέλη.*

Ως χαρακτηριστικά παραδείγματα των νέων αυτών πολιτικών, μπορούν να αναφερθούν οι πολιτικές για **την απασχόληση** και οι πολιτικές για **την κοινωνική ασφάλιση**.

Πράγματι, η πολιτική για την απασχόληση εντάσσεται, πλέον, στους γενικούς προσανατολισμούς της οικονομικής πολιτικής που είναι, όμως, δεσμευτικοί για τα κράτη μέλη, ενώ με ρητή διάταξη του άρθρου 126.2 η πολιτική για την απασχόληση αναγορεύεται σε θέμα «κοινού ενδιαφέροντος» για το οποίο κρίνεται αναγκαίος «ο συντονισμός της δράσης» των κρατών μελών (επισημαίνεται, ότι, για το συντονισμό αυτό, η Συνθήκη έχει συγκεκριμένες προβλέψεις στα άρθρα 127, 128 και 129).

Παρόμοιες σκέψεις μπορούν να διατυπωθούν και για την πολιτική κοινωνικής προστασίας. Με τη ρητή διάταξη του άρθρου 137.2 η κοινωνική προστασία (στην οποία εμπερικλείεται και η κοινωνική ασφάλιση) *συναρτάται με τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της Κοινότητας και διακηρύσσεται, ότι, η λειτουργία της κοινής αγοράς θα διευκολύνει την εναρμόνιση των κοινωνικών συστημάτων.*

Αυτή την τάση ευρωπαϊκοποίησης των μέχρι σήμερα, αμιγώς εθνικών πολιτικών, σχηματοποιεί, πλέον, ο ευρωπαϊκός Συνταγματικός Χάρτης, κατά τρόπο σαφή. Ο στόχος της διεύρυνσης των υπερεθνικών εξουσιών υπέρ του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας και υπέρ των ευρωπαϊκών κοινοτικών θεσμών, σε βάρος πάντα των αντίστοιχων εξουσιών και αρμοδιοτήτων των εθνικών κρατών, φαίνεται να βρίσκει επαρκή δικαιολογητικό λόγο στην ανάγκη περιφρούρησης των κοινωνικών πτυχών των ασκούμενων πολιτικών.

Βρισκόμαστε, κατά συνέπεια, σε σαφή στροφή, σε σχέση με τη μέχρι σήμερα, ακολουθούμενη πρακτική και σε ευρωπαϊκό επίπεδο μπορούμε να μιλούμε για απομάκρυνση από τις αρχές των ενισχυμένων εθνικών πολιτικών των κρατών μελών και για σαφή κάμψη της αρχής της επικουρικότητας⁷⁸.

Πρέπει, όμως, να εντοπίσουμε δύο σημαντικές διαφορές ανάμεσα στη διεθνοποίηση που επιδιώκει το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και στην ευρωπαϊκοποίηση που επαγγέλλεται η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Πρώτον, ότι στην περίπτωση του ΔΓΕ, ο διακηρυσσόμενος στόχος δεν εμπεριέχει πιθανές σκοπιμότητες. Οι αποφάσεις του ΔΓΕ λαμβάνονται με τη συμμετοχή όλων των κρατών και με τριμερή εκπροσώπηση (κράτος, εργοδότες, εργαζόμενοι), έχουν δηλαδή την αναγκαία δημοκρατική νομιμοποίηση και κατά συνέπεια είναι ειλικρινείς. Αντίθετα, οι αντίστοιχες διακηρύξεις της Ε.Ε. εμπεριέχουν, τις περισσότερες φορές, ανομολόγητες σκοπιμότητες, αφού οι αποφάσεις λαμβάνονται σε καθεστώς έλλειψης δημοκρατικής νομιμοποίησης (υπενθυμίζεται, ότι, οι αρμοδιότητες και εξουσίες του ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου είναι πολύ περιορισμένες). Κατά συνέπεια, οι διακηρυσσόμενοι, από τα ευρωπαϊκά όργανα, στόχοι της ανάδειξης των προτεραιοτήτων της κοινωνικής πολιτικής δεν πείθουν, ότι, αυτή είναι, πράγματι, η αληθινή αιτία της ενίσχυσης των κοινών ευρωπαϊκών σε βάρος των αντίστοιχων εθνικών πολιτικών.

Δεύτερον, ότι, οι αποφάσεις του ΔΓΕ, παρά τη δημοκρατική τους νομιμοποίηση, δεν υποχρεώνουν, νομικώς, κανένα κράτος να προχωρήσει στην εφαρμογή τους. Αντίθετα, ακόμη και οι ΔΣΕ προϋποθέτουν την προηγούμενη επικύρωση και εισαγωγή τους στο εθνικό δίκαιο, από τα επί μέρους κράτη (ακόμη και από εκείνα τα κράτη που έχουν συμβάλλει στη διαμόρφωσή τους και που τις έχουν ψηφίσει κατά τις σχετικές διαδικασίες θέσπισής τους στα πλαίσια των Γενικών Συνελεύσεων του ΔΓΕ). Αντίθετα, στην περίπτωση της Ε.Ε., οι σχετικές αποφάσεις της, όταν περιβάλλονται τον τύπο της Οδηγίας καθίστανται υποχρεωτικής εφαρμογής από τα κράτη μέλη, παρά την έλλειψη δημοκρατικής τους νομιμοποίησης.

Όλ' αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι, οφείλουμε να είμαστε πολύ προσεκτικοί, σ' όλες τις περιπτώσεις παραλληλισμού πρωτοβουλιών, πολιτικών και αποφάσεων του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας αφ' ενός και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αφ' ετέρου.

78 ΕΟΚΕ: «Γνωμοδότηση για τις δημοσιονομικές προοπτικές 2007 - 2013».

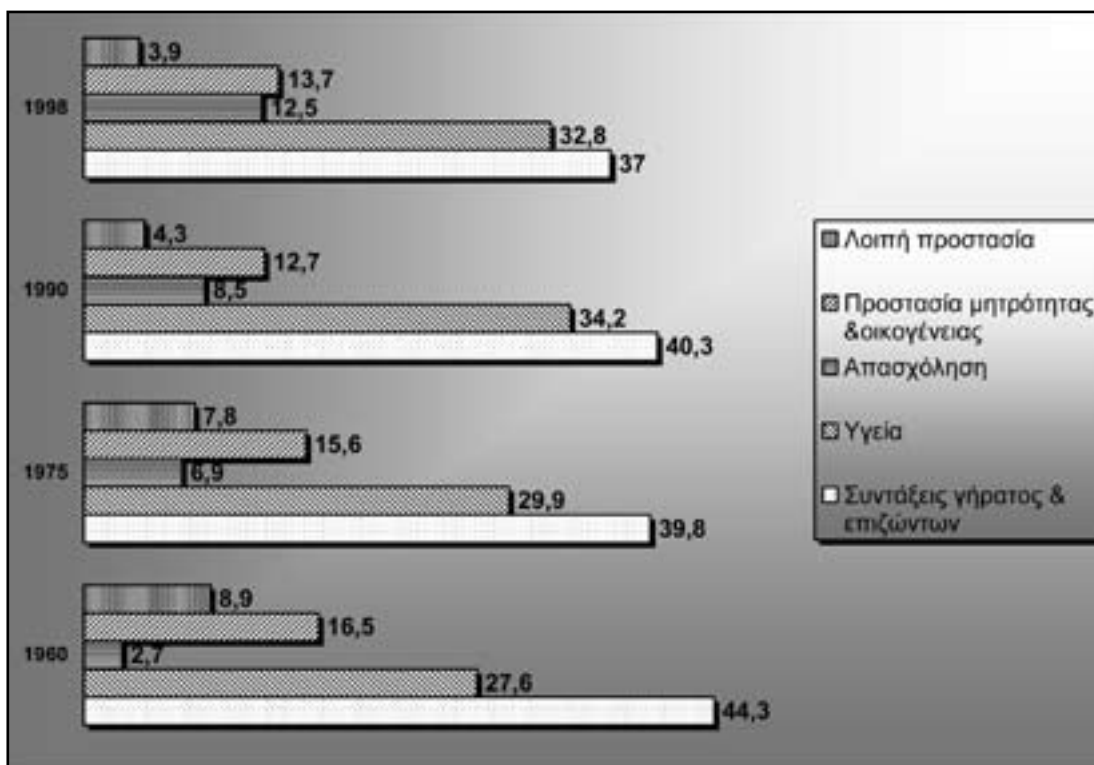
**Πίνακας 22: Γερμανία. Μεταβολές στη σύνθεση του Κοινωνικού Προϋπολογισμού
(% της συνολικής κοινωνικής δαπάνης)**

	1960	1975	1990	1998
Συντάξεις γήρατος & επιζώντων	44,3	39,8	40,3	37,0
Υγεία (περιλαμβάνει προστασία ανικανότητας και αποκατάστασης)	27,6	29,9	34,2	32,8
Απασχόληση	2,7	6,9	8,5	12,5
Προστασία μητρότητας & οικογένειας	16,5	15,6	12,7	13,7
Λοιπή προστασία (στέγαση, επαγγελματικοί κίνδυνοι κλπ.)	8,9	7,8	4,3	3,9
Σύνολο	100, -	100, -	100, -	100, -

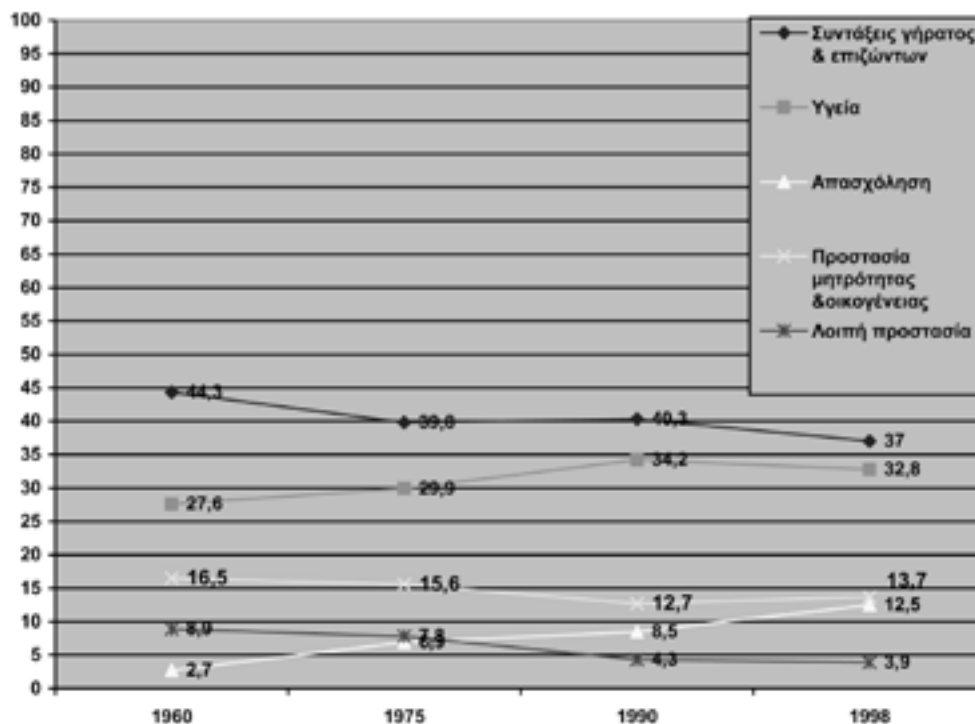
Πηγή: Jens Alber: "Recent Developments in the German Welfare State: Basic Continuity of a Paradigm Shift", New Brunswick, New Jersey, 2003.

Σημ. Οι αριθμοί των ετών 1990 και 1998 αναφέρονται στην ενωμένη Γερμανία

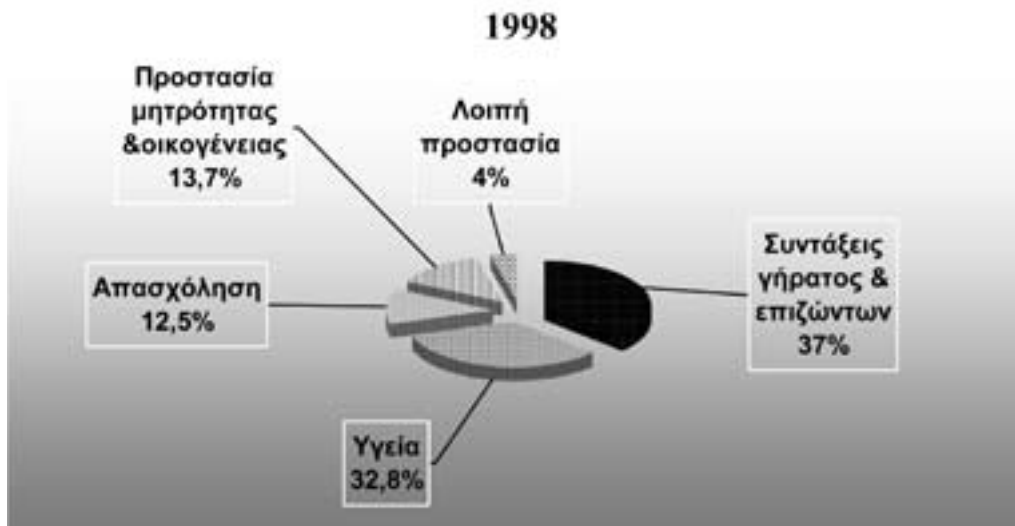
**Διάγραμμα 118: Γερμανία
Μεταβολές στη σύνθεση του Κοινωνικού Προϋπολογισμού
(% της συνολικής κοινωνικής δαπάνης)**

Διάγραμμα 119: Γερμανία
Μεταβολές στη σύνθεση του Κοινωνικού Προϋπολογισμού
 (% της συνολικής κοινωνικής δαπάνης)

Διάγραμμα 120: Γερμανία.
Μεταβολές στη σύνθεση του Κοινωνικού Προϋπολογισμού
 (% της συνολικής κοινωνικής δαπάνης)

Υπόμνημα (σε Πίνακα 22 και Διαγράμματα 118-120)

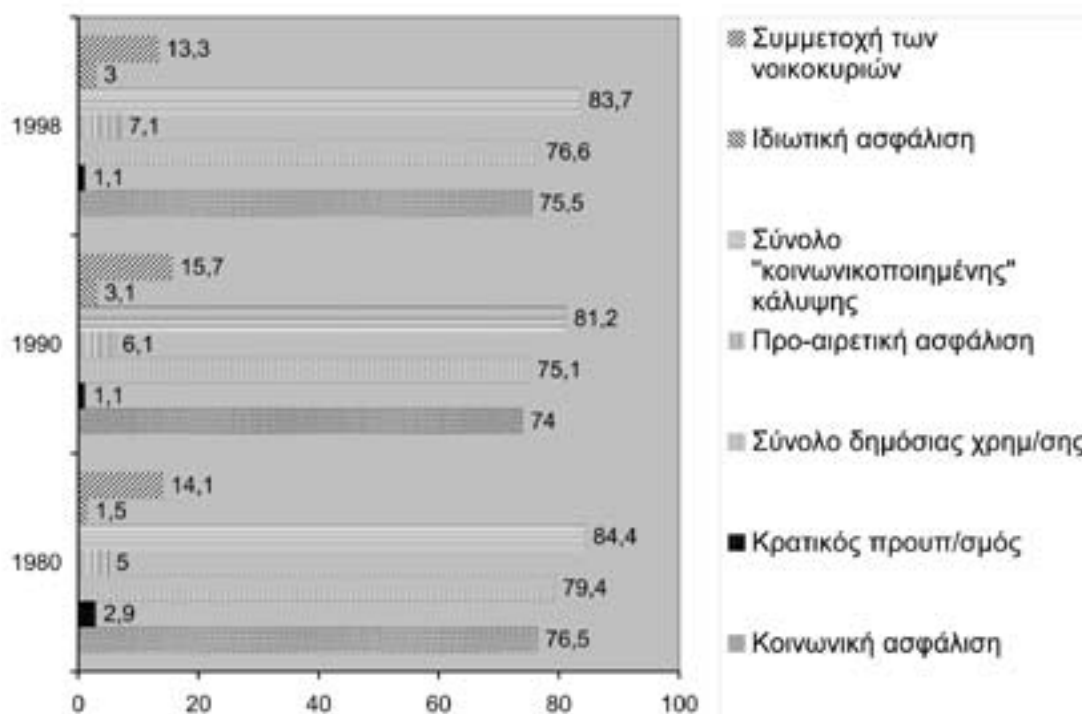
1. Οι μεταβολές στις προτεραιότητες του γερμανικού συστήματος κοινωνικής προστασίας είναι εμφανείς.
2. Κυρίαρχο στοιχείο αποτελεί η προτεραιότητα στο θέμα της Απασχόλησης: οι δαπάνες για την προστασία και την προαγωγή της εκάλυπταν το 1960 μόλις το 2,7% του συνόλου των δαπανών κοινωνικής προστασίας. Όμως, το 1998 αυξήθηκαν στο 12,5% του συνόλου (περίπου πενταπλασιάστηκαν).
3. Αντίθετα, οι δαπάνες για συντάξεις γήρατος και επιζώντων περιορίστηκαν κατά 7,3 ποσοστιαίες μονάδες (από 44,3% μειώθηκαν στο 37% του συνόλου των δαπανών κοινωνικής προστασίας).
4. Η προστασία της Υγείας απαιτεί, πλέον, τη διάθεση υψηλότερων κονδυλίων κατά 5,2 ποσοστιαίες μονάδες (από 27,6% του 1960 ανέρχεται στο 32,8% του συνόλου των δαπανών κοινωνικής προστασίας το 1998).
5. Τα επιδόματα προστασίας της μητρότητας και της οικογένειας εμφανίζουν μικρή σχετική μείωση (από 16,5% στο 13,7%), ενώ οι λοιπές μορφές κοινωνικής προστασίας (π.χ. στέγαση, αντιμετώπιση επαγγελματικών κινδύνων κλπ) περιορίζονται ουσιαστικά (από το 8,9% μειώνονται στο 3,9%).

**Πίνακας 23: Γαλλία. Χρηματοδότηση Υγείας & Φαρμάκων
(% κατανομή)**

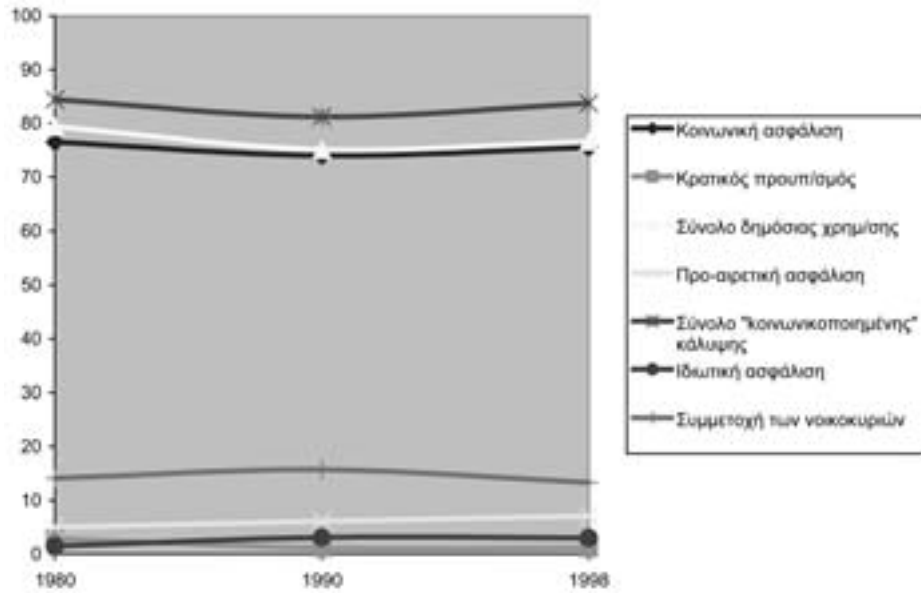
Πηγή χρηματοδότησης	1980	1990	1998
Κοινωνική ασφάλιση	76,5	74,0	75,5
Κρατικός προϋπολογισμός	2,9	1,1	1,1
Σύνολο δημόσιας χρηματοδότησης	79,4	75,1	76,6
Προ-αιρετική ασφάλιση (mutuelles)	5,0	6,1	7,1
Σύνολο "κοινωνικοποιημένης" κάλυψης	84,4	81,2	83,7
Ιδιωτική ασφάλιση	1,5	3,1	3,0
Συμμετοχή των νοικοκυριών	14,1	15,7	13,3
Σύνολο	100, -	100, -	100, -

Πηγή: Lancry, 1995, Pochaix, 1995, Rupperct, 1999, Geffroy and Lanseigne, 1999 (Jean- Claude Barbier- Bruno Theret : "The French System of Social Protection" σε "Changing Patterns of Social Protection" 2003).

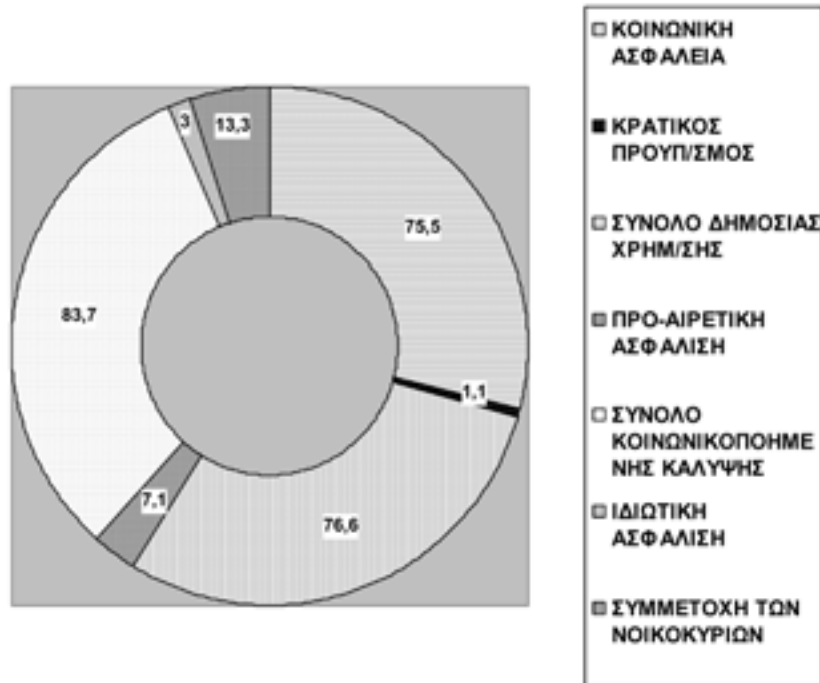
**Διάγραμμα 121: Γαλλία
Χρηματοδότηση Υγείας & Φαρμάκων
(% κατανομή)
1980-1998**

Διάγραμμα 122: Γαλλία
Χρηματοδότηση Υγείας & Φαρμάκων
 (% κατανομή)

Διάγραμμα 123: Γαλλία
Χρηματοδότηση Υγείας & Φαρμάκων
 (% κατανομή)

Υπόμνημα (σε Πίνακα 23 και Διαγράμματα 121-123)

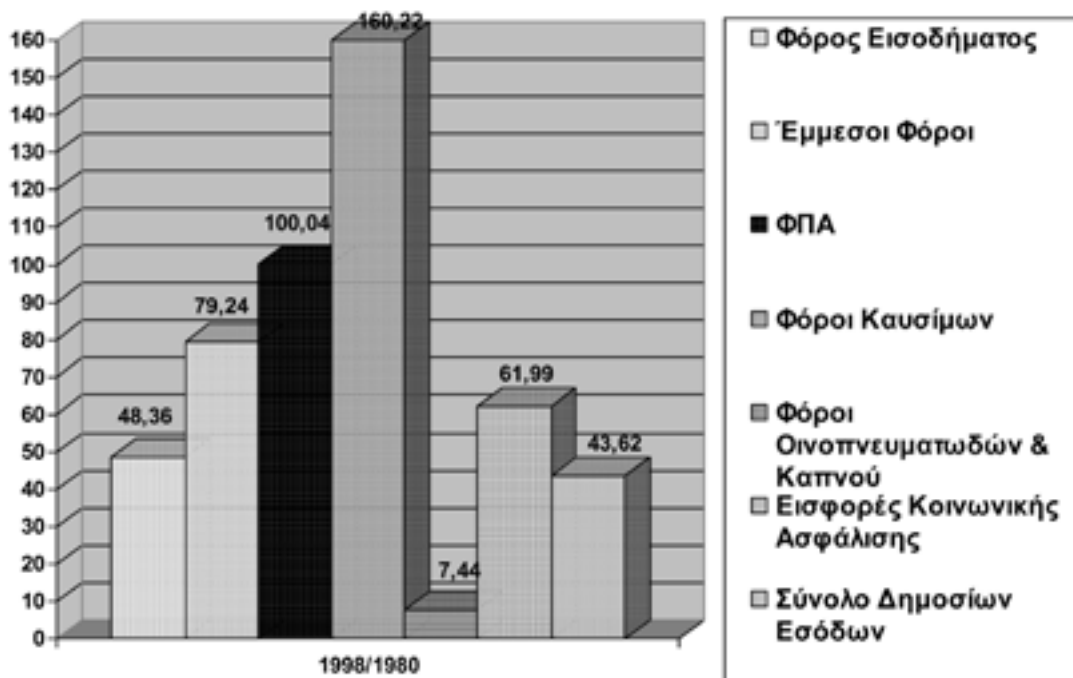
1. Γενική εικόνα: αξιοσημείωτη είναι η σταθερότητα των αναλογιών κάλυψης της χρηματοδοτικής δαπάνης στο Σύστημα Υγείας της Γαλλίας.
2. Η κοινωνική ασφάλιση εξακολουθεί να καλύπτει τα $\frac{3}{4}$ του συνόλου των δαπανών, ενώ τα νοικοκυριά συμμετέχουν κατά 13,3% στη συνολική χρηματοδότηση.
3. Η αναζήτηση της συνδρομής των ασφαλιστικών εταιρειών στην κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών της υγείας παραμένει εξαιρετικά χαμηλή (παρά το ότι διπλασιάστηκε, από το 1,5% του 1980, έφθασε στο 3% το 1998).
4. Αξιοσημείωτη είναι η επιτυχημένη λειτουργία των *mutuelles* (πρόκειται για μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς ασφάλισης της υγείας που λειτουργούν σε σύνδεση με την επαγγελματική απασχόληση αλλά σε προαιρετική βάση, χαρακτηρίζονται ως «φιλικές κοινωνίες»).

Πίνακας 24: Ηνωμένο Βασίλειο. Τάσεις στη χρηματοδότηση των δημοσίων δαπανών (1980-1998)
(εκ. λίρες στεργλίνες - σταθερές τιμές 1998)

	1980	1990	1998	% Μεταβολή 1998/1980
Φόρος Εισοδήματος	53430,77	65286,22	79272,23	48,36
Έμμεσοι Φόροι	62006,59	88668,65	111139,30	79,24
ΦΠΑ	26147,25	40197,15	52306,14	100,04
Φόροι Καυσίμων	7312,09	11086,70	19027,50	160,22
Φόροι Οινοπνευματωδών & Καπνού	11597,80	12277,91	12491,04	7,44
Εισφορές Κοινωνικής Ασφάλισης	30635,16	40922,80	49626,03	61,99
Σύνολο Δημοσίων Εσόδων	201578	241770,80	289500,50	43,62

Πηγή: ONS United Kingdom National Accounts 2000 Edition. London: The Stationery Office.

Διαγράμμα 124: Ηνωμένο Βασίλειο
Τάσεις στη χρηματοδότηση των δημοσίων δαπανών (1980-1998)
(% μεταβολή 1988/1980)

Υπόμνημα (σε Πίνακα 24 και Διάγραμμα 124)

1. Οι αυξήσεις των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης (61,99%) αλλά και της έμμεσης φορολογίας (συνολικά: 79,24% και ειδικότερα στα καύσιμα 160,22%)

και στον ΦΠΑ 100,04%) είναι υπερβολικές και δυσανάλογες, σε σχέση με τις αυξήσεις στην άμεση φορολογία (48,36%).

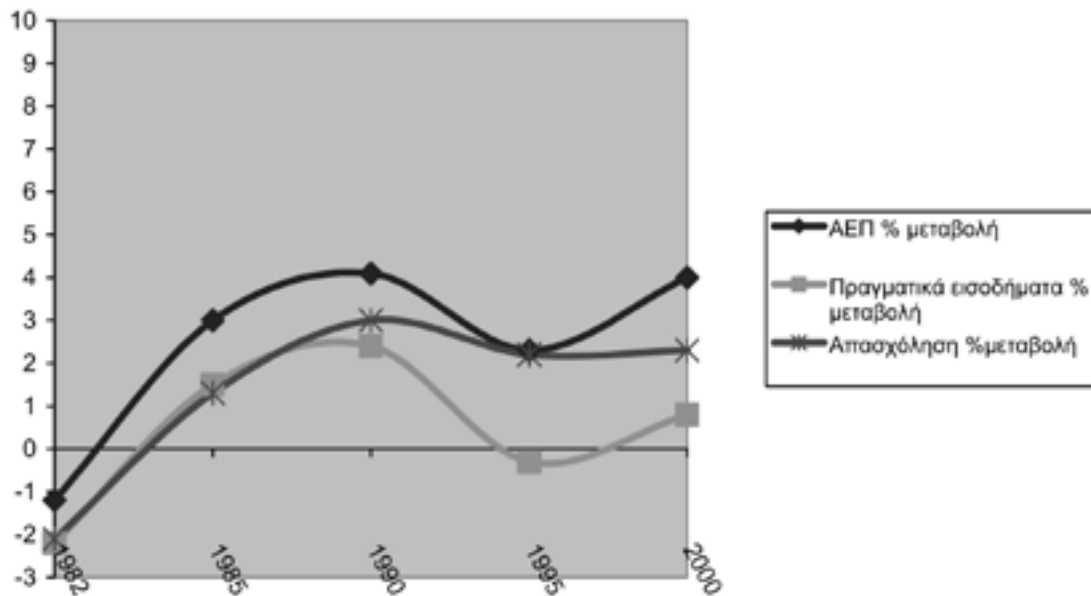
2. Οι αυξήσεις του συνόλου των δημοσίων εσόδων (43,62%) αποτελούν το συμψηφιστικό αποτέλεσμα των εξαιρετικά δυσανάλογων αυξήσεων στις επιμέρους πηγές τους (άμεσοι φόροι, έμμεση φορολογία, εισφορές κοινωνικής ασφάλισης) και κατά συνέπεια, πρέπει να συνεξετάζονται με την πορεία των ειδικότερων αυτών πηγών τους.
3. Οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης αποτελούν άμεση φορολογία και κατά συνέπεια, η αυξητική τους εξέλιξη (61,99%) πρέπει να συνεξετάζεται με την αντίστοιχη πορεία (αύξηση κατά 48,36%) της λοιπής φορολογίας εισοδήματος.
4. Γενική εικόνα: οι εντόνως διαφορετικοί ρυθμοί αύξησης των επιμέρους πηγών των δημοσίων εσόδων, εντείνουν την εισοδηματική ανισότητα στο Ηνωμένο Βασίλειο, στην περίοδο 1980 μέχρι 1998.

Πίνακας 25: Ολλανδία
Συσχέτιση οικονομικής και κοινωνικής εξέλιξης
(1982 - 2000)

	ΑΕΠ % μεταβολή (1)	Πραγματικά εισο- δήματα % μεταβολή (2)	Μερίδιο εργασίας στο συνολικό ΑΕΠ (3)	Ανεργία % (4)	Απασχόληση % μεταβολή (5)
1982	-1,2	-2,2	95,1	11,4	-2,1
1985	3,0	1,5	88,4	10,6	1,3
1990	4,1	2,4	80,7	7,5	3,0
1995	2,3	-0,3	81,8	6,9	2,2
2000	4,0	0,8	82,8	2,3	2,3

Πηγή: Piet Keizer : "Social Security and Welfare State in the Netherlands before and after the year 2000", New Brunswick, New Jersey, 2003

Διάγραμμα 125: Ολλανδία
Συσχέτιση οικονομικής και κοινωνικής εξέλιξης
(1982 - 2000)

Υπόμνημα (σε Πίνακα 25 και Διάγραμμα 125)

1. Η συσχέτιση των εξελίξεων της στήλης 1 με τις εξελίξεις της στήλης 2 αποδεικνύει σημαντική βελτίωση της κερδοφορίας του επιχειρηματικού τομέα (το μέγεθος της βελτίωσης αυτής συναρτάται με την αντίστοιχη βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας).

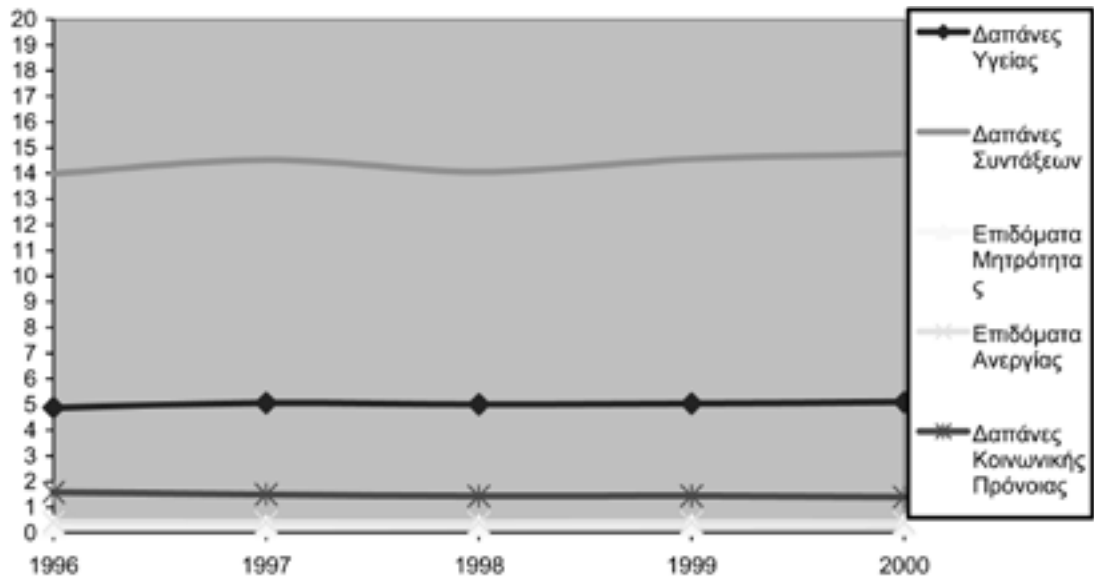
2. Η διαφορά του εύρους του μεριδίου της εργασίας από τον αριθμό 100 (που σημαίνει το σύνολο του ΑΕΠ) αντιπροσωπεύει το μερίδιο του κεφαλαίου. Από τη στήλη 3 αποδεικνύεται ότι κατά την περίοδο 1982-2000 το μερίδιο της εργασίας μειώθηκε κατά 12,3 ποσοστιαίες μονάδες (από 95,1 σε 82,8 μονάδες), με αντίστοιχη αύξηση του μεριδίου του κεφαλαίου.
3. Με τη συνεχή βελτίωση των ποσοστών απασχόλησης (στήλη 5) και τη σταθερή μείωση της ανεργίας (στήλη 4) η σημασία των προβλημάτων αυτών φαίνεται πλέον μικρότερης σημασίας για την Ολλανδία.

Πίνακας 26: Ιταλία
Δαπάνες Κοινωνικής Προστασίας (% ΑΕΠ -1996 Μέχρι 2000)

	1996	1997	1998	1999	2000
Δαπάνες Υγείας	4,88	5,06	5,01	5,04	5,09
Δαπάνες Συντάξεων	13,99	14,52	14,06	14,56	14,76
Επιδόματα Μητρότητας & Επαγγελματικών Βλαβών	0,28	0,28	0,30	0,31	0,32
Επιδόματα Ανεργίας	0,43	0,42	0,41	0,42	0,41
Δαπάνες Κοινωνικής Πρόνοιας	1,58	1,50	1,43	1,44	1,40

Πηγή: Valeria Fargion: "Half Way Through the Ford: The Italian Welfare State at the Start of the New Century", New Brunswick, New Jersey, 2003.

Διάγραμμα 126: Ιταλία
Δαπάνες Κοινωνικής προστασίας (% ΑΕΠ - 1996 Μέχρι 2000)

Υπόμνημα (σε Πίνακα 26 και Διάγραμμα 126)

1. Γενική εικόνα: η σύνθεση των δαπανών κοινωνικής προστασίας στην Ιταλία παραμένει περίπου αναλλοίωτη στη διάρκεια της περιόδου 1996-2000.
2. Ο τομέας των συνταξιοδοτικών παροχών καλύπτει το μέγιστο τμήμα των παροχών αυτών. Όπως και στην Ελλάδα, το ιταλικό σύστημα κοινωνικής προστασίας είναι συνταξιοκεντρικό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Ελληνική

- Γεωργαντά Ζ: Έκθεση αξιολόγησης δικτύου μεταλλοκατασκευών Κοζάνης και Βόλου, Υπουργείο Ανάπτυξης, Αθήνα 2001.
- ΕΣΥΕ: Απογραφή πληθυσμού έτους 2001, Αθήνα 2003.
- ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β' τρίμηνο 2003, Αθήνα 2003.
- Ευδωρίδης Γ: Ένα νέο υπόδειγμα ξεπεράσματος των σύγχρονων οικονομικών κρίσεων, Εκδόσεις Εύδωρος, Αθήνα 2002.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Για μία ισχυρότερη και διευρυμένη Ένωση. Η πρόκληση της διεύρυνσης, Agenta 2000, Com (97) 2000.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ: Έκθεση για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση έτους 2000 και 2003, Αθήνα.
- Ιωακείμογλου Η. - Ευσταθόπουλος Γ: Ο τομέας των υπηρεσιών, η ανταγωνιστικότητα και η απασχόληση, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Σειρά Μελέτες Νο 19, Αθήνα 2004.
- Λαμπριανίδης Λ κ.α.: Η ένδυση στους νομούς Δράμας και Καβάλας, Υπουργείο Ανάπτυξης, Αθήνα 1997.
- Lazopick W: Η οργάνωση των επιχειρήσεων και ο μύθος της οικονομίας της αγοράς, Αθήνα 2001.
- Λινάρδος - Ρυλμόν Π: Για ένα νέο «υπόδειγμα» πολιτικής για την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση, Τετράδια του ΙΝΕ, Αθήνα, Αύγουστος 2001.
- Λινάρδος - Ρυλμόν Π: Εργασία, γνώση και εκπαίδευση: Η περίπτωση της Ελληνικής Χημικής βιομηχανίας, στο βιβλίο Λινάρδος - Ρυλμόν Π. (επιμ.): Νέες Τεχνολογίες, Οργάνωση της εργασίας και σχηματισμός των ειδικοτήτων, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αθήνα 2003.
- Λινάρδος - Ρυλμόν Π: Η αιφόρος ανάπτυξη στην μεταποίηση τροφίμων και οι ανάγκες σε ανθρώπινο δυναμικό, Prodialogue, Αθήνα 2004.
- Μπάγκαβος Χρ. - Παπαδοπούλου Δ: Μεταναστευτικές τάσεις και Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αθήνα 2003.
- Ρωμανιάς Γ: Ταμεία Επαγγελματικής Ασφάλισης: Η διεθνής εμπειρία και προοπτικές εφαρμογής του θεσμού στην Ελλάδα, βλ. στο βιβλίο Αμίτσης Γ. - Λυξουργιώτης Ι - Πετρόγλου Π (επιμ.): Επαγγελματικά συστήματα ασφάλισης και ζητήματα εργατικού δικαίου από την ιδιωτική ομαδική ασφάλιση, ΕΔΕΚΑ, Εκδ. Α. Σάκκουλα, Κομοτηνή 2004.

- Σπυροπούλου Θ: Ειδικότητες και εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού στον μαζικό τουρισμό, στο βιβλίο του Λινάρδος-Ρυλμόν Π. (επιμ.): Νέες τεχνολογίες, οργάνωση της εργασίας και σχηματισμός των ειδικοτήτων, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αθήνα 2003.
- Τετράδια του ΙΝΕ: Η νέα μεταναστευτική πολιτική, τεύχος 24, Αθήνα Απρίλιος 2003.
- Τράπεζα της Ελλάδος: Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2003, Αθήνα 2004.
- Τράπεζα της Ελλάδος: Νομισματική πολιτική, Αθήνα 2003.
- Τσάρτας Π: Τουριστική ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις, Αθήνα 2000.
- Φωτεινοπούλου Κ: Ψηφιακή τεχνολογία, ειδικότητες και ο ρόλος της κατάρτισης στα διυλιστήρια πετρελαίου, στο βιβλίο του Λινάρδος-Ρυλμόν Π. (επιμ.): Νέες τεχνολογίες, οργάνωση της εργασίας και σχηματισμός των ειδικοτήτων, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αθήνα 2003.

B. Ξενόγλωσση

- Andreff W: «L' investissement direct étranger dans le développement inégal des pays en transition» Paris, Nouveaux cahiers de l' IUED, octobre 2001.
- Aglietta M: Régulation et crises du capitalisme, Calman-Levy, Paris 1976.
- Akerlof G., Dickens W.T. & Perry G.L: «Near-Rational Wage and Price Setting and the Optimal Rates of Inflation and Unemployment», Brookings Papers of Economic Activity, (1) ,2000.
- Akerlof G., Dickens W.T. & Perry G.L: «The Macroeconomics of Low Inflation», Brookings Papers on Economic Activity No1, 1996.
- Ball L. & Moffitt R: «Productivity Growth and the Phillips Curve», NBER Working Paper No 8421, 2001.
- Barou Y. & Keizer B: Les grandes économies, Seuil, 1984.
- Baudchon H: «Le paradoxe du ralentissement du progrès technique», Observations et Diagnostics Economiques, No60, OFCE, 1997.
- Billaudot B.& Gauron A: Croissance et Crise, La Découverte, 1985.
- Blanchard O. & Fitoussi J.P: Croissance et chômage, Conseil d' Analyse Economique, La Documentation Française, 1998.

- Blanchard O. & Katz L.F: «What We Know and Do Not Know About the Natural Rate of Unemployment», Journal of Economic Perspectives, Vol.11, No1:51-72, Winter, 1997.
- Blanchard O. & Muet P.A: «Competitiveness through disinflation: an assessment of the French macroeconomic strategy», Economic Policy No16, April, 1993.
- Boyer R. & Petit P: «Technical Change, Cumulative Causation and Growth», in Technology and Productivity, the Challenge for Economic Policy, OECD, 1991.
- Commission Européenne: Relations di travail en Europe 2002, Bruxelles 2003.
- Englander S. & Mittelstad A: «La productivité totale des facteurs: aspects macroéconomiques et structurels de son ralentissement », Revue économique de l' OCDE, no10, 1988.
- Eurostat: « Le commerce des 13 pays candidats avec l' UE en 2000», Statistiques en bref 8/2001.
- Fayolle J: «Union Européenne. Acquis social acquis communautaire? La solidarité à l' épreuve de l' élargissement», Chronique Internationale de l' Ires, No 79 - Novembre 2002.
- Foden D. - L. Magnusson(ed): Five year's experience of the Luxembourg employment strategy, ETUI, Brussels, 2003.
- Friedman M: «The role of Monetary Policy», American Economic Review, vol.58:1-17, March, 1968.
- Getimis P. - Paraskevopoulos Chr: Europeanisation of tegional policy and institution building in Greece, 2002.
- Gilbert M. - Voorhis R: Changing Patterns of Social Protection, N. Jersey 2003.
- ILO: Global employment Agenda, Geneva 2003.
- ILO: Redusing decent work dejjcid, A global challenge, Geneva 2001.
- ILO: Research got social policy, Geneva 2004.
- ILO: The ILO: what it is. What it does, Geneva 2004.
- Kuznets S: Economic Growth of Nations, Harvard University Press, 1975.
- Loiseau B. - Mazier J. - Winter M.B: «Répartition, accumulation et rentabilité du capital», SEF, No 25, 1976.
- Lucas R. E. Jr: «On the Mechanics of Economic Development.» Journal of Monetary Economics 22 , 1988.

- Mankiw N.G. & Ball L: «The NAIRU in theory and practice», NBER No8940, 2004.
- Mankiw N.G., Romer D. & Weil D: «A Contribution to the Empirics of Economic Growth», Quarterly Journal of Economics, Volume 107, Issue 2, May, 1992.
- Mankiw N.G: «The Inexorable and Mysterious Trade Off Between Inflation and Unemployment», Economic Journal, May, 111, 2001.
- Paraskevopoulos Chr: Interpreting convergence in the European Union, Brussels 2001.
- Phelps J: «Money-Wage Dynamics and Labor Market Equilibrium», Journal of Political Economy, 76, July/August, 4 (Part 2), 1968.
- Phillips A.W: «The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957», Economica, Vol.25:283-299, 1958.
- Pissarides C.A: «Unemployment in Britain: A European Success Story», Conference Unemployment in Europe: Reasons and Remedies, organized by Yrjo Jahnsson Foundation and CESifo, Munich Dec. 6-7, 2002.
- Plamondon R. - Drouin A. and all: quantitative Methods in social Protection series. Actuarial practice in Social Security, Geneva 2002.
- Putnam R: Making democracy work, 1993.
- Romer P: «Endogenous Technological Change», Journal of Political Economy, 98 (part 2), 1990.
- Romer P: «Increasing Returns and Long-Run Growth», Journal of Political Economy, 94, 1986.
- Romer P: «The Origins of Endogenous Growth», Journal of Economic Perspectives, Winter, 1994.
- Sargent J.R: «Towards a New Economy? Recent Inflation and Unemployment in the UK», National Institute Economic Review 181, July, 2002.
- Solow R.M: «A contribution to the theory of economic growth», Quarterly Journal of Economics, vol. 70, 1956.
- Stock and Watson: «Forecasting Inflation», Journal of Monetary Economics, 44 (2), October, 1999.
- Storper M: Latecomers in the global economy, 1998.

Σελιδοποίηση-Εκτύπωση

ΚΑΜΠΥΛΗ Advertising

Αντιγόνης 60, 104 42 Αθήνα

Τηλ.: 210-51.56.810-20-30, Fax: 210-51.56.811, e-mail: info@kambili.gr, www.kambili.gr

ISSN: 1108-7765